ƏZİZ ƏLƏKBƏRLİ

QƏRBİ AZƏRBAYCANLILARIN 1988-Cİ İL SOYQIRIMI

(SƏNƏDLƏRİN DİLİ İLƏ)

BAKI – 2008

Kitabın ərsəyə gəlməsində göstərdikləri köməyə görə müəllif Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin müavini, Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri Üzrə Dövlət Komitəsinin sədri ***Əli Şamil oğlu Həsənova,*** *Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyətinin sədri* ***Abbas İbrahim oğlu Səfərova*** *öz dərin təşəkkürünü bildirir.*

MƏSLƏHƏTÇİLƏR: **Əli Şamil oğlu HƏSƏNOV,**
Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin müavini, Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri Üzrə Dövlət Komitəsinin sədri;
Abbas İbrahim oğlu SƏFƏROV
Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyətinin sədri.

REDAKTORLAR: **Budaq BUDAQOV**
akademik;
Həsən MİRZƏYEV
filologiya elmləri doktoru, professor;
Hüseyn İSMAYILOV
filologiya elmləri doktoru, professor.

RƏYÇİLƏR: **Qurban SADIQOV**
Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti Aparatının Qaçqınların, məcburi köçkünlərin problemləri, miqrasiya və beynəlxalq təşkilatlarla iş şöbəsinin müdiri;
İsrafil MƏMMƏDOV
tarix elmləri namizədi.

Əziz Ələkbərli. Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il (sənədlərin dili ilə), Bakı, "Nurlan" nəşriyyatı, 2008.

Kitab ermənilərin azərbaycanlılara qarşı son iki yüz ildə davam edən soyqırımı siyasətinin ən faciəli mərhələlərindən birinə – qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımına həsr edilmişdir.

Kitabda Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyətinin arxiv materiallarından istifadə olunmuşdur.

Ə $\frac{0503020907}{N-098-2008}$ Qrifli nəşr

© Ə.Ələkbərli, 2008.

Erməni şovinist millətçilərinin azərbaycanlılara qarşı soyqırımı siyasətinin iki yüz ildən artıq tarixi vardır. Bu mənfur siyasətin qayəsi azərbaycanlıları öz tarixi torpaqlarından qovmaq, bu ərazilərdə mifik "Böyük Ermənistan" yaratmaq olmuşdur. Müəyyən tarixi dövrlərdə bəzi aparıcı dünya dövlətlərinin planlarına uyğun gələn bu siyasəti reallaşdırmaq üçün ardıcıl olaraq ideoloji, hərbi və təşkilati xarakterli tədbirlər həyata keçirilmişdir. Xalqımızın tarixi kobud şəkildə təhrif olunmuş, erməni tarixçiləri və ideoloqları toponimlərimizi, mədəniyyət abidələrimizi öz adlarına çıxmaq üçün davamlı səylər göstərmişlər.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 27 mart 2003-cü il

Azərbaycan hökuməti və vətəndaşları qarşısında bu gün birbiri ilə sıx bağlı olan iki mühüm vəzifə durur: ərazilərimizin işğaldan azad olunmasına, məcburi köçkünlərin öz doğma yerlərinə qaytarılmasına nail olmaq və azərbaycanlıların soyqırımı haqqında həqiqətləri dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq, hiyləgər erməni təbliğatının saxta tezislərini ifşa etmək. Bu vəzifələrin həlli üçün biz işğalçı Ermənistana qarşı siyasi, hüquqi, iqtisadi, ideoloji təzyiq vasitələrindən istifadə etməli, bütün daxili və xarici imkanlardan bəhrələnməliyik.

İLHAM ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 29 mart 2007-ci il

MÜƏLLİFDƏN

Qafqazın planlı şəkildə erməniləşdirilməsinin təxminən altı yüz ilə yaxın bir tarixi var – 1431-ci ildə Qriqor Makulu adlı bir nəfər İran ermənisi pulla Ağqoyunlu Yaqub padşahın nümayəndəsi Əmir Rüstəmdən Üçkilsənin (Eçmiədzinin) yerləşdiyi Vağarşabad kəndinin bir hissəsini və bir neçə ətraf kəndlərin torpaqlarını satın almışdır...

Ermənilərin azərbaycanlılara qarşı soyqırımının tarixi isə iki yüz ildən çoxdur – 1801-ci ildə Gürcüstanın Rusiya tərəfindən işğal edilməsi ilə Loru mahalında yaşayan azərbaycanlıların soyqırımının ilk aktı həyata keçirilmişdir...

Nəhayət, bu faciələrin kulminasiya nöqtəsi – 1988-ci il! Həmin il tariximizə təkcə ermənilərin Qarabağı tələb etməsi ilə düşmədi. Həmin il biz Azərbaycan türkləri tarixi torpaqlarımızın böyük bir parçasını – Qərbi Azərbaycan adlandırdığımız, zaman-zaman itirə-itirə gəldiyimiz 29,8 min kv. km-lik bir Ərazini, Vətəni, Torpağı, Yurdu itirdik...

Hələ 20 Yanvar, Xocalı faciələri baş verməmişdi. Hələ Dağlıq və Aran Qarabağ Ermənistan hərbi qüvvələri tərəfindən işğal olunmamışdı. Hələ bir milyon nəfərə yaxın qaçqınımız, məcburi köçkünümüz yox idi. Hələ torpaqlarımızın iyirmi faizi işğal altında deyildi.

Amma Qərbi Azərbaycanda – Ermənistan Respublikası ərazisində, öz tarixi dədə-baba torpaqlarında azərbaycanlıların soyqırımı start götürmüşdü. Hər gün əlbəyaxa toqquşmalar, lokal münaqişələr, həbslər, təzyiqlər bir-birini əvəz edir, baş alıb gedirdi. Biz o vaxt bunu nəinki dünyaya, heç Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərlərinə, məmurlarına, dövlət və partiya işçilərinə, hətta bəzi sıravi adamlarına da başa sala bilmirdik.

Ermənilər Azərbaycandan Qarabağı tələb edirdi. Qərbi azərbaycanlılar isə Ermənistanda ermənilərə qarşı Qarabağ uğrunda mübarizəyə qalxmışdılar. Lakin o çətin vaxtlarda qərbi azərbaycanlılara nə Moskvadan, nə də Bakıdan heç kəs kömək etmədi, daha doğrusu, yuxarılar kömək etmək istəmədi, aşağılar isə kömək edə bilmədi.

Cəzasızlıqdan ürəklənən, əl-qol açan, rus qoşunları tərəfindən silahlandırılan ermənilər artıq açıq-aşkar meydan sulayır, özlərinin bütün milli yaramazlıqlarını ortaya qoyurdular. Artıq son iki yüz ildə neçənci dəfə idi ki, qul öz zəncirini qırırdı. Qul isə zəncirini qıranda müxtəlif faciələr törədir. Çünki qulun içərisi həmişə kin-küdurət, paxıllıq, qisasçılıq, yaramazlıq, hiyləgərlik və s. kimi mənfi keyfiyyətlərlə dolu olur. Zaman-zaman mənən alçaldılan, addımbaşı təhqir olunan, əxlaqı, namusu əlindən alınan qul əlinə düşən ilk fürsətdə kimdən gəldi bunun acısını çıxmaq istəyir, sanki bundan mənəvi rahatlıq tapır. “Ermənilər ağ dərililər arasında ən pis

qullardır" – Adam Metsin bu fikri heç də təsadüfən deyilməyib. Heç biz də qullardan təsadüfən bəhs etmədik. Assuriyanın və Urartunun qul koloniyaları olmuş Hayasa və Arme şəhər-vilayətlərində saxlanıb, bu vilayətlərin qul bazarlarında dünyanın hər tərəfindən gələn tacirlərə satılan və bu cür də bütün dünyaya yayılan, sənətkar millət (ixtisaslaşmış qullar!) kimi tanınan hay-ermənilər öz qul psixologiyalarından, qul əxlaqlarından heç vaxt qurtara bilməyiblər və görünür, bundan sonra da qurtara bilməyəcəklər...

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı vahid mərkəzdən idarə olunduğu və həyata keçirildiyi üçün bu soyqırımının mərhələləri və xarakteri bütün Ermənistan ərazisində eyni idi. Hər yanda birinci mərhələdə erməni quldur dəstələri polisin və rayon rəhbərlərinin nəzarəti və iştirakı ilə azərbaycanlı evlərinə basqın və onların çıxıb getməsini tələb edirdilər.

Artıq azərbaycanlı işçilər iş yerinə, uşaqları isə məktəbə buraxılmır, dükan-bazarda azərbaycanlılara ərzaq və s. satılmır, azərbaycanlıların işığı, telefonu, suyu, qazı kəsilir, onların həyat şəraiti dözülməz vəziyyətə gətirilirdi. Bu, əsl mənəvi, psixoloji terror idi ki, tez-tez fiziki terrorla da əvəz olunurdu. Çox vaxt ermənilər azərbaycanlı evlərinə əvvəl-əvvəl cüzi qiymət qoyur, sonra hədə-qorxu gəlir, bir şey çıxmayanda ev sahibini döyür, hücum edib ev-eşiyini dağıdır, od-vurub yandırırdılar. Artıq başqa yol görünmürdü. Beləcə, rayonların azərbaycanlı kənd və məhəllələri ev-ev boşalır, erməniləşirdi. Xüsusilə ermənilərin qat-qat çoxluq təşkil etdiyi kəndlərdə azərbaycanlıların vəziyyəti dözülməz idi. Adamlar səhərə qədər bel, yaba, balta və s. ilə "silahlanıb" tonqal yandırıb küçələrdə keşik çəkirdilər.

Lakin noyabrın sonlarında ermənilər bütün Ermənistan üzrə azərbaycanlı kəndlərinin üzərinə qəti hücuma keçdilər. Bir həftənin içində bütün azərbaycanlı kəndləri boşaldıldı, mal-mülkləri əllərindən alındı, ələ keçənlər vəhşicəsinə qətlə yetirildilər. Azərbaycanlılar ayaqyalın, başaçıq, qışın şaxtasında, qarında dağlara, meşələrə üz tutdular. Ölən öldü, donan dondu, ürəyi partlayanlar, ağlını itirənlər oldu... Bu, heç bir insanlıq qanununa sığmayan bir müsibət idi. Bu, tarix boyu qul olaraq yaşamış hayların-ermənilərin bütün insanlıqdan intiqam alması idi...

Biz bu kitaba 1988-ci ildə Qərbi Azərbaycanda həlak olanların hələ də tam olmayan siyahısını, qərbi azərbaycanlıların Ermənistanda qalan ictimai (kolxoz-sovxoz) təsərrüfatlardakı əmlaklarının (fərdi təsərrüfatlardakı əmlaklar bundan qat-qat çox idi) cədvəlini, azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilmiş cinayətlərin sənədlərini, dağıdılmış azərbaycanlı qəbiristanlıqlarının şəkillərini daxil etmişik.

Gec-tez əlahəzrət Tarixin hər şeyi öz yerinə qoyacağı ümidindəyik!

1988-Cİ İLDƏ QƏRBİ AZƏRBAYCANDA (İNDİKİ ERMƏNİSTAN RESPUBLİKASI ƏRAZİSİNDƏ) AZƏRBAYCANLILARA QARŞI TÖRƏDİLMİŞ SOYQIRIMININ ONLARA VURDUĞU MADDİ VƏ MƏNƏVİ ZİYAN HAQQINDA

A R A Y I Ş

Hazırda Ermənistan Respkbilkası adlanan Qərbi Azərbaycan ərazisindəki azərbaycanlı kəndlərinin və rayonlarının adlarının dəyişdirilib erməni adları ilə əvəz olunması və azərbaycanlı əhaliyə qarşı göstərilən digər demoqrafik təzyiqlər Ermənistan SSR yaradılan zamandan başlayaraq, 1988-ci ildə son kulminasiya həddinə çatdı.

1988-ci ildə Qərbi Azərbaycan (indiki Ermənistan Respublikası) təkcə azərbaycanlılar yaşayan 172 kənddən, 89 qarışıq kənd və 6 şəhərtipli yaşayış məntəqəsindən 49.928 ailə (250.000 nəfər azərbaycanlı) öz doğma yurdarından zorla qovuldular. Bu zaman 226 nəfər soydaşımız ermənilər tərəfindən öldürülmüş (güllələnmiş, qəsdən avtomobil qəzasına salınmış, dağ yollarında donmuş və s.), 400 nəfərdən çox adam bədən xəsarəti almışdır. Bir çox azərbaycanlıların evləri, əmlakları yandırılmışdır.

Əsas qaçqınlıq dövrü 1988-ci ilin noyabr-dekabr aylarına təsadüf etdiyindən, soydaşlarımızın kolxozda olan illik əmək haqqları ermənilərə qalmış, bir çoxları dövlət banklarında olan əmanətlərini götürə bilməmiş, məcburiyyət qarşısında qalaraq, öz geniş bağ-bağçalarını və xüsusi evlərini Azərbaycanda dövlət binasında yaşayan ermənilərin 2-3 otaqlı mənzilləri ilə dəyişməli olmuşlar.

Bu zaman Ermənistandan gəlmiş qaçqınların əmlakı, mal-qarası, bağ-bağçasının dəyəri Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyətində toplanmış sənədlər əsasında təxmini hesablanaraq müəyyən olunmuşdur ki, qaçqın əhaliyə dəyən maddi ziyan 2,5 milyard ABŞ dolları təşkil edir. Kolxozlarda azərbaycanlılara məxsus olan 43.789 baş iribuynuzlu, 454.660 baş xırdabuynuzlu mal-

qara, çoxsaylı ev quşları və donuzları, arı ailələri, 170 mədəniyyət evi, 274 məktəb binası, 119 kitabxana, uşaq bağçaları, həkim məntəqələri, məscid binaları, 1.381 yardımçı təsərrüfat tikintiləri, 2.169 avtomaşın, 1.976 traktor, 3.132 kənd təsərrüfatı texnikası, minlərlə hektar üzüm və meyvə bağları ermənilərə qalmışdır. Bunların hamısının dəyəri təxmini hesablamalara uyğun olaraq, 17,5 milyard ABŞ dolları təşkil edir.

Beləliklə, qaçqınlara dəyən ümumi maddi ziyan 20 milyard ABŞ dolları təşkil edir. Soydaşlarımıza dəyən mənəvi ziyanın qədəri isə ölçüyə gəlməzdir. Yuxarıda qeyd olunanlar haqqında SSRİ Prokurorluğundan, Ermənistan SSR prokurorluğundan və Ermənistan SSR-in rayon prokurorluqlarından, o zamankı Rayon İcraiyyə Komitələrindən və digər səlahiyyətli dövlət qurumları tərəfindən təsdiq edilmiş möhürlü-imzalı sənədlər Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyətində saxlanılır.

Bu gün Ermənistandan qaçqın düşən əhalidən su, hava, iqlim şəratinin dəyişməsi nəticəsində ölənlərin sayı yüzlərlədir.

Azərbaycan Respublikası Qaçqınların
və Məcburi Köçkünlərin İşləri Üzrə
Dövlət Komitəsinin sədri: Ə.HƏSƏNOV

Azərbaycan Qaçqınlar
Cəmiyyətinin sədri: A.SƏFƏROV

Azərbaycan Qaçqınlar
Cəmiyyətinin məsul katibi: Q.BAYRAMOV

1988-Cİ İLƏ QƏDƏR QƏRBİ AZƏRBAYCANDA (İNDİKİ ERMƏNİSTANDA) MÖVCUD OLAN AZƏRBAYCANLI YAŞAYIŞ MƏNTƏQƏLƏRİ

İRƏVAN//EREVAN (YEREVAN) ŞƏHƏRİ

Ağrı vadisinin şimal kənarında, Araz çayının sol qolu olan Zəngi çayının sahilində, dəniz səviyyəsindən 850-1300 m yüksəklikdə qədim Türk qala-şəhəri.

Müxtəlif dövrlərdə Çuxur-Sakat//Çuxur Səd bəylərbəyliyinin, İrəvan xanlığının, İrəvan quberniyasının, nəhayət, "Ermənistan SSR"-in mərkəzi olub.

1936-cı ilə qədər Erivan (müxtəlif mənbələrdə İrəvan, Erevan Ervan, Rəvan və s.), həmin tarixdən etibarən isə Yerevan adlandırılıb.

Tarixi mənbələrə istinad edən müəlliflər Erevan adının ilk dəfə eramızın VI yüzilində çəkildiyini qeyd edirlər. Şəhər Urartu carı I Arquztu (Aşur mənbələrində – Argişti) tərəfindən miladdan əvvəl 782-ci ildə tikilmiş Erebuni (Er-bi-uni, yəni Ərlər boyunun ölkəsi) qalasının xarabalıqları yaxınığında salınmışdır. Yeri gəlmişkən, erməni alimlərinin İrəvanın tarixini daha çox qədimləşdirmək yolu ilə özlərinin qədim xalq olmalarını sübut etmək cəhdləri gülüş doğurur. Çünki nə İrəvanın, nə də Erebuni qalasının indiki ermənilərə, yəni haylara və onların hələ də elmdə mübahisəli olan əcdadlarına qətiyyən dəxli yoxdur. Əslində ermənilər İrəvanın qədimliyini sübut etməklə bu ərazilərdə Türk-Oğuz tayfalarının daha qədimlərdən yaşadıqlarını təsdiq etmiş olurlar.

İrəvan şəhəri müxtəlif vaxtlarda Sasanilər xanədanının, Ərəb xilafətinin, Qaraqoyunlu, Ağqoyunlu, Səfəvilər dövlətlərinin tərkibinə daxil olmuşdur. Xüsusilə Səfəvilər dövründə İrəvan Şah İsmayıl Xətainin diqqət mərkəzində olub. O, özünün sərkərdəsi olan Rəvanqulu xanı bu yerlərə hakim təyin edərkən şəhərin abadlaşdırılmasına xüsusi diqqət yetirməsini tapşırmışdır. Beləliklə, Rəvanqulu xan qədim Erebuni qalasının xarabalıqları yaxınlığında Əmir Teymurun sevimli adamlarından olan tacir Xoca xan Lahicaninin 1407-1408-ci illərdə saldırdığı yaşayış məntəqəsinin yerində möhtəşəm qala ucaldır. Bundan sonra Erevan şəhər adı ilə Rəvan//İrəvan (Rəvanqulu xanın şərəfinə) qala adı mənbələrdə yanaşı işlənməyə başlanır. Həmin vaxtdan Rəvan (İrəvan) qalası Çuxur-Sakat//Çuxur Səd bəylərbəyliyinin inzibati mərkəzi olur.

Məhəmməd Xubabəndə (1578-1587) dövründə Erevan şəhərinin

abadlaşdırılması sahəsində yeni işlər görülmüş, burada gözəl bir Xan imarəti və Xan bağı salınmışdır. Həmin dövrdə şəhər torpaqlarının su təchizatı ilə bağlı xeyli iş görülmüş, yeni su arxları və suvarma üçün böyük bir göl tikilmişdir. Sovet dövründə daşnak Şaumyanın adı verilmiş bu gölə yerli azərbaycanlılar həmişə Toxmaq gölü demişlər ki, bu da həmin vaxtlar İrəvanda hökmdarlıq etmiş Məhəmməd xan Ustaclının (1576-1583) ləqəblərindən biri olmuşdur.

Erevan xanlığı mövcud olduğu tarixi zaman kəsimində həmişə Türkiyə, İran və Kartli-Kaxeti dövlətlərinin müharibə meydanı olduğundan İrəvan şəhəri də tez-tez hücumlara sinə gərməli olmuşdur. XIX yüzilin əvvəllərindən etibarən isə Erevan şəhəri xüsusilə rus qoşunlarının hücum hədəfinə çevrilmişdir. Məsələn, 1804-cü ildə general Sisyanov, 1808-ci ildə general Qudoviç, 1826-cı ildə general Yermolov Erervan qalasını almağa cəhd ediblər. Nəhayət, 1827-ci il oktyabrın 1-də rus generalı Paskeviçin komandanlığı altında rus qoşunları böyük çətinliklə şəhəri işğal etmiş, Türkmənçay müqaviləsi ilə Erevan şəhəri Erevan xanlığı tərkibində zorla Rusiyaya birləşdirilmişdir. Bu zamandan etibarən qədim Türk-Oğuz şəhəri olan Erevanın erməniləşdirilməsi prosesi böyük sürət götürmüşdür.

1849-cu il iyunun 9-da Erevan quberniyası yaradıldıqdan sonra bu quberniyanın mərkəzi kimi Erevan şəhəri yeni inzibati əhəmiyyət kəsb etmişdir. 1918-1920-ci illərdə Erevan şəhəri erməni daşnak hökumətinin, 1920-ci ildən isə Ermənistan SSR-in paytaxtı olmuşdur.

Erevan//İrəvan qala-şəhərinin əhalisini həmişə əsasən Azərbaycan türkləri təşkil etmişlər. Hələ XVII yüzil Avropa səyyahlarının şahidliyinə görə bu qalada yaşayanlar ancaq müsəlmanlar olmuşlar. Yazılı məlumatlara görə, 1827-ci ildə Erevanda 2.400 ailədə 12 min nəfər əhali yaşamışdır. Lakin qalanın ruslar tərəfindən işğalından sonra yerli kübar əhalinin bir qismi İrana və Türkiyəyə köçməyə məcbur olmuş, onların evləri, mülkləri isə həmin ölkələrdən gələn ermənilər tərəfindən zəbt edilmişdir. Nəticədə 1828-ci ildə artıq Erevanda azərbaycanlıların sayı 1.807 ailədə 7.331 nəfərə enmiş, ermənilərin sayı isə 567 ailədə 2.379 nəfərə yüksəlmişdir. Bununla belə, burada hələ də 4 xan, 41 bəy və sultan ailəsinə qarşı cəmi 8 erməni məlik və ağa ailəsi yaşayırdı. 50 nəfər axund və mollaya qarşı isə cəmi 19 nəfər keşiş vardı.

Erevan şəhərinin tarix boyu Azərbaycan türk şəhəri olduğunu onun kimlər tərəfindən idarə edildiyi göstərən aşağıdakı siyahı da təsdiq edir:

1. Əmir Səd - XIV yüzilin axırı – 1410.
2. Pir Hüseyn (Əmir Sədin oğlu) – 1410-cu ildən.

3. Pir Yaqub (Pir Hüseynin oğlu) – 1420-ci il.
4. Əbdül (Pir Hüseynin oğlu) – 1430-cu illərdə
5. Yaqub bəy – Cahan şahın əmri ilə 1440-cı il
6. Həsən Əli Qaraqoyunlu – 1460-cı illərdən.
7. Həsən bəy Bayandurun nəvəsi – 1475-ci il.
8. Rəvanqulu xan – 1501-ci ildən
9. Div Sultan Rumlı – 1515-ci ildən.
10. Bədir xan Ustaclı – 1538-ci ildən
11. Hüseyn xan Sultan – 1550-ci ilədək.
12. Şahqulu Sultan ustaclı – 1550-1575.
13. Lələ paşa ("Qara Mustafa" adlı Sultan Murad dövrü) – 1577.
14. Məhəmməd xan Toxmaq Ustaclı
(Xudavənd şah dövrü) – 1576-1583.
15. Fərhad paşa (Sultan Murad dövrü) – 1583-cü il.
16. Məhəmməd Şərif paşa – 1604-cü ilədək
17. Əmirquna Xan Qacar (Şah Abbas dövrü) – 1605-1625.
18. Təhməzqulu (Əmirqunanın oğlu) – 1635.
19. Murtuza paşa (Sultan Murad bəy dövrü) – 1635.
20. Kəlbəli xan – 1636-1639.
21. Məmmədxan "Çağata Götük" – 1639-1648.
22. Xosrov xan – 1648-1652.
23. Məhəmmədqulu xan (Lələ bəyin oğlu) – 1652-1656
24. Nəcəfqulu xan – 1656-1663
25. Abasqulu xan (Əmirqunanın oğlu) – 1663-1666
26. Səfiqulu xan – 1666-1674
27. Sarıxan bəy (2 il əvəz edir) – 1674-1675
28. Səfiqulu xan (Təbrizli Rüstəm xanın oğlu) – 1675-1679
29. Zal xan –1679-1688
30. Murtuzaqulu (Naxçıvanlı Məmmədrza xanın oğlu) – 1688-1691
31. Məmmədqulu xan – 1691-1694
32. Zöhrab xan – 1691
33. Fərzəli xan (Əmirqunanın nəvəsi,
Sultan Əhməd dövrü) – 1694-1700
34. Zöhrab xan – 1700-1705
35. Əbdül Məhəmməd xan – 1705-1709
36. Mehrəli xan – 1709-1719
37. Allahqulu xan – 1719-1725
38. Rəcəb paşa – 1725-1728

39. İbrahim və Mustafa paşalar – 1728-1734
40. Əli paşa – 1734
41. Hacı Hüseyn paşa (Əli paşanın müavini) – 1734
42. Məmmədqulu xan – 1735-1736
43. Pirməhəmməd xan – 1736
44. Xəlil xan – 1752-1755
45. Həsənəli xan Qacar – 1755-1762
46. Hüseynəli xan (Həsənəli xanın qardaşı) – 1762-1783
47. Qulaməli xan (Hüseynəli xanın oğlu) – 1783-1784
48. Məhəmməd xan (Qulaməli xanın qardaşı) – 1784-1805
49. Mehdiqulu xan – 1805-1806
50. Məhəmməd xan Marağalı – 1806-1807
51. Hüseyn xan Qacar qardaşı Həsən xanla – 1807-1827

Erevan qala-şəhəri arxitektura baxımından da Şərqin, Türk dünyasının mühüm mədəniyyət mərkəzlərindən biri olmuşdur. Erevan//İrəvan qalasının özünün 50-60 bürcü olub. Qaladakı Xan sarayı, XVII yüzilin nadir memarlıq incisi olan Göy məscid səyyahları həmişə heyran qoymuşdur. Qalada çoxlu məscid, iki-üç mərtəbəli evlər, kişi və qadın hamamları, çoxlu sayda karvansaralar və s. olmuşdur. Buradakı Gürcü, Culfa, Sərdar, Tağlı, Sulu, Susuz, Hacı Əli karvansaralarının hər birində onlarla dükan fəaliyyət göstərmişdir.

Təkcə belə bir faktı xatırlatmaqla kifayətlənirik ki, 1832-ci ildə İ.Şopen Erevan şəhərində 12 məscid qeydə almışdır: 1) Qala məscidi, 2) Şah Abbas məscidi, 3) Zal xan məscidi, 4) Novruzəli bəy məscidi, 5) Sərtib xan məscidi, 6) Hüseynəli xan məscidi, 7) Hacı İmamverdi məscidi, 8) Hacı Cəfər məscidi və daha dörd məscidin xarabalıqları.

Yazılı mənbələrin verdiyi məlumata görə, XVIII yüzildə Erevanın üç böyük məhəlləsi olmuşdur: Şəhər, Təpəbaşı və Dəmirbulaq məhəllələri. Həmin məhəllələr öz ilkin adlarını yaşadaraq günümüzə qədər gəlib çıxmışdılar.

Lakin İrəvan şəhərinin zaman-zaman erməniləşdirilməsi çox keçmədən öz acı nəticələrini verməkdə idi. İrəvan azərbaycanlılarının ermənilər tərəfindən ilk kütləvi soyqırımına məruz qalması 1905-ci ildə baş verir. 1918-ci ildə bu soyqırımı daha dəhşətli şəkildə təkrar olunur.

Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin yaradılmasının səhərisi günü – 1918-ci il mayın 29-da Azərbaycan Milli Şurasının iclasında İrəvan şəhərinin və İrəvan qəzasının ermənilərə güzəştə gedilməsi məsələsinin müzakirə olunub səs çoxluğu ilə Azərbaycan tərəfin buna razılıq

verməsi və İrəvan şəhərini “Ermənistan (Ararat) Respublikasının mərkəzi kimi tanıması həmin soyqırımına yeni təkan verir. Əslində bu məsələ Azərbaycan Milli Şurasının içlasına çıxarılmamışdan öncə “Ermənistan” Milli Şurası ilə sövdələşdirilmiş, razılaşdırılmışdı. “Ermənistan” tərəfi özlərinin həmin addımını bu vaxta qədərki paytaxtları olan Gümrü (Aleksandropol) şəhərini Türkiyə qoşunlarının tutması ilə əsaslandırsalar da, mahiyyətcə, ermənilərin bu arzusuna xeyir-dua verməklə gənc Azərbaycan dövləti erməni daşnak dövlətinin İrəvan vilayətinin içərilərinə doğru irəliləməsinə rəsmi viza vermiş oldu.

Təsadüfi deyil ki, həmin yığıncaqda Milli Şuranın bəzi üzvləri Azərbaycanın bu addımını çox təhlükəli və İrəvan vilayəti müsəlman əhalisinin gələçək taleyini zərbə altında qoyan bir addım hesab etmişdilər. Milli Şuranın həmin iclasında İrəvan müsəlmanlarını təmsil edən B.Rzayevin: “Müstəqil Azərbaycan uğrunda çalışmaqla yanaşı, riça edirik, bizi – erməni respublikası ərazisində qalanları da unutmayasınız, - deməsi də bir tərəfdən İrəvana sahib olan erməni millətçilərinin gələcəkdə daha dəhşətli faciələr törədə biləcəklərindən doğan narahatçılığın ifadəsi idisə, digər tərəfdən gənc Azərbaycan siyasətçilərinə atdıqları addımın tarixi məsuliyyətini dərk etmək üçün xəbərdarlıq idi.

Hadisələrin sonrakı gedişi də sübut etdi ki, bu “güzəşt” ermənilərin əl-qolunu daha da açaraq Azərbaycanı yeni-yeni faciələrə doğru sürüklədi.

Nəhayət, Qərbi Azərbaycan torpaqlarında “Ermənistan SSR” adlı qondarma dövlətin yaradılması bölgədə, o cümlədən İrəvan şəhərində azərbaycanlı əhalinin sıxışdırılıb çıxarılmasının dinc dövrünün başlanğıcı oldu.

1948-1953-cü illər deportasiyası zamanı İrəvan şəhəri azərbaycanlıları daha bir zərbə aldı – onların böyük əksəriyyəti Azərbaycana köçməyə məcbur edildi. Zaman-zaman İrəvan şəhərində yaşayan azərbaycanlıların sıxışdırılması onunla nəticələndi ki, 1988-ci ildə 1 milyon nəfərdən çox əhalisi olan bu şəhərdə artıq cəmi 2 min nəfər azərbaycanlı qalmışdı. 1988-ci ilin noyabr-dekabr aylarında isə şəhərdə yaşayan azərbaycanlılar şəhərdən zorla və tamamilə çıxarılıb qovuldular. 1988-ci ilin dekabr ayından İrəvanda bir nəfər belə azərbaycanlı yaşamır.

Bununla ürəyi qızmayan ermənilər İrəvan azərbaycanlılarına məxsus Toxmaq şəhər qəbiristanlığını da yerlə-yeksan etdilər.

AXTA (HRAZDAN) RAYONU

Dərəçiçək mahalı ərazisində rayon. 1930-cu il sentyabrın 9-da təşkil edilmiş, 1959-cu il iyunun 30-a qədər Axta rayonu, həmin tarixdən etibarən isə Hrazdan rayonu adlanmışdır.

Ərazisi 936 kv.km idi. Dəniz səviyyəsindən 1500-2400 m yüksəklikdə yerləşirdi.

Rayon mərkəzi respublika tabeli Axta (30.06.1959-cu ildən – Hrazdan) şəhəri idi. Rayon mərkəzindən İrəvan-Yelenovka (Sevan) dəmiryol xətti keçirdi.

Rayon mərkəzindən İrəvan şəhərinə olan məsafə 50 km idi.

1988-ci ildə rayonda cəmi 18 yaşayış məntəqəsi vardı. Onlardan 2-i xalis azərbaycanlı, 2-i isə azərbaycanlılarla başqa millətlərin yanaşı yaşadığı qarışıq yaşayış məntəqəsi idi.

1988-ci ilə qədər Axta rayonunda mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin siyahısı

Xalis azərbaycanlı yaşayış məntəqələri

1. Dədəqışlaq
2. Təkəlik

Qarışıq yaşayış məntəqələri

3. Qorçulu
4. Misxana

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı rayonun bütün azərbaycanlı əhalisi qovulub çıxarılmışlar.

Axta rayonu azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd, kolxoz-sovxoz) əmlakın siyahısı

Klub –	3 əd.
İdarə binası –	2 əd.
Uşaq bağçası –	2 əd.
Xəstəxana –	2 əd.

Həkim məntəqəsi –	3 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	5100 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	15000 baş
Mal-qara üçün bina –	26 ədəd.
Enerji şəbəkəsi –	7 əd.
Dəyirman –	2 əd.
Anbar binası –	10 əd.
Məscid binası –	1 əd.
Avtomaşınlar –	52 əd.
K/t maşınları –	47 əd.
K/t texnikası –	50 əd.
Məktəb, kitabxana –	6 əd.
Su nasosu stansiyası –	2 əd.
Quşlar –	20000 baş
Arı ailəsi –	810 yeşik
Bağlar –	18 ha
Hamam –	2 əd.
Sair tikili –	109 əd.

DƏDƏQIŞLAQ (QAYQOCALI, AXUNDOV)

Dərəçiçək mahalında, Axta rayonu ərazisində, Zəngi çayının yuxarı axarı boyunda, Misxanaçay çayının yaxınlığında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kənddə 1832-ci ildə 5 təsərrüfatda 23 nəfər (12 kişi, 11 qadın), 1873-cü ildə 20 təsərrüfatda 176 nəfər (116 kişi, 60 qadın), 1886-cı ildə 26 təsərrüfatda 278 nəfər (155 kişi, 123 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

1988-ci ildə kənddə 1000 nəfərdən çox azərbaycanlı yaşamışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi qovulub çıxarılmışlar.

Dədəqışlaq kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd, kolxoz-sovxoz) əmlakın siyahısı

Klub –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1400 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	5000 baş
Enerji şəbəkəsi –	2 əd.
Anbar binası –	2 əd.
Avtomaşınlar –	19 əd.
K/t maşınları –	5 əd.
Məktəb, kitabxana –	2 əd.
Sair tikili –	39 əd.
Su nasosu stansiyası –	2 əd.
Quşlar –	5000 baş
Arı ailəsi –	380 yeşik

TƏKƏLİK

Dərəçiçək mahalında, Axta rayonu ərazisində, Zəngi çayının yuxarı axarı boyunda, Misxanaçay çayının kənarında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kənddə 1832-ci ildə 7 təsərrüfatda 41 nəfər (24 kişi, 17 qadın), 1873-cü ildə kənddə 29 təsərrüfatda 335 nəfər (174 kişi, 161 qadın), 1886-cı ildə 49 təsərrüfatda 469 nəfər (245 kişi, 224 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

Bundan əlavə, İ.Şopen yazır ki, kəndə çatmamış, çayın sağ sahilində çox qədim və tənha bir monastır var və etiraf edir ki, bu monastırın ermənicə adı ona məlum deyil.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi qovulub çıxarılmışlar.

Təkəlik kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd, kolxoz-sovxoz) əmlakın siyahısı

Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1200 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	4000 baş
Mal-qara üçün bina –	12 ədəd.
Enerji şəbəkəsi –	2 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Anbar binası –	5 əd.
Məscid binası –	1 əd.
Avtomaşınlar –	12 əd.
K/t maşınları –	18 əd.
K/t texnikası –	20 əd.
Məktəb, kitabxana –	2 əd.
Sair tikili –	20 əd.
Quşlar –	5000 baş
Arı ailəsi –	130 yeşik
Bağlar –	6 ha
Hamam –	1 əd.

QORÇULU (ALLAHVERDİKƏND)

Dərəçiçək mahalında, Axta rayonu ərazisində, Zəngi çayının yuxarı axarı boyunda, Misxanaçay çayının sağ qolu kənarında kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər qarışıq yaşamışlar.

Kənddə 1832-ci ildə 14 təsərrüfatda 82 nəfər (45 kişi, 37 qadın), 1873-cü ildə 16 təsərrüfatda 170 nəfər (86 kişi, 84 qadın), 1886-cı ildə isə 26 təsərrüfatda 257 nəfər (124 kişi, 133 qadın) azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1873 və 1886-cı illərin statistik məlumatlarında kəndin başqa adının Allahverdikənd olduğu da göstrilmişdir.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi qovulub çıxarılmışlar.

Qorçulu kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd, kolxoz-sovxoz) əmlakın siyahısı

Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1500 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	6000 baş
Mal-qara üçün bina –	14 əd.
Enerji şəbəkəsi –	3 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Anbar binası –	3 əd.
Avtomaşınlar –	21 əd.
K/t maşınları –	24 əd.
K/t texnikası –	30 əd.
Məktəb, kitabxana –	2 əd.
Sair tikili –	50 əd.
Quşlar –	10000 baş
Arı ailəsi –	300 yeşik
Bağlar –	12 ha
Hamam –	1 əd.

MİSXANA

Dərəçiçək mahalında, Axta rayonu ərazisində, Zəngi çayının yuxarı axarı boyunda, Misxanaçay (Soyuqbulaq, Dərəçiçək) çayının yuxarı axarında, Quruboğaz dağının ətəyində kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə yunanlar, malakanlar və azərbaycanlılarla qarışıq yaşamışlar.

İ.Şopendə (1832) İrəvan əyalətinin Dərəçiçək mahalının xaraba kəndləri siyahısında qeydə alınmışdır. Bu, İrəvan xanlığının ruslar tərəfindən işğalı ilə nəticələnən 1826-1828-ci illər Rusiya-İran müharibəsi zamanı darmadağın edilməsini təsdiqləyir.

1873-cü ilin statistik məlumatlarında **Mixaylovka kəndi** kimi qeydə alınmış, kəndin başqa adının **Misxana** olduğu və burada 19 təsərrüfatda 96 nəfər (53 kişi, 43 qadın) yunan əhalinin yaşadığı göstərilmişdir. Bundan əlavə, kənddə 1 pravoslav kilsəsi, qədim kilsə qalıqları, mərmər yatağı, misəritmə zavodu da qeydə alınmışdır.

1886-cı ilin statistikasında isə kənd **Yeni Mixaylovka kəndi** kimi qeydə alınmış, kəndin başqa adlarının **Misxana** və **Berzen** olduğu, kənddə 24 təsərrüfatda 118 nəfər (71 kişi, 47 qadın) malakan əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

Sonralar kənddə həm də azərbaycanlılar yaşamış, qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı isə kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi qovulub kənddən çıxarılmışlar.

VEDİ (ARARAT) RAYONU

Vedibasar mahalı ərazisində rayon. 1930-cu il sentyabrın 9-da təşkil edilmiş, 1968-ci il mayın 15-ə qədər Vedi rayonu, həmin tarixdən etibarən isə Ararat rayonu adlandırılmışdır.

Ərazisi 1399 kv.km idi.

Rayon mərkəzi şəhər tipli Böyük Vedi (04.04.1946-cı ildən – Vedi) qəsəbəsidir.

Rayon mərkəzinə ən yaxın dəmiryol dayanacağı 7 km kənarda yerləşən Şirazlı (Aygevan) stansiyasıdır.

Rayon mərkəzindən İrəvan şəhərinə olan məsafə 49 km-dir.

1988-ci ildə rayonda cəmi 32 yaşayış məntəqəsi olmuşdur. Onlardan 1-i xalis azərbaycanlı, 19-u isə azərbaycanlılarla başqa millətlərin yanaşı yaşadığı qarışıq yaşayış məntəqəsi idi.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı Vedi rayonunda azərbaycanlıların yaşadığı kəndlərə ilk kütləvi hücumlar həmin il aprelin 26-da Kiçik Vedi kəndindən başladı.

Vedibasar kəndlərində növbəti belə hadisə 1988-ci il mayın 11-də baş verdi. Həmin gün rayonun Şirazlı kəndi erməni millətçilərinin irimiqyaslı planlı hücumuna məruz qaldı. Həmin hücum zamanı ermənilər 64 azərbaycanlı evini dağıdıb sıradan çıxartdılar, onlardan 8-ə od vurub yandırdılar. 330 ailənin əmlakı talan edildi, 80-dən çox azərbaycanlı döyülərək bədən xəsarəti aldı. Bu kənddə yaşayan Seyid Ağbal ağanın ocağı dağıdıldı, özü döyüldü. Üç ay çadır qurub Araz qırağında, Türkiyə sərhədində yaşayan şirazlılılar səslərini bütün dünyaya yaydılar. Sərhəd qırağında şirazlılılar Vedibasarın ilk şəhidlərini – 90 yaşlı Seyid Ağbal ağanı (Nağıyev İqbal Miryaqub oğlunu) və Əkbərin iki aylıq oğlunu torpağa tapşırdılar.

...Noyabrın 30-da rayonun, demək olar ki, bütün rəhbərlərinin iştirakı ilə yüzlərlə erməni "saqqallı"sı Xalisa kəndinə basqın etdilər. Görünməmiş soyğunçuluq, qarət başlandı. Yalnız hərbçilərin qəfil gəlişi əhalini kütləvi qətldən xilas edə bildi. Hərbçilər əhalini tanklarla daşıyıb qonşu Şərur rayonuna çatdırdılar.

Mühasirədə qalan Şidli kəndi də yalnız Naxçıvan tərəfdən tanklarla gələn hərbçilərin köməyi ilə xilas ola bildi. Erməni millətçiləri o dərəcədə quduzlaşmışdılar ki, sovet hərbçiləri azərbaycanlı əhalini hətta tankların içində belə erməni kəndlərinin içi ilə aparmağa cəsarət etmədilər. Şidli camaatı Araz çayının kənarı, sərhəd dirəklərinin arxası ilə Şərur rayonuna daşındı. 1988-ci il dekabrın 3-də sonuncu azərbaycanlı Vedibasar mahalını beləcə tərk etdi...

1988-ci ilə qədər Vedi rayonunda mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin siyahısı

Xalis azərbaycanlı yaşayış məntəqəsi

1. Şidli	(19.04.1991-ci ildən – Yexeqnavan)

Qarışıq yaşayış məntəqələri

2. Avşar	
3. Arazdəyən	(03.07.1968-ci ildən – Yerasx)
4. Armaş	
5. Bayburt	– Qəmərli rayonu ərazisində qalmışdı
6. Böyük Vedi	(04.04.1946-cı ildən – Vedi)
7. Qaralar	(25.01.1978-ci ildən – Aralez)
8. Daşlı	(03.07.1968-ci ildən – Daştakar)
9. Dəvəli kəndi	(03.01.1935-ci ildən – Ararat k.)
10. Dəvəli sement zavodu qəsəbəsi	(1947-ci ildən – 10.04.Ararat şəh.)
11. Yeni həyat	(... – Nor Qyank)
12. Yengicə	(19.04.1991-ci ildən – Sisavan)
13. Kiçik Vedi	(... – Pokr Vedi)
14. Taytan	(25.01.1978-ci ildən – Vanaşen)
15. Xalisa	(19.04.1991-ci ildən – Norakert)
16. Çəmbərək	(... – Surenavan)
17. Çimənkənd	(25.01.1978-ci ildən – Urdzadzor)
18. Şampan	
19. Şirazlı	(19.04.1991-ci ildən – Vosgetap)
20. Şıxlar	(26.12.1968 – Lusarat)

Vedi rayonu azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd, kolxoz-sovxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	9 əd.
Məktəb –	12 əd.
Klub –	9 əd.
Poçt –	9 əd.
Pavilyon –	9 əd.

Xəstəxana –	12 əd.
Uşaq bağçası –	9 əd.
Mal-qara üçün bina –	64 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	7800 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	24500 baş
Donuz –	5050 baş
Toyuq –	97.000 baş
Üzüm bağları –	1540 ha
Meyvə bağları –	860 ha
K/t maşınları –	372 əd.
Avtomaşınlar –	295 əd.
Qaraj –	14 əd.
Taxıl anbarı –	15 əd.
Yanacaq anbarı –	9 əd.
Dəmirçi sexi –	9 əd.
Dülgərxana –	10 əd.
Artezian quyusu –	55 əd.
Su nasos stansiyası –	29 əd.
Enerji şəbəkəsi –	44 əd.
Dəyirman –	4 əd.
Mağaza –	45 əd.
Yeməkxana –	16 əd.
Hamam –	9 əd.
Şərab zavodu –	3 əd.
Yem kombinatı –	3 əd.

ŞİDLİ (QARAQOYUNLU ŞİDLİ)

Vedibasar mahalının aran hissəsində, Ağrıdağ vadisində, Ağrı dağı ilə üzbəüz, Araz çayının sahilində, Vedi rayonunun mərkəzi olan Böyük Vedi qəsəbəsindən 13 km cənub-qərbdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Vedibasar mahalının Şidli kəndində 1832-ci ildə 35 ailədə 263 nəfər (135 kişi, 128 qadın), 1873-cü ildə isə 106 ailədə 806 nəfər (453 kişi, 353 qadın), 1886-cı ildə 127 təsərrüfatda 823 nəfər (460 kişi, 363 qadın), 1897-ci ildə 993 nəfər Azərbaycan türkü yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə kənd daşnaklar tərəfindən dağıdılmış, kəndin sağ qalan əhalisi Arazın o tayına mühacirət etmişdir.

Bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra geri qayıdan 571 nəfər kənd sakini kəndi yenidən bərpa etmiş, dinc həyata başlamışlar. 1926-cı ildə kənddə 607 nəfər, 1931-ci ildə 465 nəfər, 1972-ci ildə isə 236 təsərrüfatda 1.357 nəfər azərbaycanlı əhali qeydə alınmışdır.

Şidli kəndi 1988-ci il hadisələrinə qədər Vedi rayonu ərazisində yeganə xalis azərbaycanlı kəndi idi.

Sürətlə inkişaf edən kənddə 1988-ci ildə əhalinin sayı artıq 400-ə yaxın təsərrüfatda 1.900 nəfərə çatmışdı ki, onlar da 1988-ci il dekabrın 3-də sonuncu nəfərinə qədər qovulub kənddən çıxarılmışdır. Həmin gün (dekabrın 3-də) Naxçıvanın Şərur rayonu tərəfdən tanklar və BTR-lərlə gələn hərbçilər mühasirəni yararaq kəndə girmiş, hər 3-4 ailəni bir zirehli maşına doldurub, sərhəd zolağı ilə camaatı sağ-salamat çıxarıb Naxçıvan ərazisinə çatdırmışdılar. Adamlar quru canlarından başqa, bütün əşyalarını buraxıb çıxmağa məcbur olmuşdular.

1991-ci il aprelin 9-da isə kəndin adı dəyişdirilərək **Yexeqnavan** qoyulmuşdur.

1950-ci illərə qədər Şidli kəndi ərazisində qalmaqda olan iri daş parçasının üzərindəki yazılar, at və qoç şəkilləri Şidli kəndinin 1300-1350 il əvvəlki tarixinin nişanələri idi. Lakin təəssüf ki, ermənilər tarixi abidə adı ilə həmin daşı oradan apardılar və məhv etdilər. Kəndin ərazisində – **Qaxanov kanalı** ilə **Məşədi Seyfulla arxı** arasında **Qoçdaşı** deyilən ərazidəki iri qoç daşı, kəndin Sünnü qəbiristanlığı adlanan köhnə qəbiristanlığındakı **Atdaşı** adlanan kiçik at böyüklükdə yəhərli-yüyənli daş at heykəli bu yerlərin qədimdən türk yurdu olduğunu təsdiq edir.

Araz qırağında, Məşədi Seyfulla arxının başında **Pirəl-Mürsəl ocağı** və ya **İlğınlı ocaq** deyilən ziyarətgah vardı. bu ziyarətgah kənd adamlarının inanc yeri idi.

Şidli azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Klub –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Pavilyon –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Mal-qara üçün bina –	4 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	600 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	2500 baş
Toyuq –	6000 baş
Üzüm bağı–	120 ha
Meyvə bağı –	50 ha
K/t maşınları –	20 əd.
Avtomaşınlar –	18 əd.
Qaraj –	1 əd.
Taxıl anbarı –	2 əd.
Yanacaq anbarı –	1 əd.
Dəmirçi sexi –	1 əd.
Dülgərxana –	1 əd.
Artezian quyusu –	4 əd.
Su nasos stansiyası –	3 əd.
Enerji şəbəkəsi –	4 əd.
Mağaza –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Hamam –	1 əd.

AVŞAR

Vedibasar mahalının aran hissəsində, Ağrıdağ vadisində, Vedi rayonunun mərkəzi olan Böyük Vedi qəsəbəsindən 12 km cənub-qərbdə, Vedi çayından ayrılan su arxının və İrəvan-Naxçıvan avtomobil yolunun üstündə, İrəvan-Naxçıvan-Bakı dəmiryol xəttinin kənarında, dəniz səviyyəsindən 847 m yüksəklikdə kənd.

1919-cu ilə qədər kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamış, 1922-1988-ci illərdə isə azərbaycanlılarla ermənilərin yanaşı yaşadığı qarışıq kənd olmuşdur.

Kənddə 1832-ci ildə 13 ailədə 80 nəfər (42 kişi, 38 qadın), 1873-cü ildə 115 ailədə 886 nəfər (500 kişi, 386 qadın), 1886-cı ildə isə 149 ailədə 1.059 nəfər (542 kişi, 517 qadın) azərbaycanlı yaşamışdır. Sonrakı siyahıyaalmalarda əhalinin sayı belə dəyişmişdir: 1897-ci ildə 1.166 nəfər, 1905-ci ildə 1.094 nəfər, 1914-cü ildə 1.107 nəfər azərbaycanlı.

1918-1920-ci illərdə Vedibasar mahalının başqa kəndləri kimi, Avşar kəndi də erməni daşnaklarının vəhşi hücumlarına məruz qalmış, erməni təcavüzünə qarşı mərdliklə mübarizə aparmışlar. Bu hadisələr zamanı kəndin dinc əhalisinin bir hissəsi ermənilər tərəfindən qəddarcasına qətlə yetirilmiş, sağ qalanlar isə kənddən didərgin düşmüşlər.

Vedibasar sovetləşəndən sonra qaçqın avşarlılar kəndlərinə dönmüşlər. Bu vaxt artıq kənddə Türkiyənin Van bölgəsindən qaçıb gəlmiş ilk erməni ailələri yerləşdirilmişdilər. Geri dönən 420 nəfər azərbaycanlı avşarlı bundan sonra ermənilərlə yanaşı yaşamağa məcbur olmuşdur.

1926-cı ildə kənddə 533 nəfər azərbaycanlı, 317 nəfər erməni, 1931-ci ildə isə 608 nəfər azərbaycanlı, 327 nəfər erməni yaşamışdır.

1946-1947-ci illərdə kənddə Türkiyə və İrandan gətirilmiş yeni erməni ailələri yerləşdirilmişdir.

1951-ci il aprel ayının 17-də isə Avşar kəndinin bütün azərbaycanlı əhalisi zorla Azərbaycana köçürümüşdür. Bu vaxt Avşar kəndində 260 ev azərbaycanlı, cəmi 50 ev erməni yaşayırdı. Azərbaycana deportasiya olunan avşarlılar burada 6 rayon – Salyan, Əli Bayramlı, Şəmkir, Ağcabədi, Şəki, Sabirabad rayonları arasında bölüşdürülmüşlər. İ.Stalinin ölümündən sonra yaranmış siyasi vəziyyətdən istifadə edən 10 avşarlı ailəsi isə 1954-cü ilin martında geriyə – doğma kəndlərinə qayıtmışlar.

Həmin ailələrdən bir qismi erməni təzyiq və təqiblərinə dözməyərək 1970-ci ildə yenidən Azərbaycana üz tutmuşlar.

Vedi rayonunun Avşar kəndində yaşamaqda davam edən bir neçə azərbaycanlı ailəsi isə 1988-ci ildə bütünlüklə Azərbaycana qovuldular.

ARAZDƏYƏN

Vedibasar mahalının aran hissəsində, Vedi rayonunun mərkəzi olan Böyük Vedi qəsəbəsindən 28 km cənub-qərbdə, rayonun Naxçıvan MR (Şərur rayonu) ilə sərhədində, İrəvan-Naxçıvan avtomobil yolunun və İrəvan-Naxçıvan-Bakı dəmiryol xəttinin üstündə kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonra azərbaycanlılarla yanaşı müsəlman kürdləri, yezidi kürdlər və ermənilər qarışıq halda yaşamışlar.

Arazdəyən kəndində eyniadlı dəmiryol stansiyası vardı. Arazdəyəndən başlanan daha bir avtomobil yolu Bağırsaq dərəsi boyunca uzanıb Kərki, Keşişverən, Çanaxçı kəndlərindən keçərək Dərələyəz mahalına, oradan da Sisiyan rayonuna daxil olurdu. Bu, qədimdə Albaniya dövləti ilə Armaniya və Atropatena dövlətlərini birləşdirən ən işlək karvan yollarından olmuşdur. Arazdəyənin Şərur tərəfə uzanan torpaqları isə Vedi və Şərur rayonlarının sərhədində – Vəli dağı və Qurd ağzı deyilən yerdə bitirdi.

1897-ci ildə kənddə 381 nəfər əhali – azərbaycanlılarla ermənilər qarışıq halda yaşamışlar.

1918-1920-ci illər erməni-müsəlman müharibəsi zamanı dəfələrlə ayaq altında qalan Arazdəyən kəndi sonralar xeyli dərəcədə öz funksiyasını itirərək kiçik kənd kimi yaşamış, 1941-1945-ci illər müharibəsindən sonra yenidən dirçəlməyə başlamışdır. 1968-ci il iyulun 3-də kəndin adı erməniləşdirilərək **Yerasx** qoyulmuşdur.

Son zamanlara qədər kənddə azərbaycanlılar, müsəlman kürdləri, yezidi kürdlər və ermənilər qarışıq halda yaşayırdılar. Kəndin müsəlman əhalisi qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı öz doğma yurd-yuvalarından qovulmuş, Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrində məskunlaşmışlar.

Arazdəyən kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd, kolxoz-sovxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Klub –	1 əd.

Poçt –	1 əd.
Pavilyon –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Mal-qara üçün bina –	4 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	400 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	1500 baş
Donuz –	600 baş
Toyuq –	20.000 baş
Üzüm bağları –	140 ha
Meyvə bağları –	60 ha
K/t maşınları –	22 əd.
Avtomaşınlar –	17 əd.
Qaraj –	1 əd.
Taxıl anbarı –	2 əd.
Yanacaq ambarı –	1 əd.
Dəmirçi sexi –	1 əd.
Dülgərxana –	1 əd.
Artezian quyusu –	8 əd.
Su nasos stansiyası –	2 əd.
Enerji şəbəkəsi –	3 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Mağaza –	4 əd.
Yeməkxana –	3 əd.
Hamam –	1 əd.
Şərab zavodu –	1 əd.
Yem kombinatı –	1 əd.

ARMAŞ

Vedibasar mahalının aran hissəsində, Ağrıdağ vadisində, İrəvan-Naxçıvan avtomobil yolunun və İrəvan-Naxçıvan-Bakı dəmiryol xəttinin kənarında, rayon mərkəzi olan Böyük Vedi qəsəbəsindən 25 km cənub-qərbdə kənd.

Kənddə Azərbaycan türkləri, sonralar azərbaycanlılıarlı yanaşı, xaricdən köçüb gəlmiş ermənilər və müsəlman kürdləri də yaşamışlar.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kənddə yaşayan bütün azərbaycanlı ailələri yurd-yuvasından qovulmuş, kəndin erməniləşdirilməsi başa çatdırılmışdır.

BAYBURT

Vedibasar mahalının Millidərə bölgəsində, Vedi rayonunun mərkəzi olan Böyük Vedi qəsəbəsindən şimal-şərqdə, Qəmərli (04.09.1945-ci ildən – Artaşat) şəhərindən 24 km cənub-şərqdə, Dəvəgözü çayının (Gərni çayının Mil qolunun) kənarında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kənddə 1832-ci ildə 19 ailədə 96 nəfər (54 kişi, 42 qadın), 1873-cü ildə 21 ailədə 143 nəfər (82 kişi, 61 qadın), 1886-cı ildə kənddə 27 ailədə 184 nəfər (102 kişi, 82 qadın), 1897-ci ildə 224 nəfər, 1914-cü ildə 284 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-ci ilin mayında erməni daşnaklarının Millidərə bölgəsinə hücumu zamanı Bayburt kəndi qəddarcasına dağıdılmış, sağ qalanlar Millidərə əhalisi ilə birlikdə müvəqqəti olaraq Vedibasar mahalının aran kəndlərinə sığınmışlar.

Kənd bir də bu bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra canlanmışdır. Belə ki, 1922-ci ildə kəndin qaçqın əhalisindən yalnız 22 nəfəri geri – öz doğma kəndlərinə qayıda bilmiş, 1926-cı ildə onların sayı 164 nəfərə, 1931-ci ildə 140 nəfərə çatmışdır.

1952-ci ildə kəndin əksər əhalisi məcburi surətdə Azərbaycana – Ağdaş rayonunun Ərəbocağı kəndinə köçürülmüşdür. Bu yerin isti iqlim şəraitinə dözə bilməyən bayburtlular bir il sonra Bərdə rayonunun Kətəlparaq kəndinə köçməyə məcbur olmuşlar.

1952-ci ildə kənd əhalisi deportasiya olunanda kənddəki 52 ailədən 5-6 ailə köçməkdən imtina etmiş və həmişəlik kənddə qalmış, 1988-ci ilə qədər orada yaşamaqda davam etmişlər. 1988-ci il hadisələri başlayanda kəndin təxminən 150 nəfər (30-40 ev) azərbaycanlı sakini vardı. Həmin il onlar da doğma yurddan didərgin düşüb, Bərdə rayonundakı qohum-əqrəbalarının yanına üz tutmuşlar.

Vedibasar mahalının məşhur ocaqlarından biri də Bayburt kəndində yerləşən **Ərəb ocağı** idi. Tarixi çox qədimlərə gedən bu ocağın sahibi keçən yüzildə **Seyid Abdulla** olmuş, o, dünyasını dəyişdikdən sonra ocağa oğlu **Seyid Abbas,** ondan sonra onun oğlu **Seyid Qəşəm** sahiblik etmişlər.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı Seyid Qəşəm də Bərdə rayonunun Kətəlparaq kəndinə köçmüş və burada rəhmətə getmişdir. Bayburtdakı Ocaqdan Kətəlparaq kəndinə gətirilmiş Ocaq daşı bu gün də Ocaq sahibinin evində saxlanmaqda, Ocaq isə öz fəaliyyətini bu gün də Kətəlparaq kəndində davam etdirməkdədir. Seyid Qəşəmdən sonra Ocağa oğlu **Seyid Abbas** sahiblik edir.

BÖYÜK VEDİ (VEDİ)

Vedibasar mahalının aran hissəsində, Ağrıdağ vadisində, İrəvan şəhərindən 49 km aralıda, Vedi çayının kənarında qəsəbə.

1828-ci ilə qədər kənddə ancaq Azərbaycan türkləri (2 erməni ailəsi istisna olmaqla) yaşamışlar. 1828-ci ildə kəndə həm də ermənilər köçürülmüş, sonralar onlar çıxıb getmiş, 1920-ci ilə qədər yenə də kənddə ancaq azərbaycanlılar yaşamışlar. 1920-1988-ci illərdə isə kənd azərbaycanlılarla ermənilərin yanaşı yaşadığı qarışıq kənd olmuş, 1988-ci ildə kənd tamamilə erməniləşdirilmişdir.

1832-ci ildə kənddə 131 ailədə 799 nəfər (441 kişi, 358 qadın) müsəlman və cəmi 2 ailədə 15 nəfər (9 kişi, 6 qadın) erməni yaşamışdır. Türkmənçay müqaviləsindən sonra isə bölgəyə İrandan 98 ailədə 430 nəfər (220 kişi, 210 qadın) erməni köçürülüb gətirilmiş, lakin sonrakı illərin (1873, 1886 və s.) statistik məlumatlarında kənddə heç bir erməninin qeydə alınmaması söyləməyə əsas verir ki, həmin erməni ailələri kənddən çıxıb, ermənilərin çoxluq təşkil etdiyibaşqa kəndlərdə məskunlaşmışlar.

1873-cü ildə Böyük Vedi kəndində 241 ailədə 1.743 nəfər (890 kişi, 853 qadın), 1886-cı ildə 286 təsərrüfatda 2.110 nəfər (1.133 kişi, 977 qadın) azərbaycanlı yaşamışdır. Sonuncu statikada onlardan 360 nəfərini (186 kişi, 174 qadın) Vedi bəylərinin ailə üzvləri təşkil etmişlər.

1905-ci ildə kənddə 2.387 nəfər, 1914-cü ildə 2672 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

Sovet hakimiyyətinin ilk illərində mühacirlikdən geri qayıdan azərbaycanlı əhalinin sayı 1.504 nəfər olmuşdur. Lakin bu vaxt "Sovet Ermənistanı"nın erməni rəhbərliyi bütün strateji məntəqələr kimi, Böyük Vedi kəndində də xaricdən gələn çoxlu erməni yerləşdirməyə çalışırdı. 1922-ci ildə Böyük Vedidə belə ermənilərin sayı artıq 453 nəfərə çatdırılsa da, 1926-cı ildə kənddə 1.545 nəfər azərbaycanlı, 261 nəfər erməni, 1931-ci ildə 1254 nəfər azərbaycanlı, 214 nəfər erməni yaşamışdır.

1946-cı il aprelin 4-də Ermənistan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanı ilə kəndin **Böyük Vedi** adı dəyişdirilərək **Vedi** qoyulmuşdur.

1948-1953-cü illər köçürülməsi zamanı Vedi rayonundan birincilər sırasında köçürülməsi nəzərdə tutulan kəndlərdən biri də Böyük Vedi olmuşdur. 1949-cu ildə kəndin azərbaycanlı əhalisi bütünlüklə Azərbaycana köçürülmüşdür. Həm də maraqlıdır ki, bu camaatın bir yerə köçürülməsinə məqsədli şəkildə mane olmuş, camaatı Beyləqan, İmişli, Bərdə, Şəmkir və b. rayonlara səpələmişlər.

İ.Stalinin ölümündən sonra kənd əhalisinin bir hissəsi – 122 ev geri

qayıda bilmiş və təzədən dədə-baba yurdlarında məskunlaşmışlar. Lakin ermənilərin düşünülmüş siyasəti nəticəsində onlar tədricən sıxışdırılıb çıxarılmış, 1968-ci ildə kənddə cəmi 45 ev azərbaycanlı qalmışdır.

1988-ci ildə Böyük Vedi qəsəbəsi əhalisinin sayı 10 min nəfərə yaxın idi. Bu vaxt qəsəbədə azərbaycanlılar xeyli azlıqda qalmışdılar. Qəsəbədə cəmi 40 təsərrüfat azərbaycanlı yaşayırdı. Həmin il Böyük Vedi azərbaycanlılarının başı üstünü yeni təhlükə aldı, erməni millətçiləri onları bu dəfə açıq-aşkar zorakılıqla öz doğma yurd-yuvalarından qovub-çıxardılar.

Kənd sakini Hüseyn Həsənovun evini yandırıb, özünü də məcbur etdilər desin ki, guya evini özü yandırıb.

Məhərrəm Haqverdiyevin mənzilinə hücum çəkmişdilər, o güc-bəla canını qurtarıb qaçmışdı. C.Abbasovun, A.Məmmədəliyevin, İ.Rəhimovun, A.Məmmədovun və b.-nın qabağını kəsib rayonu təcili tərk etmələrini tələb eləmişdilər və s.

Böyük Vedidə 5 qəbiristanlıq vardı. **Mahmudlu qəbiristanlığı** kəndin yuxarısında, Gavur qalasının yaxınlığında, **Kosanlı qəbiristanlığı** kəndin aşağısında, **Vedililər qəbiristanlığı** Qalabürcün dəyirmanları tərəfdə yerləşirdi. **Paskilərin** isə iki **qəbiristanlığı** vardı: biri kəndin içində, digəri Sarı dolamada.

Kosanlı və Paskili qəbiristanlıqlarının hər birində 3 ədəd qoç heykəli 1948-1953-cü illər köçürülməsi zamanı hələ də dururdu. Bu heykəllər canlı qoç boyda olub, burma buynuzlu idilər. Sonralar ermənilər qəbiristanlıqlarla birlikdə bu heykəlləri də məhv edib, izlərini itirdilər.

Paskili məhəlləsində 2 məscid, Vəliuşağı məhəlləsində 1 məscid, Vedililər məhəlləsində 2 məscid fəaliyyət göstərirdi. Bu məscidlərdə **Şeyx Qəmbər, Şeyx Əli, Molla Məhəmmədtağı, Kəlba Əhməd, Molla Hüseyn Nuriyev** kimi din xadimləri otururdu. Təəssüf ki, sovet dövründə həmin məscid binalarının birini MTS-ə, digərini anbara çevirdilər. O birilər isə zaman-zaman uçulub-dağıldı. Təkcə Vəliuşağı məscidi 1988-ci ilə qədər qalmaqda idi. O da daha fəaliyyət göstərməsə də, kəndin azərbaycanlıları onu qoruyub saxlayır və ziyarət edirdilər.

Böyük Vedi kəndində **Mirəli ocağı** adlı ziyarətgah da mövcud olmuşdur. Ocaq onun sahibi Mirəli ağanın adı ilə adlanırdı. Mirəli ağanın qəbri kəndin yuxarısında yerləşirdi. 1948-1953-cü illər deportasiyasına qədər Ocaq fəaliyyət göstərirdi. Deportasiya zamanı Mirəli ağanın övladları Beyləqana köçürüldüyündən sonralar oğlanları gəlib seyidin qəbrini və ocağını köçürüb apardılar.

Böyük Vedi azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd, kolxoz-sovxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	2 əd.
Klub –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Pavilyon –	1 əd.
Xəstəxana –	3 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Mal-qara üçün bina –	12 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1600 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	4000 baş
Donuz –	1200 baş
Toyuq –	13.000 baş
Üzüm bağları –	200 ha
Meyvə bağları –	100 ha
K/t maşınları –	80 əd.
Avtomaşınlar –	60 əd.
Qaraj –	3 əd.
Taxıl anbarı –	2 əd.
Yanacaq anbarı –	1 əd.
Kübrə anbarı –	1 əd.
Dəmirçi sexi –	1 əd.
Dülgərxana –	1 əd.
Artezian quyusu –	6 əd.
Su nasos stansiyası –	4 əd.
Enerji şəbəkəsi –	9 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Mağaza –	10 əd.
Yeməkxana –	3 əd.
Hamam –	1 əd.
Şərab zavodu –	1 əd.
Yem kombinatı –	1 əd.

QARALAR

Vedibasar mahalının aran hissəsində, Ağrıdağ vadisində, Vedi rayonunun mərkəzi olan Böyük Vedi qəsəbəsindən 7 km cənub-qərbdə, Vedi çayının qolu olan Böyük çayın üstündə, İrəvan-Naxçıvan-Bakı dəmiryol xəttinin kənarında, İrəvan-Naxçıvan avtomobil yolunun 600-700 metrliyində kənd.

1920-ci ilə qədər kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar. 1921-1988-ci illərdə isə azərbaycanlılarla ermənilərin yanaşı yaşadığı qarışıq kənd olmuşdur. 1988-ci ildə kənd bütünlüklə erməniləşdirilmişdir.

İ.Şopendə (1832) kəndin adına Vedibasar mahalının xaraba kəndləri siyahısında rast gəlirik. Görünür, kənd 1826-1829-cu illər Rusiya-İran, Rusiya-Osmanlı müharibələri zamanı böyük dağıntılara məruz qalmışdır.

Vedi nahiyəsinin Qaralar kəndi 1832-ci ildən sonra yenidən məskunlaşmış, kənddə 1873-cü ildə 58 ailədə 443 nəfər (253 kişi, 190 qadın), 1886-cı ildə 64 ailədə 549 nəfər (308 kişi, 241 qadın), 1897-ci ildə 557 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə erməni daşnaklarına qarşı müharibədə fəal iştirak edən qaralarlılar Vedibasarın işğalından sonra bütün vedililərlə bərabər Arazın o tayına – Cənubi Azərbaycana mühacirət etmiş, kənd ermənilər tərəfindən dağıdılmış və yandırılmışdır. Bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra geri qayıdan qaralarlılar kəndi yenidən bərpa etmişlər. Kəndə ilk ermənilər də elə o vaxtdan köçürülüb yerləşdirilmişlər.

1922-ci ildə kənddə 241 nəfər azərbaycanlı, 273 nəfər erməni qeydə alınmışdır. 1931-ci ildə bu nisbət 297 azərbaycanlı, 292 erməni şəklində dəyişmişdir. 1945-1950-ci illərdə Qaranlıq (Martuni) və Qarakilsə (Sisiyan) rayonlarından, 1946-cı ildə isə İrandan və Livandan gəlmə xeyli erməni Qaralar kəndində məskunlaşdırılmış, 1948-1953-cü illər deportasiyası zamanı isə bir çox azərbaycanlı ailələri Azərbaycana köçürülmüşlər. Beləliklə, kənddə ermənilərin sayı süni şəkildə çoxaldılmış, azərbaycanlıların sayı isə azaldılmışdır.

1978-ci il yanvarın 25-də kəndin adı dəyişdirilərək Türkiyənin Van vilayətinin Lezk kəndindən gələn ermənilərin təkidilə **Aralez** qoyulmuşdur.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kənddə yaşayan bütün azərbaycanlı əhali (150 azərbaycanlı, 20 müsəlman kürd ailəsi) yurd-yuvasından qovulmuş, kəndin erməniləşdirilməsi başa çatdırılmışdır.

Buna qədər isə 1948-ci ildən üzü bəri 70-ə qədər azərbaycanlı ailəsi erməni təzyiqləri nəticəsində kəndi tərk edib, Azərbaycana köçməyə məcbur olmuşdu.

Qaralar kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd, kolxoz-sovxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Klub –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Pavilyon –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Mal-qara üçün bina –	6 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	800 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	2000 baş
Donuz –	4600 baş
Toyuq –	10.000 baş
Üzüm bağları –	120 ha
Meyvə bağları –	70 ha
K/t maşınları –	30 əd.
Avtomaşınlar –	26 əd.
Qaraj –	1 əd.
Taxıl anbarı –	2 əd.
Yanacaq anbarı –	1 əd.
Kübrə anbarı –	1 əd.
Dəmirçi sexi –	1 əd.
Dülgərxana –	1 əd.
Artezian quyusu –	4 əd.
Su nasos stansiyası –	2 əd.
Enerji şəbəkəsi –	4 əd.
Mağaza –	5 əd.
Yeməkxana –	2 əd.
Hamam –	1 əd.

DAŞLI (DAŞDI)

Vedibasar mahalının Cığındərə bölgəsində, Vedi çayının kənarında, Vedi rayonunun mərkəzi olan Böyük Vedi qəsəbəsindən 3 km şimal-şərqdə kənd.

Kənddə 1920-ci ilə qədər ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar. 1922-1988-ci illərdə azərbaycanlılarla ermənilərin yanaşı yaşadığı qarışıq kənd olmuşdur. 1988-ci ildən sonra kənd bütünlüklə erməniləşdirilmişdir.

Kənddə 1832-ci ildə 16 təsərrüfatda 84 nəfər (43 kişi, 41 qadın), 1873-cü ildə 24 ailədə 147 nəfər (83 kişi, 64 qadın) Azərbaycan türkü yaşamışdır.

Kənd əhalisinin sayı 1886-cı ildə 23 təsərrüfatda 135 nəfərə (80 kişi, 55 qadın), 1897-ci ildə 184 nəfərə, 1904-cü ildə 238 nəfərə, 1914-cü ildə 261 nəfərə çatıb.

1918-1920-ci illərdə erməni-daşnak təcavüzünə məruz qalan kənd dağıdılmış, əhalisinin bir hissəsi ermənilərlə döyüşlərdə həlak olmuş, sağ qalanları qaçqın düşmüş, Arazın o tayına – Cənubi Azərbaycana mühacirət etmişlər.

Bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kənd əhalisinin az bir hissəsi geri dönmüşdür. Bu vaxt kənddə İrandan, Türkiyədən gələn ermənilər də yerləşdirilmişdilər. 1922-ci ildə kənddə 93 nəfər azərbaycanlı, 78 nəfər erməni, 1926-cı ildə 95 nəfər azərbaycanlı, 60 nəfər erməni, 1931-ci ildə 117 nəfər azərbaycanlı, 78 nəfər erməni yaşamışdır.

1937-1948-ci illərdə Qarabağlar rayonunun tərkibində mövcud olan kəndin əksər azərbaycanlı əhalisi 1948-ci ildə məcburi şəkildə Azərbaycana köçürülmüş, onların boşalmış hazır evlərində 1946-1947-ci illərdə xaricdən gətirilmə ermənilər yerləşdirilmişlər.

1968-ci il iyulun 3-də kəndin adı dəyişdirilərək **Daştakar** qoyulmuşdur. Əslində isə ermənilər kəndin Daşdı (Daşlı) adına **daş** (ermənicə **kar)** sözü əlavə edib, **Daştakar** kimi qondarma ad almışlar. Son illərə qədər kənd Böyük Vedi qəsəbə sovetliyinin tərkibinə daxil idi.

Kənddə yaşayan sonuncu azərbaycanlı ailələri qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı doğma yurdlarından qovulmuş, kənd bütünlüklə erməniləşdirilmişdir.

DƏVƏLİ (ARARAT) KƏNDİ

Vedibasar mahalının aran hissəsində, Ağrıdağ vadisində, Vedi rayonunun mərkəzi olan Böyük Vedi qəsəbəsindən 14 km cənub-qərbdə, İrəvan şəhərindən 48 km aralıda, İrəvan-Naxçıvan-Bakı dəmiryol xəttinin və İrəvan-Naxçıvan avtomobil yolunun üstündə kənd.

1828-ci ilə qədər kənddə ancaq azərbaycanlılar yaşamış, həmin ildən 1988-ci ilə qədər azərbaycanlıların, müsəlman kürdlərinin və ermənilərin yanaşı yaşadığı qarışıq kənd olmuşdur.

1826-1829-cu illər Rusiya-İran və Rusiya-Osmanlı müharibələri zamanı böyük dağıntılara məruz qalan Dəvəli kəndində 1832-ci ildə cəmi 2 təsərrüfatda 28 nəfər (11 kişi, 17 qadın) Azərbaycan türkü qeydə alınmışdır. Kəndin qalan əhalisinin isə 1828-1829-cu illərdə İranın Maku və Salmas qəzalarından köçüb gələn ermənilər (639 nəfərdən ibarət 101 ailə) olduğu və onların kənddəki boşalmış müsəlman evlərində yerləşdirildiyi də həmin mənbədə göstərilmişdir.

1873-cü ildə Dəvəli kəndində 19 təsərrüfatda 207 nəfər (113 kişi, 94 qadın) Azərbaycan türkü, 24 təsərrüfatda 209 nəfər (113 kişi, 96 qadın) müsəlman kürdü, 217 təsərrüfatda 1760 nəfər (917 kişi, 843 qadın) erməni yaşamışdır.

1886-cı ildə Dəvəlinin azərbaycanlı, kürd və erməni əhalisinin birgə sayı 355 təsərrüfatda 2.525 nəfər (1.319 kişi, 1206 qadın) olmuş, onun 35 təsərrüfatda 263 nəfərini (140 kişi, 123 qadın) Azərbaycan türkləri, 29 təsərrüfatda 287 nəfərini (143 kişi, 144 qadın) kürdlər, 291 təsərrüfatda 2.075 nəfərini (1.036 kişi, 939 qadın) isə ermənilər təşkil etmişlər.

1905-ci ildə Dəvəli kəndində 159 nəfər, 1914-cü ildə 263 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

Sovet hakimiyyəti illərində kəndin erməniləşdirilməsi siyasəti davam etdirilmişdir. 1922-ci ildə artıq kənddə 1.533 nəfər erməninin müqabilində cəmi 3 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır. 1931-ci ildə kənddə azərbaycanlıların sayı 41 nəfərə çatmışdır.

1949-1950-ci illərdə kəndin azərbaycanlı əhalisinin əksəriyyəti məcburi şəkildə Azərbaycana köçürülmüş, yerdə qalanları isə 1988-ci ildə doğma yurdundan qovularaq kənd tamamilə erməniləşdirilmişdir. 1988-ci ildə Dəvəli kəndində yaşayan azərbaycanlıların sayı 30-40 evə çatırdı.

1935-ci il yanvarın 1-də kəndin adı dəyişdirilərək **Ararat** qoyulmuşdur.

DƏVƏLİ ŞƏHƏRİ
(DƏVƏLİ SEMENT ZAVODU QƏSƏBƏSİ)

Vedibasar mahalının aran hissəsində, Ağrıdağ vadisində, Vedi rayonunun mərkəzi olan Böyük Vedi qəsəbəsindən 14 km cənub-qərbdə, İrəvan şəhərindən 48 km-lik məsafədə, İrəvan-Naxçıvan-Bakı dəmiryol xəttinin və İrəvan-Naxçıvan avtomobil yolunun üstündə, Dəvəli kəndinin yanında rayon tabeli şəhər.

1923-cü ildən 1988-ci ilə qədər qəsəbədə azərbaycanlılar, ermənilər, kürdlər və ruslar yanaşı yaşamışlar.

Şəhərin bünövrəsi 1923-cü ilin əvvəllərində Abbasqulu bəyin təşəbbüsü ilə Dəvəli kəndi kənarındakı kirəc mədəninin inşası ilə qoyulmuşdur. Belə ki, 1922-ci ilin sonlarında ordudan tərxis olunub, Böyük Vediyə dönən Abbasqulu bəy Şadlinski bir neçə ay sonra İrəvan Qəza İcraiyyə Komitəsi qarşısında Dəvəli kəndi kənarındakı kirəc təpələrinin inşaat üçün istifadə edilməsi haqqında məsələ qaldırır və müsbət cavab alır. Kirəc mədəninə müdir təyin olunan Abbasqulu bəy dərhal işə başlayır.

Əvvəllər kirəc mədənində, sonralar burada tikilən sement zavodunda işçi qüvvəsinə böyük ehtiyac olduğundan tezliklə burada **Dəvəli sement zavodu** adlı iri fəhlə qəsəbəsi salınır. Qəsəbədə erməni, azərbaycanlı, kürd, rus millətlərinin nümayəndələri yaşasalar da, xüsusilə 1946-1947-ci illərdə bura xaricdən gəlmə çoxlu erməni yerləşdirilir, 1948-1950-ci illərdə isə azərbaycanlılar deportasiya olunur və nəticədə qəsəbə əhalisi arasında ermənilər böyük əksəriyyət təşkil edirlər.

1947-ci il aprelin 10-da Dəvəli sement zavodu qəsəbəsinin adı dəyişdirilərək **Ararat qəsəbəsi** qoyulur. 1962-ci ildə isə qəsəbəyə rayon tabeli şəhər statusu verilir. Dəvəli sement zavodu respublika əhəmiyyətli sement-şifer kombinatına çevrilir.

Dəvəli şəhərində yaşayan sonuncu azərbaycanlı ailələri qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı doğma yurdlarından vəhşicəsinə qovulmuş, şəhər bütünlüklə erməniləşdirilmişdir.

YENİ HƏYAT (NOR QYANK)

Vedibasar mahalının aran hissəsində, Ağrıdağ vadisində, İrəvan-Naxçıvan-Bakı dəmiryol xəttinin 1 km-liyində, İrəvan-Naxçıvan avtomobil yolunun üstündə, Qaralar kəndi yaxınlığında kənd.

Kənddə ermənilər və müsəlman kürdləri yaşamışlar.

Kənd 1946-1947-ci illərdə xaricdən köçürülüb gətirilən ermənilərin yerləşdirilməsi üçün salınmışdır. O vaxtdan kənddə ermənilər və müsəlman kürdləri məskunlaşmışlar. Əvvəllər **Yeni həyat kəndi** Kiçik Vedi kənd sovetliyinin tərkibində mövcud olmuş, sonralar ayrılıb müstəqil sovetliyə çevrilmişdir.

Kəndin **Yeni həyat** adı ermənicə tərcümə olunaraq **Nor** (yeni) **qyank** (həyat) şəklinə düşmüşdür.

1988-1990-cı illərdə "Ermənistan SSR"də yaşayan azərbaycanlıların məruz qaldığı dəhşətli soyqırımı Yeni həyat kəndində də öz qanlı izini qoymuşdur. Belə ki, kəndin varlı kürd ailələrindən biri – **Süleymanov Şamo** və arvadları **Seyran Kəlo qızı** və **Gözəl Həsən qızı** erməni daşnakları tərəfindən üstlərinə benzin tökülərək od vurulub yandırılmışdır. Bundan sonra ermənilər onların var-dövlətlərini, çoxlu mal-heyvanlarını talayıb aparmışlar.

YENGİCƏ

Vedibasar mahalının aran hissəsində, Ağrıdağ vadisində, Vedi rayonunun mərkəzi olan Böyük Vedi qəsəbəsindən 5 km cənub-qərbdə, Vedi çayının qolu olan Böyük çayın üstündə kənd.

1920-ci ilə qədər kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar. 1922-ci ildən 1988-ciilədək azərbaycanlılarla ermənilərin yanaşı yaşadığı qarışıq kənd olmuşdur. 1988-ci ildə kəndin azərbaycanlı əhalisi qovulmuş, kənd bütünlüklə erməniləşdirilmişdir.

1826-1829-cu illər Rusiya-İran və Rusiya-Osmanlı müharibələri zamanı böyük dağıntılara məruz qalan Yengicə kəndində 1832-ci ildə cəmi 4 təsərrüfatda 37 nəfər (18 kişi, 19 qadın) müsəlman əhali qeydə alınmışdır.

Kənddə 1873-cü ildə 18 təsərrüfatda 189 nəfər (104 kişi, 85 qadın), 1886-cı ildə 23 təsərrüfatda 197 nəfər (138 kişi, 59 qadın), 1897-ci ildə 313 nəfər, 1904-cü ildə 470 nəfər, 1914-cü ildə 475 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-1920-ci illər erməni-müsəlman davası zamanı ən çox dağıntılara məruz qalan kəndlərdən biri də Yengicə kəndi olmuşdur. Doğma yurdunu müvəqqəti tərk etməyə məcbur olan bütün vedibasarlılar kimi, Yengicə kəndinin qaçqın əhalisi də yalnız Sovet hakimiyyəti illərində geri qayıtmaq imkanı qazanmışdır. 1922-ci ildə kəndin qaçqınlıqdan geri qayıdanların sayı 162 nəfər olmuşdur. Lakin elə həmin il dövlət kənddə Türkiyədən gəlmə 187 nəfər erməni də yerləşdirmişdir.

1931-ci ildə isə kənd əhalisinin sayı aşağıdakı nisbətdə idi: 182 nəfər azərbaycanlı, 192 nəfər erməni.

1948-1953-cü illərdə kənd əhalisinin bir hissəsi deportasiyaya məruz qalaraq Azərbaycana köçürülmüş, boşalmış azərbaycanlı evlərinə isə xaricdən gətirilən ermənilər yerləşdirilmişlər.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin azərbaycanlı əhalisi vəhşicəsinə qovulmuş və kənd bütünlüklə erməniləşdirilmişdir.

1991-ci ildə kəndin Yengicə adı dəyişdirilərək **Sisavan** qoyulmuşdur.

1919-cu ildə Yengicə kəndi güclü erməni hücumuna məruz qalmış, elə o vaxtdan da kəndin məscid binası daşnaklar tərəfindən yandırılmışdı. 1988-ci ilə qədər həmin məscid binasının xarabalıqları kəndin içində, Böyük çayın yanı ilə uzanan küçənin qırağında qalmaqda idi.

Yengicənin yuxarısındakı təpəliklərdə ferma tikintisi aparmaq istərkən geniş ərazidə qədim qəbiristanlaq aşkar edilmişdi. Bu qəbirlərin ölçüsü (uzunluğu 3 metrə qədər) onların Oğuz qəbirləri olduğunu aşkar sübut edirdi. Adamlar bura **Oğuzlar qəbiristanlığı** deyirdilər. Lakin ermənilər

bu faktı ört-basdır edib, ictimaiyyətdən gizlətdilər.

Yengicə kənd müsəlmanlarının qəbiristanlığı əvvəllər Yengicə və Qaralar kəndləri arasındakı Qaralar kənd qəbiristanlığına yapışıq idi. 1950-ci illərdə ermənilər bu qəbiristanlığın yengicəlilərə aid olan hissəsini dövlətin əli ilə ləğv edib, yerində Qaralar kənd kolxozunun alma bağlarını salmağa nail oldular. Yengicə kəndinin yeni qəbiristanlığı kəndin kənarında salındı.

Yengicədə azərbaycanlıların 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Klub –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Pavilyon –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Mal-qara üçün bina –	4 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	600 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	2500 baş
Donuz –	450 baş
Toyuq –	4000 baş
Üzüm bağı –	110 ha
Meyvə bağı –	80 ha
K/t maşınları –	20 əd.
Avtomaşınlar –	22 əd.
Qaraj –	1 əd.
Taxıl anbarı –	1 əd.
Yanacaq anbarı –	1 əd.
Dəmirçi sexi –	1 əd.
Dülgərxana –	1 əd.
Artezian quyusu –	5 əd.
Su nasos stansiyası –	3 əd.
Enerji şəbəkəsi –	2 əd.
Mağaza –	3 əd.
Yeməkxana –	1 əd .
Hamam –	1 əd.

KİÇİK VEDİ

Vedibasar mahalının aran hissəsində, Ağrıdağ vadisində, İrəvan-Naxçıvan avtomobil yolunun kənarında, rayon mərkəzi olan Böyük Vedi qəsəbəsindən 15 km qərbdə, Vedi çayından ayrılan su arxının üstündə kənd.

1920-ci ilə qədər kənddə ancaq Azərbaycan türkləri, 1921-1988-ci illərdə isə azərbaycanlılarla ermənilərin yanaşı yaşadığı qarışıq kənd olmuşdur.

Kənddə 1832-ci ildə 28 təsərrüfatda 166 nəfər (83 kişi, 83 qadın), 1873-cü ildə 94 təsərrüfatda 639 nəfər (360 kişi, 279 qadın), 1886-cı ildə 106 təsərrüfatda 599 nəfər (361 kişi, 238 qadın), 1897-ci ildə 971 nəfər, 1914-cü ildə 1056 nəfər, 1916-cı ildə 1034 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-1920-ci illər erməni-müsəlman davası zamanı kənd daşnak təcavüzünün qurbanı olmuş, evlər yandırılmış, adamlar qətlə yetirilmiş, sağ qalanlar baş götürüb Arazın o tayına getmişlər.

1922-ci ildə kəndin qaçqın əhalisindən cəmi 186 nəfər geri qayıda bilmiş və bu vaxt artıq kənddə 193 nəfər Türkiyədən gəlmə erməninin yerləşdirildiyini görmüş, onlarla yanaşı yaşamağa məcbur olmuşlar.

1926-cı ildə kənddə 256 nəfər azərbaycanlı, elə o qədər də (256 nəfər) erməni yaşamışdır. 1931-ci ildə əhalinin nisbəti 379 nəfər azərbaycanlı, 295 nəfər erməni şəklində dəyişmişdir.

1946-cı ildə xaricdən gəlmə xeyli erməni Kiçik Vedi kəndində yerləşdirilmiş, 1949-1950-ci illərdə isə xeyli azərbaycanlı məcburi şəkildə Azərbaycana köçürülmüşdür.

1950-ci illərdə kəndin adı qeyri-rəsmi yolla sətri tərcümə edilərək **Pokr** (Kiçik) **Vedi** qoyulmuş, sonra bütün rəsmi sənədlərdə elə Pokr Vedi kimi də getmişdir.

1988-ci ildə kənddə yaşayan 200-dən çox azərbaycanlı ailəsi vəhşicəsinə kənddən qovulmuş, kənd tamamilə erməniləşdirilmişdir.

1988-ci ildə Vedi rayonunda ermənilərin azərbaycanlı kəndlərinə açıq hücumları öncə Kiçik Vedi kəndindən başladı. Belə ki, aprelin 26-da küçəyə çıxan azərbaycanlılar döyüldülər. Axşama yaxın kənd yad maşın və yad adamlarla doldu. Azərbaycanlılar küçələrdən çəkilib, öz evlərində, həyətlərində daldalandılar. Axşam saat 5-də 400-dən artıq erməni əllərində dəmir çubuq, lom, ağac, balta, daş, tüfəng, bıçaq və s. azərbaycanlı məhəllələrinə axışdı. Kənd ermənilərinin bələdçiliyi ilə azərbaycanlı evləri daş-dəmir yağışına tutuldu. Qapı-pəncərələr, damların şiferləri daş, balta ilə vurulub sındırıldı. İşıq və telefon xətləri kəsildiyindən kəndlər tamam təcrid olunmuş vəziyyətdə idi.

İnsidentə rayon milis şöbəsinin rəisi Papoyan rəhbərlik edirdi. Bir

saatdan sonra onun göstərişi ilə də əməliyyat dayandırıldı. Bu müddət ərzində kənddə 27 ev daha çox dağıntılara məruz qaldı, telefon, işıq, qaz, su xətləri sıradan çıxarıldı.

Həmin günlərdə kəndin sakinlərindən biri – 1958-ci il təvəllüdlü **Məmmədov Salman Məmməd oğlu** erməni daşnakları tərəfindən işgəncə ilə qətlə yetirilmişdi.

Kiçik Vedi kənd azərbaycanlılarınının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	2 əd.
Klub –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Pavilyon –	1 əd.
Xəstəxana –	2 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Mal-qara üçün bina –	11 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1400 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	5000 baş
Donuz –	1000 baş
Toyuq –	12000 baş
Üzüm bağı –	270 ha
Meyvə bağı –	200 ha
K/t maşınları –	70 əd.
Avtomaşınlar –	50 əd.
Qaraj –	2 əd.
Taxıl anbarı –	1 əd.
Yanacaq anbarı –	1 əd.
Dülgərxana –	2 əd.
Dəmirçi sexi –	1 əd.
Artezian quyusu –	10 əd.
Su nasos stansiyası –	6 əd.
Enerji şəbəkəsi –	8 əd.
Mağaza –	7 əd.
Yeməkxana –	2 əd.
Hamam –	1 əd.

TAYTAN

Vedibasar mahalının aran hissəsində, Vedi rayonunun mərkəzi olan Böyük Vedi qəsəbəsindən 4 km cənub-şərqdə, Vedi çayının kənarında, İrəvan-Vedi avtomobil yolunun üstündə kənd.

1920-ci ilə qədər kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar. 1922-1988-ci illərdə kənd azərbaycanlılarla ermənilərin yanaşı yaşadığı qarışıq kənd olmuşdur. 1988-ci ildə kənd tamamilə erməniləşdirilmişdir.

1873-cü ilin statistik məlumatlarında Vedibasar mahalının aran hissəsində, indiki **Taytan kəndi** yerində eyniadlı kənd haqqında ilk məlumatlara rast gəlirik. Kənddə həmin vaxt 18 təsərrüfatda 166 nəfər (91 kişi, 75 qadın) Azərbaycan türkü qeydə alınmışdır.

Kənd əhalisini sayı 1886-cı ildə 23 təsərrüfatda 177 nəfərə (110 kişi, 67 qadın), 1897-ci ildə 316 nəfərə, 1916-cı ildə 366 nəfərə çatmışdır.

1918-1920-ci illər erməni-müsəlman davası zamanı kənd erməni daşnakları tərəfindən dağıdılmış, əhalisi isə yurd-yuvasından qovulmuşdur.

1922-ci ildə kəndin qaçqın əhalisindən cəmi 183 nəfər geri qayıda bilmişdir. Həmin il kənddə Türkiyədən gəlmə 81 nəfər erməni mühaciri də yerləşdirilmiş və kənd qarışıq kəndə çevrilmişdir.

Kənddə yaşayan əhalinin nisbəti 1926-cı ildə 175 nəfər azərbaycanlı, 114 nəfər erməni, 1931-ci ildə 217 nəfər azərbaycanlı, 224 nəfər erməni şəklində dəyişmişdir. Göründüyü kimi, kənddə azərbaycanlıların təbii, ermənilərin isə süni artımı göz qabağındadır. Bu proses sonrakı illərdə davam etdirilmişdir. Xüsusilə 1946-1947-ci illərdə xaricdən gətirilən xeyli erməninin kənddə yerləşdirilməsi, 1949-cu ildə isə kəndin azərbaycanlı əhalisinin zorla Azərbaycana köçürülməsi Taytanın erməniləşdirilməsində həlledici rol oynamışdır.

1978-ci il yanvar ayının 25-də kəndin adı dəyişdirilərək Türkiyənin Van şəhərindən gəlmiş ermənilərin adına **Vanaşen** qoyulmuşdur.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kənddə azlıqda yaşayan azərbaycanlı əhali sonuncu nəfərinə qədər qovulmuş, kəndin erməniləşdirilməsi başa çatdırılmışdır. Bu vaxt kənddə cəmi 24 ev azərbaycanlı əhali yaşayırdı. Onlar bu dəfə daha çox Salyan rayonuna və Bakı şəhərinə üz tutdular.

XALİSA (XALİSƏ)

Vedibasar mahalının aran hissəsində, Ağrıdağ vadisində, Vedi rayonunun mərkəzi olan Böyük Vedi qəsəbəsindən 10 km cənub-qərbdə, İrəvan-Naxçıvan-Bakı dəmiryol xəttinin, İrəvan-Naxçıvan avtomobil yolunun 3 kilometrliyində, Vedi çayından ayrılan su arxının üstündə kənd.

1920-ci ilə qədər kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamış, 1922-1988-ci illərdə azərbaycanlılarla ermənilərin yanaşı yaşadığı qarışıq kənd olmuşdur

Kənddə 1832-ci ildə 23 ailədə 149 nəfər (51 kişi, 68 qadın), 1873-cü ildə 138 təsərrüfatda 864 nəfər (476 kişi, 388 qadın), 1886-cı ildə 176 təsərrüfatda 960 nəfər (535 kişi, 425 qadın), 1897-ci ildə kənddə 1165 nəfər, 1916-cı ildə 1159 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-1920-ci illər erməni-müsəlman davası zamanı kənd erməni daşnakları tərəfindən yerlə-yeksan edilmiş, əhalisi qətl və qarətlərə məruz qalmış, doğma yurd-yuvasından qovulmuşdur.

1922-ci ildə kəndin sağ qalmış qaçqın əhalisindən cəmi 311 nəfər geri qayıda bilmiş, lakin bu vaxt kənddə artıq 290 nəfər ermənininin yerləşdirildiyinin şahidi olmuşlar. 1926-cı ildə kənd əhalisinin nisbəti 331 nəfər azərbaycanlı, 240 nəfər erməni, 1931-ci ildə 588 nəfər azərbaycanlı, 276 nəfər erməni şəklində dəyihmişdir.

1953-cü ildə kənddən cəmi 13 ailə Azərbaycana deportasiya olunmuş, az sonra onların əksəriyyəti yenidən doğma kəndlərinə qayıtmışlar.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımına qədər Xalisa kəndində 500 evə qədər azərbaycanlı, cəmi 40 ev erməni vardı. 1988-ci il noyabrın 30-da səhər tezdən kənd erməni maşınları ilə mühasirəyə alınmış, az sonra rayon rəhbərləri – katib Akopyan, RİK sədri Vartanyan, prokuror Adamyan, müavini Barseqyan, milis rəisi Papoyan və b.-ları xüsusi maşınlarda kəndə daxil olub, əhalini gözlənilən hücum barədə "xəbərdar etmiş", yüngül şeylərini (yəni qızıl və pullarını) götürüb, kənddən çıxmağı məsləhət gördülər.

Lakin bir qədər sonra Avşar və Dəvəli kəndləri tərəfdən erməni quldurlarının maşın karvanında 300-dən çox "saqqallı" kəndə dolmuş, əvvəl adamları qorxudub, söyüb, döyüb, bütün pul və qızıl əşyalarını əllərindən almış, sonra qiymətli ev əşyalarının talanına keçmişlər. Sonda kəndin azərbaycanlı əhalisini qabaqlarına salıb, artıq tam erməniləşmiş Şirazlı kəndinə tərəf aparmağa başlamışlar. Lakin Şərur rayonundan tanklarla gələn hərbçilər yolda onların qarşısını kəsib, girovları xilas etmiş və onları Şərur rayonuna apardılar.

Xalisa kəndindən **İsmayılova Gülgəz Məhəmməd qızı, Hüseynov Hüseyn Bəbir oğlu** və **Səfərov Şirzad Qəfər oğlu** bu hadisələrin qurbanı oldu.

1991-ci il aprelin 19-da kəndin Xalisa adı dəyişdirilərək **Norakert** qoyulmuşdur.

Kəndin kənarındakı qədim qəbiristanlıqda üzərində ərəb əlifbası ilə, vəfat etmə tarixləri hicri tarixlə 480-ci, 486-cı, 494-cü illərə təsadüf edən xeyli qəbir daşları vardı. Təəssüf ki, sonralar ermənilər onların hamısını tamamilə məhv etdilər.

Xalisa azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Klub –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Pavilyon –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Mal-qara üçün bina –	8 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	900 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3000 baş
Donuz –	350 baş
Toyuq –	12000 baş
Üzüm bağı –	180 ha
Meyvə bağı –	90 ha
K/t maşınları –	40 əd.
Avtomaşınlar –	32 əd.
Qaraj –	1 əd.
Taxıl anbarı –	2 əd.
Yanacaq anbarı –	1 əd.
Dəmirçi sexi –	1 əd.
Dülgərxana –	1 əd.
Artezian quyusu –	6 əd.
Su nasos stansiyası –	4 əd.
Enerji şəbəkəsi –	6 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Mağaza –	3 əd.
Yeməkxana –	əd.
Hamam –	1 əd.

ÇƏMBƏRƏK

Vedibasar mahalının aran hissəsində, Ağrıdağ vadisində, Vedi rayonunun mərkəzi olan Böyük Vedi qəsəbəsindən 15 km cənub-qərbdə, Armaş kəndi yaxınlığında, İrəvan-Naxçıvan avtomobil yolunun, İrəvan-Naxçıvan-Bakı dəmiryol xəttinin kənarında kənd.

1918-1920-ci illər erməni-müsəlman davasına qədər kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar. 1922-1988-ci illərdə kənd azərbaycanlılarla ermənilərin yanaşı yaşadığı qarışıq kənd olmuşdur.

1918-1920-ci illərdə Vedi rayonunun Çəmbərək kəndi erməni daşnakları tərəfindən dağıdılmış, əhalisi yurd-yuvasından qovulmuşdur.

Sovet hakimiyyəti illərində kənd yenidən məskunlaşmış, oraya xeyli Türkiyə ermənisi yerləşdirilmişdir. 1935-ci ildə Çəmbərək və qonşu Əfşarlı kəndlərinin əsasında Spandaryan adına sovxoz yaradılmış və az sonra da adı dəyişdirilərək **Surenavan** kəndi qoyulmuşdur.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kənddə yaşayan tək-tük azərbaycanlı ailələri də Azərbaycana qovulmuş, kənd tamamilə erməniləşdirilmişdir.

ÇİMƏNKƏND

Vedibasar mahalının Cığındərə bölgəsində, Vedi rayonun mərkəzi olan Böyük Vedi qəsəbəsindən 9 km şərqdə, Vedi çayının kənarında, Aşağı Qarabağlar kəndi yanında kənd.

1920-ci ilədək kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar. 1922-1988-ci illərdə azərbaycanlılarla ermənilərin yanaşı yaşadığı qarışıq kənd olmuş, kənddə qismən müsəlman kürdləri də yaşamışlar.

1870-ci illərin sonu – 1880-ci illərin əvvəllərində Aşağı Qarabağlar kəndindən çıxan ailələr tərəfindən salınmışdır. Çimənkənd kəndində Aşağı Qarabağlar kəndi ilə bir yerdə 1886-ci ildə 85 ailədə 853 nəfər (461 kişi, 392 qadın), 1914-cü ildə isə 1879 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə Vedibasar azadlıq ordusunun ən aparıcı bölüklərindən biri də Çimənkənddə yerləşirdi. Ona Vedibasar Milli Komitəsinin 11 nəfər üzvündən biri olan **Sultan xan Mərəndi** rəhbərlik edirdi.

1920-ci ildə Vedibasar erməni daşnakları tərəfindən işğal edildikdən sonra Çimənkənd kəndlərinin camaatı da Cənubi Azərbaycana pənah aparmış, yalnız bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra onlar doğma yurdlarına qayıda bilmiş və əksəriyyəti Çimənkənd ərazisində məskunlaşmağa üstünlük vermişlər.

1922-ci ildə artıq geri qayıdan çimənkəndlilərin sayı 880 nəfər idi. Lakin camaatın etirazına baxmayaraq, erməni hökuməti həmin il Çimənkəndə xaricdən gəlmiş 210 nəfər erməni mühaciri də yerləşdirmişdi.

1926-cı ildə kənddə azərbaycanlıların sayı 690 nəfər, ermənilərin sayı 141 nəfər, 1931-ci ildə azərbaycanlılar 663 nəfər, ermənilər 178 nəfər olmuşlar. 1931-ci ildə kənddə 34 nəfər müsəlman kürdü də yaşamışdır.

1937-ci ildə Vedi rayonunun iki inzibati rayona ayrılması və rayonun dağlıq hissəsində Çimənkənd mərkəz olmaqla **Qarabağlar rayonunun** yaradılması Çimənkəndin sürətlə inkişafına imkan yaratmışdır. Artıq 1939-cu ildə kənddə azərbaycanlı əhalinin sayı 4.600 nəfərə çatmışdır.

1948-1953-cü illər deportasiyası zamanı Qarabağlar rayonunun başqa kəndləri kimi Çimənkəndin də bütün azərbaycanlı əhalisi zorla Azərbaycana köçürülmüşlər. Onların az bir hissəsi sonralar geri qayıtmışlar.

1978-ci il yanvarın 25-də Ermənistan hökumətinin qərarı ilə Çimənkənd kəndinin adı dəyişdirilərək **Urtsadzor** qoyulmuş,

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kənddə hələ də yaşamaqda davam edən bütün azərbaycanlı əhali (15 ailədə 60 nəfər azərbaycanlı, 15 ailədə 75 nəfər müsəlman kürdü) öz doğma kəndlərindən vəhşicəsinə qovulmuşdur.

ŞAMPAN (ŞƏRAB ZAVODU QƏSƏBƏSİ)

Vedibasar mahalının aran hissəsində, Ağırdağ vadisində, Kirov qəsəbəsindən 2 km şərqdə, Yeni yol qəsəbəsi yanında qəsəbə.

Qəsəbədə Azərbaycan türkləri, müsəlman kürdləri və ermənilər yaşamışlar. 1988-ci ildə kənd bütünlüklə erməniləşdirilmişdir.

Qəsəbədə daha çox 1946-1947-ci illərdə xarici ölkələrdən köçürülüb gətirilmiş ermənilər yerləşdirilmiş, sonralar isə yaxın kəndlərdən də xeyli erməni köçüb burada məskunlaşmışdır.

Qəsəbə son illərə qədər Kirov qəsəbə sovetliyinin tərkibinə daxil idi.

Lakin belə bir faktı da xatırlatmağı vacib bilirik ki, bu qəsəbənin salındığı ərazidə qədim yaşayış məskəninin qalıqları qalmaqda idi. Bu, hansı qədim kəndin, qalanın xarabalıqları idi – bunu müəyyənləşdirmək bizim üçün çətindir. Goreşən xislətli ermənilərin isə gözləri qabağındakı bu fakta soyuq və laqeyd yanaşması təsdiq edir ki, burada türk mədəniyyətinin faktı olan qədim yaşayış məntəqələrindən biri yerləşmişdir.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kənddə yaşayan bir neçə müsəlman ailəsi də qovulmuş və kənd tamamilə erməniləşdirilmişdir.

ŞİRAZLI

Vedibasar mahalının aran hissəsində, Ağrıdağ vadisində, Vedi rayonunun mərkəzi olan Böyük Vedi qəsəbəsindən 9 km cənub-qərbdə, Vedi çayından ayrılan su arxının, İrəvan-Naxçıvan avtomobil yolunun və İrəvan-Naxçıvan-Bakı dəmiryol xəttinin (Aygevan stansiyası) üstündə kənd.

1920-ciilədək kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar. 1922-1988-ci illərdə kənd azərbaycanlılarla ermənilərin yanaşı yaşadığı qarışıq kənd olmuşdur.

1832-ci ilin statistikasında kəndin Vedibasar mahalının xaraba kəndləri siyahısında verilməsi onun 1826-1829-cu illər Rusiya-İran və Rusiya-Osmanlı müharibələri zamanı böyük dağıntılara məruz qaldığını sübut edir.

1832-ci ildən sonra yenidən məskunlaşan kənddə 1873-cü ildə 19 təsərrüfatda 150 nəfər (100 kişi, 50 qadın), 1886-cı ildə 35 təsərrüfatda 234 nəfər (158 kişi, 76 qadın), 1905-ci ildə 229 nəfər, 1914-cü ildə 237 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə kənd erməni daşnakları tərəfindən vəhşicəsinə dağıdılmış, əhalisi ev-eşiyindən didərgin salınmış, bütün Vedibasar camaatı kimi, müvəqqəti olaraq Cənubi Azərbaycana mühacirət etmişdir.

1922-ci ildə kənd camaatı (216 nəfər) geriyə dönmüş, kəndi yenidən bərpa etmişlər. Bu vaxt kəndə 114 nəfər Türkiyədən gəlmə erməni də yerləşdirilmişdi. Ona görə də 1926-cı ildə kənddə yaşayan əhalinin nisbəti 243 nəfər azərbaycanlı, 130 nəfər erməni, 1931-ci ildə 250 nəfər azərbaycanlı, 182 nəfər erməni şəklində olmuşdur.

1935-ci ildə qonşu Cadqıran kəndi ləğv edilərək Şirazlı kəndinin tərkibinə qatılmış, az vaxtda kənd sürətlə böyümüşdür.

1946-1947-ci illərdə xaricdən gətirilən bir çox erməni ailələri zorla Şirazlı kəndində məskunlaşdırılsa da, 1972-ci ildə kənddəki 583 təsərrüfatda 3.489 nəfər əhalidən 300 təsərrüfatdan çoxu azərbaycanlılar idi.

Lakin 1988-ci il hadisələri Şirazlı camaatının da ev-eşiyindən qovulması ilə nəticələndi. Mayın 8-də Bakı-İrəvan qatarı Şirazlı stansiyasında saxlanıb, bir saat ərzində ona basqın edildi, vaqon bələdçiləri, azərbaycanlı sərnişinlər döyülüb-söyüldülər. Rayonda vəziyyətin gərginliyi o həddə çatmışdı ki, sabahısı – mayın 9-da SSRİ Ali Soveti sədrinin müavini Demiçev, Ermənistan KP MK-nın ikinci katibi Koçetkov, Ermənistan Nazirlər Soveti sədrinin müavini S.Harutunyan Vediyə gəlib burada geniş müşavirə keçirdilər. Azərbaycanlı nümayəndələr çıxış edib, vəziyyəti olduğu kimi açıqladılar, ermənilərin hadisələri milli qırğına apardıqlarını, milli ədavət və düşmənçiliyi yaydıqlarını onların üzünə dedi. Lakin heç bir tədbir görülmədi.

Mayın 10-da da davam edən gərginlik mayın 11-də Şirazlı kəndinə ermənilərin dağıdıcı hücumu ilə nəticələndi. Gün ərzində hazırlıq işləri görən (küçələrə evləri daşlamaq üçün lafetlərlə daş gətirilməsi, erməni evlərinin üstünə xüsusi bayraqlar taxılması, kəndə qıraq yerlərdən maşınlarla saqqallıların daşınıb gətirilməsi, milis işçilərinin yolları bağlaması və s.) ermənilər axşam hava qaralanda dörd dəstəyə ayrılıb, hər dəstə 400-500 nəfər olmaqla azərbaycanlı məhəllələrinə yeridilər. Dəstələrə milis zabitləri başçılıq edirdilər. Rayonun bütün rəhbərləri Şirazlıda idilər. Demək olar ki, bütün azərbaycanlı evləri dağıdıldı və qarət edildi. Adamlar qaranlıqda bağçada, dalda yerlərdə gizlənib erməni vəhşiliyini müşahidə edirdilər. Ermənilər evlərdən apara bildiklərini aparır, yerdə qalanını sındırır və ya yandırırdılar. Bəzi həyətlərdə erməni vəhşiliyinə dözməyən azərbaycanlılar ermənilərlə əlbəyaxa olmaqdan da çəkinmirdilər.

Gecə saat 3-ə qədər davam edən erməni vəhşiliyi həmin vaxt kəndə girən hərbçilərin gəlişindən sonra dayandırıldı. Əhali evləri dağıdıldıqdan və təhlükəsizliklərinə təminat olmadığından Türkiyə ilə sərhəddəki Şidli kəndinə tərəf hərəkət etdilər, SSRİ-Türkiyə sərhədinə sığındılar.

Şirazlı faciəsi zamanı kəndin 64 azərbaycanlı evi tamam dağıdılmış, 8 ev yandırılmış, 330 ailənin əmlakı məhv edilmiş, 80-dən çox adam döyülmüşdü. Əslən vedili olan görkəmli yazıçı **Fərman Kərimzadə** şirazlıların harayına gəldi, Şirazlı və kənar kəndlərdən 20 nəfər ziyalı ilə Bakıya, Moskvaya üz tutdu. Lakin nə Bakıdan, nə də Moskvadan onların dərdinə şərik çıxan tapılmadı.

Şirazlılılar üç ay Araz çayı sahilində, Türkiyə sərhədində çadırlarda yaşadılar, 80 yaşlı **Seyid Ağbal ağa (İqbal Miryaqub oğlu,** o, kənd erməni-daşnak terrorçularının vəhşi hücumuna məruz qalanda sinəsindən vurulmuş daş parçası ilə ağır yaralanmış) və Əkbərin iki aylıq oğlu burada şəhid oldu və yaxınlıqdakı Şidli qəbiristanlığında dəfn edildi.

Vedibasar mahalının ən məşhur ocaqlarından olan **Ağbal ağa ocağı** Şirazlı kəndində yerləşirdi. Bütün bölgədə məşhur olan bu ocağa yaxın-uzaq rayonlardan təkcə müsəlmanlar yox, həm də ermənilər pənah gətirirdilər.

Şirazlı kəndində böyük məscid də fəaliyyət göstərirdi. Möhrə palçıqdan tikilmiş bu qədim məscidə kəndin ağsaqqalları yığışar, ibadət edərdilər.

Şirazlı kəndinin iki müsəlman qəbiristanlığı vardı. Qədim qəbiristanlığın yerində sonralar kolxoz üçün bir sıra tikililər salınmış, qəbiristanlıq ləğv edilmişdi. Lakin burada məşhur seyid Miryaqub ağanın qəbri üsündə tikilmiş gümbəzə toxunmağa heç kəs cəsarət etməmişdi.

1991-ci il aprelin 9-da kəndin adı dəyişdirilərək **Vosgetap** qoyulmuşdur.

Şirazlı azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	2 əd.
Klub –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Pavilyon –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Mal-qara üçün bina –	10 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1200 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	4000 baş
Donuz –	800 baş
Toyuq –	15000 baş
Üzüm bağı –	250 ha
Meyvə bağı –	120 ha
K/t maşınları –	60 əd.
Avtomaşınlar –	45 əd.
Qaraj –	2 əd.
Taxıl anbarı –	2 əd.
Yanacaq anbarı –	1 əd.
Dəmirçi sexi –	1 əd.
Dülgərxana –	1 əd.
Artezian quyusu –	7 əd.
Su nasos stansiyası –	2 əd.
Enerji şəbəkəsi –	4 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Mağaza –	6 əd.
Yeməkxana –	2 əd.
Hamam –	1 əd.
Şərab zavodu –	1 əd.
Yem kombinatı –	1 əd.

ŞIXLAR (ŞEYXLƏR)

Vedibasar mahalının aran hissəsində, Araz çayının kənarında, Vedi rayonunun mərkəzi olan Böyük Vedi qəsəbəsindən 10 km cənub-qərbdə, Vedi çayından ayrılan su arxının üstündə kənd.

1920-ci islədək kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar. 1922-1988-ci illərdə azərbaycanlılarla ermənilərin yanaşı yaşadığı qarışıq kənd olmuş, 1988-ci ildə bütün azərbaycanlı əhalisi qovularaq kənd tamamilə erməniləşdirilmişdir.

1832-ci ilin statistikasında Vedibasar mahalında 34 ailədə 232 nəfər Azərbaycan türkündən ibarət **Şeyxlər tayfasının** adı çəkilmiş və bu tayfanın Xorvirab yaxınlığında (Şıxlar kəndi yerində) qışlağı olduğu göstərilmişdir.

1873-cü ildə kənddə 79 təsərrüfatda 649 nəfər (371 kişi, 278 qadın), 1886-cı ildə 97 təsərrüfatda 714 nəfər (382 kişi, 332 qadın), 1897-ci ildə 790 nəfər, 1905-ci ildə 802 nəfər, 1914-cü ildə 815 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə kənd erməni daşnakları tərəfindən dağıdılmış, qarət edilmiş, əhalisi qətl və qarətlərə məruz qalmış, qəddarlıqla qovulmuşdur.

1922-ci ildə kəndin qaçqın əhalisindən 216 nəfər geri qayıtmışdır. Həmin il kənddə Türkiyədən gəlmə 144 nəfər erməni də yerləşdirilmişdir. Kənddə əhalinin nisbəti 1926-cı ildə 115 nəfər azərbaycanlı, 48 nəfər erməni, 1931-ci ildə 167 nəfər azərbaycanlı, 94 nəfər erməni şəklində dəyişmişdir.

1949-cu il köçürülməsi zamanı kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi zorla Azərbaycana köçürülsə də, sonralar onların bir hissəsi geri – öz doğma kəndinə qayıtmış, 1988-ci ilə qədər burada yaşamışlar.

1968-ci il dekabrın 26-da kəndin adı dəyişdirilərək **Lusarat** (ermənicə "**işıqlı kənd**" məzmununda) qoyulmuşdur.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin azərbaycanlı əhalisi ermənilərə xas vəhşiliklə kənddən qovulmuş və kəndin erməniləşdirilməsi başa çatdırılmışdır.

Şıxlar kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Klub –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Pavilyon –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Mal-qara üçün bina –	2 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	300 baş
Donuz –	250 baş
Üzüm bağı –	250 ha
Meyvə bağı –	90 ha
K/t maşınları –	30 əd.
Avtomaşınlar –	25 əd.
Qaraj –	1 əd.
Taxıl anbarı –	1 əd.
Yanacaq anbarı –	1 əd.
Dəmirçi sexi –	1 əd.
Dülgərxana –	1 əd.
Artezian quyusu –	5 əd.
Su nasos stansiyası –	3 əd.
Enerji şəbəkəsi –	4 əd.
Mağaza –	4 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Hamam –	1 əd.

ZƏNGİBASAR (MASİS) RAYONU

Zəngibasar mahalı ərazisində rayon. 1937-ci il dekabrın 31-də Zəngibasar adı ilə təşkil edilmiş, 1969-cu il yanvarın 14-də Masis rayonu adlandırılmışdır. Ərazisi 170 kv.km-dir.

Rayon mərkəzi şəhər tipli Uluxanlı (1925-ci ildən – **Nərimanlı,** 1937-ci ildən – **Zəngibasar,** sonra qısa müddət **Razdan,** 1950-ci ildən – **Masis**) qəsəbəsi idi.

Rayon mərkəzindən Bakı-Naxçıvan-İrəvan dəmiryol xətti keçir (Uluxanlı stansiyası).

Rayon mərkəzindən İrəvan şəhərinə olan məsafə 20 km-dir.

1988-ci ildə rayonda cəmi 28 yaşayış məntəqəsi olmuşdur.

Zəngibasar mahalı başlanğıcını Göyçə gölündən götürən, uzunluğu 146 km, hövzəsinin sahəsi 2.560 kv.km olan **Zəngi çayı** tərəfindən iki yerə bölünürdü.

1937-ci ildə təşkil ediləndə rayon 32 kənddən ibarət idi. Bu kəndlərdən 21-i xalis azərbaycanlı kəndi, 6-ı (Arbat, Göygümbət, Ağcaqışlaq, Ağhəmzəli, Xarratlı, Cəbəçili) azərbaycanlılarla ermənilərin yanaşı yaşadığı qarışıq kənd, 5-i (Təzəkənd, Gələrə, Yenicə, Azadaşen, Cəfərabad) erməni kəndi idi. Bu xalis erməni kəndlərindən ikisində – Təzəkənd və Gələrədə ermənilər XVIII yüzildən, üçündə – Yenicə, Azadaşen və Cəfərabadda 1920-ci ildən sonra məskunlaşmışdılar.

1948-1951-ci illərdə Zəngibasar rayonunun Rəncbər kəndindən başqa bütün Arazqırağı (Həbilkənd, Reyhanlı, Seyidkənd, Sarıcalar, Qulucan, Həsənli, Sarvanlar) və Mehmandar, Çobankərə, Arbat, Rəhimabad, Hacı Elləz, Göygümbət, Cəbəçili, Xarratlı, Ağhəmzəli, Ağcaqışlaq, Şorlu kəndləri tamam, Uluxanlı, Zəngilər, Aşağı Necili isə qismən deportasiya olunmuşlar.

İ.Stalinin ölümündən sonra Zəngibasar rayonundan köçürülmüş ailələrin, demək olar ki, yarısı geri qayıdıb, doğma kəndlərini bərpa etmişlər.

1988-ci il hadisələri zamanı Zəngibasar rayonunda azərbaycanlı kəndlərinə ilk kütləvi hücum iyunun 17-də baş verdi. Həmin gün axşam saat 6-7 radələrində Zəngibasar rayonunun mərkəzi olan Uluxanlı qəsəbəsinin azərbaycanlı əhalisi – təxminən 500 ev erməni hücumu ilə üz-üzə dayandı. İrəvandan mütəşəkkil halda gələn erməni saqqallıları rayon hüquq-mühafizə orqanlarının müşayiəti və kəndin erməni gənclərinin bələdçiliyi ilə azərbaycanlı evlərini hədəfə götürdülər. Azərbaycanlıların şiddətli müqavimətinə baxmayaraq, həmin gün neçə-neçə azərbaycanlı evi yandırıldı, 20-dən çox azərbaycanlı yaralandı və kəndin 3.000 nəfərə ya-

xın azərbaycanlı əhalisi qovulub kənddən çıxarıldı. Camaat Türkiyə sərhədində yerləşdiyi üçün nisbətən təhlükəsiz olan Rəncbər kəndinə sığınmağa məcbur oldu. Səhərisi gün Zəngilər və Aşağı Necili kəndlərinə basqın edildi. Zəngilər kəndində güclü müqavimətlə rastlaşan ermənilər on uşaq atası **Südeyif Kərimovun** evinə od vurub yandırdılar.

Azərbaycanlılarla ermənilərin qarışıq yaşadığı Aşağı Necili kəndinə isə həmin gün gecə saat 12-də hücum olundu. Gündüzdən kəndin girəcəyinə tökülən çay daşları gecə kəndə hücum edən 500 nəfər erməni saqqallısı tərəfindən azərbaycanlı evlərinin üstünə yağdırıldı. Erməni quldurları **Seyid Məmmədin, Xalid Məmmədovun** evlərini talan etdilər, **Sərvət Əliyevin** evinə od vurub yandırdılar, **Xalid Məmmədovun** şəxsi avtomobilini əzik-əzik etdilər, maşının təzə təkərlərini isə çıxarıb elə oradaca əməliyyata başçılıq edən rayon DİŞ rəisinin müavini İsgəndəryana bağışladılar.

Son hadisələr zamanı Zəngibasar rayonundan **Müşviq Tağı oğlu Tağıyev, Məhərrəm Adoş oğlu Quliyev, Sabir Qurbanəli oğlu Mehdiyev, Abbas Mürsəl oğlu Əliyev** və b. ermənilər tərəfindən işgəncələrlə qətlə yetirildilər. Ümumiyyətlə isə, 1988-ci ildə təkcə Zəngibasar rayonundan 21 nəfər azərbaycanlı erməni vəhşiliyinin qurbanı oldu.

1988-ci ilə qədər Zəngibasar rayonunda mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin siyahısı

Xalis azərbaycanlı yaşayış məntəqələri

1. Haçaparaq (03.01.1935-ci ildən – Zəhmət, 19.04.1991-ci ildən – Xaçpar)
2. Qaraqışlaq (25.01.1978-ci ildən – Dostluq, 19.04.1991-ci ildən – Hayanist)
3. Kiçik Şöllü Dəmirçi (03.01.1935-ci ildən – Dəmirçi, 19.04.1991-ci ildən – Darpbnik)
4. Sarvanlar (19.04.1991-ci ildən – Sis)
5. Rəncbər
5. Donuzyeyən (03.01.1935-ci ildən – Zəngilər, 19.04.1991-ci ildən – Zorak)
6. Həbilkənd (1955-ci idən – Kalinin qəsəbəsi, 19.04.1991-ci ildən – Noramarq)
7. Reyhanlı
8. Seyidkənd
9. Sarıcalar

Qarışıq yaşayış məntəqələri

10. Yuxarı Necili (25.01.1978-ci ildən – Nizami)
11. Aşağı Necili (25.01.1978-ci ildən – Sayat Nova)
12. Rəhimabad
13. Şöllü Mehmandar (03.01.1935-ci ildən – Mehmandar, 25.01.1978-ci ildən – Hovtaşat)
14. Şöllü (əvvəllər – Böyük Şöllü Dəmirçi, 25.01.1978-ci ildən – Daştavan)
15. Arbat
16. Uluxanlı (31.12.1937-ci ildən – Zəngibasar, 31.07.1950-ci ildən – Masis)
17. Qulucan

Zəngibasar rayonu azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd, kolxoz-sovxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	16 əd.
Kino binası –	14 əd.
Mədəniyyət evi –	18 əd.
Həkim məntəqəsi –	13 əd.
Xəstəxana –	15 əd.
Uşaq bağçası –	14 əd.
Poçt –	13 əd.
Əczaxana –	14 əd.
Yeməkxana –	14 əd.
Kitabxana –	17 əd.
Məktəb –	20 əd.
X/b mal-qara –	6340 baş
İ/b mal-qara –	1660 baş
K/t maşınları –	313 əd.
Avtobus –	14 əd.
Avtomaşınlar (yük, minik) –	190 əd.
Məscid –	19 əd.
Anbar binaları –	35 əd.
Ding və dəyirman –	15 əd.
Transformator –	24 əd.
Quşçuluq ferması –	15 əd.
X/b mal-qara tövləsi –	31 əd.
İ/b mal-qara tövləsi –	32 əd.

HAÇAPARAQ (ZƏHMƏT)

Zəngibasar mahalında, Zəngibasar rayonunun mərkəzi olan Uluxanlı qəsəbəsindən 8 km şimal-qərbdə, İrəvan şəhərinin 6 kilometrliyində, Zəngi çayının sağ kənarında, Arbat kəndi yaxınlığında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kənddə 1832-ci ildə 75 təsərrüfatda 326 nəfər (182 kişi, 144 qadın), 1873-cü ildə 99 təsərrüfatda 716 nəfər (377 kişi, 339 qadın), 1886-cı ildə 117 təsərrüfatda 753 nəfər (440 kişi, 313 qadın), 1897-ci ildə 1.194 nəfər, 1905-ci ildə 992 nəfər, 1914-cü ildə 1.135 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci ildə Zəngibasar mahalının başqa kəndləri kimi, Haçaparaq kəndi də Türkiyədən gəlmə ermənilərin vəhşi hücumlarına məruz qalmış, kənd ermənilər tərəfindən dağıdılmış, yandırılmış, əhalisi qəddarlıqla qətlə yetirilmiş, sağ qalanlar baş götürüb, Arazın o tayına mühacirət etmişlər. Kənd bir neçə il xaraba qalmış, yalnız Sovet hakimiyyətinin ilk illərində qaçqın haçaparaqlılar Vətənə geri dönmək imkanı qazanmışlar. Onların sayı 1922-ci ildə 492 nəfər olmuş, 1926-cı ildə kənd əhalinin sayı 676 nəfərə, 1931-ci ildə 795 nəfərə çatmışdır.

Lakin 1988-ci il soyqırımı zamanı kənd növbəti dəfə soyqırımına məruz qalaraq, onun 3.000 nəfərdən çox azərbaycanlı əhalisi işgəncələrlə kənddən qovuldular.

1935-ci il yanvarın 3-də kəndin adı dəyişdirilərək Zəhmət, 1991-ci il aprelin 19-da isə **Xaçpar** qoyulmuşdur.

Kəndin qədimliyinə dəlalət edən faktlardan biri onun qəbiristanlığındakı baş və sinə daşları, qəbirlərin üstündəki qoç, at və öküz heykəlləri idi. Qoç heykəllərinin döşünə dəfn olunanın özünün, atasının və tayfasının adı, öldüyü il qeyd olunmuşdu. At fiqurlu qəbir daşlarının üstündə yuxarıdakı məlumatlarla yanaşı, mərhumun həm də yaşı yazılmışdı. Kənd qəbiristanlığında yalnız iki məzarın üstündə buynuzlu öküz heykəli vardı ki, onlarda həmçinin ölənin ailə üzvlərinin sayı da göstərilmişdi.

Bundan əlavə, Zəngi çayının yarğanından baxanda kənd qəbiristanlığındakı 15-16 qəbrin bir-birinin üstündə yerləşdiyi görünürdü. Lap aşağı mərtəbədəki qəbrin skeleti, qol-qıç sümükləri xeyli uzun və yoğun idi.

Haçaparaq kəndində iki məscid vardı: **Böyük məscid** və **Kiçik Məscid.** Böyük məscidin həyətində iri tut ağacları, arxasında qocaman qələmə ağacı ucalırdı. Böyük məscidin eyvanının divarları Quran surələri ilə bəzədilmiş, minbərin baş tərəfindəki kitabənin içində “981“ (çox güman ki, hicri tarixi ilə) yazılmışdı. Sovet hakimiyyətinin ilk illərində kəndin hər iki məscidinin qapısına qıfıl vurulur və onların fəaliyyəti

dayandırılır. Böyük Vətən müharibəsi başlayandan bir ay sonra isə hansı mülahizələrə görəsə Böyük Məscidin fəaliyyətinə təzədən icazə verilir.

Kənddəki Kiçik Məscid isə XIX yüzilin ortalarında tikilmişdi. Məscidin qarşısından çay axırdı.

1988-ci il hadisələri Haçaparaq kəndinə də böyük fəlakətlər gətirdi. 500 ailədə 3.000 nəfərə yaxın əhalisi olan kənd bir ilə yaxın erməni mühasirəsində qaldı. Kəndə girə bilməyən ermənilər, nəhayət ki, həmin ilin noyabrında vertolyotlarla kəndin qırağına hərbi geyimli erməni saqqallıları atıb, kəndi hücumla aldılar. Kəndi qorumalı olan Sovet əsgərləri özlərini görməməzliyə vurdular.

Haçaparaq kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd, kolxoz-sovxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	1 əd.
Kino binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Əczaxana –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
X/b mal-qara –	125 baş
İ/b mal-qara –	120 baş
K/t maşınları –	17 əd.
Avtobus –	1 əd.
Avtomaşınlar (yük, minik) –	19 əd.
Məscid –	1 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Ding və dəyirman –	1 əd.
Transformator –	3 əd.
Quşçuluq ferması –	1 əd.
X/b mal-qara tövləsi –	2 əd.
İ/b mal-qara tövləsi –	3 əd.

QARAQIŞLAQ (HACI BAYRAM, DOSTLUQ)

Zəngibasar mahalında, Zəngibasar rayonunun mərkəzi olan Uluxanlı qəsəbəsindən 9 km şimal-qərbdə, Zəngi çayının sağ tərəfində, su arxının üstündə, Gərnigöz bulağı kənarında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kənddə 1832-ci ildə 23 təsərrüfatda 151 nəfər (84 kişi, 67 qadın), 1873-cü ildə 77 təsərrüfatda 735 nəfər (389 kişi, 346 qadın), 1886-cı ildə 93 təsərrüfatda 751 nəfər (468 kişi, 283 qadın), 1897-ci ildə 1.007 nəfər, 1905-ci ildə 832 nəfər, 1914-cü ildə 1.123 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

Qaraqışlaq 1918-ci ildə İrəvan qəzasında erməni-daşnak hücumları nəticəsində ən çox dağıdılan və qətl-qarətlərə məruz qalan kəndlərdən biri olmuşdur. Erməni süngüsündən canını qurtaranlar baş götürüb Arazın o tayına pənah aparmışlar.

Sovet hakimiyyətinin ilk illərində kənd əhalisinin sağ qalanları doğma kəndə qayıtmaq imkanı qazanmış, iki-üç ildən bəri xaraba qalmış kəndi bərpa etməyə başlamışlar. 1922-ci ildə geri qayıdanlar 514 nəfər olmuş, 1926-cı ildə onların sayı 753 nəfərə, 1931-ci ildə 850 nəfərə çatmışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin bütün sakinləri qovulub, öz ata-baba yurdlarından vəhşiliklə çıxarıldılar. Noyabrın 28-də gündüz saat 3-də qəflətən kəndə hücum edən mütəşəkkil erməni quldur dəstələrinə əliyalın müqavimət göstərməyin daha mümkün olmadığını görən dinc camaat ermənilərlə əlbəyaxa ola-ola, nəhayət, Türkiyə sərhədinə sığınmaq məcburiyyətində qaldı, bir neçə gündən sonra isə hərbiçilərin köməyi ilə Naxçıvana üz tutdular. Bu vaxt kənddə 580 təsərrüfatda təxminən 3.500 nəfər azərbaycanlı yaşayırdı. Həmin hadisələr zamanı kəndin 1955-ci il təvəllüdlü sakini **Tağıyev Müşviq Tağı oğlu** erməni vəhşiliyinin qurbanı olaraq, qəddarcasına qətlə yetirildi.

Kəndin Qaraqışlaq adı 1978-ci il yanvarın 25-də dəyişdirilərək **Dostluq,** 1991-ci il aprelin 19-da isə **Hayanist** qoyulmuşdur.

Qaraqışlaq kəndi ilə Dəmirçi kəndi arasında **Xaraba kəndi** adlanan yer vardı. Bu xarabalıqlarda 1970-ci illərdə qazıntı işləri aparılmış, çoxlu təndir qalıqları və qədim qəbirlər aşkar edilmişdi.

Kənddə iki məscid binası vardı, onlardan birinin xarabalıqları qalırdı, digəri isə 1988-ci ilə qədər işləyirdi.

Kəndin qəbiristanlığı kəndin qırağında yerləşirdi.

Kənddə **Seyid ocağı** deyilən ocaq adamların inam və inanc yeri idi. Bu ocaq **Bəyim nənənin** evində yerləşirdi. **Həcər bəyim** də kəndin seyidlərindən idi.

Qaraqışlaq kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd, kolxoz-sovxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	2 əd.
Kino binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	2 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Əczaxana –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Kitabxana –	2 əd.
Məktəb –	4 əd.
X/b mal-qara –	190 baş
İ/b mal-qara –	140 baş
K/t maşınları –	18 əd.
Avtobus –	1 əd.
Avtomaşınlar (yük, minik) –	22 əd.
Məscid –	2 əd.
Anbar binaları –	3 əd.
Ding və dəyirman –	1 əd.
Transformator –	1 əd.
Quşçuluq ferması –	1 əd.
X/b mal-qara tövləsi –	3 əd.
İ/b mal-qara tövləsi –	3 əd.

DƏMİRÇİ (DƏMİRÇİLİ, KİÇİK ŞORLU DƏMİRÇİ)

Zəngibasar mahalında, Zəngibasar rayonunun mərkəzi olan Uluxanlı qəsəbəsindən 6 km şimal-qərbdə, Zəngi çayının sağ sahilində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ildə kənd **Dəmirçili** tayfası kimi siyahıya alınmış, bu tayfanın 29 ailədə 220 nəfərdən (118 kişi, 102 qadın) ibarət olduğu qeyd olunmuşdur. Sonrakı dövrlərdə kənd Şorlu kəndinin yanında kiçik kənd kimi mövcud olduğundan **Kiçik Şorlu//Şöllü Dəmirçi** adı ilə tanınmışdır.

1918-ci ildə kənd erməni vəhşiliyinin qurbanı olmuş, əhalisi qətl və qarətlərə məruz qalmış, kəndi müvəqqəti tərk etməyə məcbur olmuşlar.

Bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisi geri qayıtmış, dağıdılmış ev-eşiklərini bərpa etməyə başlamışlar. O vaxtdan kənd bütün mənbələrdə ayrıca göstərilmişdir. Kənddə 1922-ci ildə 238 nəfər, 1926-cı ildə 471 nəfər, 1931-ci ildə 453 nəfər azərbaycanlı qeydə alınmışdır.

Kəndin **Kiçik Şorlu Dəmirçi** adı 1935-ci il yanvarın 3-də dəyişdirilərək sadəcə **Dəmirçi**, 1991-ci il aprelin 19-da Darpbnik qoyulmuşdur.

Lakin 1988-ci il soyqırımı zamanı Qərbi Azərbaycan ərazisindəki bütün azərbaycanlı kəndləri kimi, Dəmirçi kəndi də (bu vaxt kənddə 220 təsərrüfatda 1.300 nəfərdən çox əhali vardı) erməni vəhşiliyinin qurbanı oldu. Rayonun daşnak rəhbərliyinin iştirakı ilə kənd əhalisinə kəndi üç gün ərzində tərk etmək barədə ultimatum verildi və deyilən vaxtda – noyabrın 27-də erməni saqqallıları əhaliyə məxsus bütün ictimai və fərdi əmlakı əllərindən alaraq onları zorla İrəvan-Bakı qatarına mindirib kənddən qovdular.

Kəndin salınması ilə bağlı belə rəvayət var ki, bir gün kəndin sakinləri görüblər ki, göydən mələklər enib yerə, onların endikləri yerə müqəddəs qan ləkələri düşüb. Adamlar həmin yerdə məscid tikiblər və tezliklə məscidin ətrafında evlər peyda olub. Kənd beləcə salınıb. Həmin məscid binası kəndin mərkəzində yerləşirdi. XX yüzilin əvvəllərində tikilmiş bu məscid 1940-cı ilə qədər fəaliyyət göstərmiş, sonra dayandırılmış, bir də 1960-cı illərdə fəaliyyətini bərpa edib, 1988-ci ilə qədər kəndin dindarlarının ibadət yeri olmuşdur.

Kəndin əsasən iki qəbirstanlığı olub. Birincisi Şöllü kəndində yerləşib. Daha doğrusu, Şöllü kənd qəbirstanlığı ilə bir yerdə olub. Bu qəbiristanlıqda qoç qəbir daşları son illərə qədər qalmaqda idi. 1950-ci ildə Dəmirçi kəndinin öz qəbiristanlığı salınıb. Lakin son zamanlar kənddən rəhmətə gedənlərin əksəriyyəti məşhur Ağadədə ziyarətgahının qəbiristanlığında dəfn edilirdi.

Dəmirçi kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd, kolxoz-sovxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	1 əd.
Kino binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Əczaxana –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
X/b mal-qara –	170 baş
İ/b mal-qara –	100 baş
K/t maşınları –	20 əd.
Avtobus –	1 əd.
Avtomaşınlar (yük, minik) –	14 əd.
Məscid –	1 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Ding və dəyirman –	1 əd.
Transformator –	2 əd.
Quşçuluq ferması –	1 əd.
X/b mal-qara tövləsi –	2 əd.
İ/b mal-qara tövləsi –	2 əd.

SARVANLAR (ULİYA SARVANLAR)

Zəngibasar mahalında, Zəngibasar rayonunun mərkəzi olan Uluxanlı qəsəbəsindən 6 km cənub-qərbdə, Zəngi çayının sağ sahilində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Mənbələr bu kəndin **Sarvanlar** adı ilə 1501-ci ildən məlum olduğunu təsdiq edir. Statistik məlumatlarda (1832, 1873, 1886 və s.) kənd **Uliya Sarvanlar** adı ilə qeydə alınmışdır.

Kənddə 1832-ci ildə 28 təsərrüfatda 153 nəfər (86 kişi, 67 qadın), 1873-cü ildə 110 təsərrüfatda 970 nəfər (516 kişi, 454 qadın), 1886-cı ildə 156 təsərrüfatda 1.024 nəfər (590 kişi, 434 qadın), 1905-ci ildə 1.465 nəfər, 1914-cü ildə 1.910 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-ci ildə kənd erməni daşnaklarının aramsız hücumları nəticəsində dağıdılmış, talan edilmiş, əhalisinin bir hissəsi qətlə yetirilmiş, sağ qalanlar kənddən qovulmuş, Türkiyə və İran ərazilərinə mühacirət etmişlər.

Sovet hakimiyyətinin ilk illərində kəndin qaçqın əhalisinin az bir qismi Vətənə qayıda bilmiş, 1922-ci ildə onların sayı 372 nəfər, 1926-cı ildə 418 nəfər, 1931-ci ildə 404 nəfər olmuşdur. Onlar dağıdılmış evlərini bərpa etmiş, təzədən özləri üçün gün-güzəran düzəltmişlər.

1988-ci ildə Qərbi Azərbaycan türklərinin növbəti soyqırımı zamanı kənd əhalisinin bütün var-dövləti əllərindən alınaraq, vəhşicəsinə qovulmuşlar. Bu hadisələr zamanı Sarvanlar kəndindən iki nəfər – **Əliyev Abbas Mürsəl oğlu** və **Abbasov Bəxtiyar Məhəmməd oğlu** ermənilər tərəfindən qəddarlıqla qətlə yetirilmişlər.

Kəndin əvvəlki **Uliya Sarvanlar** adı Sovet dövründə rəsmi sənədlərdə sadəcə **Sarvanlar** kimi qeydə alınmış və kəndin Sarvanlar rəsmi adı isə 1991-ci il aprelin 19-da dəyişdirilərək **Sis** qoyulmuşdur.

Kənd ərazisində beş qəbiristanlıq mövcud olmuşdur. Onlardan biri Ərzənli körpüsünün yanında, digəri Qara Şor deyilən yerdə, üçüncüsü Dəmirçi kanalının yanında (burada çoxlu qoç başdaşıları vardı), dördüncüsü “Ocaq“ ziyarətgahının yanında, beşincisi Qarasuyun kənarında yerləşirdi.

Kənddəki **Qara Pirim ocağı** və **Soybulaq** adamların inam yeri idi. **Qara Pirim ocağının** qabağında yulğun ağacı vardı, onu qıranda qan axırmış. Sultan adlı bir kişi bu yulğunun budağını qırıb gətirir evə, baxır ki, ağacdan qan axır, aparır molla yanına, molla deyir ki, apar qoy yerinə, sən böyük ziyan çəkəcəksən. Az sonra kişinin Qəmər adlı qızı təndirə düşüb yanır. Özü isə müharibəyə gedib, bir daha qayıtmır.

Sarvanlar kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd, kolxoz-sovxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	1 əd.
Kino binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Əczaxana –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Məktəb –	2 əd.
X/b mal-qara –	170 baş
İ/b mal-qara –	100 baş
K/t maşınları –	22 əd.
Avtobus –	1 əd.
Avtomaşınlar (yük, minik) –	8 əd.
Məscid –	1 əd.
Anbar binaları –	3 əd.
Ding və dəyirman –	1 əd.
Transformator –	1 əd.
Quşçuluq ferması –	1 əd.
X/b mal-qara tövləsi –	2 əd.
İ/b mal-qara tövləsi –	2 əd.

RƏNCBƏR (ŞORKƏND)

Zəngibasar mahalında, Zəngibasar rayonunun mərkəzi olan Uluxanlı qəsəbəsindən 12 km cənub-qərbdə, Araz və Böyük Qarasu çaylarının arasında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kənddə 1873-cü ildə 36 təsərrüfatda 197 nəfər (111 kişi, 86 qadın), 1886-cı ildə 39 təsərrüfatda 230 nəfər (132 kişi, 98 qadın), 1897-ci ildə 405 nəfər, 1905-ci ildə 226 nəfər, 1914-cü ildə 431 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci ildə bölgədə erməni daşnaklarının törətdikləri vəhşiliklər nəticəsində Rəncbər kəndi də yerlə-yeksan edilmiş, əhalisinin bir hissəsi ermənilər tərəfindən qətlə yetirilmiş, sağ qalanlar Araz çayını keçərək əvvəl Türkiyəyə, sonra İrana sığınmışlar.

Sovet hakimiyyətinin ilk illərində kəndin qaçqın əhalisi doğma kəndə dönmüş, özlərinə təzədən ev-eşik düzəltməyə başlamışlar. 1922-ci ildə geri dönənlərin sayı cəmi 133 nəfər, 1926-cı ildə 204 nəfər olmuşdur. 1931-ci ildə kənddə 389 nəfər azərbaycanlı siyahıya alınmışdır.

1952-ci il aprelin 4-də kəndin təxminən yarısı Azərbaycana deportasiya olunmuş, Sabirabad rayonunun Həşimxanlı kəndində məskunlaşmışlar. Lakin bir müddət sonra köçürülən ailələrin əksəriyyəti geri qayıtmış, Sabirabad rayonunda təqribən 20 ailə qalmışdır.

1988-ci il hadisələri zamanı kəndin əhalisi növbəti dəfə soyqırımına məruz qalmış və həmin il noyabrın 28-də erməni millətçiləri tərəfindən işgəncələrlə kənddən qovulub çıxarılmışlar. Bu vaxt kənddə 500 təsərrüfatda 3.000 nəfərə qədər azərbaycanlı yaşayırdı. Həmin hadisələr zamanı kənddən dörd nəfər – **Bağır Nağıyev, Əli Rüstəmov, Yasin Cəfərov** və **Qurban Əzizov** erməni vəhşiliyinin qurbanı olmuşlar.

Rəncbər kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd, kolxoz-sovxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	1 əd.
Kino binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.

Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Əczaxana –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
X/b mal-qara –	190 baş
İ/b mal-qara –	120 baş
K/t maşınları –	20 əd.
Avtobus –	1 əd.
Avtomaşınlar (yük, minik) –	10 əd.
Məscid –	1 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Ding və dəyirman –	1 əd.
Transformator –	1 əd.
Quşçuluq ferması –	1 əd.
X/b mal-qara tövləsi –	3 əd.
İ/b mal-qara tövləsi –	2 əd.

ZƏNGİLƏR (DONUZYEYƏN, MƏSCİDLİ)

Zəngibasar mahalında, Zəngibasar rayonunun mərkəzi olan Uluxanlı qəsəbəsindən 4 km şimal-qərbdə, Zəngi çayının sol tərəfində, bu çaydan ayrılan su arxının kənarında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 42 təsərrüfatda 355 nəfər (188 kişi, 167 qadın), 1873-cü ildə 110 təsərrüfatda 905 nəfər (497 kişi, 408 qadın), 1886-cı ildə 136 təsərrüfatda 1.012 nəfər (569 kişi, 443 qadın), 1897-ci ildə 1.077 nəfər, 1909-ci ildə 1.131 nəfər, 1914-cü ildə 1.464 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci ildə Zəngibasar mahalının digər türk-müsəlman kəndləri kimi, Donuzyeyən kəndinin əhalisi də erməni daşnak qaniçənlərinin vəhşi hücumlarına məruz qalmış, kənd dağıdılmış, talan edilmiş, yandırılmış, əhalisinin bir hissəsi qəddarcasına qətlə yetirilmiş, sağ qalanlar doğma yurdu tərk etməyə məcbur olmuşlar.

Sovet hakimiyyətinin ilk illərində kəndin qaçqın əhalisinin bir qismi Vətənə qayıtmaq imkanı qazanmış, 1922-ci ildə onların sayı 399 nəfər olmuş, 1926-cı ildə 493 nəfərə, 1931-ci ildə 518 nəfərə çatmışdır.

1935-ci il yanvarın 3-də kəndin Donuzyeyən adı dəyişdirilərək **Zəngilər,** 1991-ci il aprelin 19-da isə **Zorak** qoyulmuşdur.

1949-cu ildə kəndin, demək olar ki, yarısı Azərbaycanın Sabirabad, Bərdə və Salyan rayonlarına deportasiya olunmuşdur. Sonralar onlardan 25 ailə təzədən geri – öz doğma kəndlərinə qayıda bilmişlər.

1988-ci il hadisələri zamanı kənd sakinlərindən **Məhərrəm Adoş oğlu Quliyev** ermənilər tərəfindən qəddarcasına qətlə yetirilmişdir. 1927-ci il təvəllüdlü **Xavər Həsən qızı Hacıyeva** hadisələr zamanı dəhşətli sarsıntı keçirmiş, Azərbaycana gəldikdən bir müddət sonra intihar etmişdir.

Kəndin 4 qəbiristanlığı olmuşdur. Onlardan biri məscidin dalında, digəri kəndin qırağında idi. Köhnə qəbiristanlıqda isə at, dəvə, qoç heykəlləri son vaxtlara qədər dururdu. Qəbirlərdən birinin üstündə qılınc şəkli aydınca görünürdü. Qəbiristanlıqdakı at heykəlli qəbir, deyilənə görə, kəndin pəhləvanı **Məhəmməd pəhləvanın,** qoç heykəlli qəbir isə **Palazqulaq pəhləvanın** qəbirləri idi. Mahalda onların arxasını yerə vuran olmamışdı.

Kəndin həm də 4 məscidi vardı Onlardan biri Necili tərəfdə kəndin qırağında idi, daşdan tikilmişdi və 1988-ci ilə qədər fəaliyyət göstərirdi. İkincisi Zəngi çayının qırağında yerləşirdi və 1960-cı illərdə uçmuşdu. Üçüncüsü kəndin içində idi, xarabalıqları dururdu.

Zəngilər kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd, kolxoz-sovxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	1 əd.
Kino binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Əczaxana –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Kitabxana –	2 əd.
Məktəb –	1 əd.
X/b mal-qara –	110 baş
İ/b mal-qara –	130 baş
K/t maşınları –	23 əd.
Avtobus –	1 əd.
Avtomaşınlar (yük, minik) –	10 əd.
Məscid –	1 əd.
Anbar binaları –	3 əd.
Ding və dəyirman –	1 əd.
Transformator –	1 əd.
Quşçuluq ferması –	1 əd.
X/b mal-qara tövləsi –	2 əd.
İ/b mal-qara tövləsi –	2 əd.

HƏBİLKƏND (BULAQLI, KALİNİN QƏSƏBƏSİ)

Zəngibasar mahalında, Zəngibasar rayonunun mərkəzi olan Uluxanlı qəsəbəsindən 8 km cənubda, Zəngi çayı ilə Böyük Qarasu çayı arasında, hər iki çayın Araza töküldüyü yerin yaxınlığında, Zəngi çayının sağ sahilində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 17 təsərrüfatda 85 nəfər (50 kişi, 35 qadın), 1873-cü ildə 25 təsərrüfatda 183 nəfər (109 kişi, 74 qadın), 1886-cı ildə 35 təsərrüfatda 222 nəfər (129 kişi, 93 qadın), 1897-ci ildə kənddə 234 nəfər, 1905-ci ildə 256 nəfər, 1914-cü ildə 376 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci ilin əvvəllərində kənd erməni daşnaklarının hərbi hücumuna məruz qalmış, dağıdılmış, talanmış, əhalisinin bir hissəsi vəhşicəsinə qətlə yetirilmişdir. Sağ qalanlar baş götürüb Cənubi Azərbaycana və Türkiyəyə pənah aparmışlar.

1926-cı ilə qədər kənd xaraba qalmışdır. Yalnız həmin il kəndin keçmiş sakinlərindən 36 nəfər öz doğma kəndlərinə qayıda bilmiş, təzədən ev-eşik tikib yaşamağa başlamışlar.

1931-ci ildə kənddə 75 nəfər qeydə alınmışdır. Sonralar kənd sürətlə inkişaf etmiş, kənddə müxtəlif sosial və inzibati binalar tikilib istifadəyə verilmiş, əhalisi xeyli artmışdır. 1948-ci il üçün artıq burada 34 təsərrüfatda 256 nəfər azərbaycanlı yaşayırdı.

Lakin 1948-1949-cu illərdə Zəngibasarın digər kəndləri ilə birgə həbilkəndlilər də Azərbaycana deportasiya olunmuşlar. Az sonra kənd camaatının bir hissəsi geri qayıtmış, 1950-ci illərdə Həbilkəndin bazasında və artıq rəsmi olaraq ləğv edilmiş qonşu Qulucan, Reyhanlı, Sarıcalar və Seyidkənd kəndlərinin ərazisində Kalinin adına sovxoz-qəsəbə yaradılmış, kəndin Həbilkənd adı **Kalinin** adı ilə əvəz edilmişdir.

1988-ci ildə kəndin azərbaycanlı əhalisi növbəti dəfə soyqırımına məruz qalmış, bütün var-dövlətləri əvəzi ödənilmədən əllərindən alınaraq Azərbaycana qovulmuşlar. 1991-ci il aprelin 19-da kəndin Kalinin adı da dəyişdirilərək Noramarq qoyulmuşdur.

Həbilkənd Zəngibasar mahalının qədim kəndlərindən idi. Uluxanlıdan cənubda yerləşir, ərazisi qərbdən şərqə Ağrıdağın şimal ətəyindən Araz çayının sol sahilində Qarasu çayına qədər uzanırdı. Zəngi və Qarasu çayının Araza töküldüyü sahələr bu kəndin torpaqları hesab olunurdu. Zəngi çayının sağ sahilində **Ağadədə** adlanan qədim ziyarətgah yerləşirdi. Ziyarətgahın ərazisində qədim Türk-Oğuz mədəniyyətinin izlərini yaşadan tarixi abidələr vardı.

Həbilkənd kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd, kolxoz-sovxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	1 əd.
Kino binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	2 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Əczaxana –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Məktəb –	2 əd.
X/b mal-qara –	180 baş
İ/b mal-qara –	130 baş
K/t maşınları –	20 əd.
Avtobus –	1 əd.
Avtomaşınlar (yük, minik) –	12 əd.
Məscid –	2 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Ding və dəyirman –	1 əd.
Transformator –	3 əd.
Quşçuluq ferması –	1 əd.
X/b mal-qara tövləsi –	2 əd.
İ/b mal-qara tövləsi –	2 əd.

REYHANLI

Zəngibasar mahalında, Araz çayı ilə Zəngi çayının kəsişdiyi yerdə, Həbilkənd kəndi yaxınlığında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 12 təsərrüfatda 80 nəfər (49 kişi, 31 qadın), 1873-cü ildə 31 təsərrüfatda 277 nəfər (147 kişi, 130 qadın),1886-cı ildə 56 təsərrüfatda 308 nəfər (165 kişi, 143 qadın), 1905-ci ildə 405 nəfər, 1914-cü ildə 599 nəfər Azərbaycan türkü yaşamışdır.

1918-ci ildə Zəngibasar mahalının başqa kəndləri kimi, Reyhanlı kəndi də erməni-daşnak təcavüzünə məruz qalmış, kənd dağıdılmış, talan edilmiş, yandırılmış, əhalisinin bir hissəsi erməni qaniçənləri tərəfindən qətlə yetirilmiş, sağ qalanlar elindən-obasından didərgin salınmışlar.

Sovet hakimiyyətinin ilk illərində Vətənə qayıtmaq imkanı qazanmış reyhanlılar kəndi yenidən bərpa etmişlər. 1931-ci ildə onların sayı cəmi 133 nəfər olmuşdur. Tezliklə kənd sürətlə inkişaf etmiş, böyümüş, əhalisinin sayı artıb, 57 təsərrüfatda 442 nəfərə çatmışdır. Lakin onlar da 1948-1953-cü illər deportasiyasının qurbanı olaraq Azərbaycana qovulmuşlar.

İ.Stalinin ölümündən sonra reyhanlıların əksəriyyəti geri qayıtmışlar. Lakin bu vaxt Reyhanlı bir kənd kimi ləğv edilmiş, adamlar öz kəndlərində yaşasalar da, əslində Həbilkənd (Kalinin) qəsəbəsinin sakinləri sayılmışlar.

Kənd əhalisinin sonrakı taleyi isə 1988-ci il soyqırımı ilə nəticələnmiş, onlar öz ata-baba yurdlarından növbəti dəfə qəddarlıqla qovulmuşlar.

SEYİDKƏND (ŞURAKƏND)

Zəngibasar mahalında, rayon mərkəzi olan Uluxanlı qəsəbəsindən 8-10 km cənub-qərbdə, Araz çayı kənarında, Həbilkənd kəndi yaxınlığında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 20 təsərrüfatda 113 nəfər (59 kişi, 54 qadın) müsəlman əhali siyahıya alınmışdır.

1873-cü ilin statistik məlumatlarında Araz çayı yaxınlığında yerləşdirilən bu kənddə 50 təsərrüfatda 345 nəfər (188 kişi, 157 qadın) Azər türkünün yaşadığı göstərilmiş, 1886-cı ildə kənd əhalisinin sayı 60 təsərrüfatda 346 nəfərə (182 kişi, 164 qadın) çatmışdır.

1897-ci ildə kənddə 489 nəfər, 1905-ci ildə 410 nəfər, 1914-cü ildə 705 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci ildə kənd erməni-daşnak quldur dəstələri tərəfindən dağıdılmış, talan edilmiş, əhalisinin bir hissəsi qətlə yetirilmiş, sağ qalanlar İrana, Türkiyəyə mühacirət etmişlər.

Bölgədə Sovet hakimiyyətinin qurulmasından sonra kəndin qaçqın əhalisi Vətənə qayıtmaq imkanı əldə etmiş və 1922-ci ildə onlardan 199 nəfəri geri dönə bilmişdir. 1926-cı ildə kənddə 131 nəfər, 1931-ci ildə 118 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1948-1953-cü illər deportasiyası zamanı kəndin bütün əhalisi zorla Azərbaycana köçürülmüş, kənd ləğv edilmişdir. Sonralar geri qayıdan seyidkəndlilər doğma kəndlərində məskunlaşsalar da, Seyidkənd də daxil olmaqla ləğv edilmiş bir neçə kəndin ərazisində yaradılmış Həbilkənd (Kalinin) qəsəbəsiin tərkibində sayılmışlar.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kənd əhalisi növbəti dəfə doğma yurdlarından vəhşicəsinə qovulmuşlar.

SARICALAR (CAHANŞADİLLİ)

Zəngibasar mahalında, Zəngibasar rayonunun mərkəzi olan Uluxanlı qəsəbəsindən 8 km cənub-qərbdə, Araz çayı ilə Zəngi çayı arasında kənd.

Kənddə ancaq Azər türkləri yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 18 təsərrüfatda 107 nəfər (59 kişi, 48 qadın) müsəlman əhali siyahıya alınmışdır.

1873-cü ilin statistik məlumatlarında kənddə 56 təsərrüfatda 359 nəfər (201 kişi, 158 qadın) Azərbaycan türkünün yaşadığı göstərilmişdir.

1886-cı ildə kənd əhalisinin sayı 70 təsərrüfatda 440 nəfərə (260 kişi, 180 qadın), 1905-ci ildə 638 nəfərə, 1914-cü ildə 811 nəfərə çatmışdır.

1918-ci ildə kənd Andranikin başçılıq etdiyi erməni-daşnak quldur dəstələri tərəfindən dağıdılmış, var-dövləti talan olunub, əhalisinin bir qismi ermənilərə xas qəddarlıqla qətlə yetirilmiş, sağ qalanlar kənddən vəhşicəsinə qovulmuşlar. Kənd bir neçə il xaraba qalmışdır.

Sovet hakimiyyətinin ilk illərində kəndin mühacir əhalisinin az bir hissəsi Vətənə qayıda bilmişdir. Geri qayıdanların sayı 1922-ci ildə 207 nəfər olmuş, 1926-cı ildə 224 nəfərə, 1931-ci ildə 168 nəfərə çatmışdır.

1950-ci ildə kənd əhalisi zorla Azərbaycana deportasiya olunmuş, kənd isə ləğv edilərək qonşu Həbilkəndlə birləşdirilmişdir. Az sonra geri qayıdan sarıcalarlılar doğma kəndlərində yaşasalar da, əslində Həbilkənd, Sarıcalar, Seyidkənd, Reyhanlı və Qulucan kəndlərinin ərazisində yaradılan Kalinin qəsəbə-sovxozunun tərkibində hesab olunmuşlar.

1988-ci ildə kənd əhalisi növbəti dəfə soyqırımına məruz qalaraq doğma yurdlarından qəddarcasına qovulmuşlar.

Qədim Sarıcalar kəndinin və oradakı kənd qəbiristanlığının xarabalıqları 1960-cı illərə qədər qalmaqda idi. 1960-cı illərdə ermənilər onları düzləyib, bu qədim türk yurdunun izini itirdilər.

YUXARI NECİLİ (HƏSƏNƏVAR, PALASLI, BALAŞLI NECİLİ, NİZAMİ)

Zəngibasar mahalında, Zəngibasar rayonunun mərkəzi olan Uluxanlı kəndindən 1,5 km şimalda, Zəngi çayının sol kənarında kənd.

Kənddə 1950-ci ilə qədər ancaq Azərbaycan türkləri (1828-ci ildən sonrakı qısa müddət istisna olmaqla), 1951-1988-ci illərdə isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar. 1988-ci ildə kənd bütünlüklə erməniləşdirilmişdir.

1832-ci ildə kənddə 20 təsərrüfatda 155 nəfər (86 kişi, 69 qadın) Azərbaycan türkü, 14 təsərrüfatda 76 nəfər (38 kişi, 38 qadın) İrandan mühacirət etmiş gəlmə erməni qeydə alınmışdır.

1873-cü ilin statistik məlumatlarında kənddə 75 təsərrüfatda 540 nəfər (317 kişi, 223 qadın) Azərbaycan türkünün yaşadığı göstərilmişdir. 1873-cü ildə kənddə bir nəfər də erməninin qeydə alınmaması təsdiq edir ki, 1828-1829-cu illərdə kəndə köçürülən 76 nəfər İran ermənisi az sonra kəndi tərk edib, digər yaşayış məntəqələrinə getmişlər.

1886-cı ildə kənddə 101 təsərrüfatda 654 nəfər (376 kişi, 278 qadın), 1897-ci ildə 791 nəfər, 1905-ci ildə 933 nəfər, 1914-cü ildə 995 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-ci ildə kəndə hücum edən erməni daşnak silahlı dəstələri kəndi talamış, əhalisinin bir hissəsini qətlə yetirmiş, sağ qalanlar Arazı keçib, Türkiyəyə, İrana mühacirət etmişlər. Kənd bir neçə il xaraba qalmış, yalnız Sovet hakimiyyətinin ilk illərində kəndin qaçqın əhalisinin bir hissəsi doğma yurda qayıtmaq imkanı əldə etmişdir. Əhali dağıdılmış, yandırılmış evlərini təzədən bərpa etmiş, kəndi abadlaşdırmışdır. 1922-ci ildə onların sayı 319 nəfər, 1926-cı ildə 361 nəfər, 1931-ci ildə 379 nəfər olmuşdur.

1948-1953-cü illərdə Yuxarı Necili kənd əhalisinin bir hissəsi zorla Azərbaycana deportasiya olunmuş, Ucar rayonuna köçürülmüşlər. Lakin Zəngibasardan kəskin şəkildə fərqli iqlim şəraitinə uyğunlaşa bilməyən camaat bir müddət sonra geri qayıtmışdır.

Zəngibasarın bərəkətlə və abad kəndlərini erməniləşdirmək ermənilərin çoxdankı arzusu idi. Ona görə də kəndi tədricən erməniləşdirmək məqsədilə bura 1951-ci ildə Ellər (Kotayk) rayonunun Artız kəndindən 50 erməni ailəsi köçürülüb gətirilmişdi.

1978-ci il yanvarın 25-də kəndin Yuxarı Necili adı dəyişdirilərək **Nizami** qoyulmuşdur.

1988-ci il soyqırımı həmin ilin noyabrının sonunda Yuxarı Necili

kəndini də haqlamış, rayonun bütün dövlət və inzibati orqanlarının iştirakı ilə kəndin azərbaycanlı əhalisi ermənilərə xas vəhşiliklə öz dədə-baba ocaqlarından qovulub çıxarılmışlar. Həmin hadisələr zamanı kəndin 1932-ci il təvəllüdlü sakini – **Mehdiyev Sabir Qurbanəli oğlu** ermənilər tərəfindən qətlə yetirilmişdir.

Yuxarı Necili kəndində keçmişdə bir qəbiristanlıq, bir məscid olmuşdur. Qəbiristanlıq zəvvar yolunun kənarında olduğu üçün ətraf kəndlərdən ən hörmətli adamların cənazələrini gətirib, burada dəfn edərdilər ki, zəvvarlar rəhmət oxusunlar. Deyilənə görə, həmin qəbiristanlığın yeri təxminən 300 il əvvəl necililər tərəfindən xanlıqdan qızıl pulla alınmışdı.

Yuxarı Necili kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd, kolxoz-sovxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	1 əd.
Kino binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Əczaxana –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
X/b mal-qara –	130 baş
İ/b mal-qara –	120 baş
K/t maşınları –	21 əd.
Avtobus –	1 əd.
Avtomaşınlar (yük, minik) –	12 əd.
Məscid –	1 əd.
Anbar binaları –	3 əd.
Ding və dəyirman –	1 əd.
Transformator –	2 əd.
Quşçuluq ferması –	1 əd.
X/b mal-qara tövləsi –	3 əd.
İ/b mal-qara tövləsi –	3 əd.

AŞAĞI NECİLİ

Zəngibasar mahalında, Zəngibasar rayonunun mərkəzi olan Uluxanlı qəsəbəsindən 2 km qərbdə, Uluxanlı dəmiryol stansiyasının yaxınlığında, Zəngi çayının sol sahilində kənd.

Kənddə 1950-ci ilə qədər (1828-ci ildən sonrakı qısa bir müddət istisna olmaqla) ancaq Azərbaycan türkləri, 1950-1988-ci illərdə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1832-ci ilin statistikasında kənddə 45 təsərrüfatda 411 nəfər (203 kişi, 208 qadın) azərbaycanlı, 24 təsərrüfatda 114 nəfər (68 kişi, 46 qadın) İrandan köçürülüb gətirilmiş erməni siyahıya alınsa da, gəlmə ermənilər burada uzun müddət yaşamamış və 1873-cü ildə kənddə artıq ancaq azərbaycanlı əhali qeydə alınmışdır: 125 təsərrüfatda 1.183 nəfər (613 kişi, 570 qadın).

1886-cı ildə kənddə 168 təsərrüfatda 1.147 nəfər (649 kişi, 498 qadın), 1897-ci ildə 1.178 nəfər, 1905-ci ildə 1.430 nəfər, 1914-cü ildə 1.573 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-1919-cu illərdə kəndin əhalisi erməni daşnakları tərəfindən doğma yurdundan qovulmuş və Türkiyə ərazisinə sığınmışdır. Kənd isə ermənilər tərəfindən darmadağın edilmiş, əhalinin bir hissəsi qətlə yetirilmişdir.

Sovet hakimiyyətinin ilk illərində kəndin qaçqın əhalisinin bir qismi doğma yurda qayıtmış, kəndi təzədən bərpa edib, yaşamağa başlamışlar. 1922-ci ildə kənddə 555 nəfər, 1926-cı ildə 726 nəfər, 1931-ci ildə 627 nəfər azərbaycanlı qeydə alınmışdır.

1950-ci ildə kəndin azərbaycanlı əhalisinin bir hissəsi deportasiya olunmuş və kənddə xaricdən gətirilmiş erməni ailələrinin yerləşdirilmişdir.

1978-ci il yanvarın 25-də kəndin Aşağı Necili adı dəyişdirilərək **Sayat Nova** qoyuldu.

1988-ci ildə kənddə 490 təsərrüfat vardı. Onun 90-ı erməni, 10-12-i müsəlman kürdü, qalanları (təqribən 390-ı) azərbaycanlılar idilər.

1988-ci il soyqırımı Aşağı Necili kəndində də azərbaycanlı əhalinin doğma yurdundan vəhşicəsinə qovulması ilə nəticələndi. Ermənilərin Aşağı Necili kəndinə ən dağıdıcı hücumu 1988-ci il iyunun 18-də oldu. Həmin gün ermənilər Aşağı Necili kəndinə bir neçə istiqamətdən hücuma keçdilər. Evlər dağıdıldı, yandırıldı. Bu vəhşi aksiyaya rayonun erməni rəhbərləri özləri başçılıq edirdilər.

Kəndin iki məscidi vardı, biri kəndin cənub hissəsində, digəri Zəngi çayına yaxın yerdə idi. **Köhnə məscidin** xarabalıqları dururdu və onun nə vaxtdan tikildiyi məlum deyildi. **Təzə məscid** XX yüzilin əvvəllərində tikilmişdi. Aşağı Necili camaatı dini adət, mərasim və ayinləri həmişə

ciddi şəkildə gözləyər və bunlara əməl edərdilər.

Kəndin iki də müsəlman qəbiristanlığı vardı. **Köhnə qəbiristanlıq** Zəngi çayının o tayında yerləşirdi. **Təzə qəbiristanlıq** kəndin içində, məscid binasının arxa tərəfində, Zəngiyə doğru idi. 1950-ci ildən etibarən kənddə məskunlaşmağa başlayan gəlmə ermənilər isə özlərinə yeni erməni qəbiristanlığı salmışdılar.

Kəndin təzə müsəlman qəbiristanlığında **Mir Abbas ağanın** qəbri yerləşirdi ki, bu qəbir ocağa çevrilmişdi. Kənddə and içəndə Mir Abbas ağanın qəbrinə and içir, onun ocağına qurban deyir, niyyət edirdilər.

Hacı Mir Cəlil ağanın ocağı da adamların iman yeri idi.

Aşağı Necili kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd, kolxoz-sovxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	1 əd.
Kino binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Əczaxəna –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
X/b mal-qara –	115 baş
İ/b mal-qara –	110 baş
K/t maşınları –	23 əd.
Avtobus –	1 əd.
Avtomaşınlar (yük, minik) –	10 əd.
Məscid –	1 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Ding və dəyirman –	1 əd.
Transformator –	2 əd.
Quşçuluq ferması –	1 əd.
X/b mal-qara tövləsi –	2 əd.
İ/b mal-qara tövləsi –	2 əd.

RƏHİMABAD

Zəngibasar mahalında, Zəngibasar rayonunun mərkəzi olan Uluxanlı qəsəbəsindən 9 km şimal-qərbdə, Zəngi çayının sağ kənarında, Mehmandar kəndindən 2 km-lik məsafədə, İrəvan-Üçkilsə yolunun kənarında kənd.

1948-1949-cu illər deportasiyasına qədər kənddə ancaq Azərbaycan türkləri, həmin tarixdən etibarən azərbaycanlılarla yanaşı, həm də ermənilər yaşamışlar.

1832-ci ilin statistikasında kənd Sərdarabad mahalının xaraba kəndləri siyahısına daxil edilmişdir.

1886-cı ilin statistik məlumatlarında isə kənddə 15 təsərrüfatda 113 nəfər (65 kişi, 48 qadın) Azərbaycan türkünün yaşdığı göstərilmişdir.

Kənd əhalisinin sayı 1897-ci ildə 183 nəfər, 1905-ci ildə 131 nəfər, 1914-cü ildə 223 nəfər təşkil etmişdir.

1918-ci ildə kənd erməni təcavüzünün qurbanı olmuş, dağıdılmış, əhalisinin bir hissəsi qətlə yetirilmiş, sağ qalanlar Araz çayını keçib, Türkiyəyə pənah aparmışlar.

Sovet hakimiyyətinin ilk illərində Vətənə qayıtmaq imkanı əldə etmiş rəhimabadlılardan 1922-ci ildə 152 nəfər geri dönmüşdür. 1926-cı ildə onların sayı 242 nəfər, 1931-ci ildə isə 188 nəfər olmuşdur.

1949-cu ildə kəndin bütün əhalisi zorla Azərbaycana deportasiya olunmuş, lakin bir neçə il sonra onların bir hissəsi – təxminən 20-30 ailə Vətənə qayıtmışlar.

Lakin sonrakı illərdə də azərbaycanlıların sıxışdırılması ara verməmişdir. Məsələn, 1964-cü ildə yenidən baş qaldırmağa başlayan erməni millətçiləri Rəhimabadda ağır seyid Mir Qafar ağanın evini talayıb dağıtmış, özünü də öldürmüşdülər.

1988-ci ildə kənd növbəti dəfə ermənilər tərəfindən soyqırımına məruz qalmış, orada yaşayan 100-dən çox azərbaycanlı ailəsi vəhşicəsinə qovularaq doğma yurdlarından çıxarılmışlar.

MEHMANDAR (ŞORLU MEHMANDAR)

Zəngibasar mahalında, Zəngibasar rayonunun mərkəzi olan Uluxanlı qəsəbəsindən 11 km şimal-qərbdə, Zəngi çayının sağ kənarında kənd.

1948-ci ilə qədər kənddə ancaq Azərbaycan türkləri, 1948-ci ildən 1988-ci ilə qədər azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 69 təsərrüfatda 406 nəfər (228 kişi, 178 qadın), 1873-cü ildə 160 təsərrüfatda 1.573 nəfər (884 kişi, 689 qadın), 1886-cı ildə 173 təsərrüfatda 1.432 nəfər (835 kişi, 597 qadın), 1897-ci ildə 1.824 nəfər, 1905-ci ildə 1.455 nəfər, 1914-cü ildə 1.632 nəfər Azərbaycan türkü yaşamışdır.

1918-ci ildə İrəvan qəzasının digər müsəlman kəndləri kimi, Mehmandar kəndi də erməni daşnaklarının vəhşi hücumlarına məruz qalmış, kənd ermənilər tərəfindən yerlə-yeksan edilmişdir. Sağ qalan əhali Arazın o tayına – Türkiyə ərazisinə pənah aparmışdır.

Bir neçə il kənd xaraba qalmış, yalnız bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kənd əhalisinin sağ qalan qismi yavaş-yavaş doğma torpaqlara qayıtmağa başlamışlar. 1922-ci ildə kəndə qayıdanların sayı 788 nəfər, 1926-cı ildə 1.010 nəfər, 1931-ci ildə 778 nəfər olmuşdur. Əhali kəndi yenidən bərpa etmiş, təsərrüfatı dirçəltmiş, güzəranlarını yaxşılaşdırmağa başlamışlar.

1940-cı illərdə Çobankərə kəndinin ləğvi ilə əlaqədar bu kəndin camaatı Mehmandar kəndinə köçməyə məcbur edilmişdir.

Mehmandar kənd azərbaycanlılarının növbəti soyqırımı 1948-1949-cu illərdə baş vermiş, kəndin əhalisi deportasiya olunaraq Azərbaycanın Ağcabədi rayonuna köçürülmüşlər. Lakin düşən ilk fürsətdə onlardan 100-dən çox ailə tədricən geri qayıtmış, doğma kəndlərində məskunlaşmağa çalışmışlar. Amma bu vaxt artıq kənddə "Ermənistanın" Ağin və Artik rayonlarından xeyli erməni gətirilib yerləşdirilmişdi. Ona görə də geri dönənlərin çoxu qonşu Rəhimabad kəndində ev tikib yaşamağa məcbur olurlar.

1935-ci il yanvarın 3-də kəndin Şorlu Mehmandar adı dəyişdirilərək **Mehmandar,** 1978-ci il yanvarın 25-də isə yenidən dəyişdirilərək **Hovtaşat** qoyulmuşdur.

1988-ci ildə kənd əhalisi yenidən soyqırımına məruz qalaraq ermənilərə xas vəhşiliklə sonuncu nəfərinə qədər dədə-baba yurdlarından qovulmuşlar. Bu hadisələr zamanı Mehmandar kəndindən bütöv bir ailə – dörd nəfər Cəfərovlar ailəsi ermənilər tərəfindən vəhşicəsinə qətlə yetirilmişdir.

Mehmandar kəndindəki **Hacı Abbas məscidi** təxminən 1840-cı illərdə Qırmızı kərpicdən tikilmişdi və onu tikdirən şəxsin – Hacı Abbasın adını daşıyırdı. Deyilənə görə, bu məscidi Türkiyədən və İrandan gətirilmiş ustalar tikmişdilər. Həmin məscid Zəngibasar və Üçkilsə mahallarının bütün müsəlman əhalisinin ibadətgahına çevrilmişdi.

1915-1918-ci illər erməni-müsəlman qırğınları zamanı kəndin müsəlman əhalisi ən təhlükəli vaxtlarda arvad-uşağı Hacı Abbas məscidinə yığar, əlitüfəngli kişilər isə səhərə qədər məscidin ətrafında keşik çəkərdilər.

Mehmandar kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd, kolxoz-sovxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	2 əd.
Kino binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	2 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
Xəstəxana –	2 əd.
Uşaq bağçası –	2 əd.
Poçt –	1 əd.
Əczaxana –	2 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Kitabxana –	2 əd.
Məktəb –	2 əd.
X/b mal-qara –	210 baş
İ/b mal-qara –	200 baş
K/t maşınları –	33 əd.
Avtobus –	1 əd.
Avtomaşınlar (yük, minik) –	14 əd.
Məscid –	4 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Ding və dəyirman –	2 əd.
Transformator –	2 əd.
Quşçuluq ferması –	2 əd.
X/b mal-qara tövləsi –	2 əd.
İ/b mal-qara tövləsi –	2 əd.

ŞORLU (ŞORLU DƏMİRÇİ, BÖYÜK ŞORLU DƏMİRÇİ, ŞÖLLÜ)

Zəngibasar mahalında, Zəngibasar rayonunun mərkəzi olan Uluxanlı qəsəbəsindən 3 km şimal-qərbdə, Zəngi çayının sol kənarında kənd.

1920-ci illərə qədər kənddə ancaq Azərbaycan türkləri, həmin vaxtdan 1988-ci ilə qədər azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 46 təsərrüfatda 338 nəfər (196 kişi, 142 qadın), 1873-cü ildə 125 təsərrüfatda 1.400 nəfər (751 kişi, 649 qadın), 1886-cı 150 təsərrüfatda 1.318 nəfər (741 kişi, 577 qadın), 1897-cı ildə 1.360 nəfər, 1905-ci ildə 1.432 nəfər, 1914-cü ildə 2.216 nəfər Azərbaycan türkü yaşamışdır.

1918-ci ilin əvvəllərində Qərbi Azərbaycanda Andranikin erməni quldur dəstələrinin vəhşi hücumlarına ilkin məruz qalan ən böyük azərbaycanlı yaşayış məntəqələrindən biri də Şorlu kəndi olmuşdur. Bu vaxt kənddə 2.500 nəfərə qədər dinc sakin yaşayırdı. Erməni cəlladları kəndi darmadağın etmiş, talamış, sonra od vurub yandırmış, əhalisinin bir hissəsini qətlə yetirmiş, sağ qalanları doğma yurddan didərgin salmışlar.

Bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisinin çox az bir hissəsi doğma kəndinə qayıda bilmişdir. 1922-ci ildə onların sayı 492 nəfər, 1926-cı ildə 687 nəfər, 1931-ci ildə 601 nəfər olmuşdur.

Geri qayıtmayanların bir hissəsi Türkiyə ərazisində həmişəlik məskunlaşmış, bir hissəsi isə Naxçıvana köçüb, burada yaşamışlar.

Böyük Şorlu Dəmirçi kəndində ilk ermənilər (cəmi 14 nəfər) 1926-cı ilin siyahıyaalmasında qeydə alınmışdır. Kəndə ermənilərin əsas köçü 1949-1950-ci illərdə azərbaycanlılar deportasiya olunduqdan sonra başlamışdır. Həmin erməniləri, demək olar ki, əksəriyyəti 1946-1947-ci illərdə müxtəlif xarici ölkələrdən köçürülüb gətirilən ermənilər idi.

Deportasiya olunan şorlular isə o vaxt əsasən Azərbaycanın İmişli və Bərdə rayonlarında məskunlaşdırılmışdılar. Sonralar İmişlidəki şorlulardan 30-40 ailə geri qayıdıb doğma yurdda yaşamaqda davam etmişlər.

1978-ci il yanvarın 25-də kəndin Şorlu adı dəyişdirilərək **Daştavan** qoyulmuş, bu qədim türk toponimi beləcə erməniləşdirilmişdir.

Şorlular növbəti dəfə erməni vəhşiliyi ilə 1988-ci ildə qarşılaşdılar. Daşnakların ilk hücumları bu dəfə də bu kəndə oldu. Təqib və təzyiqlər altında kəndin azərbaycanlı əhalisi yurdundan qovuldu.

Şorlu kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd, kolxoz-sovxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	1 əd.
Kino binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Əczaxana –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
X/b mal-qara –	160 baş
İ/b mal-qara –	140 baş
K/t maşınları –	27 əd.
Avtobus –	1 əd.
Avtomaşınlar (yük, minik) –	6 əd.
Məscid –	1 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Ding və dəyirman –	1 əd.
Transformator –	1 əd.
Quşçuluq ferması –	1 əd.
X/b mal-qara tövləsi –	2 əd.
İ/b mal-qara tövləsi –	3 əd.

ARBAT

Zəngibasar mahalında, Zəngibasar rayonunun mərkəzi olan Uluxanlı qəsəbəsindən 16 km şimal-qərbdə, Zəngi çayının sağ tərəfində kənd.

1918-ci ilə qədər (1828-ci ildən sonrakı qısa bir dövr istisna olmaqla) kənddə ancaq Azərbaycan türkləri, 1922-1988-ci illərdə isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 50 təsərrüfatda 264 nəfər (139 kişi, 125 qadın) azərbaycanlı, 31 təsərrüfatda 127 nəfər (61 kişi, 66 qadın) İrandan gəlmə erməni qeydə alınmışdır. 1873-cü ilin statistikasında kənddə ancaq azərbaycanlıların qeydə alınması – 74 təsərrüfatda 527 nəfər (280 kişi, 247 qadın) – söyləməyə əsas verir ki, gəlmə ermənilər sonrakı illərdə kəndi tərk edib, erməni qaçqınlarının çoxluq təşkil etdiyi kəndlərə köçüb getmişlər.

1886-cı il siyahıyaalması zamanı da kənddə ancaq Azərbaycan türkləri qeydə alınmışlar: 88 təsərrüfatda 538 nəfər (314 kişi, 224 qadın).

Kənddə 1897-ci ildə 671 nəfər, 1905-ci ildə 754 nəfər, 1914-cü ildə 780 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-1919-cu illərdə Arbat kəndi erməni vəhşilərinin hücumuna məruz qalmış, talan edilmiş, dağıdılmış, yandırılmış, əhalisinin bir hisəsi qətlə yetirilmiş, sağ qalanlar isə Arazın o tayına – Türkiyəyə pənah aparmışlar.

1922-ci ildə kəndin qaçqın əhalisinin az bir hissəsi doğma yurduna qayıda bilmiş, lakin qayıdıb kənddə erməni daşnakları tərəfindən yerləşdirilmiş Türkiyədən gəlmə ermənilərlə qarşılaşmışlar. O vaxtdan da kənd azərbaycanlılarla ermənilərin yanaşı yaşadığı qarışıq kəndə çevrilmişdir. Lakin üstünlük yenə də yerli əhalidə – azərbaycanlılarda olmuşdur. Belə ki, 1922-ci ildə kənddə 263 nəfər azərbaycanlı, 138 nəfər erməni, 1926-cı ildə 341 nəfər azərbaycanlı, 214 nəfər erməni, 1931-ci ildə 356 nəfər azərbaycanlı, 263 nəfər erməni siyahıya alınmışdır.

1948-1949-cu illərin məlum deportasiyası zamanı isə kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi zorla Azərbaycana köçürülmüşdür. Sonralar tək-tək ailələr geri qayıdıb kənddə yaşasalar da, 1988-ci il soyqırımı zamanı onlar da kənddən qovulmuş və bu qədim Azərbaycan kəndi tamamilə erməniləşdirilmişdir.

Arbat kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd, kolxoz-sovxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	1 əd.
Kino binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Əczaxana –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
X/b mal-qara –	190 baş
İ/b mal-qara –	100 baş
K/t maşınları –	21 əd.
Avtobus –	1 əd.
Avtomaşınlar (yük, minik) –	12 əd.
Məscid –	1 əd.
Anbar binaları –	3 əd.
Ding və dəyirman –	1 əd.
Transformator –	1 əd.
Quşçuluq ferması –	1 əd.
X/b mal-qara tövləsi –	3 əd.
İ/b mal-qara tövləsi –	2 əd.

ULUXANLI

Zəngibasar mahalının, sonralar Zəngibasar rayonunun inzibati mərkəzi, İrəvan şəhərindən 20 km-lik məsafədə, İrəvan-Naxçıvan-Bakı dəmiryol xəttinin üstündə, Zəngi çayının sol tərəfində kənd, 1971-ci ildən şəhərtipli qəsəbə.

1918-ci ilə qədər kənddə ancaq Azərbaycan türkləri, 1921-ci ildən 1988-ci ilə qədər azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 311 təsərrüfatda 1.737 nəfər (970 kişi, 767 qadın), 1873-cü ildə 454 təsərrüfatda 2.968 nəfər (1.549 kişi, 1419 qadın), 1886-cı ildə 493 təsərrüfatda 3.062 nəfərə (1.672 kişi, 1.390 qadın), 1897-ci ildə kənddə 3.062 nəfər, 1905-ci ildə 3.171 nəfər, 1914-cü ildə 3.200 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci ildə Andranikin başçılığı ilə kənddə azərbaycanlıların dəhşətli soyqırımı törədilmiş, 500 təsərrüfatdda 3.173 nəfər əhalisi olan Uluxanlı kəndi 1918-ci ilin əvvəllərində darmadağın edilmiş, talanmış, yandırılmış, əhalisinin bir hissəsi qəddarcasına qətlə yetirilmiş, sağ qalanlar doğma yurdu tərk etməyə məcbur olmuşlar.

Bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndin sağ qalan qaçqın əhalisi geri qayıtmışdır. 1922-ci ildə kənddə 1.882 nəfər azərbaycanlı, 9 nəfər erməni siyahıya alınmışdır. Bu 9 nəfər gəlmə erməni Uluxanlıda məskunlaşan ilk ermənilər idi. 1926-cı ildə kənddə azərbaycanlıların sayı 1.948 nəfər, ermənilərin sayı isə cəmi 5 nəfər olmuşdur.

1948-1949-cu illərdə kəndin əhalisi zorla Azərbaycanın Əli Bayramlı rayonuna deportasiya olunmuş, boşalmış azərbaycanlı evlərində müxtəlif xarici ölkələrdən köçürülüb gətirilmiş ermənilər yerləşdirilmişlər.

Sonralar Uluxanlıdan deportasiya olunmuş əhalinin bir qismi geri qayıtsa da, 1950-ci illərdən etibarən artıq kənddə ermənilər üstünlük təşkil etməyə başlamışlar.

Uluxanlı oykonimini itirmək üçün ermənilər onun adını düz dörd dəfə dəyişmişlər. 1920-ci illərdə kəndin qədim Uluxanlı adı dəyişdirilərək **Nərimanlı,** 1937-ci il dekabrın 31-də yenidən dəyişdirilərək **Zəngibasar,** ondan sonra qısa bir müddətdə **Razdan,** 1950-ci il iyulun 31-dən isə **Masis** qoyulmuşdur.

1988-ci ildə Uluxanlı qəsəbəsinin azərbaycanlı əhalisi növbəti soyqırımı ilə üz-üzə dayanmış, həmin hadisələr zamanı erməni qaniçənləri səkkiz nəfər soydaşımızı vəhşicəsinə qətlə yetirmişlər.

Uluxanlıda keçmişdə az qala hər məhəllənin öz məscidi olmuşdur.

Onların sayı yeddi idi: **Azamanlılar məscidi, Elatlar məscidi, Torlu məscid, Baltaməmmədlilər məscidi, Qarağaclar məscidi, Qədimalılar məscidi, Nüxülülər məscidi.** Bu məscidlərdə dini ayinlərin icrası ilə yanaşı, dini söhbətlərlə bərabər, dünya hadisələrindən, ümumi problemlərdən, xeyriyyəçilikdən və s. söhbət gedirdi. Məscidlərdən biri ikimərtəbəli olmuş, yuxarıda qadınlar, aşağıda kişilər namaz qılarmışlar.

Məscidlərin, demək olar ki, hamısının xarabalıqları dururdu. Salamat qalanların isə 1-i sovxozun anbarı kimi, 1-i məktəb, 1-i mədəniyyət şöbəsinin kitabxanası kimi istifadə olunurdu. 1970-ci illərdə Uluxanlıda məscid rəsmi olaraq yenidən fəaliyyətə başladı. Elatlar məhləsi ilə Qırmızı məhlənin arasında yerləşən bu məscid **Küllükbaşı məscid** də adlanırdı. 1988-ci ildə ermənilər onu yandırmışdılar. Son məlumatlara görə ermənilər həmin məscidi yerlə yeksan etmişlər.

Uluxanlıda keçmişdə **üç müsəlman qəbiristanlığı** olub. Onlardan ikisi xarabalığa çevrilmiş, yalnız biri qalmışdı. Uluxanlının ilk qəbiristanlığı Ağhəmzəlidə, **Mərmər** adlanan, mərmər yatağı yerləşən ərazidə idi. 1938-1939-cu illərdə burada mərmər istehsalı ilə bağlı camaata ayrı qəbiristanlıq yeri təklif etmişlər. Bir köhnə qəbiristanlıq da Uluxanlının içində idi.

Professor Sadıq Şükürovun məlumatına görə, “kəndin qəbiristanlığının sahəsi dörd hektar idi. Qəbirlərin üstündə at heykəlləri vardı, bəzi baş daşlarının üstünə isə günəş və at rəmzi həkk edilmişdi“.

1947-ci ilə qədər qəsəbədə cəmi 3 erməni ailəsi vardı, onlar da xırda sənətkarlıqla məşğul olurdular. 1947-ci ildə xaricdən, əsasən Suriya, İran və Türkiyədən köçürülüb gətirilmiş 70 erməni ailəsi Uluxanlıda yerləşdirildi. Lakin az sonra onlar da köçüb İrəvan şəhərinə getdilər.

1949-cu ilin payızında Uluxanlı qəsəbəsindən təxminən 150 təsərrüfat Azərbaycanın Əli-Bayramlı rayonunun Qaracalar sovxozuna, 155 təsərrüfat isə Bakı Xalacına deportasiya olunmuşlar. Bir o qədər də azərbaycanlı Uluxanlıda qalmışdır. 1950-ci illərdə deportasiya olunanların əksəriyyəti geri qayıtmışlar. 1949-cu ildə azərbaycanlıların deportasiya olunması ilə əlaqədar “Ermənistan“ın Yelenovka və Şəmsəddin rayonlarından xeyli erməni gətirilib Uluxanlıda yerləşdirildi.

Uluxanlıların növbəti soyqırımı 1988-ci ildə baş verdi. Ermənilər görünməmiş vəhşiliklərlə, nəhayət ki, Uluxanlı camaatının da öz tarizxi torpaqlarından qovub çıxardı. Bu hadisələr zamanı Uluxanlıdan üç nəfər ermənilər tərəfindən qətlə yetirildi: 1. **Cəfərova Səfa Novruzəli qızı,** 1982-ci il təvəllüd; 2. **Qurbanov Qurbanəli Əbdülhüseyn oğlu,** 1934-cü il təvəllüd; 3. **Qurbanov Abbas Əbdülhüseyn oğlu,** 1946-cü il təvəllüd.

Uluxanlı kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd, kolxoz-sovxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	2 əd.
Kino binası –	2 əd.
Mədəniyyət evi –	3 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
Xəstəxana –	2 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Əczaxana –	2 əd.
Yeməkxana –	2 əd.
Kitabxana –	2 əd.
Məktəb –	2 əd.
X/b mal-qara –	200 baş
İ/b mal-qara –	150 baş
K/t maşınları –	39 əd.
Avtobus –	2 əd.
Avtomaşınlar (yük, minik) –	17 əd.
Məscid –	2 əd.
Anbar binaları –	3 əd.
Ding və dəyirman –	2 əd.
Transformator –	3 əd.
Quşçuluq ferması –	2 əd.
X/b mal-qara tövləsi –	3 əd.
İ/b mal-qara tövləsi –	4 əd.

QULUCAN

Zəngibasar mahalında, Zəngibasar rayonu ərazisində, Araz və Zəngi çaylarının kəsişdiyi yerdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1894-cü ildə kənddə 75 nəfər, 1905-ci ildə 63 nəfər, 1914-cü ildə 81 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1917-1918-ci illərdə erməni təcavüzünə məruz qalan kəndin əhalisi qonşu azərbaycanlı kəndlərinin əhalisi ilə birgə Arazın o tayına – Türkiyəyə mühacirət etmiş, bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra doğma kəndlərinə dönmüşlər.

1922-ci ildə geri dönənlərin sayı 67 nəfər olmuş, kənd əhalisinin sayı 1931-ci ildə 59 nəfərə qədər azalmışdır. Kənd Seyidkənd sovetliyinə tabe olmuşdur.

1950-ci ildə kəndin əhalisi növbəti dəfə soyqırımına məruz qalmış və bütünlüklə Azərbaycana deportasiya olunmuşlar. Kənd isə ləğv edilərək ərazisi Həbilkənd kəndi bazasında yeni yaradılmış Kalinin sovxoz-qəsəbəsinə verilmişdir. Bir neçə il sonra doğma kəndə geri dönmüş qulucanlılar doğma kəndlərində yaşasalar da, artıq rəsmi sənədlərdə Kalinin qəsəbəsinin sakini hesab olunmuşlar.

Ağadədə piri Qulucan kəndinin yanında yerləşirdi.

QƏMƏRLİ (ARTAŞAT) RAYONU

Ağrıdağ vadisində, Gərnibasar mahalı ərazisində rayon.

1930-cu il sentyabrın 9-da yaradılmış, 1945-ci il sentyabrın 4-ə qədər Qəmərli rayonu, həmin tarixdən etibarən isə Artaşat rayonu adlandırılmışdır.

Ərazisi 507 kv. km-dir.

Rayon mərkəzi respublika tabeli Qəmərli (04.09.1945-ci ildən – Artaşat) şəhəridir.

Rayon mərkəzindən İrəvan-Naxçıvan-Bakı dəmiryol xətti və İrəvan-Naxçıvan-Culfa avtomobil yolu keçir.

Rayon mərkəzindən İrəvan şəhərinə olan məsafə 29 km-dir.

Gərnibasar mahalının istər dağlıq, istərsə də düzənlik hissəsi az qala bütün Gərnibasar ərazisini kəsib keçən və mahalın öz adını aldığı **Gərni** çayı tərəfindən iki yerə bölünürdü.

1987-ci ilin məlumatına görə rayonda 1 respublika tabeli şəhər (Qəmərli), 13 kənd sovetliyi, ümumiyyətlə 40 yaşayış məntəqəsi mövcud olmuşdur. Halbuki Qəmərli rayonu təşkil edildə (1930) rayon ərazisində 102 kənd vardı ki, onların da 75-də azərbaycanlılar yaşayırdılar. Ona görə də 1948-1953-cü illər deportasiyası zamanı rayonun, demək olar ki, bütün kəndləri köçürməyə məruz qalmış və onların hamısına xaricdən gəlmə ermənilər yerləşdirməklə rayon erməniləşdirilmişdir. Bəzi dağlıq kəndlər, o cümlədən Çiləxanlı, Novruzlu, Qaraqoyunlu və s. isə həmişəlik xarabalığa çevrilmişdir.

Rayon ərazisində 1988-ci ilə qədər yaşamaqda davam edən az sayda azərbaycanlı əhali isə qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı sonuncu nəfərinə qədər qovulub rayondan çıxarılmışlar.

1988-ci ilə qədər Qəmərli rayonunda mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin siyahısı

Qarışıq yaşayış məntəqələri

Qəmərli (04.09.1945-ci ildən – Artaşat)

Yamancalı (25.05.1967-ci ildən – Dexsut)

Darğalı (01.12.1949-cu ildən – Anastasavan, 30.12.1957-ci ildən – Haygezard)

QƏMƏRLİ

Gərnibasar mahalının düzənlik hissəsində, İrəvan şəhərindən 28 km cənubda, Gərni çayının solunda, Gərni çayından ayrılan su arxının kənarında, İrəvan-Naxçıvan-Bakı dəmiryol xəttinin və İrəvan-Naxçıvan-Culfa avtomobil yolunun üstündə qəsəbə. 1961-ci ildən respublika tabeli şəhər.

1828-ci ilə qədər kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar. 1828-1829-cu illərdə bura İranın Xoy və Salmas vilayətlərindən köçürülüb gətirilmiş ermənilər yerləşdirilmiş və o vaxtdan 1988-ci ilədək kənd azərbaycanlılarla ermənilərin yanaşı yaşadığı qarışıq yaşayış məntəqəsi olmuşdur.

1832-ci ildə kənddə 31 təsərrüfatda 167 nəfər (88 kişi, 79 qadın) Azər türkünün və az qala iki o qədər – 54 təsərrüfatda 241 nəfər (139 kişi, 102 qadın) İrandan köçürülüb gətirilmiş ermənin yaşadığı göstərilmişdir.

1873-cü ildə kənddə 90 təsərrüfatda 563 nəfər (303 kişi, 260 qadın) Azərbaycan türkü, 178 təsərrüfatda 1.264 nəfər (662 kişi, 602 qadın) erməni, 1886-cı ildə 99 təsərrüfatda 668 nəfər (388 kişi, 280 qadın) Azər türkü, 228 təsərrüfatda 1.416 nəfər (788 kişi, 628 qadın) erməni yaşamışdır. Kənddə yaşayan Azərbaycan türklərinin sayı 1997-ci ildə 757 nəfərə, 1905-ci ildə 870 nəfərə, 1914-cü ildə 835 nəfərə çatmışdır.

1918-ci il erməni-müsəlman müharibəsi zamanı Qəmərli kəndinin türk-müsəlman əhalisinə də divan tutulmuş, onların bir hissəsi qəddarcasına qətlə yetirilmiş, sağ qalanlar yurd-yuvasından qovulmuşlar.

Bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisi geri qayıtmaq imkanı qazanmış, 1922-ci ildə onların sayı 122 nəfər, 1926-cı ildə 248 nəfər, 1931-ci ildə 267 nəfər olmuşdur.

Yeri gəlmişkən, 1828-1830-cu illərdə İranın Xoy və Salmas vilayətlərindən köçürülüb gətirilmiş ermənilərin yerləşdirilməsi üçün Qəmərli kəndinin aşağısında yeni kənd salınmış, bu kənd Aşağı Qəmərli adlanmış, Qəmərli kəndi isə mənbələrdə bəzən Yuxarı Qəmərli kimi də qeydə alınmışdır. Tədricən bu kəndlər birləşmiş, 1930-cu ildə isə Aşağı Qəmərli kəndi rəsmi olaraq ləğv olunmuş və Qəmərli qəsəbəsinə qatılmışdır.

1948-1953-cü illər deportasiyası zamanı ermənilər kəndin bütün türk-müsəlman əhalisini zorla Azərbaycana köçürmüş, bölgə üçün çox mühüm strateji əhəmiyyəti olan bu qədim türk yaşayış məntəqəsinin erməniləşdirilməsinə çalışmışlar. Lakin az sonra geri qayıdan bəzi azərbaycanlı ailələri Qəmərlidə yaşamaqda davam etmiş, onlar da 1988-ci il hadisələri zamanı doğma yurdu təzədən tərk etməyə məcbur edilmişlər.

1945-ci il sentyabrın 4-də Qəmərli qəsəbəsinin adı dəyişdirilərək **Artaşad qəsəbəsi** adlandırılmışdır.

YAMANCALI

Gərnibasar mahalının düzənlik hissəsində, Qəmərli rayonunun mərkəzi olan Qəmərli qəsəbəsindən 11 km şimalda, Gərni çayının sol tərəfində, Gərni çayından ayrılan su arxının kənarında, İpəkli kəndi yaxınlığında kənd.

1828-ci ilə qədər kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar. 1828-1829-cu illərdə kəndə İrandan köçürülüb gətirilmiş ermənilər yerləşdirilsə də, az sonra onlar kəndi tərk etmiş və 1918-ci ilə qədər kənd yenə də sırf azərbaycanlı kəndi olmuşdur. Sonuncu tarixdə kəndə Türkiyədən gəlmə erməni qaçqınları köçürülmüş və 1988-ci ilə qədər azərbaycanlılarla ermənilərin yanaşı yaşadığı qarışıq kənd olmuşdur.

1831-ci ildə kənddə 10 təsərrüfatda 44 nəfər (26 kişi, 18 qadın) Azər türkü, 23 təsərrüfatda 93 nəfər (53 kişi, 40 qadın) İrandan köçürülüb gətirilmiş erməni qeydə alınmışdır. 1873-cü ilin statistikasında isə **Yamancalı** mülkədar kəndində 36 təsərrüfatda 214 nəfər (114 kişi, 100 qadın) Azər türkünün yaşadığı göstərilmişdir.

1886-cı ildə də kənddə ancaq Azər türkləri yaşamışlar: 40 təsərrüfatda 199 nəfər (117 kişi, 82 qadın).

Kənd əhalisinin sayı 1897-ci ildə 257 nəfərə, 1905-ci ildə 272 nəfərə, 1914-cü ildə 300 nəfərə çatmışdır.

Lakin 1918-ci il soyqırımı zamanı 107 təsərrüfatda 763 nəfər əhalinin sığındığı kənd erməni daşnakları tərəfindən dağıdılmış, əhalisinin bir hissəsi qılıncdan keçirilmiş, sağ qalanlar vəhşicəsinə qovulmuşlar.

Bölgədə Sovet hakimiyyətinin qurulması ilə əlaqədar kəndin qaçqın əhalisi doğma yurda qayıtmaq imkanı əldə etmiş və 1922-ci ildə onların az bir hissəsi, cəmi 53 nəfəri geri dönə bilmişdir. Lakin bu vaxt artıq kənddə 175 nəfər Türkiyənin Qars və Sürməli vilayətlərindən gəlmiş erməni qaçqını yerləşdirilmişdi.

1931-ci ildə kənddə yaşayan azərbaycanlıların sayı cəmi 66 nəfər, ermənilərin sayı isə 299 nəfər təşkil etmişdir.

1948-1953-cü illər deportasiyası zamanı kəndin bütün türk əhalisi zorla Azərbaycana köçürülmüş, lakin az sonra bəzi ailələr geri dönərək 1988-ci ilə qədər doğma kəndlərində yaşamışlar. 1988-ci il soyqırımı zamanı onlar da erməni millətçiliyinin qurbanı olmuş, doğma yurddan vəhşicəsinə qovulmuşlar.

Kəndin Yamancalı adı 1967-ci il mayın 25-də dəyişdirilərək **Dexsut** qoyulmuşdur.

DARĞALI (AŞAĞI DARĞALI, YUXARI DARĞALI)

Gərnibasar mahalının düzənlik hissəsində, Qəmərli rayonunun mərkəzi olan Qəmərli qəsəbəsindən 8 km şərqdə, Gərni çayının sol tərəfində, Gərni çayından ayrılan su arxının kənarında kənd.

1828-ci ilə qədər kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamış, həmin vaxtdan 1948-ci ilə qədər azərbaycanlılarla ermənilərin yanaşı yaşadığı qarışıq kənd olmuşdur. 1949-cu ildə kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi deportasiya olunmuş və 1988-ci ilə qədər kənddə ermənilərlə müsəlman kürdləri yaşamışlar ki, sonuncu tarixdə onlar da qovulub kənddən çıxarılmış, kənd tamamilə erməniləşdirilmişdir.

1831-ci ildə kənddə 22 təsərrüfatda 125 nəfər (69 kişi, 56 qadın) Azər türkü, 43 təsərrüfatda 228 nəfər (123 kişi, 105 qadın) İranın Xoy və Salmas vilayətlərindən yenicə köçürülüb gətirilmiş erməni qeydə alınmışdır.

Ermənilər, əsasən, kəndin aşağısında yerləşdirilmiş və tədricən kənd iki yerə bölünmüş, azərbaycanlılar yaşayan yuxarı hissəsi **Yuxarı Darğalı,** ermənilər məskunlaşan aşağı hissəsi **Aşağı Darğalı** adlanmışdır. Lakin kəndlər bitişik olduğundan onlar iki müstəqil kəndlər kimi tarixə daxil olmamış və bütün mənbələrdə vahid Darğalı kəndi kimi qeyd olunmuşlar.

1873-cü ilin statikasında **Darğalının** mülkədar kəndi olduğu, Gərni çayının sol tərəfində, Araz yaxınlığında yerləşdiyi göstərilmiş, kənddə cəmi 4 təsərrüfatda 22 nəfər (12 kişi, 10 qadın) Azər türkünün və 116 təsərrüfatda 767 nəfər (414 kişi, 353 qadın) ermənininin yaşadığı qeyd olunmuşdur. 1886-cı ildə kənddə azərbaycanlıların sayı 6 təsərrüfatda 36 nəfərə (19 kişi, 17 qadın), ermənilərin sayı 153 təsərrüfatda 909 nəfərə (494 kişi, 415 qadın) çatmışdır. 1905-ci ildə kənddə 29 nəfər, 1914-cü ildə yenə də 29 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci ildə erməni daşnaklarının bölgədə törətdiyi türk-müsəlman soyqırımı zamanı Darğalı kəndinin azərbaycanlı əhalisi də doğma yurdunu tərk etməyə məcbur olmuşlar. Sovet hakimiyyəti dövründə bir neçə azərbaycanlı ailəsi doğma yurda dönmək imkanı qazanmış, 1931-ci ildə kənddəki azərbaycanlıların sayı cəmi 5 nəfər olmuşdur.

1949-cu ildə kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi Azərbaycana deportasiya olunmuş, Sovet dövründə kənddə məskunlaşan müsəlman kürdləri isə 1988-ci ildə qovulub kənddən çıxarılmışlar.

Kəndin Darğalı adı 1949-cu il dekabrın 1-də dəyişdirilərək **Anastasavan,** 1957-ci il dekabrın 30-da isə ikinci dəfə dəyişdirilərək **Haygezard** qoyulmuşdur.

ELLƏR (ABOVYAN) RAYONU

Qırxbulaq mahalı ərazisində rayon.

1930-cu il sentyabrın 9-da yaradılıb; 1961-ci il oktyabrın 12-ə qədər Kotayk rayonu, həmin tarixdən etibarən isə Abovyan rayonu adlandırılıb.

Ərazisi 844 kv. km-dir.

Rayon mərkəzi respublika tabeli Ellər (Abovyan) şəhəridir.

Rayon mərkəzindən İrəvan-Yelenovka (Sevan) dəmiryol xətti keçir.

Rayon mərkəzindən İrəvan şəhərinə olan məsafə 16 km-dir.

Qırxbulaq mahalı (Ellər rayonu) şimaldan Axta rayonu, şərqdən Göyçənin Kəvər rayonu, cənubdan Vedi və Qəmərli rayonları, qərbdən Əştərək rayonu, cənub-qərbdən İrəvan şəhəri ilə həmsərhəd idi.

Qırxbulaq mahalı, öz adını **Qırxbulaq** hidronimindən, Qırxbulaq çayı isə başlanğıcını **Hadis** və **Əjdaha** dağlarının ətəyindəki çoxlu bulaqlardan götürüb, şərqdən qərbə doğru axaraq Zəngi çayına üz tuturdu.

1948-1953-cü illər deportasiyasına ən çox məruz qalan rayonlardan biri də Ellər rayonu olmuşdur. Bu illərdə rayonun Ellər, Başkənd, Göykilsə, Cadqıran, Dəlləkli, Muradtəpə, Alakilsə, Ağadərəsi, Yelqovan, Zar, Şahab, Təzəkənd, Tutiyə, Qaraqala, Kərpicli, Ərtiz və başqa yaşayış məntəqələrinin azərbaycanlı əhalisi zorla Azərbaycana köçürülmüş, həmin kəndlərdən bəziləri isə həmişəlik xarabazara çevrilmiş, adları yer üzündən silinmişdir.

Ellər rayonu ərazisində 1988-ci ilə qədər yaşamaqda davam edən bu rayonun köklü sakinləri olan sonuncu azərbaycanlılar da qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı öz tarixi torpaqlarından həmişəlik qovulmuşlar.

1988-ci ilə qədər Ellər rayonunda mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin siyahısı

Qarışıq yaşayış məntəqələri

Ellər (12.10.1961-ci ildən – Abovyan)
Göykilsə (03.01.1935-ci ildən – Kaputan)
Nurnus

ELLƏR

Qırxbulaq mahalında, İrəvan şəhərindən 16 km şimalda, Qırxbulaq çayı yaxınlığında, İrəvan-Tiflis avtomobil yolu və İrəvan-Yelenovka (Sevan) dəmiryol xətti üstündə yaşayış məntəqəsi. Ellər rayonunun mərkəzi. 1930-cu ildən şəhər tipli qəsəbə, 1963-cü ildən respublika tabeli şəhər.

XVIII yüzilin sonlarına qədər kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar. Həmin tarixdən etibarən bura İran və Türkiyədən köçürülüb gətirilmiş ermənilər yerləşdirilmiş, xüsusilə 1828-ci il Türkmənçay müqaviləsindən sonra bu proses kütləvi hal almış və Ellər kəndi erməniləşdirilmişdir. Buna baxmayaraq, erməni statistikası gizlətsə də, Ellər kəndində – bu qədim türk yurdunda azərbaycanlılar həmişə yaşamışlar. Xüsusilə Sovet dövründə Ellər kəndi böyüyüb, qəsəbə, şəhər statusları aldıqca, zavod-fabrik inkişaf etdikcə, burada azərbaycanlıların sayı artmağa başlamışdır.

1832-ci ildə kənddə cəmi 18 təsərrüfatda 88 nəfər (44 kişi, 44 qadın) "yerli", yəni 1828-ci il Türkmənçay müqaviləsinə qədər burada yaşayan erməni, 3 təsərrüfatda 15 nəfər (9 kişi, 6 qadın) İrandan, 12 təsərrüfatda 55 nəfər (26 kişi, 29 qadın) Türkiyədən yenicə köçürülüb gətirilmiş erməni qeydə alınmışdır. Həmin siyahıyaalma zamanı Ellər türk kəndində bir nəfər belə türk-müsəlman əhalinin qeydə alınmaması bölgənin ruslar tərəfindən işğalı nəticəsində yaşayış məntəqələrindən yerli türk-müsəlman əhalinin necə qovulub çıxarılmasına, onların boşalmış evlərinə gəlmə ermənilərin yerləşdirilərək kəndlərin necə canfəşanlıqla erməniləşdirilməsinə əyani sübutdur.

1873-cü ilin statistikasında kənddə 50 təsərrüfatda 359 nəfər (181 kişi, 178 qadın), 1886-cı ildə 69 təsərrüfatda 428 nəfərə (226 kişi, 202 qadın) əhali yaşamışdır.

1961-ci il oktyabrın 12-də rayonun adı dəyişdirilərək erməni millətçi yazıçısı Xaçatur Abovyanın adı ilə **Abovyan rayonu**, Ellər qəsəbəsinin isə adı isə dəyişdirilərək **Abovyan** qoyulmuşdur.

1963-cü ildə Ellər qəsəbəsinə respublika tabeli şəhər statusu verilmiş, 1975-ci ildə şəhərdə 35.1 min nəfər əhali qeydə alınmışdır.

1988-ci ildə Qərbi Azərbaycandakı bütün türk əhali kimi, Ellər şəhərinin azərbaycanlıları da növbəti dəfə soyqırımına məruz qalaraq doğma torpaqlarından qovulub çıxarılmışlar.

GÖYKİLSƏ

Qırxbulaq mahalında, Ellər rayonunun mərkəzi olan Ellər qəsəbəsindən 13 km şimal-şərqdə, Hadis dağı ətəyində, Çobangərəkməz kəndi yaxınlığında, dəniz səviyyəsindən 1.750 m yüksəklikdə kənd.

1828-ci ilə qədər kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamış, 1830-cu illərdə kəndə İrandan, Türkiyədən xeyli erməni köçürülmüş və kənd azərbaycanlılarla ermənilərin yanaşı yaşadığı qarışıq kəndə çevrilmişdir.

1832-ci ildə kəndin adının Qırxbulaq mahalının xaraba kəndləri siyahısında verilməsi bölgədəki bir çox türk kəndləri kimi, Göykilsənin də İrəvan xanlığı ərazisinin ruslar tərəfindən işğalı zamanı böyük dağıntılara məruz qalmasından irəli gəlirdi.

Sonralar kəndin didərgin əhalisi geri qayıdanda kənddə Türkiyədən və İrandan köçürülüb gətirilmiş xeyli erməni görmüşlər. Bunun nəticəsində 1873-cü ilin statistikasında kənddə 37 təsərrüfatda 293 nəfər (148 kişi, 145 qadın) azərbaycanlı ilə yanaşı, 44 təsərrüfatda 367 nəfər (201 kişi, 166 qadın) erməni də qeydə alınmışdır. 1886-cı ildə kənddə azərbaycanlıların sayı 45 təsərrüfatda 333 nəfərə (188 kişi, 145 qadın), ermənilərin sayı isə 51 təsərrüfatda 396 nəfərə (246 kişi, 150 qadın) çatmışdır.

Kənd əhalisinin sayı və nisbəti sonralar belə dəyişmişdir: 1897-ci ildə 424 nəfər azərbaycanlı, 579 nəfər erməni; 1905-ci ildə 365 nəfər azərbaycanlı, 436 nəfər erməni; 1914-cü ildə 495 nəfər azərbaycanlı, 895 nəfər erməni.

1918-ci ildə erməni daşnakları kənddə yaşayan bütün azərbaycanlıları vəhşicəsinə qovub kənddən çıxarmış, dinc əhalinin bir hissəsi qəddarcasına qətlə yetirilmiş, sağ qalanlar el-obasından didərgin düşmüşlər.

Yalnız Sovet hakimiyyətinin ilk illərində kənd əhalisinin bir qismi geri qayıda bilmiş və 1922-ci ildə onların sayı cəmi 94 nəfər olmuşdur. Lakin geri qayıdanlar evlərində Türkiyənin əsasən Bayazid və Alaşgerd vilayətlərindən gəlmə ermənilərin yerləşdirildiyinin şahidi olmuş, özlərinə təzədən ev-eşik düzəltməyə başlamışlar.

1931-ci ildə kənddə 170 nəfər azərbaycanlıya qarşı 1.268 nəfər erməni yaşamışdır.

1935-ci il yanvarın 3-də kəndin Göykilsə adı dəyişdirilərək, daha doğrusu, sətri tərcümə olunaraq **Kaputan** (**kaput** – ermənicə "**göy**" deməkdir) qoyulmuşdur.

1948-1953-cü illər deportasiyası zamanı kəndin türk-müsəlman əhalisinin əksəriyyəti Azərbaycana deportasiya olunmuş, kənddə 1988-ci ilə qədər hələ də yaşamaqda davam edən azərbaycanlılar isə qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı vəhşicəsinə kənddən qovulub çıxarılmışlar.

NURNUS

Qırxbulaq mahalında, Ellər rayonunun mərkəzi olan Ellər qəsəbəsindən 16 km şimal-qərbdə, Zəngi çayının sol sahilində kənd.

1918-ci ilə qədər kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar. 1918-ci ildə kənddə Türkiyədən gəlmə xeyli erməni də yerləşdirilmiş və həmin vaxtdan 1948-ci ilə qədər kənd azərbaycanlılarla ermənilərin yanaşı yaşadığı qarışıq kənd olmuşdur. 1948-1949-cu illərdə kəndin bütün türk-müsəlman əhalisi zorla Azərbaycana deportasiya olunmuş və kənd tamamilə erməniləşdirilmişdir.

Kəndin adına İ.Şopendə (1832) Qırxbulaq mahalının xaraba kəndləri siyahısında rast gəlirik. Bu, kəndin 1826-1829-cu illər Rusiya-İran və Rusiya-Osmanlı müharibələri zamanı böyük dağıntılara məruz qalmasına dəlalət edir. Lakin az sonra kəndin bölgənin ruslar tərəfindən işğalı ilə bağlı doğma yurddan didərgin düşmüş əhalisi geri qayıtmış və 1973-cü ilin statistikasında **Nurnus kəndində** 38 təsərrüfatda 372 nəfər (200 kişi, 172 qadın) Azər türkü qeydə alınmışdır.

1886-cı ildə **Nurnus kəndində** 51 təsərrüfatda 416 nəfər (241 kişi, 175 qadın), 1897-ci ildə 550 nəfər, 1905-ci ildə 457 nəfər, 1914-cü ildə 512 nəfər Azər türkü yaşamışdır.

1918-ci ildə kənd erməni daşnakları tərəfindən dəhşətli soyqırımına məruz qalmış, əhalisinin bir hissəsi vəhşicəsinə qətlə yetirilmiş, kənd talan edilmiş, sağ qalan azərbaycanlılar qəddarlıqla doğma yurddan qovulub çıxarılmışlar. Elə həmin vaxtlar kəndə Türkiyədən gəlmə ermənilər yerləşdirilmişlər.

Sovet hakimiyyətinin ilk illərində kəndin sağ qalmış azərbaycanlı əhalisindən az bir qismi geri qayıda bilmiş, 1922-ci ildə onların sayı 52 nəfər olmuşdur. Lakin bu vaxt kənddə artıq 141 nəfər gəlmə erməni vardı.

1926-cı ildə kənd əhalisinin nisbəti 61 nəfər azərbaycanlı, 172 nəfər erməni, 1931-ci ildə 96 nəfər azərbaycanlı, 219 nəfər erməni şəklində dəyişmişdir.

1948-1949-cu illərdə **Nurnus kəndinin** bütün türk-müsəlman əhalisi Azərbaycana deportasiya olunmuş, kənddə ancaq ermənilər qalmışlar.

1953-cü ildə Ərzni kəndinə şəhər tipli qəsəbə statusu verildikdən sonra ondan 10 km-lik məsafədə yerləşən Nurnus kəndi də Ərzni qəsəbə sovetliyinin tərkibinə qatılmışdır.

1988-ci ilə qədər kənddə yeddi azərbaycanlı ailəsi yaşayırdı.

BARANA (NOYEMBERYAN) RAYONU

Dağ Borçalısının Loru mahalı ərazisində rayon. 1937-ci il dekabrın 31-də yaradılmışdır.

Rayon mərəkəzi şəhər tipli Barana (04.01.1938-ci ildən – Noyemberyan) qəsəbəsidir.

Rayon mərkəzinə ən yaxın dəmiryol stansiyası 22 km kənarda yerləşən Ayrım stansiyasıdır (Barana rayonu ərazisində).

Rayon mərkəzindən İrəvan şəhərinə olan məsafə 191 km-dir.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımını Barana rayonunun azərbaycanlıları da çox faciəli və ağrılı yaşamışlar. Xüsusilə noyabrın 28-də erməni saqqallıları daha da quduzlaşmış, ev-eşiyini tərk etmək məcburiyyətində qalan dinc əhaliyə qarşı silah işlətməkdən belə çəkinməmişlər. Ermənilər evlərə, ot tayalarına od vurur, mal-qaranı zorla azərbaycanlıların əllərindən alır, özlərini də döyüb ölümcül hala salırdılar.

Borçalıların köməyə gəlməyi ermənilərin əl-qolunun bir qədər bağlanmasına səbəb oldu. Körpülülər Qızıl qayadan aşıb Borçalıya, bir hissəsi Qazağın kəndlərinə, ayrımlılar Muşul meşəsinə səpələnib, Sadaxlı kəndinə pənah apardılar. Eyni gərginlik noyabrın 29-da da davam etdi.

Adamlar ev əşyalarını buraxıb qaçır, ermənilər isə dəstə ilə sahibsiz evlərə girib talayırdılar.

1988-ci il noyabrın 30-u Barana kəndlərinin azərbaycanlıları üçün son gün oldu. Böyük bir el də belə diyarbadiyar oldu.

1988-ci ilə qədər Barana rayonunda mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin siyahısı

Xalis azərbaycanlı yaşayış məntəqəsi

1. Yuxarı Körpülü (Sovet dövründə – Verin Körpülü)

Qarışıq yaşayış məntəqələri:

2. Baraxlı (sonralar – Debedavan)
3. Ləmbəli (18.06.1960-cı ildən – Debedaşen, 23.02.1972-ci ildən – Baqrataşen)
4. Ayrım sovxoz qəsəbəsi (sonralar – Btğavan)
5. Aşağı Körpülü (1978-ci ildən – Haxtanaq)
6. Ayrım (dəmiryol stansiyası qəsəbəsi)

Barana rayonu azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	22 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1660 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	750 baş
Toyuq –	59000 baş
Üzüm bağı –	420 ha
Meyvə bağı –	3550 ha
K/t maşınları –	230 əd.
Avtomaşınlar –	230 əd.
Qaraj –	11 əd.
Taxıl anbarı –	6 əd.
Yanacaq anbarı –	6 əd.
Kübrə anbarı –	5 əd.
Dəmirçi sexi –	6 əd.
Dülgərxana –	6 əd.
Artezian quyusu –	9 əd.
Su nasos stansiyası –	14 əd.
Enerji şəbəkəsi –	22 əd.
Dəyirman –	6 əd.
İdarə binası –	6 əd.
Məktəb –	9 əd.
Mədəniyyət evi –	6 əd.
Poçt şöbəsi –	6 əd.
Pavilyon –	11 əd.
Xəstəxana –	6 əd.
Uşaq bağçası –	8 əd.
Mağaza –	32 əd.
Yeməkxana –	10 əd.
Hamam –	8 əd.
Şərab zavodu –	1 əd.
Yem zavodu –	1 əd.

YUXARI KÖRPÜLÜ

Loru mahalının Barana rayonununda, rayon mərkəzindən 15 km şimal-qərbdə, dəniz səviyyəsindən 661 m hündürlükdə, kənd.

Kənddə əvvəl ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 43 nəfər, 1886-cı ildə 58 təsərrüfatda 361 nəfər (216 kişi, 145 qadın), 1897-ci ildə 402 nəfər, 1908-ci ildə 440 nəfər, 1916-cı ildə 792 nəfər, 1918-1920-ci illərin qaçqınlığında 530 nəfər, 1922-ci ildə 520 nəfər, 1926-cı ildə 530 nəfər, 1931-ci ildə 620 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci il martın 20-də erməni daşnakları - Andronikin quldur dəstəsi kəndi yandırmış, üç qocanı isə doğramışlar.

1988-ci ildə kənddə 340 təsərrüfatda 1600 nəfər azərbaycanlı yaşayırdı.

1988-ci ildə kəndin 2.000 nəfərə qədər əhalisi bütün mülkiyyəti və var-dövləti əlindən alınmaqla işgəncələrlə doğma yurdlarından qovulmuşdur. Əhalinin əksəriyyəti piyada, dağ yolları ilə Azərbaycanın müxtəlif kəndlərinə pənah gətirmişdir.

Yuxarı Körpülü kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı:

Mal-qara üçün bina –	7 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	550 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	750 baş
Toyuq –	25000 baş
Meyvə bağı –	850 ha
K/t maşınları –	45 əd.
Avtomaşınlar –	40 əd.
Qaraj –	2 əd.
Taxıl anbarı –	1 əd.
Yanacaq anbarı –	1 əd.
Kübrə anbarı –	1 əd.
Dəmirçi sexi –	1 əd.
Dülgərxana –	1 əd.

Artezian quyusu –	3 əd.
Su nasos stansiyası –	3 əd.
Enerji şəbəkəsi –	5 əd.
Dəyirman –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Poçt şöbəsi –	1 əd.
Pavilyon –	2 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Mağaza –	5 əd.
Yeməkxana –	2 əd.
Hamam –	1 əd.

BARAXLI (DEBEDAVAN)

Loru mahalının Barana rayonununda, rayon mərkəzindən 30 km şimalda, Təvəteyin çayının sağ sahilində kənd.

Kənddə əvvəllər ruslar və Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılar, ruslar və ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1930-cu illərin sonlarında gəlmə ruslar tərəfindən burada yaşayış üçün ilk baraklar (taxta daxmalar) tikilmiş, kəndin adı da elə buradan götürülmüşdür.

Ləmbəlidən və Qarabulaqdan köçən azərbaycanlılar da burada yaşayıblar. 1930-cu illərdə bu kəndə ruslarla yanaşı, ermənilər və kürdlər, 60-cı illərdə isə mesxeti türkləri də köçmüşdülər. Onların əksəriyyəti son 15-20 ildə qayıdıb müxtəlif yerlərə getdilər. Kənd əhalisinin əsas sakinləri yenə də azərbaycanlılar olaraq qaldı. Onlar da 1988-ci ildə öz ata-baba yurdlarından son nəfərinə kimi qovuldular. İndi əhalisinin əksəriyyəti Oğuzda, Bakıda, Böyük Kəsikdə və s. məskunlaşmışlar.

Sonralar kəndin adını dəyişib **Debedavan** qoymuşdular. Kənd Ləmbəli sovetliyinin tərkibində idi.

1988-ci ildə kənddə 169 təsərrüfatda 751 nəfər azərbaycanlı yaşayırdı. Onların şəxsi təsərrüfatlarında 540 baş iribuynuzlu, 1.200 baş xırdabuynuzlu mal-qara var idi.

LƏMBƏLİ

Loru mahalının Barana rayonununda kənd.

Kənddə əvvəl ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1886-cı ilin statistikasında kənddə 57 təsərrüfatda 299 nəfər (186 kişi, 113 qadın) əhali qeydə alınmışdır ki, onların da 54 təsərrüfatda 292 nəfərini (180 kişi, 112 qadın) azərbaycanlılar, 3 təsərrüfatda 7 nəfərini (6 kişi, 1 qadın) gürcü mənşəli imeretinlər təşkil etmişlər.

1949-cu ilin iyununda deportasiya olunacaqlarını bilən ləmbəlilər bununla razılaşmayıb, Borçalının qonşu kəndlərinə dağılışır, oradakı soydaşlarının həyətlərində daldalanırlar. Bundan narahat olan İrəvan Moskva və Tiflisin əli ilə noyabrın 28-də 5-10 saatın içərisində 300-ə yaxın Ləmbəli ailəsinin Sadaxlı stansiyasındakı yük vaqonlarına doldurulmasına nail oldu. Eşelon İrəvana doğru yola düşdü. Uluxanlı dəmiryol stansiyasından onları Basarkeçər rayonunun Zod və Ağkilsə kəndlərinə sürgün etdilər. Lakin yaz açılan kimi ləmbəlilər payi-piyada, atla-ulaqla Çəmbərək və Gədəbəy dağlarından aşıb Qazaxa, oradan da doğma Ləmbəliyə qayıtdılar. Yolda qalıb ölənlər də oldu.

Geri qayıdan ləmbəlililər evlərində ermənilərin yaşadıqlarını gördülər. Onlar doğma kəndin kənarında yer ayırıb yeni kənd salmaq məcburiyyətində qaldılar. Buna da o zaman Təzə kənd adı verdilər.

Ləmbəliləri növbəti fəlakət 1988-ci il noyabrın 28-də yaxaladı. Ləmbəlilər ata-baba yurdlarını tərk edib, Borçalının qonşu kəndlərinə köçməyə məcbur oldular. Ermənilər tüfənglə, avtomatla dinc əhalinin üstünə hücum etdilər. Borçalılar ləmbəlilərə köməyə gəldilər. Ermənilər evlərə, ot tayalarına od vurur, mal-qaranı zorla ləmbəlilərin əllərindən alır, onları döyüb ölümcül hala saldılar.

29 noyabr 1988-ci il... Maşın tapmayanlar ev əşyalarını buraxıb qaçır, dəstə ilə sahibsiz evlərə girib talayırdılar...

30 noyabr 1988-ci il... Həmin gün kənddə altı-yeddi ailə ancaq qalmış olardı. Onlar da kəndi tərk edirdilər...

Təxmini hesablamalara görə, bu gün 5.000 nəfər təşkil edən 1.000-dən çox Ləmbəli ailəsi dünyanın 11 ölkəsinin 60-dan çox yaşayış məntəqəsində yaşayır. Onlar Bakıda, Ağstafa şəhərində və Böyük Kəsik kəndində, Gəncədə, Mingəçevirdə, Sumqayıtda, Xanlar və Çaykənddə, Oğuz şəhərində və ətraf kəndlərində, Gürcüstan Respublikasında və Rusiya Federasiyasında nisbətən çoxluq təşkil edirlər.

Ləmbəli kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

25 çarpayılıq xəstəxana –	1 əd.
tibb məntəqəsi –	2 əd.
aptek –	1 əd.
kitabxanalar –	7 əd.
klub –	3 əd.
hər biri 300 yerlik mədəniyyət evi –	2 əd.
orta məktəb binası –	2 əd.
ibtidai məktəb binası –	1 əd.
texniki peşə məktəb binası –	1 əd.
qarışıq mallar mağazası –	5 əd.
ikimərtəbəli ticarət mərkəzi –	1 əd.
maşın-traktor qarajı –	4 əd.
nasos stansiyası –	5 əd.
hamam –	4 əd.
çörək sexi –	1 əd.
məişət xidməti evi –	1 əd.
poçt –	1 əd.
suvarma kanalı –	4 əd.
600 saylı ATS –	1 əd.
qədim körpü tağı –	3 əd.
iri və xırda körpü –	7 əd.
2,5 ha sahəsi olan istirahət parkı –	1 əd.
aerodrom –	1 əd.
üzgüçülük hovuzu –	1 əd.
futbol stadionu –	3 əd.
Ermənistan EA-nın təcrübə-sınaq bazasının filialı –	1 əd.
sökülmüş məscid –	1 əd.
ocaq (Çadırğan, Hacıpiri) –	2 əd.
şərab zavodu –	1 əd.
200 tonluq anbar-soyuducu –	2 əd.
restoran –	2 əd.
yeməkxana –	4 əd.
uşaq bağçası –	4 əd.
mal-qara ferması –	3 əd.
quşçuluq ferması –	2 əd.

AYRIM SOVXOZ QƏSƏBƏSİ (BDĞAVAN)

Loru mahalının Barana rayonununda, Tona çayı sahilində, rayon mərkəzindən 22 km məsafədə kənd.

Kənddə əvvəl ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

Ayrım sovxoz qəsəbə (Bdğavan) azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	3 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	180 baş
Toyuq –	4000 baş
Üzüm bağı –	170 ha
Meyvə bağı –	250 ha
K/t maşınları –	35 əd.
Avtomaşınlar –	30 əd.
Qaraj –	2 əd.
Taxıl anbarı –	1 əd.
Yanacaq anbarı –	1 əd.
Kübrə anbarı –	1 əd.
Dəmirçi sexi –	1 əd.
Dülgərxana –	1 əd.
Artezian quyusu –	1 əd.
Su nasos stansiyası –	2 əd.
Enerji şəbəkəsi –	2 əd.
Dəyirman –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	2 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Poçt şöbəsi –	1 əd.
Pavilyon –	2 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Mağaza –	4 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Hamam –	1 əd.

AŞAĞI KÖRPÜLÜ

Loru mahalının Barana rayonununda, rayon mərkəzindən 13-15 km şimal-şərqdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 43 nəfər, 1886-cı ildə 361 nəfər, 1908-ci ildə 440 nəfər, 1914-cü ildə 427 nəfər, 1916-cı ildə 792 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci il erməni-müsəlman davası dövründə kənd dağıdılmış, qarət edilmiş, əhalisi işgəncələrlə qırılmış və qovulmuşdur.

1920-ci ildən sonra qaçqınların təqribən üçdə ikisi yenidən öz torpağına qayıtmışdır. 1922-ci ildə qayıdanların sayı 523 nəfərə, 1931-ci ildə 630 nəfərə çatmışdır.

1950-ci illərdə buraya Gürcüstandan ermənilər köçürülmüş, qarışıq kənd olmuşdur. 1988-ci ildə rayonun bütün kəndlərində olduğu kimi, Aşağı Körpülü kəndindən də 800 nəfərə yaxın azərbaycanlı silah gücünə öz doğma yurdlarından çıxarılıb qovulmuşdur. Onların bütün mülkiyyəti, var-dövlətləri, ev əşyaları ermənilərə qalmışdır.

1978-ci ildə Aşağı Körpülü kəndinin adı dəyişdirilərək **Haxtanaq** qoyulmuşdur.

Aşağı Körpülü kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı:

Mal-qara üçün bina –	3 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	330 baş
Toyuq –	16000 baş
Meyvə bağı –	1000 ha
K/t maşınları –	50 əd.
Avtomaşınlar –	45 əd.
Qaraj –	2 əd.
Taxıl anbarı –	1 əd.
Yanacaq anbarı –	1 əd.
Kübrə anbarı –	1 əd.
Dəmirçi sexi –	1 əd.

Dülgərxana –	1 əd.
Artezian quyusu –	2 əd.
Su nasos stansiyası –	3 əd.
Enerji şəbəkəsi –	3 əd.
Dəyirman –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Poçt şöbəsi –	1 əd.
Pavilyon –	2 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Mağaza –	3 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Hamam –	1 əd.
Yem zavodu –	1 əd.

AYRIM STANSİYA QƏSƏBƏSİ

Loru mahalının Barana rayonununda, rayon mərkəzindən 20 km şimal-şərqdə, İrəvan-Tiflis dəmir yolunun yanında, Təvətey çayının sağ sahilində qəsəbə.

Kənddə əvvəl Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

Mənbələrdə Ayrım kəndinin azərbaycanlı əhalisi indi Allahverdi (Tumanyan) rayonunun ərazisində olan Böyük Ayrım kəndi ilə birlikdə 1897-ci ildə 223 nəfər, 1926-cı ilə 282 nəfər təşkil etmişdir. Yalnız 1931-ci ildə kənddə 56 nəfər ermənінin yaşadığı qeyd edilmişdir. 1939-cu ildən sonra gəlmələr hesabına erməniləşmə güclənmişdir. Ermənilər buraya İrəvan ətrafından, xaricdən və Rusiyadan gəlmişlər.

1979-cu ildə qəsəbənin 2.252 nəfər əhalisi olmuşdur.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi zorla kənddən qovulmuşlar. Həmin tarixdən kəndin erməniləşdirilməsi başa çatmışdır.

ALLAHVERDİ (TUMANYAN) RAYONU

Dağ Borçalısının Loru mahalı ərazisində rayon.

1930-cu il sentyabrın 9-da yaradılıb, 1969-cu il sentyabrın 19-na qədər Allahverdi rayonu, həmin tarixdən etibarən isə Tumanyan rayonu adlandırılıb.

Ərazisi 1111 kv.km.-dir.

Rayon mərkəzi respublika tabeli Manas (sonralar – Allahverdi) şəhəridir.

Rayon mərkəzindən İrəvan – Tiflis dəmiryol xətti keçir.

Rayon mərkəzindən İrəvan şəhərinə olan məsafə 191 km-dir.

Rayonun əsas azərbaycanlı kəndləri 1948-1953-cü illər deportasiyası zamanı Azərbaycana köçürülmüşlər.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı isə rayonun bütün azərbaycanlı əhalisi sonuncu nəfərinə qədər ermənilərə xas vəhşiliklə ev-eşiklərindən qovulmuş, evləri, mülkləri əllərindən alınmışdır.

1988-ci ilə qədər Allahverdi rayonunda mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin siyahısı

Xalis azərbaycanlı yaşayış məntəqələri

1. Böyük Ayrım
2. Bala Ayrım
3. Yuxarı Axtala

Qarışıq yaşayış məntəqələri:

4. Allahverdi (Mədən qəsəbəsi)
5. Şamlıq qəsəbəsi
6. Aşağı Axtala qəsəbəsi (Gümüşxana)
7. Cılız

BÖYÜK AYRIM

Loru mahalının Allahverdi rayonu ərazisində, rayon mərkəzindən 24 km məsafədə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kənd 1827-1828-ci illərdə rusların hücumu zamanı tamamilə dağıdılmış, XIX yüzilin ortalarına yaxın təzədən məskunlaşdırılmışdır.

1918-ci ildə türk ordusu ətraf kəndlər kimi, Böyük Ayrım kəndini də ermənilərdən xilas edib, tamamilə məhv olmaqdan qurtarıb.

1988-ci il bütün Loru mahalına böyük fəlakətlər gətirdi. Həmin ilin martında, Novruz bayramı günü ermənilər Böyük Ayrım kəndinə hücum planlaşdırsalar da, kənd camaatı bundan vaxtında xəbərdar oldu və ermənilərin bu planı baş tutmadı.

1988-ci ildə kənddə 200 təsərrüfatda 1200 nəfər azərbaycanlı yaşayırdı.

1988-ci il noyabırın 19-da rayonun erməni əhalisi nümayişə çıxaraq raykomun birinci katibi Şahverdiyanın istefasını tələb etdilər. Onların fikrincə, Şahverdiyan azərbaycanlıları müdafiə edir. Rayonda konfrans çağırıldı və "Krunk" təşkilatının tələbi ilə Şahverdiyan vəzifədən götürüldü, yerinə həmin təşkilatən üzvü olan Köçinyan katib seçildi.

Həmin hadisədən 8 gün sonra, 1988-ci il noyabırın 27-si gecəsi saat 12-də xəbər çıxdı ki, ermənilər Axtala sanatoriyasına toplaşıblar, kəndə hücum etmək istəyirlər. Raykomun birinci katibi, prokuror, milis rəisi və başqaları Böyük Ayrım kəndinə gəldilər. Gecə erməni kəndi olan Cöçkən tərəfdən kəndə güllə yağdırıldı. Raykomun birinci katibi bildirdi ki, bir sutka ərzində kənd boşaltmasalar, azərbaycanlı əhalinin təhlükəsizliyinə heç kəs təminat verməyəcək. Köməksiz əhali əlacsız qalıb, kəndi tərk etməyə məcbur oldu. Yolda ermənilər bir çox ailələrin pulunu, paltarını, var-yoxlarını əllərindən aldılar. Ev əşyalarını maşından töküb yandırdılar.

Kəndin camaatı qonşu Sadaxlı kəndinə toplaşdı. Oradan onları avtobuslarla Qazağa, oradan da Xanlara, Xanlardan isə Çobanavdal kəndinə gətirdilər. On-on beş gün oralarda qaldıqdan sonra hərə bir yana dağıldı.

Noyabrın 28-də üç nəfər: **Haqverdiyev Haqverdi, Əliyev Abbas** və **Mahmudov Səməd** vəhşicəsinə öldürüldülər. Aşıq Mutunun ev əşyaları yolun ortasına tökülüb yandırıldı, özü döyüldü. Kəndin ağsaqqalı, doxsan yaşlı Xasıoğlu Abbas dayı qız nəvələrini meşə ilə Sadaxlı kəndinə aparanda yolunu kəsdilər. Uzunqulağın üstündən düşə bilməyən qoca nəvələrini gizlədib, yol kəsənlərlə dil tapıb canını qurtardı. Qız nəvələrini sağ-salamat Sadaxlı kəndinə gətirib və kəndə çatanda ürəyi partlayıb ölüb.

Kəndin qəbiristanlığı yerlə-yeksan olundu.

BALA AYRIM

Loru mahalının Allahverdi rayonununda, rayon mərkəzindən 18 km məsafədə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1926-cı ildə kənddə 88 nəfər, 1931-ci ildə 154 nəfər, 1939-cu ildə 207 nəfər, 1959-cu ildə 233 nəfər, 1970-ci ildə 420 nəfər, 1979-cu ildə 388 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı erməni millətçiləri kəndin 100 təsərrüfatda 500 nəfərə yaxın azərbaycanlı əhalisinin var-yoxunu əllərindən alaraq onları doğma yurdlarından vəhşicəsinə qovmuşlar. Bu vaxt azərbaycanlılardan ölən və yaralananlar olmuşdur.

Kənd camaatının mülk və əmlakları əvəziödənilmədən ermənilərə qalmışdır.

YUXARI AXTALA (KÖHNƏ AXTALA)

Loru mahalının Allahverdi rayonununda, rayon mərkəzindən 10 km şimal-şərqdə kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonra azərbaycanlılar, yunanlar, qısa müddət isə həm də ermənilər yaşamışlar. 1930-cu illərdən sonra kənddə erməni olmamışdır.

1886-cı ilin statistikasında kənddə 17 təsərrüfatda 76 nəfər (38 kişi, 38 qadın) yunan əhalinin yaşadığı göstərilmişdir. Onlar əsasən Şamlıq və Axtala mədənlərində işləyənlər olmuşlar. 1897-ci ildə kənddə 76 nəfər, 1916-cı ildə 161 nəfər ancaq azərbaycanlı yaşamışdır.

1922-ci ildə kənddə 77 nəfər azərbaycanlı, 27 nəfər yunan, 1926-cı ildə 82 nəfər azərbaycanlı, 59 nəfər erməni, 29 nəfər yunan, 1931-ci ildə 119 nəfər azərbaycanlı, 30 nəfər yunan yaşamışdır.

1988-ci ildə kənddə 60 təsərrüfatda 300 nəfərə yaxın azərbaycanlı yaşamışdır ki, onlar da erməni millətçiləri tərəfindən bütün mal-mülkləri əllərindən alınaraq sonuncu adamına qədər vəhşicəsinə qovulmuşlar.

ALLAHVERDİ (MİS MƏDƏNLƏRİ, MANAS)

Loru mahalının Allahverdi rayonununda, Tiflis-İrəvan dəmir yolunun və Tona (Debet) çayının kənarlarında, İrəvandan 191 km, Tiflisdən 63 km məsafədə kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1886-cı ilin statistikasında kənddə cəmi 425 təsərrüfatda 1.167 nəfər (645 kişi, 522 qadın) əhali yaşamışdır ki, onların da 58 təsərrüfatda 132 nəfərini (112 kişi, 20 qadın) azərbaycanlılar, 2 təsərrüfatda 4 nəfərini (2 kişi, 2 qadın) ruslar, 172 təsərrüfatda 969 nəfərini (504 kişi, 465 qadın) yunanlar, 8 təsərrüfatda 46 nəfərini (20 kişi, 26 qadın) ermənilər, 5 təsərrüfatda 16 nəfərini (7 kişi, 9 qadın) gürcülər təşkil etmişdir.

Rayonun ərazisində çoxlu sayda alban adibələrinin izləri bu günədək qalmaqdadır. Nəhədək kilsəsinin və Şapur xan məscidinin uçuq divarları da tarixin yadigarıdırlar.

1750-ci illərdə Allahverdi, Axtala və Gümüşxanadan qızıl, mis və gümüş istehsalına başlandığından bu yerlərdə metallurgiyanı inkişaf etdirmək üçün Anadaolu turkləri öz ərazilərindən, yəni Anadolu ətrafında yaşayan və metallurgiyanın sirlərinə bələd olan yunanları bura köçürməyə başlamışdır. Türkiyədən köçürülən yunanlar yerli türklər yaşayan Allahverdi, Axtala, Gümüşxana, Mədən, Şamlıq və s. yerlərdə məskunlarşdırılmışdır. Yunanlar, xristian olsalar da, ermənilərdən, gürcülərdən çox yerli türklərə yaxınlıq edir, türk dilində danışırlar.

1918-ci il oktyabrın 18-də erməni qoşunları Borçalı qəzasının içərilərinə soxulurdular. Onlar İrəvan, Tiflis dəmir yolu boyunca Sənain stansiyasına gəlib çatırlar.

1918-1919-cu illərdə daşnak hökumətinin fitvası ilə erməni millətçiləri azəri türklərinə qarşı böyük soyqırımı apardılar. Bu qırğınlarda Allahverdi rayon ərazisində olan 30-dan çox türk kəndi qılıncdan keçirildi. Qədim türk torpaqlarını ermənilər rusların köməyi ilə öz əllərinə keçirdilər. Bu qırğından canını qurtarmaq üçün Borçalıya qaçan kənd sakinlərinin bəzisi 1922-ci ildən sonra Allahverdi, Ağtala, Böyük Ayrım kəndlərinə və s. yerlərə qayıda bildilər.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı erməni millətçiləri kəndin bütün azərbaycanlı əhalisinin var-yoxunu əllərindən alaraq onları son adamına qədər doğma yurdlarından vəhşicəsinə qovdular. Bu vaxt azərbaycanlılardan ölən və yaralananlar da oldu.

ŞAMLIQ

Loru mahalının Allahverdi rayonununda, rayon mərkəzindən 13 km şimal-şərqdə kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1886-cı ilin statistikasında kənddə 24 təsərrüfatda 136 nəfər (76 kişi, 60 qadın) əhali yaşadığı, onların isə 21 təsərrüfatda 129 nəfərinin (71 kişi, 58 qadın) yunanlar, 3 təsərrüfatda 7 nəfərinin (5 kişi, 2 qadın) isə azərbaycanlılar olduğu göstərilmişdir.

Görünür, həmin yunanlar əsasən Şamlıq və Axtala mədənlərində işləyənlər olmuşlar.

1897-ci ildə kənddə 149 nəfər azərbaycanlı, 197 nəfər yunan yaşamışdır ki, bu yunanların da əsas danışıq dili Azərbaycan-türk dili olmuşdur.

Şamlıq kəndi qədimdən öz misgər və zərgərləri ilə məşhur olub.

Bundan əlavə, kənd mis filizi yataqları ilə tanınıb Şamlıq mis mədənləri qədimdən dillər əzbəri olub.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı erməni millətçiləri kəndin bütün azərbaycanlı əhalisinin var-yoxunu əllərindən alaraq onları son adamına qədər doğma yurdlarından vəhşicəsinə qovmuşlar.

AŞAĞI AXTALA (GÜMÜŞXANA)

Loru mahalının Allahverdi rayonununda, Ləlvər dağının ətəyində, Borçalı çayının sol sahilində kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışdır. 1770-ci ildən sonra mədənlərin işə düşməyi ilə əlaqədar bura xeyli yunan işçisi daha sonralar isə ermənilər də köçüb gəlmişlər.

1832-ci ildə kənddə 20 nəfər, 1886-cı ildə təsərrüfatda 41 nəfər (21 kişi, 20 qadın), 1897-ci ildə 69 nəfər, 1922-ci ildə 103 nəfər, 1926-cı ildə 140 nəfər, 1931-ci ildə 248 nəfər, 1939-cu ildə 398 nəfər azərbaycanlı, yunan, gürcü və erməni yaşamışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı erməni millətçiləri Axtala qəsəbəsinin bütün azərbaycanlı əhalisinin var-yoxunu əllərindən alaraq onları öz doğma yurdlarından vəhşicəsinə qovmuşlar.

CILIZ (CİLİZƏ)

Loru mahalının Allahverdi rayonununda, rayon mərkəzindən 88 km məsafədə kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla yunanlar və ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1897-ci ildə kənddə 31 nəfər azərbaycanlı, 31 nəfər yunan yaşamışdır.

1920-ci illərdə kəndə çoxlu sayda erməni millətindən olan əhali köçürülmüş və kənd azərbaycanlı, yunan və ermənilərin yanaşı yaşadığı qarışıq kəndə çevrilmişdir.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı erməni millətçiləri kəndin bütün azərbaycanlı əhalisinin var-yoxunu əllərindən alaraq onları son adamına qədər doğma yurdlarından vəhşicəsinə qovmuşlar. Bununla da kəndin erməniləşdirilməsi tamamilə başa çatmışdır.

VORONTSOVKA (KALİNİNO) RAYONU

Dağ Borçalısının Loru mahalı ərazisində rayon.

1937-ci il dekabrın 31-də təşkil edilmiş, 1991-ci il aprelin 19-da adı dəyişdirilib Taşir rayonu qoyulmuşdur. Ərazisi 690 kv km.-dir.

Rayon mərəkəzi şəhər tipli Vorontsovka (03.03.1935-ci ildən – Kalinino, 19.04.1991-ci ildən – Taşir) qəsəbəsidir.

Rayon mərkəzinə ən yaxındəmiryol dayanacağı 47 km kənarda yerləşən Kolagirən (Tumanyan) stansiyasıdır (Böyük Qarakilsə rayonu ərazisində).

Rayon mərkəzindən İrəvan şəhərinə olan məsafə 174 km-dir.

1801-ci ildə Rusiyanın tərkibinə qatıldıqdan sonra 1918-ci iləDək Tiflis quberniyasının Qazax-Şəmşəddil distansiyasının, 1919-1920-ci illərdə Lorinin, 1921-1931-ci illərdə isə Lori-Pəmbək qəzasının tərkibinə daxil olmuşdur.

Bir tərəfdən Cəlaloğlu Stepanavan, Allahverdi rayonları Tumanyan digər tərəfdən isə Gürcüstanın Başkeçid rayonları ilə sərhəddə yerləşirdi.

Rayonda azərbaycanlı əhalinin sayı 14 min nəfər idi. 2 kolxoz və 4 böyük sovxozdan ibarət olan rayon təsərrüfatlarında 15.500 baş qaramal, 13.000 baş qoyun olmuşdur.

Fərdi təsərrüfatlarda isə mal-qaranın sayı 9 min başa, qoyunların sayı 25 min başa çatırdı. İstər kolxoz-sovxozlarda, istərsədə şəxsi təsərrüfatlarda olan heyvanlar ermənilər tərəfindən mənissənilmişdir.

Qaçqınlıq vaxtı Vorontsovka rayonundan 11 nəfər azərbaycanlı öldürülmüşdür.

1988-ci ilə qədər Barana rayonunda mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin siyahısı

Xalis azərbaycanlı yaşayış məntəqələri

1. Qızılkilsə (03.01.1935-ci ildən – Qızıldaş, 19.04.1991-ci ildən – Aruni)
2. Sarıyal//Sarıyar (19.04.1991-ci ildən – Apavan)
3. Molla Eyyublu (sonralar – Evli, 19.04.1991-ci ildən – Dzaramut)
4. Cücəkənd (03.01.1935-ci ildən – Qızılşəfəq)
5. Soyuqbulaq (19.04.1991-ci ildən – Paqaxpyur)
6. İlməzli
7. Qaraqala (19.04.1991-ci ildən – Noramut)
8. Dəmirçilər (19.04.1991-ci ildən – Qoçavan)
9. Qaraisə (19.04.1991-ci ildən – Meğvahovit)

Qarışıq yaşayış məntəqələri

10. Vorontsovka (03.03.1935-ci ildən – Kalinino, 19.04.1991-ci ildən – Taşir)
11. Novoseltsovo
12. Saratovka
13. Privolnoye
14. Kruqloşışka
15. Medovka
16. Mixailovka
17. Qurdqala (sonralar – Petrovka)
18. Blaqodarnoye
19. Lorsovxoz (25.01.1978-ci ildən – Katnarat)

Vorontsovka rayonu azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	10 əd.
Klub –	10 əd.
İdarə binası –	12 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	11 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	13000 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	15500 baş
Mal-qara üçün bina –	66 əd.
Enerji şəbəkəsi –	81 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Anbar binası –	11 əd.
Məscid binası –	1 əd.
Avtomaşınlar –	100 əd.
K/t maşınları –	101 əd.
K/t texnikası –	90 əd.
Məktəb, kitabxana –	11 əd.
Sair tikili –	7 əd.
Su nasosu stansiyası –	1 əd.
Arı ailəsi –	640 əd.

QIZILKİLSƏ (QIZILDAŞ)

Loru mahalının Vorontsovka (03.03.1935-ci ildən – Kalinino, 19.04.1991-ci ildən – Taşir) rayonunund a, rayon mərkəzindən 15 km şimal-şərqdə, dəniz səviyyəsindən 1590 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə **Qızılkilsədağ kəndi** kimi qeydə alınmış, kənddə 11 təsərrüfatda 106 nəfər (59 kişi, 47 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir. Kənddə 1897-ci ildə 202 nəfər, 1908-ci ildə 215 nəfər, 1916-cı ildə 490 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci ildə kənd erməni daşnakları tərəfindən talan edilmiş, əhalisi qanlı qırğınlara məruz qalaraq doğma yurdlarından qovulmuşlar. Borçalı mahalının azərbaycanlı kəndlərinə pənah aparan kəndin qaçqın əhalisi sovet hakimiyyətinin ilk illərində geri qayıtmışlar. 1922-ci ildə kənddə 373 nəfər, 1926-cı ildə 408 nəfər, 1931-ci ildə 437 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin 1500 nəfərdən artıq azərbaycanlı əhalisi ermənilər tərəfindən öz doğma kəndlərindən vəhşicəsinə qovulmuşlar. Kəndin Qızılkilsə adı 1935-ci il yanvarın 3-də dəyişdirilərək Qızıldaş, 19.04.1991-ci il aprelin 19-da isə Aruni adlanmışdır.

Qızılkilsə-Sarıyal kəndləri azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	2 əd.
Klub –	2 əd.
İdarə binası –	2 əd.
Həkim məntəqəsi –	2 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	2500 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	2000 baş
Mal-qara üçün bina –	6 əd.
Enerji şəbəkəsi –	12 əd.
Anbar binası –	2 əd.
Avtomaşınlar –	18 əd.
K/t maşınları –	20 əd.
K/t texnikası –	17 əd.
Məktəb, kitabxana –	2 əd.
Arı ailəsi –	100 əd.

SARIYAL (SARİAR)

Loru mahalının Vorontsovka (03.03.1935-ci ildən – Kalinino, 19.04.1991-ci ildən – Taşir) rayonununda, rayon mərkəzindən 12 km şimal-şərqdə, dəniz səviyyəsindən 1579 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ilin statistikasında **Sarıyar kəndi** kimi qeydə alınmış, kənddə 15 təsərrüfatda 78 nəfər (49 kişi, 29 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir. Kənddə 1897-ci ildə 92 nəfər, 1904-cü ildə 105 nəfər, 1922-cı ildə 149 nəfər, 1926-cı ildə 162 nəfər, 1931-ci ildə 181 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

Kənddə qədim alban kilsəsi və Oğuz qəbiristanlığının qalıqları son zamanlara qədər qalmaqda idi.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi ermənilər tərəfindən öz doğma kəndlərindən vəhşicəsinə qovulmuşlar.

Kəndin **Sarıyal//Sarıyar** adı 1991-ci il aprelin 19-da dəyişdirilərək Apavan qoyulmuşdur.

EVLİ (XARRAT, MOLLA EYYUB)

Loru mahalının Vorontsovka (03.03.1935-ci ildən – Kalinino, 19.04.1991-ci ildən – Taşir) rayonununda, rayon mərkəzindən 8 km məsafədə, Loru dağının ətəklərində, dəniz səviyyəsindən 1566 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 8 təsərrüfatda 58 nəfər (40 kişi, 18 qadın), 1897-ci ildə 241 nəfər, 1914-cü ildə 127 nəfər, 1916-cı ildə 169 nəfər, 1922-ci ildə 271 nəfər, 1926-cı ildə 338 nəfər, 1931-ci ildə 382 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1988-ci ilin noyabrında Arutyunyan hökumətinin rayondakı nümayəndəsi, əvvəllər Vorontsovka (Kalinino) rayonunda birinci katib işləmiş Nikolay Stepanoviç Karpenko kəndə gəlib, direktorun kabinetində iclas keçirir. Camaatı inandırır ki, onların təhlükəsizliyinin təmin olunmasını daha heç kim öz öhdəsinə götürə bilmir... Çox keçmir ki, kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi erməni daşnakları tərəfindən qanlı qırğınlarla qovulub çıxarılır.

Kənd əvvəllər Xarrat, sonralar Molla Eyyublu, daha sonralar Evli adlanmış, kəndin Evli adı isə 1991-ci il aprelin 19-da dəyişdirilərək **Dzaramut** qoyulmuşdur.

Evli-Dəmirçi kəndləri azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	2 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1000 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	5000 baş
Mal-qara üçün bina –	6 əd.
Enerji şəbəkəsi –	3 əd.
Anbar binası –	1 əd.
Avtomaşınlar –	5 əd.
K/t maşınları –	6 əd.
K/t texnikası –	4 əd.
Məktəb, kitabxana –	2 əd.
Arı ailəsi –	120 əd.

CÜCƏKƏND (QIZIL ŞƏFƏQ)

Loru mahalının Vorontsovka (03.03.1935-ci ildən – Kalinino, 19.04.1991-ci ildən – Taşir) rayonununda, rayon mərkəzindən 14 km şimal-qərbdə, dəniz səviyyəsindən 1622 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 21 təsərrüfatda 205 nəfər (118 kişi, 87 qadın), 1897-ci ildə 498 nəfər, 1914-cü ildə 468 nəfər, 1922-ci ildə 474 nəfər, 1931-ci ildə 623 nəfər, 1988-ci ildə 1500 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

03.01.1935-ci il yanvarın 3-də kəndin Cücəkənd adı dəyişdirilərək **Qızıl Şəfəq** qoyulmuşdur.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı erməni quldur dəstələri bir neçə günün içində kəndin 1500 nəfərdən çox azərbaycanlı əhalisini tamamilə qovub kənddən çıxarmış, onların evlərinə, mal və mülklərinə yiyələnmişlər.

Cücəkənd-Soyuqbulaq kəndləri azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	2 əd.
Klub –	2 əd.
İdarə binası –	3 əd.
Həkim məntəqəsi –	2 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	3000 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	2500 baş
Mal-qara üçün bina –	14 əd.
Enerji şəbəkəsi –	18 əd.
Anbar binası –	2 əd.
Məscid binası –	1 əd.
Avtomaşınlar –	23 əd.
K/t maşınları –	25 əd.
K/t texnikası –	18 əd.
Məktəb, kitabxana –	2 əd.
Sair tikili –	2 əd.
Su nasosu stansiyası –	1 əd.
Arı ailəsi –	120 əd.
Yağ-pendir –	1 əd.

SOYUQBULAQ

Loru mahalının Vorontsovka (03.03.1935-ci ildən – Kalinino, 19.04.1991-ci ildən – Taşir) rayonununda, rayon mərkəzindən 20 km məsafədə, dəniz səviyyəsindən 1750 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kənddə 1886-cı ildə 22 təsərrüfatda 159 nəfər (82 kişi, 77 qadın), 1897-ci ildə 154 nəfər, 1916-cı ildə 375 nəfər, 1922-ci ildə 402 nəfər, 1926-cı ildə 405 nəfər, 1931-ci ildə 420 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi qanlı qırğınlarla qovulub knddən çıxarılmış, onların evləri, mal və mülkləri əvəzi ödənilmədən əllərindən alınmışdır. Qışın soyuğunda kənddən qovulmuş insanlar qarda, çovğunda dağlarla, meşələrlə Azərbaycanın, Gürcüstanın müxtəlif rayonlarına sığınmışlar.

İLMƏZLİ

Loru mahalının Vorontsovka (03.03.1935-ci ildən – Kalinino, 19.04.1991-ci ildən – Taşir) rayonununda, rayon mərkəzindən 10 km şimal-qərbdə, dəniz səviyyəsindən 1664 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ilin statistikasında kənddə azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

Kənddə 1832-ci ildə 75 nəfər, 1886-cı ildə 36 təsərrüfatda 212 nəfər (128 kişi, 84 qadın), 1897-ci ildə 301 nəfər, 1916-cı ildə 479 nəfər, 1922-ci ildə 431 nəfər, 1931-ci ildə 565 nəfər, 1988-ci ildə 3.000 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin azərbaycanlı əhalisi tamamilə qovulub kənddən çıxarılmış, onların bütün ictimai və fərdi əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən mənimsənilmişdir.

İlməzli-Qaraqala-Qaraisa kəndləri azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	3 əd.
Klub –	3 əd.
İdarə binası –	3 əd.
Həkim məntəqəsi –	3 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	3500 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3000 baş
Mal-qara üçün bina –	13 əd.
Enerji şəbəkəsi –	16 əd.
Anbar binası –	3 əd.
Avtomaşınlar –	19 əd.
K/t maşınları –	23 əd.
K/t texnikası –	21 əd.
Məktəb, kitabxana –	3 əd.
Sair tikili –	2 əd.
Arı ailəsi –	200 əd.
Yağ-pendir –	1 əd.

QARAQALA

Loru mahalının Vorontsovka (03.03.1935-ci ildən – Kalinino, 19.04.1991-ci ildən – Taşir) rayonununda, rayon mərkəzindən 12 km cənub-qərbdə, dəniz səviyyəsindən 1701 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 26 təsərrüfatda 183 nəfər (108 kişi, 75 qadın), 1897-ci ildə 273 nəfər, 1916-cı ildə 244 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-ci ildə kənd erməni daşnakları tərəfindən dağıdılmış, əhalisi qətl və qarətlərə məruz qalmış, doma yurdlarından qovulmuşlar. Yalnız bölgədə sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisi doğma yurdlarına qayıtmaq imkanı əldə etmişdir.

1922-ci ildə kənddə 208 nəfər, 1926-cı ildə 298 nəfər, 1931-ci ildə 196 nəfər əhali yaşamışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin azərbaycanlı əhalisi sonuncu adamına qədər qovulub kənddən çıxarılmış, onların bütün ictimai və fərdi əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

DƏMİRÇİLƏR

Loru mahalının Vorontsovka (03.03.1935-ci ildən – Kalinino, 19.04.1991-ci ildən – Taşir) rayonununda, rayon mərkəzindən 9 km şimal-qərbdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1897-ci ildə kənddə 89 nəfər, 1908-cı ildə 420 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-ci ildə kənd erməni daşnakları tərəfindən dağıdılmış, əhalisi qətl və qarətlərə məruz qalmış, doma yurdlarından qovulmuşlar. Yalnız bölgədə sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisinin az bir qismi doğma yurdlarına geri qayıda bilmişlər.

1922-ci ildə kənddə 43 nəfər, 1926-cı ildə 128 nəfər, 1931-ci ildə 44 nəfər azərbaycanlı əhali siyahıya alınmışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin azərbaycanlı əhalisi bir həftə ərzində sonuncu adamına qədər qovulub kənddən çıxarılmış, onların bütün ictimai və fərdi əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır. Kəndin əhalisi Azərbaycanın və Gürcüstanın müxtəlif rayonlarına səpələnmişlər.

QARAİSA

Loru mahalının Vorontsovka (03.03.1935-ci ildən – Kalinino, 19.04.1991-ci ildən – Taşir) rayonununda, rayon mərkəzindən 10 km cənub-qərbdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

"Tiflis əyalətinin müfəssəl dəftəri"ndə (1728) Taşır nahiyəsinin **Qarakilsə kəndi** kimi qeydə alınmış, kənddə əhali yaşamadığı, dövlətin isə kənd ərazisində əkilən dənli bitkilərdən vergi şəklində əldə etdiyi gəlirin məbləğinin ildə 2.000 ağça olduğu göstərilmişdir.

Kənddə 1922-ci ildə 128 nəfər, 1926-cı ildə 163 nəfər, 1931-ci ildə 196 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

Kənddə Alban kilsəsinin və Oğuz qəbiristanlığının qalıqları vardı.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin azərbaycanlı əhalisi qonşu İlməzli və Qaraqala kəndlərinin əhalisi kimi, bir həftə ərzində sonuncu adamına qədər qovulub kənddən çıxarılmış, onların bütün ictimai və fərdi əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır. Kəndin əhalisi Azərbaycanın və Gürcüstanın müxtəlif rayonlarına səpələnmişlər.

VORONTSOVKA

Loru mahalının Vorontsovka (03.03.1935-ci ildən – Kalinino, 19.04.1991-ci ildən – Taşir) rayonununda kənd, Vorontsovka rayonunun mərkəzi.

Kənddə əvvəllər Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılar, ruslar və ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1886-cı ilin statistikasında Tiflis quberniyasının Borçalı qəzasının Lori nahiyəsinin **Vorontsovka kəndi** kimi siyahıya alınmış, kənddə 255 təsərrüfatda 2.284 nəfər (1.189 kişi, 1.095 qadın) rus əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

Vorontsovka 1961-ci ildən şəhər tipli qəsəbə statusunu almışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı qəsəbənin azərbaycanlı əhalisi sonuncu nəfərinə qədər qovulub çıxarılmış, onların bütün ictimai və fərdi əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır. Kəndin əhalisi Azərbaycanın və Gürcüstanın müxtəlif rayonlarına səpələnmişlər.

Qəsəbənin adı 1935-ci il martın 3-də dəyişdirilərək **Kalinino**, 19.04.1991-ci il aprelin 19-da isə yenidən dəyişdirilərək **Taşir** qoyulmuşdur.

NOVOSELTSOVA

Loru mahalının Vorontsovka rayonununda, rayon mərkəzindən 9 km məsafədə kənd.

Kənddə əvvəllər Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılar və ruslar yanaşı yaşamışlar.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin azərbaycanlı əhalisi sonuncu nəfərinə qədər qovulub kənddən çıxarılmış, onların bütün ictimai və fərdi əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Kənddən qovulan azərbaycanlı əhali Azərbaycanın və Gürcüstanın müxtəlif rayonlarına səpələnmişlər.

SARATOVKA

Loru mahalının Vorontsovka rayonununda, rayon mərkəzindən 5 km məsafədə kənd.

Kənddə əvvəllər Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılar və ruslar yanaşı yaşamışlar.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin azərbaycanlı əhalisi sonuncu nəfərinə qədər qovulub kənddən çıxarılmış, onların bütün ictimai və fərdi əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Kənddən qovulan azərbaycanlı əhali Azərbaycanın və Gürcüstanın müxtəlif rayonlarına səpələnmişlər.

PRİVOLNOYE

Loru mahalının Vorontsovka rayonununda, rayon mərkəzindən 5 km məsafədə kənd.

Kənddə əvvəllər Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılar, ruslar və ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1886-cı ilin statistikasında Tiflis quberniyasının Borçalı qəzasının Lori nahiyəsinin **Privolnoye kəndi** kimi qeydə alınmış, kənddə cəmi 165 təsərrüfatda 1.172 nəfər (583 kişi, 589 qadın) əhali yaşadığı, onların 164 təsərrüfatda 1.169 nəfərinin (582 kişi, 587 qadın) ruslar, 1 təsərrüfatda 3 nəfərinin isə (1 kişi, 2 qadın) almanlar olduğu göstərilmişdir.

1922-ci ildə kənddə 1930 nəfər rus, 78 nəfər erməni, 18 nəfər azərbaycanlı qeydə alınmışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin azərbaycanlı əhalisi sonuncu nəfərinə qədər qovulub kənddən çıxarılmış, onların bütün ictimai və fərdi əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Kənddən qovulan azərbaycanlı əhali Azərbaycanın və Gürcüstanın müxtəlif rayonlarına səpələnmişlər.

KRUQLAYA ŞİŞKA

Loru mahalının Vorontsovka rayonununda, rayon mərkəzindən 7 km məsafədə kənd.

Kənddə əvvəllər Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılar və ruslar yanaşı yaşamışlar.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin azərbaycanlı əhalisi sonuncu nəfərinə qədər qovulub kənddən çıxarılmış, onların bütün ictimai və fərdi əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Kənddən qovulan azərbaycanlı əhali Azərbaycanın və Gürcüstanın müxtəlif rayonlarına səpələnmişlər.

MEDOVKA (MEDOVİNA)

Loru mahalının Vorontsovka rayonununda, rayon mərkəzindən 7 km cənub-şərqdə kənd.

Kənddə əvvəllər Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılar və ruslar yanaşı yaşamışlar.

1897-ci ildə kənddə 18 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin azərbaycanlı əhalisi sonuncu nəfərinə qədər qovulub kənddən çıxarılmış, onların bütün ictimai və fərdi əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Kənddən qovulan azərbaycanlı əhali Azərbaycanın və Gürcüstanın müxtəlif rayonlarına səpələnmişlər.

MİXAYLOVKA

Loru mahalının Vorontsovka rayonununda, rayon mərkəzindən 7 km cənub-şərqdə, Taşir çayının sahilində kənd.

Kənddə əvvəllər Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılar və ruslar yanaşı yaşamışlar.

1886-cı ilin statistikasında isə Tiflis quberniyasının Borçalı qəzasının Lori nahiyəsinin **Yeni Mixaylovka kəndi** kimi qeydə alınmış, kənddə 37 təsərrüfatda 268 nəfər (114 kişi, 124 qadın) rus əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

1922-ci ildə kənddə 871 nəfər rus, 37 nəfər erməni, 17 nəfər azərbaycanlı qeydə alınmışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin azərbaycanlı əhalisi sonuncu nəfərinə qədər qovulub kənddən çıxarılmış, onların bütün ictimai və fərdi əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Mixaylovka-Petrovka kəndləri azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	2 əd.
Klub –	2 əd.
İdarə binası –	3 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	2 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	3000 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3000 baş
Mal-qara üçün bina –	27 əd.
Enerji şəbəkəsi –	32 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Anbar binası –	3 əd.
Avtomaşınlar –	25 əd.
K/t maşınları –	27 əd.
K/t texnikası –	30 əd.
Məktəb, kitabxana –	2 əd.
Sair tikili –	3 əd.
Arı ailəsi –	100 əd.

QURDQALA (PETROVKA)

Loru mahalının Vorontsovka rayonununda, rayon mərkəzindən 10 km məsafədə kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla ruslar yanaşı yaşamışlar.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin azərbaycanlı əhalisi sonuncu nəfərinə qədər qovulub kənddən çıxarılmış, onların bütün ictimai və fərdi əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Kənddən qovulan azərbaycanlı əhali Azərbaycanın və Gürcüstanın müxtəlif rayonlarına səpələnmişlər.

BLAQODARNOYE

Loru mahalının Vorontsovka rayonununda, rayon mərkəzindən 13 km məsafədə kənd.

Kənddə Azərbaycan türkləri və ruslar yanaşı yaşamışlar.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin azərbaycanlı əhalisi sonuncu nəfərinə qədər qovulub kənddən çıxarılmış, onların bütün ictimai və fərdi əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Kənddən qovulan azərbaycanlı əhali Azərbaycanın və Gürcüstanın müxtəlif rayonlarına səpələnmişlər.

LORSOVXOZ (KATNARAT)

Loru mahalının Vorontsovka rayonununda, rayon mərkəzindən 16 km məsafədə kənd.

Kənddə əvvəllər Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılar və ruslar yanaşı yaşamışlar.

Kəndin Lorsovxoz adı 1978-ci il yanvarın 25-də dəyişdirilərək **Katnarat** qoyulmuşdur.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin azərbaycanlı əhalisi sonuncu nəfərinə qədər qovulub kənddən çıxarılmış, onların bütün ictimai və fərdi əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Kənddən qovulan azərbaycanlı əhali Azərbaycanın və Gürcüstanın müxtəlif rayonlarına səpələnmişlər.

BÖYÜK QARAKİLSƏ (QUQARK) RAYONU

Pəmbək mahalı ərazisində rayon. 1930-cu il sentyabrın 9-da təşkil edilmiş, 1935-ci il yanvarın 3-nə qədər Böyük Qarakilsə rayonu, həmin tarixdən etibarən Kirovakan rayonu, sonra isə Quqark rayonu adlandırılmışdır. Ərazisi 776 kv km-dir.

Rayon mərkəzi Yaqublu (01.04.1946-cı ildən – Meğrut) kəndidir (indi şəhər tipli qəsəbədir).

Rayon mərkəzinə ən yaxın dəmiryol dayanacağı 4 km kənarda yerləşən Böyük Qarakilsə (03.01.1935-ci ildən – Kirovakan) stansiyasıdır.

Rayon mərkəzindən İrəvan şəhərinə olan məsafə 149 km-dir.

1918-ci ilə qədər rayonunun ərazisində azərbaycanlılar çoxluq təşkil etmişlər. 1950-ci illərdən etibarən azərbaycanlı əhalinin əvvəllər deportasiya olunub, sonra sıxışdırılıb çıxarılması və xaricdən ermənilərin gətirilib bu yerlərdə yerləşdirilməsi nəticəsində rayonda ermənilərin sayı artıb 62,4 faizə çatmışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı isə rayonun azərbaycanlı əhalisi sonuncu nəfərinə qədər qovulub çıxarılmış, onların bütün ictimai və fərdi əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

1988-ci il dekabrın 7-də Qərbi Azərbaycanın Loru-Pəmbək zonasında baş verən dəhşətli zəlzələdən təkcə Böyük Qarakilsə rayonunda 33 nəfər azərbaycanlı həlak olmuşdur.

1988-ci ilə qədər Böyük Qarakilsə rayonunda mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin siyahısı

Xalis azərbaycanlı yaşayış məntəqələri

1. Hallavar
2. Yuxarı Kilsə
3. Mollaqışlaq (25.01.1978-ci ildən – Güllüdərə)
4. Xancığaz (01.06.1940-cı ildən – Gözəldərə, 19.04.1991-ci ildən – Aznavadzor)
5. Arçut
6. Heydərli
7. Aşağı Kilsə

Qarışıq yaşayış məntəqələri
8. Vartanlı (1953-cü ildən – Xndzorut; 1955-ci ildən – Şaumyan)
9. Nikitino (03.01.1935-ci ildən – Fioletovo)
10. Voskresenovka (05.07.1941-ci ildən – Lermontovo)
11. Böyük Qarakilsə (03.01.1935-ci ildən – Kirovakan)

Böyük Qarakilsə rayonu azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	6 əd.
Klub –	6 əd.
İdarə binası –	11 əd.
Uşaq bağçası –	6 əd.
Xəstəxana –	6 əd.
Həkim məntəqəsi –	6 əd.
Tövlə və ferma binaları –	42 əd.
Enerji şəbəkəsi –	10 əd.
Dəyirman –	6 əd.
Anbar binaları –	10 əd.
Məscid binası –	6 əd.
Avtomaşınlar –	58 əd.
K/t maşınları –	121 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	4000 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	18500 baş
Məktəb –	11 əd.
Kitabxana –	6 əd.
Baytar həkim məntəqəsi –	6 əd.
Yeməkxana –	6 əd.
Əczaxana –	6 əd.
Poçt idarəsi –	6 əd.

HALLAVAR

Pəmbək mahalının Böyük Qarakilsə rayonunda, rayon mərkəzindən 18 km məsafədə, Pəmbək çayının sağ qolu olan Hallavar çayı kənarında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1873-cü ildə kənddə 72 təsərrüfatda 625 nəfər (321 kişi, 304 qadın), 1886-cı ildə 85 təsərrüfatda 664 nəfər (335 kişi, 329 qadın) azərbaycanlı əhali qeydə alınmışdır.

Müqəddəs Maymaq adlı möhtəşəm bir dağın ətəklərində yerləşən dörd para kəndi - Mollaqışlaq, Yuxarı Kilsə, Aşağı Kilsə, Heydərli kəndlərini öz ətrafında birləşdirən Hallavar bir növ mərkəz rolunu oynayırdı.

1988-ci ildə kənddə 750 təsərrüfatda 700 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır. Həmin il kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi erməni vəhşiləri tərəfindən qovularaq kənddən çıxarılmışdır.

Hallavar kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı:

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	2 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
Tövlə və ferma binaları –	9 əd.
Enerji şəbəkəsi –	2 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Məscid binası –	1 əd.
Avtomaşınlar –	10 əd.
K/t maşınları –	22 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	700 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	6000 baş
Məktəb –	2 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Baytar həkim məntəqəsi –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Əczaxana –	1 əd.
Poçt idarəsi –	1 əd.

YUXARI KİLSƏ

Pəmbək mahalının Böyük Qarakilsə rayonunda, rayon mərkəzindən 14 km cənub-şərqdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1922-ci ildə kənddə 96 nəfər, 1926-cı ildə 130 nəfər, 1931-ci ildə 254 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1905-ci il erməni-müsəlman davası zamanı kənd ermənilər tərəfindən dağıdılmış və əhalisi Türkiyəyə qaçmağa məcbur olmuşdur.

1918-ci ildə kənd ikinci dəfə erməni daşnaklarının vəhşi hücumlarına məruz qalmış, bu dəfə kənd camaatı Axalkələyə və Qars vilayətinə pənah aparmaq məcburiyyətində qalmışlar.

1948-1953-cü illər deportasiyası zamanı – 1949-cu ildə isə kəndin camaatı Azərbaycanın Saatlı rayonuna köçürülmüş, bir müddət sonra isə iqlimə uyğunlaşa bilməyən adamlar geriyə – doğma kəndlərinə geri qayıtmaq məcburiyyətində qalmışlar.

Hallavar sovetliyinə daxil olan kəndlərdən biri də Yuxarı Kilsə kəndi idi. Yuxarı Kilsə kəndi Hallavardan təxminən 4 km yuxarıda, dağlar qoynunda - Bayat dağının lap sinəsində çox geniş olmayan bir yastanada yerləşirdi. Kəndə dolama maşın yolu da çəkilmişdi.

Kənd camaatı əsasən heyvandarlıqla məşğul idi, mal-qoyunlarının sayı-hesabı yoxdu. Kəndin ikinci adı "Dızman" idi.

Kənddə çox qədimdən qalmış (mənbələrə görə bu, XV yüzildə tikilmiş alban kilsəsi idi) bir kilsə də vardı. Lakin sonradan söküb kolxoz anbarı düzəltmişdilər. Bu kilsə ermənilərə aid olsaydı, heç şübhəsiz, ermənilər ona belə ögey münasibət bəsləməz, onun sökülməsinə yol verməz, əksinə, bərpa edib bütün dünyaya car çəkərdilər.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kənd əhalisi yenidən erməni təcavüzü ilə üz-üzə qalmış, kəndin 70-dən artıq təsərrüfatda birləşmiş 575 nəfər azərbaycanlı əhalisi sonuncu nəfərinə qədər qovulub kənddən çıxarılmış, onların bütün ictimai və fərdi əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

MOLLAQIŞLAQ

Pəmbək mahalının Böyük Qarakilsə rayonunda, Pəmbək çayının kənarında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1873-cü ildə kənddə 85 təsərrüfatda 772 nəfər (458 kişi, 314 qadın), 1886-cı ildə 120 təsərrüfatda 1.149 nəfər (622 kişi, 527 qadın) əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

Mollaqışlaq kəndi çox da elə böyük kənd deyildi. Amma ilin bütün fəsillərində haylı-haraylı, çal-çağırlı olardı. Bura Maymaq dağına gedən yolun sanki darvazası idi. Kəndin üst tərəfində iki dağ çayının qovuşduğu yerdə yüzillərin sınağından çıxmış müqəddəs Miskin Abdal ocağı ziyarətgahı var idi. Adamlar bura dəstə-dəstə ziyarətə gələr, qurban kəsər, bişirər, yeyər, dupduru, dişgöynədən bulaq suyundan içər və ötüb keçənlərə də pay verib gedərdilər. Yay mövsümündə yaylaqlara gedən yol buradan keçdiyi üçün ziyarətçilərin sayı daha çox olardı. Bu ziyarətin əsası Maymağın lap zirvəsində idi. Amma ora gedib-gəlmək çətin olduğu üçün az-az gedərdilər.

1978-ci il yanvarın 25-də Mollaqışlaq kəndinin adını dəyişib **Güllüdərə** qoymuşdular.

1988-ci ildə kənddə 65 təsərrüfatda 450 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kənd əhalisi erməni təcavüzü ilə üz-üzə qalmış, kəndin 65 təsərrüfatda 450 nəfər azərbaycanlı əhalisi sonuncu nəfərinə qədər qovulub kənddən çıxarılmış, onların bütün ictimai və fərdi əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Mollaqışlaq kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.

Həkim məntəqəsi –	1 əd.
Tövlə və ferma binaları –	5 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Anbar binaları –	1 əd.
Məscid binası –	1 əd.
Avtomaşınlar –	6 əd.
K/t maşınları –	13 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	400 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	2000 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Baytar həkim məntəqəsi –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Əczaxana –	1 əd.
Poçt idarəsi –	1 əd.

XANCIĞAZ (GÖZƏLDƏRƏ, İBRAHİMLİ)

Pəmbək mahalının Böyük Qarakilsə rayonunda, Bozabdal dağının ətəyində, Pəmbək çayının kiçik sol qolu üstündə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1873-cü ildə kənddə 33 təsərrüfatda 295 nəfər (164 kişi, 131 qadın), 1886-cı ildə 52 təsərrüfatda 345 nəfər (207 kişi, 138 qadın) azərbaycanlı yaşamışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kənd əhalisi erməni təcavüzü ilə üz-üzə qalmış, kəndin 250 təsərrüfatda 1.700 nəfər azərbaycanlı əhalisi sonuncu nəfərinə qədər qovulub kənddən çıxarılmış, onların bütün ictimai və fərdi əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Yuxarı Kilsə kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	2 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
Tövlə və ferma binaları –	7 əd.
Enerji şəbəkəsi –	2 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Məscid binası –	1 əd.
Avtomaşınlar –	10 əd.
K/t maşınları –	15 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	600 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	2000 baş
Məktəb –	2 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Baytar həkim məntəqəsi –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Əczaxana –	1 əd.
Poçt idarəsi –	1 əd.

ARÇUT

Pəmbək mahalının Böyük Qarakilsə rayonunda, rayon mərkəzindən 10 km məsafədə, Bozabdal dağının cənub-şərq ətəyində, Pəmbək çayının yaxınlığında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Sahəsi 28,5 kv.km-dir. Mənbəyini Bozabdal sıra dağlarından alan Arçut çayı kəndin ortasından axır.

1873-cü ildə kənddə 40 təsərrüfatda 357 nəfər (191 kişi, 166 qadın), 1886-cı ildə 51 təsərrüfatda 477 nəfər (264 kişi, 213 qadın) azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

Kənddə VII, XII, XIV, yüzilliklərə aid türk mədəniyyət qalıqları, türk kənd xarabalıqları və Oğuz qəbiristanlıqları vardı. Son illərdə aparılmış qazıntılar zamanı qəbiristan xarabalıqlarından tapılmış daş kitabələr burada qədimdən Azərbaycan türk tayfaları yaşadığını sübut edir.

Kəndin ərazisi, demək olar ki, başdan-başa tarixi əbidələrlə zəngin idi. Seysmik zonada yerləşdiyindən və həm də zaman-zaman dağıdıcı müharibələrə məruz qaldığından kəndin yeri bir neçə dəfə dəyişmişdir. Kəndin şimal-qərbində "Aydaşı" deyilən ərazidəki qədim qəbiristanlıqdan tapılmış qəbirlərdən götürülmüş muncuqlar, qolbaqlar, daş baltalar, nizə ucluqları və s. əşyalar deməyə əsas verir ki, ibtidai-icma dövründən kəndin yerləşdiyi ərazi "Oyuğun dalı" adlanan yerdə olmuşdur.

Kənd məscidinin 1041-ci ildə tikilməsi tarixi isə bəllidir.

Qaradolaqlı ocağının yerləşdiyi ərazidən tapılmış küp qəbirlər, saxsı qablar, gildən hazırlanmış müxtəlif məişət əşyaları göstərir ki, kəndin ərazisi xristianlığa qədərki dövrlərdə cənub-qərbdə "Qoltuq" deyilən yerdən tutmuş indiki İrəvan-Tiflis magistralına qədər geniş bir ərazini əhatə etmişdir.

Kənd məktəbinin qərb tərəfindən tikinti zamanı aşkara çıxarılmış xristian qəbiristanlığı və kilsə qalıqları, o cümlədən, qəbirlərdən tapılmış müxtəlif zinət əşyaları burada xristian dininə qulluq edən tayfaların yaşadıqlarını göstərir. Onu da qeyd etmək yerinə düşərdi ki, qazıntı işi aparan vaxt erməni millətindən olan alimlər də böyük maraqla bura gəlmişdilər. Buradakı kilsə, onun üzərindəki xaç və daş kitabə ilə tanışlıqdan sonra həmin daş kitabənin sındırılmasını təkid etmiş və bu kilsənin erməni kilsəsi ilə heç bir əlaqəsi olmadığını söyləmiş, bu böyk qəbiristanlığın Oğuzlara aid olduğunu etiraf etməyə məcbur olmuş, lakin guya Oğuzların türklərlə heç bir əlaqəsi olmadığını və bununla da bu abidələrin kəndin

azəri sakinlərinə dəxli olmadığını bildirmişdilər.

1988-ci il zəlzələsindən sonra isə kəndin şimal-şərqində "Əlləşən" deyilən ərazidən yaşayış yeri kimi ev damları aşkara çıxmışdır. Aydın olmuşdur ki, dağ aşınması zamanı həmin evlər torpağın altında qalıbmış. Eyni zamanda oradan türk mədəniyyətinə aid çoxlu nümunələr tapılmışdır.

Kənd bilicilərinin qeydlərinə əsasən, hələ XV-XVI yüzillərdə Arçutda indi də soy-kökləri bəlli olan adamlar yaşamışlar. Əhalinin ilkin sayı təxminən 35 nəfərə yaxın olmuş, bunlar da kəndin 1988-ci ilə qədər yerləşdiyi yerdə yox, kəndin şimalında - "Əlləşən" və "Sırxana" deyilən ərazilərdə yaşamışlar. XVII yüzilin axırlarında kəndin əhalisi 95 nəfərə çatmışdır. Kənddə 1897-ci ildə 574 nəfər, 1914-cü ildə 759 nəfər, 1922-ci ildə 697 nəfər, 1926-cı ildə 820 nəfər, 1931-ci ildə 886 nəfər, 1939-cu ildə 1.052 nəfər, 1959-cu ildə 1.295 nəfər, 1970-ci ildə 2.100 nəfər, 1979-cu ildə 2.172 nəfər, nəhayət, 1988-ci ilin dekabrında 3.349 nəfər olmuşdur.

1988-ci ilin əvvəllərində başlayan aşkar təcavüz rayonda da geniş vüsət almışdı. Vartanlı camaatına qarşı erməni quldurlarının törətdikləri cinayətlərdən təngə gələn xalq baş götürüb dağlarla, dərələrlə itki verə-verə Azərbaycana üz tutmuşlar.

Arçut kəndi isə 1988-ci ilin dekabırına qədər bir nəfər də itki vermədi. Bununla belə, vəziyyət son dərəcə gərgin idi.

1988-ci il noyabrın 19-da yuxarıdan xüsusi tapşırıqla RPK-nin katibı Movsesyan kəndə gəlir, adamlara kəndi tərk etməyi təklif edir. Lakin kəndin ağsaqqallırı camaatın və katibin qarşısında həqiqətin nə olduğunu xalqa başa salırlar və Movsesyanın təklifini tamamilə rədd edirlər.

Təhlükə gündən-günə artırdı. Erməni quldurları hər vəchlə kəndə hücum edib camaata divan tutmaq istəyirdilər. Lakin dekabırın 7-də ermənilər yaşayan ərazilər zəlzələ ilə yerlə-yeksan oldu. Həmin zəlzələdən bölgənin azərbaycanlı əhalisi də az zərər çəkmədi, Yaqubludan 33 azərbaycanlı, Arçut kəndindən isə bir körpə uşaq zəlzələnin qurbanına çevrildi.

Şiddətli zəlzələdən zərər çəkmələrinə baxmayaraq, erməni quldurları Gümrü, Hamamlı istiqamətində irəliləməyə başladılar. Bu zaman artıq rus ordusu azərbaycanlı kəndlərini müdafiə üçün əmr almışdı. Ermənilər kəndə buraxılmırdı.

1988-ci ilin dekabr ayının sonuna qədər bütün kənd kütləvi şəkildə xüsusi hərbi vertalyotlarla köçürüldü.

1988-ci il soyqırımı zamanı Arçut kəndindən aşağıdakılar həlak olmuşlar: 1. Qasımov Hüseyn İsa oğlu, 2. Xəlilova Gülsüm İsa qızı, 3. Qasımov Məhəmmədəli Hacı oğlu, 4. Məsimov Əhməd Hacı oğlu.

Arçut kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	2 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
Tövlə və ferma binaları –	9 əd.
Enerji şəbəkəsi –	2 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Məscid binası –	1 əd.
Avtomaşınlar –	10 əd.
K/t maşınları –	23 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	800 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	4000 baş
Məktəb –	3 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Baytar həkim məntəqəsi –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Əczaxana –	1 əd.
Poçt idarəsi –	1 əd.

HEYDƏRLİ

Pəmbək mahalının Böyük Qarakilsə rayonunda, rayon mərkəzindən 14 km cənub-qərbdə, Hallavar çayının kənarında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1873-cü ildə kənddə 20 təsərrüfatda 158 nəfər (89 kişi, 69 qadın), 1886-cı ildə kənddə 28 təsərrüfatda 175 nəfər (84 kişi, 91 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

Heydərli kəndini qocaların söylədikləri rəvayətə görə, məşhur Miskin Abdalın oğlu Rza binələşdirmiş və Şah İsmayıl Xətainin atası Şeyx Heydərin şərəfinə Heydərli adlandırmışdır.

Heydərli kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	2 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
Tövlə və ferma binaları –	5 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Anbar binaları –	1 əd.
Məscid binası –	1 əd.
Avtomaşınlar –	8 əd.
K/t maşınları –	13 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	500 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	1500 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Baytar həkim məntəqəsi –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Əczaxana –	1 əd.
Poçt idarəsi –	1 əd.

AŞAĞI KİLSƏ

Pəmbək mahalının Böyük Qarakilsə rayonunda, Böyük çayın yaxasında, Qarakilsə şəhərindən 22,5 km aralıda, Hallavar, Yuxarı Kilsə və Mollaqışlaq kəndlərinin əhatəsində, dəniz səviyyəsindən 1.826 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Bu kənd Hallavar sovetliyinə daxil olan kəndlərdəndir. Hallavar XIX yüzilin əvvəllərində daha da böyüdüyündən Hallavarda yaşayan yerli adamlar bir qədər yuxarılara qalxmalı oldular. Beləliklə də, Aşağı Kilsə kəndinin bünövrəsi qoyuldu.

Kənd qarşı tərəfdən Xullu koması, Talalar, Mosuyun novu, Qaranqı, arxadan isə Seyid daşı, Qarabulağın quzeyi, Ayrıcanın başı, Təvər qayası, Ballıcanın tilləri aralığındakı dərədə, Böyük çayın yaxasında yerləşirdi. Kənd özü iki hissədən: Aşağı və Qaş məhəlləsidən ibarət idi.

Kəndin ümumi torpaq sahəsi 105 kv. km-dən bir qədər artıq idi. Bu torpaqların 90 kv.km-i otlaq və yaylaqların, 15 kv. km-i isə əkin yerlərinin payına düşürdü.

1828-1830-cu illərdə rus imperiyası tərəfindən İran və Türkiyə vilayətlərindən mindən çox erməni ailəsi Qarakilsəyə köçürülmüşdür. Qarakilsə mahalında cəmi iki kənddən başqa heç bir yerdə ermənilər yaşamamışdır.

1896-cı ildə ermənilər rus jandarmının köməyi ilə Qarakilsə mahalında ilk dəfə olaraq türk əhalisinin kütləvi qırğınını törətməyə nail olurlar.

1905-1907-ci illərdə azğınlaşmış ermənilər Yağublu, Vartanlı, Gözəldərə, Hamamlı kəndlərinə tez-tez hücumlar etmişlər.

1918-ci ildə də ermənilər Qarakilsə mahalında qanlı qırğınlar törədirdər. Həmin ilin fevralında ermənilər Hamamlı kəndini də yandırırlar. Burada da onlar 100-120-ə qədər adam qırırlar. Qandan doymayan erməni millətçiləri başqa kəndlərə, o cümlədən Kilsə, Hallavar, Saral, Qursalı, Arçut, Gözəldərəyə də hücum etmək istəyirlər.

Kəndin Kilsə adlandırılmasına səbəb yaxınlıqda yerləşən Yuxarı Kilsə (Dızman) adlanan kənddə qədim alban kilsəsinin olmasıdır. Bu qədim kilsəni 1936-cı ildə ermənilər Aşağı Kilsədə məktəb binası tikərkən dağıdıb, onun böyük ölçülü daşlarından istifadə etmişdilər.

1988-ci ildə kənddə 30-35 ailə yaşayırdı. Əhalinin ümumi sayı 300 nəfərdən çox idi.

VARTANLI (ŞAUMYAN QƏSƏBƏSİ)

Pəmbək mahalının Böyük Qarakilsə rayonunda, rayon mərkəzindən 4 km iəsafədə Pəmbək çayının sol qolu olan Qarpiçay çayı kənarında kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1873-cü ilin statistik məlumatlarında kənddə cəmi 88 təsərrüfatda 600 nəfər (330 kişi, 270 qadın) əhali yaşadığı, onların isə 58 təsərrüfatda 343 nəfərinin (187 kişi, 156 qadın) azərbaycanlılar, 30 təsərrüfatda 257 nəfərinin (143 kişi, 114 qadın) ermənilər olduğu göstərilmişdir.

1886-cı ildə isə kənddə cəmi 108 təsərrüfatda 849 nəfər (443 kişi, 406 qadın) əhali yaşamışdır ki, onların da 72 təsərrüfatda 550 nəfərini (293 kişi, 257 qadın) azərbaycanlılar, 36 təsərrüfatda 299 nəfərini (150 kişi, 149 qadın) ermənilər təşkil etmişlər.

Andronikin göstərişi ilə Pəmbək mahalının Vartanlı kənd sakinləri günün-günorta çağı böyük qoyun komuna doldurulub, od vurularaq yandırılmışdılar.

Vartanlı kəndinin adı 1953-cü ildə dəyişdirilərək **Xndzorut**, 1955-ci ildə isə təzədən dəyişdirilərək **Şaumyan** qoyulmuşdur.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı Vartanlı kəndi dəhşətli bir tale yaşamış, kəndin 180 təsərrüfatda 600 nəfər azərbaycanlı əhalisi dəhşətli qırğına məruz qalmış, ermənilər tərəfindən vəhşicəsinə qətlə yutirilmiş, sağ qalanlar baş götürüb, şaxtada dağ-daşla Qazax mahalına qaçmışlar.

Vartanlı kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il soyqırımı haqqında danışmaq əvəzinə bir şahidin xatirələri ilə kifayətlənirik. "Hamamlı rayonunun Qursalı kənd sakini Salatın Mustafayevanın dediklərindən:

- Mən kəndin arxa tərəfindən yavaş-yavaş meşəliyə daxil oldum və ağacların arası ilə asta-asta gəlib, kəndin yuxarı tərəfində dayandım. İndi bütün kənd ovuc içi kimi görünürdü. Kəndin içi əsgərlərlə dolu idi. Əsgərlər kənddə gözə görünən azərbaycanlıları kəndin ortasındakı balaca meydançaya toplayır, dörd tərəfini kəsib bir yana getməyə qoymurdular.

Kəndin erməni sakinləri də onları üzük qaşı kimi bürüyüb sanki tamaşaya baxmağa gəlmişdilər. Bir dəstə qarasaqqallılar peyda oldu. Tez qabaq cərgədə duran iki gövdəli kişini yerə yıxdılar. Bıçağı kişinin boğazına çəkəndə kişi mal kimi böyürdü, qan göyə fantan vurdu. Kişi əlini, ayağını açıb bükdükcə ermənilər Afrika vəhşiləri kimi gülüşürdülər. İki dığa öldürdükləri kişinin qoltuğunun altından nazik zəncir salıb bağladıqdan sonra sürüyüb dərəyə saldılar, üstünə benzin töküb od vurdular. Meyit od tutub yandıqca erməni arvadları şənlənir, çoxu qəhqəhə çəkib

gülüşürdülər. Sonra ələ keçənin başından dəmir parçası ilə vurub yıxır, dərəyə sürüyüb salır və benzin töküb od vururdular. Qızımın qonşusu Əhmədi tanıdım. O, nə qədər cəhd etdi ki, qaçsın, qoymadılar. Ona 3-4 erməninin gücü çatmazdı, pəhləvan cüssəli, qollu-qıçlı bir kişi idi. Ermənilər onu da yıxıb boğazlamaq istəyirdi. Ancaq heç kəs yaxın düşə bilmirdi. Yaxınlaşanın döşündən itələyən kimi yerə sərilirdi. O çox çalışdı birtəhər aradan çıxsın, mümkün olmadı. Onda gördüm Əhməd pencəyinin altından tapançasını çıxartdı və onu tutmaq istəyən erməniləri bir-bir yerə sərdi. Bu zaman arxadan dəmir parçası ilə başından vurub yerə sərdilər, üstünə neft töküb od vurdular. Sonra ayağından tutub dərəyə yuvarlayıb saldılar. Əhməd beş ermənini yerə sərmişdi. Təəsüf ki, bu vəhşilərin əlindən xilas ola bilmədi...” ***(Süleyman Nəsibov.)***

Vartanlı kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	2 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
Tövlə və ferma binaları –	7 əd.
Enerji şəbəkəsi –	2 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Məscid binası –	1 əd.
Avtomaşınlar –	14 əd.
K/t maşınları –	25 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1000 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3000 baş
Məktəb –	2 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Baytar həkim məntəqəsi –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Əczaxana –	1 əd.
Poçt idarəsi –	1 əd.

NİKİTİNO (FİOLETOVO)

Pəmbək mahalının Böyük Qarakilsə rayonunda, rayon mərkəzindən 22 km məsafədə, Həmzəçimən çayı kənarında, Gümrüdən İrəvana və Tiflisə gedən magistral yolun üstündə kənd.

Kənddə Azərbaycan türkləri və ruslar yanaşı yaşamışlar.

1873-cü ilin statistik məlumatlarında kənddə 99 təsərrüfatda 709 nəfər (358 kişi, 351 qadın) rus əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

1886-cı ilin statistikasında isə kənd İrəvan quberniyasının Aleksandropol qəzasının Böyük Qarakilsə nahiyəsinin **Nikitino kəndi** kimi siyahıya alınmış, kənddə 66 təsərrüfatda 504 nəfər (257 kişi, 247 qadın) əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

Kəndin Nikitino adı 1935-ci il yanvarın 3-də dəyişdirilərək Fioleğovo qoyulmuşdur.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kənd əhalisi erməni təcavüzü ilə üz-üzə qalmış, kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi sonuncu nəfərinə qədər qovulub kənddən çıxarılmış, onların bütün ictimai və fərdi əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

VOSKRESENOVKA (LERMONTOVO)

Pəmbək mahalının Böyük Qarakilsə rayonunda kənd.

Kənddə ruslar, erəmnilər və azərbaycanlılar yanaşı yaşamışlar.

1873-cü ilin statistik məlumatlarında İrəvan quberniyasının Aleksandropol qəzasının Ağstafa çayı boyunda **Voskresenka kəndi** kimi qeydə alınmış, kəndin Həmzəçimən çayı mənbəyində yerləşdiyi, kənddə 107 təsərrüfatda 724 nəfər (356 kişi, 368 qadın) rus əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

1886-cı ilin statistikasında isə kənd İrəvan quberniyasının Aleksandropol qəzasının Böyük Qarakilsə nahiyəsinin **Voskresenka kəndi** kimi siyahıya alınmış, kənddə 78 təsərrüfatda 453 nəfər (226 kişi, 227 qadın) rus əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

Kəndin Voskresenovka adı 1941-ci il iyulun 5-də dəyişdirilərək **Lermontovo** qoyulmuşdur.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kənd əhalisi erməni təcavüzü ilə üz-üzə qalmış, kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi sonuncu nəfərinə qədər qovulub kənddən çıxarılmış, onların bütün ictimai və fərdi əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

BÖYÜK QARAKİLSƏ

Pəmbək mahalının Böyük Qarakilsə (03.01.1935-ci ildən – Kirovakan, 1964-cü ildən – Quqark) rayonunda, Bozabdal və Pəmbək dağ silsilələri arasındakı çökəklikdə, İrəvan şəhərindən 145 km məsafədə şəhər.

Şəhərdə ruslar, ermənilər və azərbaycanlılar yanaşı yaşamışlar.

Böyük Qarakilsə Qərbi Azərbaycan ərazisində erkən – XIX yüzilin əvvəllərindən erməniləşən yaşayış məntəqələrindəndir. 1897-ci ildə burada 3545 nəfər erməni, 157 nəfər azərbaycanlı qeydə alınmışdır.

1924-cü ildə respublika tabeli şəhər statusu almışdır.

Şəhrin mərkəzindən İrəvan-Tiflis dəmiryol xətti keçir. Dəmiryol xətti ilə İrəvandan bura 244 km-dir.

1935-ci il yanvarın 3-də şəhərin Böyük Qarakilsə adı dəyişdirilərək **Kirovakan** qoyulmuşdur.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı şəhərin bütün azərbaycanlı əhalisi erməni təcavüzü ilə üz-üzə qalmış, sonuncu nəfərinə qədər qovulub şəhərdən çıxarılmış, onların bütün əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Pəməbək mahalı ərazisində rayon.

1973-ci il dekabrın 31- də təşkil edilmişdir; 1949-cu il sentyabrın 26-a qədər Hamamlı, həmin tarixdən etibarən isə Spitak rayonu adlandırılıb.

Ərazisi 596 kv-km-dir.

Rayon mərkəzi rayon tabeli Hamamlı (Spitak) şəhəridir.

Rayon mərkəzindən İrəvan-Tiflis dəmiryol xətti keçir.

Rayon mərkəzindən İrəvan şəhərinə olan məsafə 101 km-dir.

Hamamlı rayonu Bozabdal, Şirək və Pəmbək dağ silsilələri arasındakı Pəmbək dərəsində yerləşir.Pəmbək çayı bu dərədən keçərək rayon boyu axıb gedir.

Keçmişdə bu ərazidə hamısında azərbaycanlılar yaşayan 24 kənd olub. Həmin kəndlərin bir çoxu 1918-1920-ci illərdə erməni quldur dəstələrinin qanlı hücumları nəticəsində dağıdılmış, məhv olmuş, sovet hökuməti dövründə isə azərbaycanlı kəndləri zaman-zaman sıxışdırılıb çıxarılmışdır. Nəticədə 1988-ci ildə rayon ərazisində cəmi yç kənddə – Qursalı, Saral və Qızılörən kəndlərində azərbaycanlılar yaşayırdılar. Onlardan birinci ikisi xalis, Qızılörən isə qarışıq azərbaycanlı kəndləri idilər.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı rayonun bütün azərbaycanlı əhalisi erməni təcavüzü ilə üz-üzə qalmış, sonuncu nəfərinə qədər qovulub doğma kəndlərindən çıxarılmış, onların bütün əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

1988-ci ilə qədər Böyük Qarakilsə rayonunda mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin siyahısı

Xalis azərbaycanlı yaşayış məntəqələri

1. Qursalı
2. Saral

Qarışıq yaşayış məntəqəsi:

3. Qızılörən (26.04.1946-cı il – Şenavan)

Hamamlı rayonu azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	3 əd.
Klub –	3 əd.
İdarə binası –	6 əd.
Uşaq bağçası –	3 əd.
Xəstəxana –	3 əd.
Həkim məntəqəsi –	3 əd.
Tövə və ferma binaları –	26 əd.
Enerji şəbəkəsi –	6 əd.
Dəyirman –	3 əd.
Anbar binaları –	6 əd.
Məscid binası –	3 əd.
Avtomaşınlar –	27 əd.
K/t maşınları –	55 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1900 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	10200 baş
Məktəb –	5 əd.
Kitabxana –	3 əd.
Baytar həkim məntəqəsi –	3 əd.
Yeməkxana –	3 əd.
Əczaxana –	3 əd.
Poçt idarəsi –	3 əd.

QURSALI

Pəmbək mahalının Hamamlı rayonunda, rayon mərkəzindən 6 km məsafədə, Pəmbək çayının yaxınlığında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kənddə 1832-ci ildə 81 nəfər, 1873-cü ildə kənddə 62 təsərrüfatda 445 nəfər (254 kişi, 191 qadın), 1886-cı ildə 75 təsərrüfatda 545 nəfər (302 kişi, 243 qadın), 1897-ci ildə 713 nəfər, 1914-cü ildə 999 nəfər, 1922-ci ildə 839 nəfər, 1926-cı ildə 954 nəfər, 1931-ci ildə 1083 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-c ildə erməni daşnakları kənddə qırğın törətməyə cəhd etsələr də qursalılar mərdliklə bunun qarşısını almışdılar.

Qursalılılar növbəti belə bir təhlükə ilə 1988-ci ildə üz-üzə qalmışlar. Həmin il noyabrın 26-sı idi. Hər tərəfdən əlaqə kəsilmişdi. Kənddən kənara çıxanı öldürürdülər. Bakı ilə telefon əlaqəsi saxlamaq mümkün deyildi. Bütün telefon xətləri kəsilmişdi. Axşam tərəfi RPK-nin 1-ci katibi Muradyan, RİK sədri Hacıyan, milis rəisi, aqropromun rəisi, prokuror "QAZ-24" maşını ilə kəndə gəldilər. Kənd soveti sədri İsmayılov Zülfiyə əmr etdilər ki, tez camaata xəbər ver, gəlsinlər. Camaat toplaşandan sonra 1-ci katib Muradyan erməni dilində sözə başladı: Camaat, sizə iki saat vaxt veririk, iki saata kimi kəndi tərk edin.

Katibin gedəndən bir müddət sonra kəndin aşağı tərəfindən minlərlə silahlı erməni dəstə-dəstə kəndə doğru axışmağa başladılar. Bunların içində rayon milis rəisinin müavini Xaçik Qriqoryan da vardı. Onlar kəndə yaxınlaşdıqca, atəş açıb camaatı qorxuzub qaçırtmaq istəyirdilər, lakin gözlədiklərinin əksini gördülər. Kəndin girəcəyində ferma və məktəbdə pusquda durmuş cavanlar cavab atəşi açdılar. Hər iki tərəfdən güləllər yağış kimi yağırdı. Ermənilər kəndə girə bilməsələr də, çoxdan maraqlandıqları evləri nə olur-olsun qarət etmək fikrindən əl çəkmirdilər. Ermənilər dəstə-dəstə kəndi gülləbaran edirdilərsə, kəndə gələn yollar, düzlər, bir sözlə hər tərəf yük, avtobus, maşınları ilə dolu idi. Onlar belə qərarlaşdırmışdılar ki, qabaqdakı dəstə silah gücünə camaatı kənddən qovacaq, qız-gəlinləri ələ salıb nəşələnəcklər, sonra da hərəsi bir evə sahib olub, evin hər şeyini maşınlara doldurub aparacaqlar.

Gecə səhərə qədər atışma davam etdi. Kəndin bütün əhalisi müdafiəyə qalxmışdı. Kimi əldəqayırma silahla, kimi isə bugünkü dar günləri üçün haradansa tapıb saxladığı odlu silahlarla erməniləri bir addım da olsun irəliləməyə qoymadılar. Silahsız olan cavanlar, qadınlar əllərində

yaba, xəncər, dəmir şişlər atışanlara ürək-dirək verirdilər. Bir azdan Kirovakandan gələn hərbi qüvvə erməniləri uzaqlaşdırıb kəndi mühasirəyə aldılar.

Kəndin cavanlarından bir neçəsi gecə ikən şəxsi maşını ilə Qazax şəhərinə gəlib, Musaköy kəndində yaradılmış qərargah rəisinə bütün əhvalatı olduğu kimi nəql etmişdilər. Hazırda isə hər dəqiqə xalqın qırılması təhlükəsi olduğunu ona məlumat verirdəlir. Qərargah rəisi Bakı hərbi komendantı Tyaqunovla telefon əlaqəsinə girir. Səhərisi gün xalqı xilas etmək üçün təcili vertalyotlar ayrıldı. Vertalyotlar kənd camaatını Qazax şəhərinə daşımağa başladılar. Qazax hərbi qərargahı xalqı daşımağa gedən vertolyotlarla camaata çörək də göndərirdi, bu çörək ancaq uşaqlara, qadınlara paylanılırdı.

1988-ci il dekabrın 7-i... Səhər təxminən saat 10 olardı. Kəndin bütün camaatı bayıra çıxıb, göyə boylanırdılar ki, görsünlər vertolyot gəlirmi? Birdən torpaq adamların ayaqları altından qaçdı. Əvvəl sağa, sonra da sola tərəf elə zərbnən hərəkət etdi ki, bütün aləm toz-dumana qərq oldu. Toz buludundan ətraf qaranlığa qərq olmuş, günəş görünmürdü. Sanki adamları qüvvətli bir əl götürüb yerə çırpmışdı. Adamlar ayağa qalxanda yer bir də zərbnən sola-sağa hərəkət etdi. Bu dəfə adamlar sərxoş kimi kəlləmayallaq yerə çırpıldılar. Bir azdan hava tozdan, dumandan təmizləndi. Camaat gözünü açanda dəli olmaq dərəcəsinə gəldi. Bu nə möcüzədir? Kəndin bütün evləri bir yığın daş qalağına dönmüşdü. Elə bil burada nə ev varmış nə də kənd. Sanki kimsə evlərin yerinə bir neçə maşın daş tökmüşdü. 19 adam klubun içində qalıb ölmüş, 2 adamın isə cəsədi torpağın altında qalıb, tapılmadı.

Sovet dövründəki "mədəni köçürmə" 1988-ci ilə qədər davam etmişdi. Bu arada Qursalıda olan 700 ailədən 250-dən çoxu Rusiyanın və Azərbaycanın müxtəlif bölgədərinə köçməyə məcbur olmuşdur. Zəlzələyədək kənddə 2.026 nəfər qalmışdı.

Kənd sakinləri qarlı dağlar aşaraq, ac-susuz Qazax şəhərinə pənah gətirdilər. Azərbaycan Respublikasının ayrı-ayrı rayonlarında və bəzisi də Bakı şəhərində çox çətinliklə məskunlaşdılar. Onlardan aşağıdakılar vəhşicəsinə döyülməkdən və soyuqdan xəstələnib, dünyalarını dəyişdilər.

1. Vəliyev Namaz Ələsgər oğlu
2. Nəcəfov Əhməd Ələsgər oğlu
3. Mustafayev Yusif İsmayıl oğlu
4. Mustafayeva Yetər Əmiraslan qızı
5. Mustafayev Məmməd Alı oğlu

6. Mustafayev İsmayıl Xıdır oğlu
7. Dəmirçiyev Namaz Yusif oğlu
8. Süleymanov İstil Selixman oğlu
9. Mustafayev Mehdi İsmayıl oğlu
10. Mustafayeva Gülü Nəcəf qızı
11. Yaqubova Şarabanı Mehralı qızı
12. Qənbərova Təzəgül Səməd qızı
13. Qənbərov Əsgər Qənbər oğlu
14. Daşdəmirov Rəhim Cabbar oğlu
15. Məmmədov Novruz Abbas oğlu
16. Məmmədova Tehran Hümbət qızı
17. Əsgərov Yasın Əli oğlu
18. Hapışov İsgəndər Əli oğlu
19. Hapışov Hüseyn Əli oğlu
20. Həsənov Əhməd Sadıq oğlu
21. Ramazanov Qurban Xəlil oğlu
22. Ramazanova Gülbəyi Kərim qızı
23. Ramazanov Əhməd Əkbər oğlu
24. Ramazanov Həmid Əkbər oğlu
25. Ramazanov Lətif Ramazan oğlu
26. Nəsirov Əsəd Abdulla oğlu
27. Nəsirov Qərib Kərim oğlu
28. Yaqubov Abdulla Rəfi oğlu
29. Babayev İbrahim Kərim oğlu
30. Yusifov Sədi Binnət oğlu

1988-ci il dekabrın 7-də həlak olanlar

1. Məmmədov Məmməd Kərim oğlu - 1954-cü il təvəllüd
2. Mustafayev Şərif Məhərrəm oğlu - 1930-cü il təvəllüd
3. Mustafayeva Sevgili İbrahim qızı - 1926-cı il təvəllüd
4. Məmmədov Əli Ələkbər oğlu - 1924-cü il təvəllüd
5. Kosayev Əsgər Kazım oğlu - 1941-ci il təvəllüd
6. Kosayev Əfqan Seyfəddin oğlu - 1975-ci il təvəllüd
7. Dəmirçiyev Abduləzim Mehdi oğlu - 1918-ci il təvəllüd
8. Daşdəmirova Sevinc Vahid qızı - 1987-ci il təvəllüd
9. Əsgərov Amil Nizami oğlu - 1986-cı il təvəllüd
10. Əhmədov Natiq Şahbaz oğlu - 1985-ci il təvəllüd
11. Ələkbərova Rəhilə Allahverdi qızı - 1985-ci il təvəllüd

12. Əliyeva Güley Elləz qızı - 1915-ci il təvəllüd
13. Vəliyeva Aynaz Mustafa qızı - 1964-cü il təvəllüd
14. Vəliyeva Sinəzər Xəlil qızı - 1958-ci il təvəllüd
15. İsmayılova Zəminə Şəmistan qızı - 1983-cü il təvəllüd
16. Hacıyev Nazim Əsgər oğlu - 1966-cı il təvəllüd

Qursalı kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	2 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
Tövə və ferma binaları –	10 əd.
Enerji şəbəkəsi –	2 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Məscid binası –	1 əd.
Avtomaşınlar –	9 əd.
K/t maşınları –	20 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	650 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	4200 baş
Məktəb –	2 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Baytar həkim məntəqəsi –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Əczaxana –	1 əd.
Poçt idarəsi –	1 əd.

SARAL

Pəmbək mahalının Hamamlı rayonunda, rayon mərkəzindən 7 km məsafədə, Pəmbək çayının kənarında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1873-cü ildə kənddə 63 təsərrüfatda 539 nəfər (301 kişi, 238 qadın), 1886-cı ildə 76 təsərrüfatda 654 nəfər (370 kişi, 284 qadın), 1897-ci ildə 754 nəfər, 1914-cü ildə 1.111 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-ci il qırğınından sonra kəndin əhalisi qismən azalmış, 1922-ci ildə kənddə 840 nəfər, 1926-cı ildə 851 nəfər, 1931-ci ildə 986 nəfər azərbaycanlı qeydə alınmışdır.

1988-ci ildə kənddə 371 ailədə 1.856 nəfər azərbaycanlı yaşayırdı ki, onlar da hamısı erməni təcavüzünün qurbanı olaraq həmin ilin noyabr-dekabr aylarında doğma yurdlarından qovulub çıxarıldılar.

Hamamlı rayon RİK-nin sədri Hacyan, milis rəisi A.Sarkisyan sarallılar qarşısında kəndi iki saat ərzində kəndi tərk etmək tələbini irəli sürür. Beləliklə, noyabrın 1-də saat 12 radələrində camaatı avtobuslara doldururlar. Avtobuslar Həmzəçimən kəndinə çathaçatda əlisilahlı 60 nəfər erməni quldurу onlara hücum edirlər. Bu hücum zamanı 11 yaşlı Şahin Sayad oğlu və Teymur Balacayev qətlə yetirilirlər.Ağır güllə yarası alan 38 nəfər Qazax xəstəxanasına çatdırılır. 30 yaşlı Balacayeva Sürəyya Hüseyn qızı yaralı halda Böyük Qarakilsə (Kirovakan) şəhər xəstəxanasına çatdırılır, lakin burada erməni həkimləri onu boğub öldürürlər.

Saral kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	2 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
Tövə və ferma binaları –	9 əd.
Enerji şəbəkəsi –	2 əd.
Dəyirman –	1 əd.

Anbar binaları –	2 əd.
Məscid binası –	1 əd.
Avtomaşınlar –	10 əd.
K/t maşınları –	21 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	750 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3500 baş
Məktəb –	2 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Baytar həkim məntəqəsi –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Əczaxana –	1 əd.
Poçt idarəsi –	1 əd.

QIZILÖRƏN

Pəmbək mahalının Hamamlı rayonunda, Çubuxlu dağlarının ətəyində, çay kənarında kənd.

Kənddə əvvəllər Azərbaycan türkləri, sonralar azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

Kənddə 1831-ci ildə 41 nəfər, 1873-cü ildə kənddə 30 təsərrüfatda 168 nəfər (94 kişi, 74 qadın), 1886-cı ildə 29 təsərrüfatda 212 nəfər (123 kişi, 89 qadın), 1914-cü ildə 273 nəfər, 1916-cı ildə 276 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

Kəndin Qızılörən adı 1946-cı il aprelin 26-da dəyişdirilərək **Şenavan** qoyulmuşdur.

1918-ci ildə erməni millətçiləri kəndi dağıtmış, yandırmış, əhalisinin bir hissəsini qətlə yetirmiş, qalan hissəsini isə vəhşicəsinə qovmuşlar.

Bölgədə sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndin sağ qalan qaçqın əhalisi (cəmi 92 nəfər) geri qayıtmış, kəndi təzədən məskunlaşdırmışlar. Bu vaxt kənddə türkiyədən gəlmə 54 nəfər erməni də yerləşdirilmişdi. 1931-ci ildə isə kənddə artıq 140 nəfər azərbaycanlı, 226 nəfər erməni yaşayırdı.

1988-ci ildə kənddə cəmi 37 azərbaycanlı ailəsi yaşayırdı ki, onlar da dəhşətli qırğına məruz qalaraq doğma kəndlərindən sonuncu nəfərinə qədər qovulmuşlar.

Qızılörən kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	2 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
Tövə və ferma binaları –	7 əd.
Enerji şəbəkəsi –	2 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Anbar binaları –	2 əd.

Məscid binası –	1 əd.
Avtomaşınlar –	8 əd.
K/t maşınları –	20 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	500 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	2500 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Baytar həkim məntəqəsi –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Əczaxana –	1 əd.
Poçt idarəsi –	1 əd.

CƏLALOĞLU (STEPANAVAN) RAYONU

Dağ Borçalısının Loru mahalı ərazisində rayon. 1930-cu il sentyabrın 9-da təşkil edilmişdir. Ərazisi 630 kv.km-dir.

Rayon mərkəzi respublika tabeli Calaloğlu (1923-cü ildən – Stepanavan) şəhəridir.

Rayon mərəkəzinə ən yaxın dəmiryol dayanacağı 30 km kənarda yerləşən Kolagirən stansiyasıdır (Böyük Qarkilsə rayonu ərazisində).

Rayon mərkəzindən İrəvan şəhərinə olan məsafə 157 km-dir.

Rayonun əsas su mənbəyi Taşir çayıdır.

1801-ci ildə Şərqi Gürcüstanın Rusiya tərəfindən işğalı ilə əlaqədar Loru-Pəmbək mahalının ərazisi də Rusiyanın tərkibinə qatılmış, sonra Tiflis quberniyasının tərkibinə daxil edilmişdir. 1920-ci ildə Ermənistan respublikasının yaradılmasından sonra isə Loru-Pəmbək adı ilə bu respublikanın 9-cu qəzası olmuşdur.

1982-ci ildə rayonda 1 şəhərtipli qəsəbə, 18 kənd mövcud olmuşdur.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı rayonun bütün azərbaycanlı əhalisi erməni təcavüzü ilə üz-üzə qalmış, sonuncu nəfərinə qədər qovulub doğma kəndlərindən çıxarılmış, onların bütün əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

1988-ci ilə qədər Cəlaloğlu rayonunda mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin siyahısı

Qarışıq yaşayış məntəqələri

1. Rus Gər-gəri (14.02.1937-ci ildən – Puşkino)
2. Gərgər
3. Kələkürək
4. Nikolayevka (27.02.1938-ci ildən – Kirov)
5. Çubuqlu (sonralar – Pokrovka, 04.05.1939-cu ildən – Kuybışev)
6. Qaraməmməd (sonralar – Aleksandrovka, 22.02.1939-cu ildən – Maksim Qorki)

RUS GƏR-GƏRİ

Loru mahalının Calaloğlu rayonununda, rayon mərkəzindən 16 km şimal-şərqdə, Gər-gər çayının sağ tərəfində kənd.

Kənddə əvvəl Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılar, ruslar, polyaklar və ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1886-cı ilin statistikasında kənddə cəmi 95 təsərrüfatda 510 nəfər (257 kişi, 253 qadın) əhali yaşadığı, onların isə 84 təsərrüfatda 465 nəfərinin (228 kişi, 237 qadın) ruslar, 4 təsərrüfatda 15 nəfərinin (11 kişi, 4 qadın) azərbaycanlılar, 7 təsərrüfatda 30 nəfərinin (18 kişi, 12 qadın) polyaklar olduğu göstərilmişdir.

Kənddə 1897-ci ildə 10 nəfər, 1922-ci ildə 8 nəfər azərbaycanlı qeydə alınmışdır.

1937-ci il fevralın 14-də kəndin Rus Gərgəri adı dəyişdirilərək Puşkino qoyulmuşdur.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kənddə yaşayan azərbaycanlılar ermənilər tərəfindən sonuncu nəfərinə qədər qovulub doğma kəndlərindən çıxarılmış, onların bütün əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

GƏR-GƏR

Loru mahalının Calaloğlu rayonununda, rayon mərkəzindən 9 km məsafədə kənd.

Kənddə əvvəl Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

"Gəncə-Qarabağ əyalətinin müfəssəl dəftəri"ndə (1727) Lori qəzasının Quzey nahiyəsinin **Kərkər kəndi** kimi qeydə alınmış, kəndin Göləyrək kəndinin yaxınlığında yerləşdiyi, kənddə yaşayan 7 qeyri-müsəlmandan 760 ağça ispəncə vergisi tutulduğu, ümumiyyətlə isə dövlətin kənddən müxtəlif vergilər şəklində ildə 3.000 ağça gəlir götürdüyü göstərilmişdir. Yeri gəlmişkən, "Gəncə-Qarabağ əyalətinin müfəssəl dəftəri"ni nəşrə hazırlayan Hüsaməddin Məmmədovun belə bir qeydi maraq doğurur ki, bu 7 qeyri-müsəlmanın hamısının adı mənbədə müsəlman adı olmuşdur.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi erməni təcavüzü ilə üz-üzə qalmış, sonuncu nəfərinə qədər qovulub doğma kəndlərindən çıxarılmış, onların bütün əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

GÜLƏKƏRƏK

Loru mahalının Calaloğlu rayonununda, rayon mərkəzindən 11 km məsafədə kənd.

Kənddə əvvəl Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

"Gəncə-Qarabağ əyalətinin müfəssəl dəftəri"ndə (1727) Lori qəzasının Quzey nahiyəsinin **Göləyrək kəndi** kimi qeydə alınmış, kəndin Kərkər kəndi yaxınlığında yerləşdiyi, dövlətin kənddən müxtəlif vergilər şəklində ildə 10.000 ağça gəlir götürdüyü göstərilmişdir. Bundan əlavə, mənbədə kənddən bennak və subay vergisinə cəlb olunan aşağıdakı 18 nəfər müsəlmanın adları çəkilmişdir: **Məhəmməd Qulu oğlu, Əli Uğurlu oğlu, Əlinin oğlu İmamqulu, Mövlaqulu Becan oğlu, Mövlaqulunun oğlu Səfiqulu, Mukim Cəbi oğlu, Mukimin oğlu Mirzə, Məhəmmədvəli Mirzə oğlu, Zaman Mirzə oğlu, Hacı Qulu Haqverdi oğlu, Hacı Qulunun oğlu Məhəmməd, Kərim Qulu oğlu, Molla Əli Qulu oğlu, Musa Bayram oğlu, İmamqulu Bayram oğlu, İmamqulunun oğlu Mustafa, Seyfi Xudaverdi oğlu, Aleksan Sarkis oğlu.**

Buradan görünür ki, kəndin əsas əhalisi Azərbaycan türkləri olmuşlar.

1886-cı ilin statistikasında isə Tiflis quberniyasının Borçalı qəzasının Lori nahiyəsinin **Güləkərək kəndi** kimi qeydə alınmış, kənddə 92 təsərrüfatda 947 nəfər (507 kişi, 440 qadın) əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi erməni təcavüzü nəticəsində sonuncu nəfərinə qədər qovulub doğma kəndlərindən çıxarılmış, onların bütün əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

POKROVKA (ÇUBUQLU, KUYBIŞEV)

Loru mahalının Calaloğlu rayonunda, rayon mərkəzindən 11 km məsafədə kənd.

Kənddə əvvəl ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılar və ruslar yaşamışlar.

Kəndə 1830-1840-cı illərdə ruslar köçüb gəlmiş və burada məskunlaşmışlar.

1886-cı ilin statistikasında isə Tiflis quberniyasının Borçalı qəzasının Loru nahiyəsinin **Yeni Pokrovka kəndi** kimi qeydə alınmış, kənddə 71 təsərrüfatda 351 nəfər (178 kişi, 173 qadın) rus əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

1926-cı ildə kənddə 575 nəfər rus, 41 nəfər azərbaycanlı, 6 nəfər erməni qeydə alınmışdır.

Kəndin Çubuqlu adı sonralar dəyişdirilərək **Pokrovka**, 1939-cu il mayın 4-dən isə **Kuybışev** qoyulmuşdur.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi erməni təcavüzü nəticəsində sonuncu nəfərinə qədər qovulub doğma kəndlərindən çıxarılmış, onların bütün əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Ağbaba mahalı arizsində rayon. 1930-cu il sentyabrın 9-da təşkil edilmişdir. Ərazisi 608 kv. km-dir.

Rayon mərkəzi rayonun şərqində, şose yolu üstündə yerləşən Amasiya kəndidir (indi şəhər tipli qəsəbə); 1970-ci ildə 2.786 nəfər əhalisi olub.

Rayon mərkəzinə ən yaxın dəmiryol dayanacağı 28 km kənarda yerləşən Gümrü (Leninakan) stansiyasıdır (Axuryan rayonu ərazisində).

Rayon mərkəzindən İrəvan şəhərinə olan məsafə 148 km-dir.

Amasiya rayonu Ermənistandakı azərbaycanlıların yaşadığı ən böyük bölgələrdən biri olmuşdur. Burada 21 sırf azərbaycanlı kəndi, 1 qarışıq yaşayış məntəqəsi var idi.

Azərbaycanlıların sayı 3.478 təsərrüfatda 17.846 nəfər olmuşdur.

1988-ci ildə bir neçə ay ərzində Amasiyanın 26 yaşayış məntəqəsinin azərbaycanlılar yaşayan 22 kəndində əhali zorla qovuldu.

Son qaçqınlıq dövründə ermənilər tərəfindən 13 nəfər azərbaycanlı adam öldürülmüşdür.

1988-ci ilə qədər Barana rayonunda mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin siyahısı

Xalis azərbaycanlı yaşayış məntəqələri

1. Oxçoğlu (19.04.1991-ci ildən – Vaxçi)
2. Güllübulaq (19.04.1991-ci ildən – Ardahan)
3. Çaxmaq (19.04.1991-ci ildən – Kamxut)
4. Mağaracıq
5. Qaraçanta (04.05.1939-cu ildən – Əzizbəyov-1939, 19.04.1991-ci ildən – Areqnadem)
6. Daşkörpü
7. İbiş (19.04.1991-ci ildən – Dayrik)
8. Qoncalı (19.04.1991-ci ildən – Zarişat)
9. İlanlı (26.04.1946-cı ildən – Çaybasar, 19.04.1991-ci ildən – Aravet)
10. Düzkənd (19.04.1991-ci ildən – Halvar)
11. Qaranamaz (03.01.1935-ci ildən – Yeniyol, 19.04.1991-ci ildən – Ağvarik)
12. Göllü (19.04.1991-ci ildən – Ardenis)
13. Təpəkənd (19.04.1991-ci ildən – Daşdavayr)
14. Sultanabad (sonralar – Şurabad)

15. Balıqlı (19.04.1991-ci ildən – Zorakert)
16. Öksüz (19.04.1991-ci ildən – Daioririk)
17. Güllücə
18. Ellər Oyuğu (sonralar – Ellərkənd)
19. Çivinli (19.04.1991-ci ildən – Yeğnacur)
20. Hozukənd (sonralar – Quzukənd)
21. Qarabulaq (19.04.1991-ci ildən – Şagik)

Qarışıq yaşayış məntəqəsi
22. Amasiya

Amasiya rayonu azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məscid –	4 əd.
Məktəb –	22 əd. (14-ü 10 illik, 7-i 8 illik, 1-i ibtidai)
Mədəniyyət evi –	4 əd.
Klub –	18 əd.
Xəstəxana (çarpayı) -	2 əd.
Poçt –	8 əd.
Həkim məntəqəsi –	5 əd.
İdarə binası –	16 əd.
Çoxmənzilli yaşayış binası –	4 əd.
Baytarlıq məntəəsi –	3 əd.
Mal tövləsi –	179 əd.
Qoyun komu –	115 əd.
Sair tikililər –	91 əd.
Pendir zavodu –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	16000 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	52000 baş
K/t maşınları və texnikası –	926 əd.
Avtomaşınlar –	257 əd.
Yaylada tikililər –	170 əd.

OXÇOĞLU

Ağbaba mahalının Amasiya rayonununda, rayon mərkəzindən 18 km məsafədə, dəniz səviyyəsindən 1567 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 551 nəfər, 1897-ci ildə 747 nəfər, 1908-ci ildə 935 nəfər, 1914-cü ildə 980 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1915-1920-ci illərdə kəndin əhalisi dəfələrlə erməni təcavüzü ilə üz-üzə qalmış, Türkiyə, İran ərazilərinə sığınmağa məcbur olmuşdur.

Bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisinin az bir hissəsi geri qayıda bilmiş, kəndi yenidən bərpa etmişlər.

1988-ci ildə kənddə 357 təsərrüfatda 1.552 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır ki, onlar da qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı təcavüzə məruz qalmış, erməni quldurları tərəfindən doğma kəndlərindən qovulub çıxarılmış, bütün əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Oxçoğlu azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məscid –	1 əd.
Məktəb –	1 əd. (10 illik)
Mədəniyyət evi -	1 əd.
Poçt -	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Baytarlıq məntəqəsi -	1 əd.
Mal tövləsi –	12 əd.
Qoyun komu –	5 əd.
Sair tikililər –	5 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	950 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	2700 baş
K/t maşınları –	72 əd.
Avtomaşınlar –	19 əd.
Yaylada tikililər –	60 əd.

GÜLLÜBULAQ

Şörəyel mahalında, Amasiya rayonu ərazisində, Amasiya rayon mərkəzindən 12 km cənub-qərbdə, Gümrüdən 10 km şimal-qərbdə, dəniz səviyyəsindən 2.031 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 673 nəfər, 1897-ci ildə 955 nəfər, 1908-ci ildə 1.020 nəfər, 1914-cü ildə 1.137 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə erməni vəhşiləri tərəfində kənd dağıdılmış, əhalisinin bir hissəsi qətlə yetirilmiş, sağ qalanlar Türkiyə ərazisində sığınacaq tapmışlar.

Bölgədə Sovet hökuməti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisinin sağ qalan qismi geri qayıtmış və kəndi təzədən bərpa etmişlər.

1922-ci ildə kənddə 791 nəfər, 1926-cı ildə 1.134 nəfər, 1931-ci ildə1.268 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1930-cu illərdə Sovet-Türkiyə sərhədinin çəkilməsi Güllübulağa yeni ağır zərbələr vurdu. Qars, Çıldır, Ərzurum və ətraf kəndlərin əhalisi ilə qohumluq əlaqəsi olan güllübulaqlılar bu mənəvi bağlardan birdəfəlik məhrum oldular: ailə ya tamamilə sərhədin o tayında qaldı, ya da ailənin bir neçə üzvü Güllübulaqda, bir neçə üzvü isə Türkiyədə qalmalı oldu.

1988-ci ildə kəndin 405 təsərrüfatda 2580 nəfər əhalisi soyqırımına məruz qalaraq doğma kəndlərindən həmişəlik qovulmuşlar. Onlara məxsus evlər mal və mülk əvəziödənilmədən ermənilər tərəfindən qəsb edilmişdir.

Güllübulaqda iki qəbiristanlıq olmuşdur – biri kəndin qırağındakı köhnə qəbiristanlıq, ikincisi bir az ondan yuxarıda yerləşən təzə qəbiristanlıq. Təzə qəbiristanlığın ərazisini Məşədi Rza alıb qəbiristanlıq edib və ilk dəfə orada dəfn olunan da onun özü olub.

Kəndin köhnə qəbiristanlığında Qarapapaq tayfalarına məxsus məzarlar qıpçaq türklərinin zaman-zaman Güllübulaqda məskən saldığından xəbər verir. Kəndin yaşlılalırı deyirlər ki, Qımılıdan (Türkiyə sərhədində kənddir) bir arvad gəlib həmişə oradakı qəbirlərin birini ağlayarmış. Deyərmiş ki, bu qəbrin sahibi igid bir ərən olub, torpaq uğrunda şəhidliyə qovuşub. Yalnız güllübulaqda yox, Amasiyanın bir çox kəndlərində də qarapapaqlara məxsus qəbirlər uzaq tarixlərin sirlərindən xəbər verir.

1988-ci il hadisələri zamanı erməni vəhşiləri tərəfindən qətl olunan azərbaycanlılar arasında beş nəfər də güllübulaqlı var idi: Məryəm Mürsəl qızı Abbasova, Leyla Məmməd qızı Abbasova, Xatın Mürsəl qızı Abbasova, Xədicə Mürsəl qızı Əliyeva, Tükəz Abbas qızı Abdullayeva.

Güllübulaq azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məscid –	1 əd.
Məktəb –	1 əd. (10 illik)
Mədəniyyət evi -	1 əd.
Xəstəxana (çarpayı) -	1 (10)
Poçt -	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Mal tövləsi –	16 əd.
Qoyun komu –	8 əd.
Sair tikililər –	7 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1400 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	4000 baş
K/t maşınları –	84 əd.
Avtomaşınlar –	22 əd.
Yaylada tikililər –	80 əd.

ÇAXMAQ

Ağbaba mahalının Amasiya rayonununda, rayon mərkəzindən 7 km cənub-qərbdə, dəniz səviyyəsindən 1814 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Mağaracıq sovxozuna Çaxmaq kəndi də daxil idi. Ona görə də Mağaracıq kəndində verilmiş ictimai əmlakın siyahısı Çaxmaq kəndinə də aiddir. Bu siyahıdan əlavə, Çaxmaq kəndində aşağıdakı ictimai əmlak da var idi.

1886-cı ildə kənddə 222 nəfər, 1897-ci ildə 282 nəfər, 1908-ci ildə 360 nəfər, 1913-cü ildə 406 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə erməni vəhşiləri tərəfində kənd dağıdılmış, əhalisinin bir hissəsi qətlə yetirilmiş, sağ qalanlar Türkiyə ərazisində sığınacaq tapmışlar. Yalnız bölgədə Sovet hökuməti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisinin sağ qalan qismi geri qayıtmış və kəndi təzədən bərpa etmişlər.

1922-ci ildə kənddə 92 nəfər, 1931-ci ildə 89 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

Kənddə 42 təsərrüfatda 200 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır ki, onlar da Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi erməni təcavüzü nəticəsində sonuncu nəfərinə qədər qovulub doğma kəndlərindən çıxarılmış, onların bütün əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

1991-ci il aprelin 19-da kəndin Çaxmaq adı dəyişdirilərək **Kamxut** qoyulmuşdur.

Çaxmaq kəndi Mağaracıq kəndi ilə eyni təsərrüfatda birləşdiyi üçün Mağaracıq kəndində verilmiş digər əmlak həm də Çaxmaq kəndinə aiddir.

Çaxmaq azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məktəb –	1 əd. (8 illik)
Klub –	1 əd.
Mal tövləsi –	4 əd.
Qoyun komu –	2 əd.
Sair tikililər –	2 əd.

MAĞARACIQ

Ağbaba mahalının Amasiya rayonununda, rayon mərkəzindən 9 km məsafədə, dəniz səviyyəsindən 1814 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 308 nəfər, 1897-ci ildə 375 nəfər, 1908-ci ildə 480 nəfər, 1914-cü ildə 539 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə kənd erməni təcavüzünə məruz qalmış, kəndin azərbaycanlı əhalisi qanlı qırğınlarla doğma kəndindən qovulmuşdur.

Bölgədə Sovet hökuməti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisi geri qayıtmış, kəndi bərpa etməyə başlamışlar.

1922-ci ildə kənddə 304 nəfər, 1926-cı ildə 430 nəfər, 1931-ci ildə 490 nəfər azərbaycanlı əhali qeydə alınmışdır.

1988-ci ildə kənddə 207 təsərrüfatda 1.010 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır ki, onlar da Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi erməni təcavüzü nəticəsində sonuncu nəfərinə qədər qovulub doğma kəndlərindən çıxarılmış, onların bütün əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Mağaracıq sovxozuna Çaxmaq kəndi də daxil idi. Ona görə də Mağaracıq kəndində verilmiş ictimai əmlakın siyahısı Çaxmaq kəndinə də aiddir.

Mağaracıq azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məktəb –	1 əd. (10 illik)
Klub –	1 əd.
Poçt -	1 əd.
Tibb məntəqəsi -	1 əd.
İdarə binası -	1 əd.
Mal tövləsi –	14 əd.
Qoyun komu –	7 əd.
Sair tikililər –	4 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1700 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3500 baş
K/t maşınları –	70 əd.
Avtomaşınlar –	17 əd.

QARAÇANTA (ƏZİZBƏYOV)

Ağbaba mahalının Amasiya rayonununda, rayon mərkəzindən 4 km cənub-qərbdə dəniz səviyyəsindən 1856 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 348 nəfər, 1897-ci ildə 440 nəfər, 1908-ci ildə 665 nəfər, 1914-cü ildə 729 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə kənd erməni təcavüzünə məruz qalmış, kəndin azərbaycanlı əhalisi qanlı qırğınlarla doğma kəndindən qovulmuş, yalnız bölgədə Sovet hökuməti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisi geri qayıtmış, kəndi bərpa etməyə başlamışlar. 1922-ci ildə kənddə 547 nəfər, 1926-cı ildə 670 nəfər, 1931-ci ildə 688 nəfər azərbaycanlı əhali qeydə alınmışdır.

Kalbayı Qəhrəmanın evinin qabağındakı daşlı yer qədim qəbiristanlıq idi. Oraya Duz dağı da deyilirdi.

Kənd məscidi 1909-cu ildə Haqverdi və Elləzin pulu ilə tikilmişdi.

Kəndin ilk adı **Qaraçalma** olub, sonra **Qaraçəntey**, sonra **Qaraçanta**, 1939-cu il mayın 4-də isə kəndin adı dəyişdirilərək **Əzizbəyov,** 1991-ci il aprelin 19-da isə Areqnadem qoyulmuşdur.

1988-ci ildə Qaraçanta kəndi 311 ailə-təsərrüfatda 1.700 nəfərdən ibarət idi.

Qaraçanta azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məscid –	1 əd.
Məktəb –	1 əd. (10 illik)
Mədəniyyət evi -	1 əd.
Poçt -	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Mal tövləsi –	13 əd.
Qoyun komu –	4 əd.
Sair tikililər –	5 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1000 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	2500 baş
K/t maşınları –	65 əd.
Avtomaşınlar –	16 əd.
Yaylada tikililər –	30 əd.

DAŞKÖRPÜ

Ağbaba mahalının Amasiya rayonununda, rayon mərkəzindən 1,5 km məsafədə, dəniz səviyyəsindən 2.100 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 246 nəfər, 1908-ci ildə 396 nəfər, 1914-cü ildə 431 nəfər, 1922-ci ildə 220 nəfər, 1931-ci ildə 303 nəfər, 1970-ci ildə 1.000 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1950-ci ildə ermənilər planlaşdırmışdılar ki, rayonun Daşkörpü və Qarabulaq kəndlərini birinci növbədə Azərbaycana köçürsünlər. Həmin ilin sentyabrında Qarabulaq kəndi Azərbaycanın Göyçay rayonunun Alpoud kəndinə köçürüldü. Oktyabrın 26-da isə Daşkörpü kəndinin əhalisini Gümrü şəhərində yük vaqonlarına doldurub Azərbaycana yola saldılar. Camaat Zərdab rayonunun Boyat kəndinə köçməkdən imtina etdi və onları Göyçay rayonunun Çərəkə kəndinə köçürdülər. Sonra adamların bir hissəsi Gəncə və Daşkəsən şəhərində qohumlarının yanına gedib birtəhər yerləşdilər, qalanlar məcbur olub Ermənistana üz tutdular.

Amasiya sovxozuna Daşkörpü kəndi də daxil idi. Ona görə də Amasiya kəndində verilmiş ictimai əmlakın siyahısı Daşkörpü kəndinə də aiddir. Bu siyahıdan əlavə, Daşkörpü kəndində aşağıdakı ictimai əmlak da var idi.

1988-ci ildə kənddə 125 təsərrüfatda 680 nəfər azərbaycanlı vardı ki, onlar da qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı doğma yurdlarından qovulub çıxarıldılar.

Daşkörpü azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məktəb –	1 əd. (8 illik)
Klub –	1 əd.
Yaşayış binası –	2 əd.
Mal tövləsi –	12 əd.
Qoyun komu –	5 əd.
Sair tikililər –	3 əd.

İBİŞ (AYIÇINQILI)

Ağbaba mahalının Amasiya rayonununda, Amasiya rayon mərkəzindən 15 km şimal-qərbdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1897-ci ildə kənddə 118 nəfər, 1906-cı ildə 460, 1914-cü ildə 568 nəfər, 1922-ci ildə 221 nəfər, 1926-cı ildə 299 nəfər, 1931-ci ildə 280, 1970-ci ildə 382 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

Kənddə 1988-ci ildə 92 ailədə 530 nəfər azərbaycanlı əhali vardı. Onlar da qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı təcavüzə məruz qaldı, erməni quldurları tərəfindən doğma kəndlərindən qovulub çıxarıldı, bütün əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alındı.

İbiş (əvvəllər – **Ayıçınqılı**, 19.04.1991-ci ildən – **Dayrik**) Qonçalı heyvandarlıq sovxozu ilə birləşdirilmişdi.

Kəndin bir yanı təpəliklər (Şiştəpə, Məzartəpə), ön tərəfi düzənlik, aşağısı dərə idi. Bu dərə geniş olub Tilburun təpəsinə qədər uzanırdı. Dağların qövsvari çəpər çəkdiyi ərazinin o üzü Sərhəd dərəsi adlanırdı. Keçmiş SSRİ ilə Türkiyənin (indii "Ermənistan"la Türkiyənin) dövlət sərhədi buradan keçirdi. Kəndin üst tərəfində Çamurlu yeri və Çamurlu bulağı, alt tərəfində isə Məsimin bulağı yerləşirdi. Sərhəd Məzartəpənin (kənd qəbristanlığı yerləşən təpə) dibindən keçirdi. Qars tərəfdən axıb gələn Qaraxan çayı kəndin altındakı dərədən keçib, Arpa gölünə tökülürdü.

Qoncalı sovxozuna İbiş kəndi də daxil idi. Ona görə də Qoncalı kəndində verilmiş ictimai əmlakın siyahısı İbiş kəndinə də aiddir. Bu siyahıdan əlavə, İbiş kəndində aşağıdakı ictimai əmlak da var idi.

İbiş azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məktəb –	1 əd. (10 illik)
Klub –	1 əd.
Mal tövləsi –	4 əd.
Qoyun komu –	7 əd.
Sair tikililər –	3 əd.

QONCALI

Ağbaba mahalının Amasiya rayonununda, rayon mərkəzindən 16 km məsafədə, dəniz səviyyəsindən 2112 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1918-1920-ci illərdə Ağbaba mahalının başqa kəndləri kimi, Qoncalı kəndi də erməni təcavüzünün qurbanı olmuş və kənd camaatı baş götürüb Türkiyə ərazisinə getmişdir.

1918-1926-cı illərdə kənd xarabalığa çevrilmiş, sonra yenidən məskunlaşmışdır.

1988-ci ildə kənddə 43 təsərrüfatda 236 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır ki, onlar da qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı doğma yurdlarından qovulub çıxarılmışlar.

Qoncalı sovxozuna İbiş kəndi də daxil idi. Ona görə də Qoncalı kəndində verilmiş ictimai əmlakın siyahısı Daşkörpü kəndinə də aiddir.

Qoncalı azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məktəb –	1 əd. (8 illik)
Klub –	1 əd.
Poçt -	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Baytarlıq məntəqəsi -	1 əd.
Mal tövləsi –	10 əd.
Qoyun komu –	2 əd.
Sair tikililər –	7 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1200 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3600 baş
K/t maşınları –	97 əd.
Avtomaşınlar –	20 əd.

ÇAYBASAR (İLANLI)

Ağbaba mahalının Amasiya rayonununda, rayon mərkəzində 17 km şimal-şərqdə, Arpa çayının yuxarı sağ sahilində, kiçik bir dağın ətəyində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 137 nəfər, 1897-ci ildə 206 nəfər, 1908-cı ildə 240, 1914-cü ildə 276 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə kənd erməni təcavüzünün qurbanı olmuş, kənd camaatı Türkiyə ərazisinə sığınmağa məcbur olmuşdur.

Bölgədə Sovet hökuməti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisi geri qayıtmışdır. Kənddə azərbaycanlıların sayı 1922-ci ildə 146 nəfər, 1926-cı ildə 159 nəfər, 1931-ci ildə 201 nəfər olmuşdur.

Kəndin mərkəzində yerləşən təpədə qədim (eramızın V-VI yüzillərinə aid) alban-xristian kilsəsinin və alban qəbiristanlığının mövcudluğu bu ərazilərin ta qədimdən alban-türk tayfalarına mənsub olduğunu sübut edirdi. Öz abidələrini qoruyan, hətta özgələrinin mədəniyyətini daim oğurlayan ermənilər buradakı kilsənin uçub dağılmasına nədənsə göz yummuşlar. Səbəbi də bu idi ki, həmin kilsə erməni kilsəsi olmamışdır.

1988-ci ilə qədər kənd xeyli böyümüş, ailələrin sayı 120-yə çatmışdı. O dövrdə əhalinin sayı təxminən 450-500 nəfər olmuşdur. 1988-ci il soyqırımı zamanı kənd camaatı Azərbaycana köçərək müxtəlif yerlərdə, xüsusən Bakı, Sumqayıt, Gəncə və Mingəçevir səhərlərində məskunlaşmışlar.

1946-cı il aprelin 26-da kəndin İlanlı adı dəyişdirilərək **Çaybasar**, 1991-ci il aprelin 19-da təzədən dəyişdirilərək **Aravet** qoyulmuşdur.

Çaybasar kəndi Düzkənd kəndi ilə eyni təsərrüfatda birləşdiyi üçün Düzkənd kəndində verilmiş digər əmlak həm də Çaybasar kəndinə aiddir.

Çaybasar azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məktəb –	1 əd. (10 illik)
Klub –	1 əd.
Tibb məntəqəsi -	1 əd.
Mal tövləsi –	4 əd.
Qoyun komu –	3 əd.
Sair tikililər –	2 əd.

DÜZKƏND
(AŞAĞI VƏ YUXARI DÜZKƏND)

Ağbaba mahalının Amasiya rayonununda, Arpaçayın sahilində düzənlik ərazidə, Axuryan (Qərbi Arpaçay) çayının sağ sahilində, rayon mərkəzindən 13 km şimalda kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 348 nəfər, 1897-ci ildə 520 nəfər, 1908-ci ildə 636 nəfər, 1914-cü ildə 722 nəfər, 1922-ci ildə 359 nəfər, 1926-cı ildə 402 nəfər, 1931-ci ildə 468 nəfər, 1970-ci ildə 516 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

Düzkəndin iki qəbiristanlığı (köhnə və təzə) vardı. Köhnə qəbiristanlıq kəndin şimalında, təzə qəbiristanlıq Rustam ağanın sərnəsində idi.

Düzkəndin yaxınlığında iki kənd xarabalığı (Kürdün xarabası, Qasımın xarabası) yerəlşirdi. Qasımın xarabası deyilən xarabalıqda saxsı qablar, çanaqlar, onların qırıqları çox idi. Görünür, vaxtilə bu ərazidə dulusçuluq inkişaf etmiş, dulusçu kürələri olmuşdur.

1988-ci ildə kənddə 112 təsərrüfatda 580 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1991-ci il aprelin 19-da kəndin Düzkənd adı dəyişdirilərək **Halvar** qoyulmuşdur.

Düzkənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məktəb –	1 əd. (10 illik)
Klub –	1 əd.
İdarə binası -	1 əd.
Yaşayış binası –	2 əd.
Mal tövləsi –	9 əd.
Qoyun komu –	5 əd.
Sair tikililər –	4 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1100 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3500 baş
K/t maşınları –	82 əd.
Avtomaşınlar –	22 əd.

QARANAMAZ (YENİYOL)

Ağbaba mahalının Amasiya rayonununda, rayon mərkəzindən 27 km şimal-şərqdə, dəniz səviyyəsindən 2027 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 285 nəfər, 1897-ci ildə 406 nəfər, 1908-ci ildə 559 nəfər, 1914-cü ildə 541 nəfər, 1922-ci ildə 476 nəfər, 1926-cı ildə 451 nəfər, 1931-ci ildə 471 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1988-ci ildə kənddə 174 təsərrüfatda 1272 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır ki, onlar da qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı təcavüzə məruz qalmış, erməni quldurları tərəfindən doğma kəndlərindən qovulub çıxarılmış, bütün əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

1935-ci il yanvarın 3-də kəndin Qaranamaz adı dəyişdirilərək **Yeniyol**, 1991-ci il aprelin 19-da isə **Ağvarik** qoyulmuşdur.

Qaranamaz azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məktəb –	1 əd. (10 illik)
Mədəniyyət evi -	1 əd.
Poçt -	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Mal tövləsi –	12 əd.
Qoyun komu –	13 əd.
Sair tikililər –	5 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1000 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3800 baş
K/t maşınları –	63 əd.
Avtomaşınlar –	22 əd.

GÖLLÜ (GÜLLÜ)

Ağbaba mahalının Amasiya rayonununda, dəniz səviyyəsindən 2.000 m yüksəklikdə, Göy dağın ətəyində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 204 nəfər, 1897-ci ildə 284 nəfər, 1908-ci ildə 313 nəfər, 1914-cü ildə 403 nəfər, 1922-ci ildə 242 nəfər, 1926-cı ildə 306 nəfər, 1931-ci ildə 334 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

Göllü kəndinin üst tərəfində sıldırım qayalıqlar, sol tərəfində düzənliklər yerləşirdi. Düzənlikdə "Xıdır Nəbi babamın ocağı" deyilən böyük bir daş vardı. Əhali bu daşı müqəddəs yer təki qoruyub saxlayırdı.

Kənddə iki qəbirstanlıq vardı. Bu qəbirstanlıqlardan biri azərbaycanlıların idi, digəri isə köhnə qəbiristanlıqdı. Köhnə qəbiristanlığa həm ermənilər, həm də azərbaycanlılar "Alban" qəbiristanlığı deyirdilər. Alban qəbiristanlığında dəfn ounan adamın öz heykəlini ayaq üstə yaxud üzü üstə torpağa qoyurlar. Bu qəbiristanlıqda alban dilində yazılar olurdu.

Göllü kəndinin ortasında bir mağara yerləşirdi. Bu mağaranın eni 50 m, uzunluğu 8 km olardı. Mağaranın girişi kəndin ortasından, çıxışı isə Xonçalı kəndindəndi. Deyilənə görə, 1918-ci ildə erməni-türk müharibəsi zamanı bütün azərbaycanlı kəndlərinin əhalisi burada gizlənmişdir.

Kənddə 140 təsərrüfatda 760 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1991-ci il aprelin 19-da kəndin Göllü adı dəyişdirilərək **Ardenis** qoyulmuşdur.

Göllü azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məktəb –	1 əd. (10 illik)
Klub -	1 əd.
Tibb məntəqəsi -	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Mal tövləsi –	11 əd.
Qoyun komu –	9 əd.
Sair tikililər –	4 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	950 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	4500 baş
K/t maşınları –	53 əd.
Avtomaşınlar –	19 əd.

TƏPƏKÖY (TƏPƏKƏND)

Ağbaba mahalının Amasiya rayonununda, rayon mərkəzindən 15 km şimal-qərbdə, dəniz səviyyəsindən 2027 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 199 nəfər, 1897-ci ildə 303 nəfər, 1908-ci ildə 296 nəfər, 1914-cü ildə 431 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə kənd erməni daşnakları tərəfindən dağıdılmış, talanmış, əhalisinin bir hissəsini qətlə yetirmiş, sağ qalanlar Türkiyə ərazisinə mühacirət etmişlər.

Bölgədə Sovet hökuməti qurulduqdan sonra kəndin sağ qalan qaçqın əhalisi geri qayıtmış, kənddə 1922-ci ildə 71 nəfər, 1931-ci ildə 174 nəfər azərbaycanlı qeydə alınmışdır.

1988-ci ildə kənddə 142 təsərrüfatda 757 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır ki, onlar da qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı təcavüzə məruz qalmış, erməni quldurları tərəfindən doğma kəndlərindən qovulub çıxarılmış, bütün əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

1991-ci il aprelin 19-da kəndin Təpəkənd adı dəyişdirilərək **Daştavayr** qoyulmuşdur.

Təpəköy azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məktəb –	1 əd. (10 illik)
Klub -	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Kənd soveti binası -	1 əd.
Mal tövləsi –	11 əd.
Qoyun komu –	9 əd.
Sair tikililər –	5 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1300 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3700 baş
K/t maşınları –	50 əd.
Avtomaşınlar –	17 əd.

SULTANABAD (ŞURABAD)

Ağbaba mahalının Amasiya rayonununda, Arpagölü su anbarının şərq sahilində, rayon mərkəzindən 20 km məsafədə, dəniz səviyyəsindən 2006 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 171 nəfər, 1897-ci ildə 249 nəfər, 1908-ci ildə 286 nəfər, 1914-cü ildə 384 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə kənd erməni daşnakları tərəfindən vəhşicəsinə dağıdılmış, talanmış, əhalisinin bir hissəsini qətlə yetirmiş, sağ qalanlar Türkiyə ərazisinə mühacirət etmişlər.

Bölgədə Sovet hökuməti qurulduqdan sonra kəndin sağ qalan qaçqın əhalisi geri qayıtmış, kənddə 1922-ci ildə 144 nəfər, 1926-cı ildə 198 nəfər, 1931-ci ildə 224 nəfər azərbaycanlı qeydə alınmışdır.

1948-1953-cü illərdə kəndin əhalisi Göyçayın Alpout kəndinə deportasiya olunsa da, 1950-ci illərin axırlarında kənd camaatnın çox az hissəsi öz yerlərinə qayıtdılar.

1988-ci ildə kənddə 60 təsərrüfatda 319 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır ki, onlar da qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı təcavüzə məruz qalmış, erməni quldurları tərəfindən doğma kəndlərindən qovulub çıxarılmış, bütün əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Kəndin Sultanabad adı Sovet dövründə dəyişdirilərək **Şurabad** qoyulmuşdur

Sultanabad azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məktəb –	1 əd. (ibtidai)
Klub -	1 əd.
Xəstəxana -	1 (10)
Poçt -	1 əd.
Baytarlıq məntəqəsi –	1 əd.
Pendir zavodu –	1 əd.

BALIQLI

Ağbaba mahalının Amasiya rayonunda, rayon mərkəzindən 21 km şimal-qərbdə Arpa gölünün şimal-şərq sahilində, dəniz səviyyəsindən 2016 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 205 nəfər, 1897-ci ildə 326 nəfər, 1908-ci ildə 372 nəfər, 1914-cü ildə 474 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə kənd erməni daşnakları tərəfindən vəhşicəsinə dağıdılmış, talanmış, əhalisinin bir hissəsini qətlə yetirmiş, sağ qalanlar Türkiyə ərazisinə mühacirət etmişlər.

Bölgədə Sovet hökuməti qurulduqdan sonra kəndin sağ qalan qaçqın əhalisinin çox az bir hissəsi geri qayıtmış, kənddə 1922-ci ildə 119 nəfər, 1931-ci ildə 205 nəfər azərbaycanlı qeydə alınmışdır.

1988-ci ildə kənddə 90 təsərrüfatda 432 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır, ki, həmin il ermənilər tərəfindən soyqırımına məruz qalaraq qanlı qırğınlarla qovulub kənddən çıxarılmışlar.

1991-ci il aprelin 19-da kəndin Balıqlı adı dəyişdirilərək **Zorakert** qoyulmuşdur.

Balıqlı sovxozuna Öksüz kəndi də daxil idi.

Balıqlı azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məscid –	1 əd.
Məktəb –	1 əd. (8 illik)
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Mal tövləsi –	11 əd.
Qoyun komu –	7 əd.
Sair tikililər –	2 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1100 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	2800 baş
K/t maşınları –	46 əd.
Avtomaşınlar –	17 əd.
Yaylada tikililər –	1 əd.

ÖKSÜZ

Ağbaba mahalının Amasiya rayonununda, rayon mərkəzindən 23 km məsafədə, dəniz səviyyəsindən 2176 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 62 nəfər, 1897-ci ildə 96 nəfər, 1908-ci ildə 153 nəfər, 1914-cü ildə 176 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə kənd erməni daşnakları tərəfindən vəhşicəsinə dağıdılmış, talanmış, əhalisinin bir hissəsini qətlə yetirmiş, sağ qalanlar Türkiyə ərazisinə mühacirət etmişlər.

Bölgədə Sovet hökuməti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisi geri qayıtmış, kənddə 1922-ci ildə 202 nəfər, 1926-cı ildə 242 nəfər, 1931-ci ildə 270 nəfər azərbaycanlı qeydə alınmışdır.

1988-ci ildə kənddə 54 təsərrüfatda 291 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır ki, onlar da qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı təcavüzə məruz qalmış, erməni quldurları tərəfindən doğma kəndlərindən qovulub çıxarılmış, bütün əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Balıqlı sovxozuna Öksüz kəndi də daxil idi. Ona görə də Balıqlı kəndində verilmiş ictimai əmlakın siyahısı Öksüz kəndinə də aiddir. Bu siyahıdan əlavə, Öksüz kəndində aşağıdakı ictimai əmlak da var idi.

Öksüz azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məktəb –	1 əd. (8 illik)
Klub –	1 əd.
Mal tövləsi –	3 əd.
Qoyun komu –	2 əd.
Sair tikililər –	2 əd.

GÜLLÜCƏ

Ağbaba mahalının Amasiya rayonununda, rayon mərkəzindən 24 km məsafədə, dəniz səviyyəsindən 2048 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 193 nəfər, 1897-ci ildə 288 nəfər, 1908-ci ildə 324 nəfər, 1914-cü ildə 378 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə kənd erməni daşnakları tərəfindən vəhşicəsinə dağıdılmış, talanmış, əhalisinin bir hissəsini qətlə yetirmiş, sağ qalanlar Türkiyə ərazisinə mühacirət etmişlər.

Bölgədə Sovet hökuməti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisi geri qayıtmış, öz kəndlərini təzədən bərpa etməyə başlamışlar. Kənddə 1922-ci ildə 517 nəfər, 1926-cı ildə 559 nəfər, 1931-ci ildə 576 nəfər, 1939-cu ildə 624 nəfər, 1959-cu ildə 594 nəfər, 1979-cu ildə 985 nəfər azərbaycanlı qeydə alınmışdır.

Kənddə 182 təsərrüfatda 920 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

Güllücə sovxozuna Ellər kəndi də daxil idi. Ona görə də Güllücə kəndində verilmiş ictimai əmlakın siyahısı Ellər kəndinə də aiddir.

Güllücə azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məktəb –	1 əd. (10 illik)
Klub –	1 əd.
Tibb məntəqəsi -	1 əd.
İdarə binası -	1 əd.
Mal tövləsi –	12 əd.
Qoyun komu –	5 əd.
Sair tikililər –	6 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1200 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3800 baş
K/t maşınları –	79 əd.
Avtomaşınlar –	25 əd.

ELLƏR OYUĞU (ELLƏR)

Ağbaba mahalının Amasiya rayonununda, rayon mərkəzindən 26 km məsafədə dəniz səviyyəsindən 2134 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 232 nəfər, 1897-ci ildə 361 nəfər, 1908-ci ildə 363 nəfər, 1914-cü ildə 437 nəfər, 1922-ci ildə 222 nəfər, 1931-ci ildə 317 nəfər, azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1988-ci ildə kənddə 70 təsərrüfatda 328 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır ki, onlar da qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı təcavüzə məruz qalmış, erməni quldurları tərəfindən doğma kəndlərindən qovulub çıxarılmış, bütün əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Kəndin Ellər Oyuğu adı sonralar dəyişdirilərək **Ellərkənd** qoyulmuşdur.

Güllücə sovxozuna Ellər kəndi də daxil idi. Ona görə də Güllücə kəndində verilmiş ictimai əmlakın siyahısı Ellər kəndinə də aiddir. Bu siyahıdan əlavə, Ellər kəndində aşağıdakı ictimai əmlak da var idi.

Ellər Oyuğu kəndi azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məktəb –	1 əd. (8 illik)
Klub –	1 əd.
Mal tövləsi –	3 əd.
Qoyun komu –	4 əd.
Sair tikililər –	3 əd.

ÇİVİNLİ

Ağbaba mahalının Amasiya rayonununda, rayon mərkəzindən 27 km şimal-qərbdə, dəniz səviyyəsindən 2134 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kənddə 1922-ci ildə 234 nəfər, 1926-cı ildə 293 nəfər, 1931-ci ildə 326 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1988-ci ildə kənddə 96 təsərrüfatda 591 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır ki, onlar da qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı təcavüzə məruz qalmış, erməni quldurları tərəfindən doğma kəndlərindən qovulub çıxarılmış, bütün əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

1991-ci il aprelin 19-da kəndin Çivinli adı dəyişdirilərək **Yeğnacur** qoyulmuşdur.

Hozukənd sovxozuna Çivinli kəndi də daxil idi. Ona görə də Hozukənd kəndində verilmiş ictimai əmlakın siyahısı Çivinli kəndinə də aiddir. Bu siyahıdan əlavə, Çivinli kəndində aşağıdakı ictimai əmlak da var idi.

Çivinli azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məktəb –	1 əd. (10 illik)
Klub –	1 əd.
Mal tövləsi –	4 əd.
Qoyun komu –	5 əd.
Sair tikililər –	4 əd.

HOZUKƏND (QUZUKƏND)

Ağbaba mahalının Amasiya rayonununda, rayon mərkəzindən 25 km şimal-qərbdə, dəniz səviyyəsindən 2112 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 222 nəfər, 1897-ci ildə 382 nəfər, 1908-ci ildə 379 nəfər, 1914-cü ildə 455 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır. 1918-1920-ci illərdə kənd erməni daşnakları tərəfindən vəhşicəsinə dağıdılmış, talanmış, əhalisinin bir hissəsini qətlə yetirmiş, sağ qalanlar Türkiyə ərazisinə mühacirət etmişlər. Bölgədə Sovet hökuməti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisi geri qayıtmışlar. Kənddə 1922-ci ildə 443 nəfər, 1931-ci ildə 497 nəfər azərbaycanlı qeydə alınmışdır.

1988-ci ildə kənddə 179 təsərrüfatda 984 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır ki, onlar da qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı təcavüzə məruz qalmış, erməni quldurları tərəfindən doğma kəndlərindən qovulub çıxarılmış, bütün əmlakları, ev və mülkləri əllərindən alınmışdır.

Kəndin Hozukənd adı 1945-ci ildən **Quzukənd** kimi işlənmişdir.

Hozukənd sovxozuna Çivinli kəndi də daxil idi. Ona görə də Hozukənd kəndində verilmiş ictimai əmlakın siyahısı Çivinli kəndinə də aiddir. Bu siyahıdan əlavə, Çivinli kəndində aşağıdakı ictimai əmlak da var idi.

Quzukənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məktəb –	1 əd. (10 illik)
Klub –	1 əd.
Poçt -	1 əd.
Tibb məntəqəsi -	1 əd.
İdarə binası -	1 əd.
Kənd soveti binası -	1 əd.
Mal tövləsi –	7 əd.
Qoyun komu –	10 əd.
Sair tikililər –	6 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1400 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	7200 baş
K/t maşınları –	91 əd.
Avtomaşınlar –	24 əd.

QARABULAQ

Ağbaba mahalının Amasiya rayonununda, rayon mərkəzindən 33 km şimal-qərbdə, Arpa gölünün qərb sahilində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 185 nəfər, 1908-ci ildə 352 nəfər, 1914-cü ildə 382 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə kənd erməni daşnakları tərəfindən vəhşicəsinə dağıdılmış, talanmış, əhalisinin bir hissəsini qətlə yetirmiş, sağ qalanlar Türkiyə ərazisinə mühacirət etmişlər. Yalnız 10 ildən sonra kəndin qaçqın əhalisinin az bir qismi geri qayıtmış, öz kəndlərini təzədən bərpa etməyə başlamışlar. Kənddə 1931-ci ildə 179 nəfər azərbaycanlı qeydə alınmışdır.

1988-ci ildə kənddə 57 təsərrüfatda 293 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır ki, onlar da qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı təcavüzə məruz qalmış, erməni quldurları tərəfindən doğma kəndlərindən qovulub çıxarılmış, bütün əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Qarabulaq azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məktəb –	1 əd. (8 illik)
Klub -	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Yaşayış binası -	2 əd.
Mal tövləsi –	3 əd.
Sair tikililər –	2 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	600 baş
K/t maşınları –	21 əd.
Avtomaşınlar –	6 əd.

AMASİYA

Ağbaba mahalının Amasiya rayonununda kənd, sonralar şəhərtipli qəsəbə, Amasiya rayonunun mərkəzi.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 274 nəfər, 1914-ci ildə 564 nəfər, 1922-cü ildə 167 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1988-ci ildə kənddə 302 təsərrüfatda 1.600 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır ki, onlar da qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı təcavüzə məruz qalmış, erməni quldurları tərəfindən doğma kəndlərindən qovulub çıxarılmış, bütün əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Amasiya sovxozuna Daşkörpü kəndi də daxil idi. Ona görə də burada verilmiş ictimai əmlakın siyahısı Daşkörpü kəndinə də aiddir.

Amasiya azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məscid –	1 əd.
Məktəb –	1 əd. (10 illik)
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Mal tövləsi –	4 əd.
Qoyun komu –	3 əd.
Sair tikililər –	8 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1400 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3700 baş
K/t maşınları –	82 əd.
Avtomaşınlar –	23 əd.
Yaylada tikililər –	1 əd.

SƏRDARABAD, (QURDUQULU, HOKTEMBERYAN) RAYONU

1988-ci ilə qədər Sərdarabad rayonunda mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin siyahısı

Qarışıq yaşayış məntəqəsi

1. Hacı Bayramlı (03.01.1935-ci ildən – Bağçalar, 03.07.1968-ci ildən – Baqaran).

HACI BAYRAMLI (BAXÇALAR, BAQARAN)

Sərdarabad mahalı ərazisində, Sərdarabad rayonunda, rayon mərkəzindən 32 km qərbdəAraz çayı ilə Arpaçay çayının birləşdiyi yerdə kənd.

1918-ci ilə qədər kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar, 1920-ci illərdən etibarən azərbaycanlılarla ermənilərin yanaşı yaşadığı qarışıq kənd olmuşdur.

1831-ci ildə kənddə 332 nəfər, 1873-cü ildə 447 nəfər, 1886-cı ildə 434 nəfər, 1897-ci ildə 476 nəfər, 1914-cü ildə 461 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə kənd erməni daşnakları tərəfindən vəhşicəsinə dağıdılmış, talanmış, əhalisinin bir hissəsini qətlə yetirmiş, sağ qalanlar Türkiyə ərazisinə mühacirət etmişlər.

Bölgədə Sovet hökuməti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisi geri qayıtmış, artıq kənddə gəlmə ermənilərin məskunlaşdırıldığını görmüşlər. O vaxtdan kənd azərbaycanlılarla ermənilərin yanaşı yaşadığı qarışıq kənd olmuşdur. Kənddə 1922-ci ildə 325 nəfər azərbaycanlı, 1926-cı ildə 334 nəfər azərbaycanlı, 13 nəfər erməni, 1931-ci ildə 403 nəfər azərbaycanlı, 8 nəfər erməni qeydə alınmışdır.

1948-1953-cü illər deportasiyası zamanı kəndin azərbaycanlı əhalisi Azərbaycana köçürülsə də, kənddə yaşamaqda davam edən azərbaycanlılar qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı erməni quldurları tərəfindən doğma kəndlərindən qovulub çıxarılmış, bütün əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

1935-ci il yanvarın 3-də kəndin **Hacı Bayramlı** adı dəyişdirilərək **Bağçalar**, 1968-ci il iyulun 3-də isə yenidən dəyişdirilərək **Baqaran** qoyulmuşdur.

KARVANSARA (İCEVAN) RAYONU

Qazax-Şəmşəddil sultanlığı ərazisində rayon. 1930-cu il sentyabrın 9-da yaradılmışdır. Ərazisi 1336 kv.km-dir.

Rayon mərkəzi respublika tabeli Karvansara (İcevan) şəhəridir.

Rayon mərkəzinə ən yaxın dəmiryol dayanacağı 41 km kənarda yerləşən Ağstafa stansiyasıdır (Azərbaycan Respublikasının Ağstafa rayonu ərazisində).

Rayon mərkəzinədən İrəvan şəhərinə olan məsafə 142 km-dir.

1988-ci ilə qədər Karvansara rayonunda mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin siyahısı

Xalis azərbaycanlı yaşayış məntəqələri

1. Göyərçin
2. Mürteyil (Çiçəkbulaq-1978, Qeğatan-1991)
3. Haqqıxlı (25.01.1978-ci ildən – Səməd Vurğun, 19.04.1991-ci ildən – Hovk)
4. Alaçıxqaya (sonralar – Alaçux)
5. Ağkilsə (19.04.1991-ci ildən – Cermakavan)
6. Polad (19.04.1991-ci ildən – Xaçardzon)
7. Salah (19.04.1991-ci ildən – Akavanavank)

Karvansara rayonu azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	6 əd.
Klub –	5 əd.
İdarə binası –	5 əd.
Uşaq bağçası –	2 əd.
Xəstəxana –	3 əd.
Həkim məntəqəsi –	5 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	5800 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	8600 baş
Tövlələr –	50 əd.
Transformator –	24 əd.

Dəyirman –	3 əd.
Anbar binası –	40 əd.
Avtomaşınlar –	92 əd.
Traktor –	111 əd.
K/t texnikası –	166 əd.
Məktəb, kitabxana –	12 əd.
Sair tikililər –	220 əd.
Su nasosu stansiyası –	11 əd.
Arı ailəsi –	380 əd.
Bağlar –	57 ha
Donuz –	1990 baş

GÖYƏRÇİN

Qaraqoyunlu mahalı ərazisində, Karvansara rayonununda kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1897-ci ildə kənddə 257 nəfər, 1904-cü ildə 89 nəfər, 1914-cü ildə 93 nəfər, 1916-cı ildə 132 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə kənd erməni daşnakları tərəfindən vəhşicəsinə dağıdılmış, talanmış, əhalisinin bir hissəsini qətlə yetirmiş, sağ qalanlar Türkiyə ərazisinə mühacirət etmişlər.

Bölgədə Sovet hökuməti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisini geri qayıtmış və kəndi təzədən bərpa etməyə başlamışlar. 1922-ci ildə kənddə 143 nəfər, 1926-cı ildə 221 nəfər, 1931-ci ildə 205 nəfər, 1939-cu ildə 237 nəfər, 1950-ci ildə 107 nəfər azərbaycanlı qeydə alınmışdır.

XIX əsrdə Qafqazda Göyərçin adlı altı kənd olmuşdur. Göyərçin sözü iki məna verir. Onlardan biri göyərçin quşunun, ikinci isə qədim Türk tayfasının adıdır.

Kənd 1956-cı ildə ləğv edilmiş və Salah kəndinə köçürülmüş, qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı Göyərçin kəndinin azərbaycanlı əhalisi Salah kəndinin əhalisi ilə birlikdə erməni quldurları tərəfindən doğma kəndlərindən qovulub çıxarılmış, bütün əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Kəndin 1956-cı ildə ermənilər tərəfindən köçürülməsinin əsas səbəbi ondan ibarət idi ki, bu kəndin ərazisindəki Alban çarlığı dövrünə aid maddi və mədəni tarixi abidələr çoxluq təşkil edirdi. Burada olan qəbiristanlıq, ölçüsü 2x3, 3x3 m olan iri və nəhəng baş daşları adamı valeh edirdi. Ermənilər yaxşı başa düşürdülər ki, əgər türklər Göyərçinlidə yaşasalar, bu abidələri onlar erməniləşdirə bilməyəcəklər. Ona görə də Göyərçinli kəndini ləğv etdilər və onu Salah kəndinə birləşdirdilər.

MURTEYİL

Qaraqoyunlu mahalı ərazisində, Karvansara rayonununda, rayon mərkəzindən 35 km cənub-qərbdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1897-ci ildə kənddə 43 nəfər, 1904-cü ildə 86 nəfər, 1919-cu ildə 187 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1919-cu ilin əvvəllərində Andranikin quldur dəstələri kəndə hücum etmiş, onu dağıtmış, talamış, əhalisinin bir hissəsini qətlə yetirmiş, sağ qalanlar qovub kənddən çıxarmışlar.

Bölgədə Sovet hökuməti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisini geri qayıtmış və kəndi təzədən bərpa etməyə başlamışlar. 1922-ci ildə kənddə 86 nəfər, 1926-cı ildə 103 nəfər, 1931-ci ildə 161 nəfər azərbaycanlı qeydə alınmışdır.

1987-ci ildə kənddə cəmi 15 azərbaycanlı ailəsi olmuşdur ki, onlar da qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı erməni quldurları tərəfindən doğma kəndlərindən qovulub çıxarılmış, bütün əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Murteyil sözü, yəni Murtu eli, Murtu tayfası mənasını verir. Murteyillilər Türk mənşəli Təklə tayfasının Murtulu qolundan formalaşmışlar.

1978-ci il yanvarın 25-də kəndin Murteyil adı dəyişdirilərək **Çiçəkbulaq**, 1991-ci il aprelin 19-da yenidən dəyişdirilərək **Qeğatan** qoyulmuşdur.

HAQQIXLI (VURĞUN)

Karvansara rayonununda, rayon mərkəzindən 18 km məsafədə Qaraqoyunlu mahalanın cənub-qərbində, Qazax-Dilcan şose yolunun qərbində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 32 təsərrüfatda 265 nəfər (146 kişi, 119 qadın) azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

Azərbaycanın Rusiya tərəfindən işğalından sonra Yelizavetpol (Gəncə) quberniyasının Qazax qəzasının Dilican nahiyəsinin, sovetləşmə zamanı Dilican rayonunun, 1938-ci ilin yanvarından sonra isə Karvansara (İcevan) rayonunun tərkibində olmuşdur.

Kənddə 1897-ci ildə 372 nəfər, 1904-cü ildə 342 nəfər, 1916-cı ildə 450 nəfər, 1919-cu ildə 121 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır. Kənd əhalisi 1897, 1905, 1919-1920, 1988-ci illərdə erməni millətçiləri tərəfindən vəhşicəsinə qırılmış, deportasiya edilmişdir.

Ermənistanda Sovet hökuməti qurulduqdan sonra sağ qalan əhali yenidən doğma kəndlərinə qayıtmışlar.

Sovet hakimiyyəti illərində burada 1922-ci ildə 306 nəfər, 1926-cı ildə 331 nəfər, 1931-ci ildə 412 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

Haqqıxlı kəndinin əhalisi 1919-cu il soyqırımı zamanı yenə də talana və qırğına məruz qalmışlar. 1919-cu ilin mart ayında bu kəndin adamlarını kəndin yaxınlığındakı Danaqıran adlı qışlaqdakı mal komuna yığıb komun bacalarından neft töküb odlamışlar. Buradan yalnız bir nəfər kolluqlar arasından qaçıb qurtara bilmişdir. Erməni qaniçənləri kənddə salamat qalmış adamlara da divan tutmuşlar, hətta kəndin ən nüfuzlu adamı, məşhur olan Molla Nəbini qətlə yetirmişlər.

1988-ci ilin dekabr ayında axşam üstü Ermənistan hökumətinin göstərişi ilə kəndə göndərilmiş yük maşınları ilə çoxlu milis işçilərinin təzyiqi altında yalnız yüngül barxana ilə kənd əhalisini silah zoruna Qazax-İcevan sərhədinə qovmuşlar. Qaraqoyunlu mahalında ilk ağır zərbə Haqqıxlı kənd əhalisinə endirildi. Kənd və kəndə gələn yollar tutulduğundan kənd əhalisi heç bir kənddən və Qazax rayonundan kömək ala bilməmişlər. Kənd əhalisinin bütün əmlakları, mal-qaraları erməni silahlı qüvvələri tərəfindən qarət və talan edilmişdir.

1978-ci il yanvarın 25-də kəndin Haqqıxlı adı dəyişdirilərək **Səməd Vurğun**, 1991-ci il aprelin 19-da yenidən dəyişdirilərək **Hovk** qoyulmuşdur.

Haqqıxlı kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1200 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3100 baş
Tövlələr –	16 əd.
Transformator –	7 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Anbar binası –	12 əd.
Avtomaşınlar –	27 əd.
Traktor –	34 əd.
K/t texnikası –	82 əd.
Məktəb, kitabxana –	2 əd.
Sair tikililər –	66 əd.
Su nasosu stansiyası –	3 əd.
Arı ailəsi –	210 əd.
Bağlar –	34 ha

ALAÇIXQAYA (ALAÇIX)

Qaraqoyunlu mahalı ərazisində, Karvansara rayonununda, rayon mərkəzindən 28 km cənubda, Tərsəçayın (bu çay tərsinə, yəni şimala axırdı) 2 km-də, çayın hər iki sahilində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1897-ci ildə kənddə 85 nəfər, 1919-cu ildə 166 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır. 1919-cu ilin yazında kənd erməni daşnakları tərəfindən vəhşicəsinə dağıdılmış, talanmış, əhalisinin bir hissəsini qətlə yetirmiş, sağ qalanları qovub kənddən çıxarmışlar. Bölgədə Sovet hökuməti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisi geri qayıtmışlar. 1922-ci ildə kənddə 97 nəfər, 1931-ci ildə 119 nəfər azərbaycanlı qeydə alınmışdır.

Kəndin ortasında, Tərsəçayın sağ sahilindəki vadidəki yüksəklikdə qayalıqdan qopmuş iki nəhəng daş var idi. Ta qədim zamanlardan insanlar ondan alaçıq kimi istifadə etmişlər. Kənd öz adını da burdan almışdır.

1988-ci ildə kənd 50 evdən, 154 nəfərdən ibarət idi. Həmin il Qaraqoyunlu dərəsinin Alaçıqqaya kəndində XX əsrin ən dəhşətli faciələrindən biri baş verdi. Azğınlaşmış erməni daşnakları bu bölgədə yerləşdirilmiş rus əsgərlərinə məhəl qoymadan axşam saat 21 radələrində yoldan ötərkən sürücü Eldarın gəlini Zoya Hətəmqızını güllə ilə vurub aradan çıxmışdılar.

Alaçıxqaya kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	700 baş
Tövlələr –	4 əd.
Transformator –	2 əd.
Anbar binası –	3 əd.
Avtomaşınlar –	7 əd.
Traktor –	7 əd.
K/t texnikası –	17 əd.
Məktəb, kitabxana –	2 əd.
Sair tikililər –	4 əd.
Donuz –	1200 baş

AĞKİLSƏ

Qaraqoyunlu mahalı ərazisində, Karvansara rayonununda, rayon mərkəzindən 27 km cənub-qərbdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

"Gəncə-Qarabağ əyalətinin müfəssəl dəftəri"ndə (1727) Gəncə livasının Qaraqaya nahiyəsinin **Ağkilsə məzrəsi** kimi qeydə alınmış, kəndin ərazisində dənli bitkilər əkilməsindən dövlətin müxtəlif vergilər şəklində ildə 3.000 ağça gəlir əldə etdiyi göstərilmişdir. Həmin mənbədə kəndin indiki Çəmbərək rayonu ərazisindəki Darılıq kəndi ilə yanaşı verilməsi ("**Darılıq kəndi və Ağkilsə məzrəsi"** şəklində) onların yanaşı yerləşməsi fikrini söyləməyə əsas verir.

Kənddə 1897-ci ildə 115 nəfər, 1904-cü ildə 130 nəfər, 1919-cu ildə 151 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1919-cu ilin əvvəllərində erməni daşnak quldur dəstələri Dilican tərəfdən kəndə hücum edib, əhalinin bir hissəsini qətlə yetirmiş, sağ qalanlar doğma yurddan didərgin düşmüşlər.

Ermənistanda Sovet hökuməti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisinin bir qismi geri qayıtmış, dağılmış kəndi bərpa etmişlər. 1922-ci ildə kənddə 132 nəfər, 1926-cı ildə 114 nəfər, 1931-ci ildə 166 nəfər, 1959-cu ildə 187 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

Adları keçən üç Qaraqoyunlu kəndinin əhalisi 1948-1953-cü illərin deportasiyasına məruz qalaraq bir hissəsi Qazax rayonuna köçürülmüşdülər.

1987-ci ildə kənddə 70 təsərrüfatda 154 nəfər azərbaycanlı yaşayırdı.

Ağkilsə və ondan çox yüksəklərdə, Göyçə gölünün şərqindəki yaylanın arxasında yerləşən **Murteyil** kəndi **Polad kənd** sovetliyinə və eyni adlı kolxoz, sonralar isə sovxoz təsərrüfatının tərkibində idilər.

1991-ci il aprelin 19-da kəndin Ağkilsə adı dəyişdirilərək **Cermakavan** qoyulmuşdur.

POLAD

Qaraqoyunlu mahalı ərazisində, Karvansara rayonununda, rayon mərkəzindən 18 km məsafədə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1873-cü ildə kənddə 290 nəfər, 1886-cı ildə 48 təsərrüfatda 390 nəfər (199 kişi, 191 qadın), 1897-ci ildə 228 nəfər, 1904-cü ildə 263 nəfər, 1914-cü ildə 347 nəfər, 1916-cı ildə 685 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1919-cu ilin əvvəllərində erməni quldur dəstələri kəndə hücum edib, əhalinin bir hissəsini qətlə yetirmiş, sağ qalanlar doğma yurddan didərgin düşmüşlər. 1920-ci illərin əvvəllərində kəndin qaçqın əhalisinin bir qismi geri qayıtmış, dağılmış kəndi bərpa etmişlər. 1922-ci ildə kənddə 302 nəfər, 1926-cı ildə 319 nəfər, 1931-ci ildə 452 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1988-ci ildə gecə ikən Polad camaatı yuxudan hövlənək qaldırılaraq erməni və rus silahlı birləşmələri tərəfindən güclə və zorakılıqla avtobuslara mindirilərək Qazax rayonu ərazisinə yola salınmışdır.

1991-ci il aprelin 19-da kəndin Polad adı **Xaçardzon** qoyulmuşdur.

Polad-Murteyil-Ağkilsə kəndləri azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	3 əd.
Klub –	2 əd.
İdarə binası –	3 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	2 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1800 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	2700 baş
Tövlələr –	16 əd.
Transformator –	9 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Anbar binası –	14 əd.
Avtomaşınlar –	29 əd.
Traktor –	39 əd.
K/t texnikası –	77 əd.
Məktəb, kitabxana –	2 əd.
Sair tikililər –	76 əd.
Su nasosu stansiyası –	2 əd.
Bağlar –	6 ha

SALAH

Karvansara rayonunda, Tərsəçayın sahillərində, rayon mərkəzindən 15 km məsafədə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1897-ci ildə kənddə 184 nəfər, 1904-cü ildə 56 nəfər, 1914-cü ildə 64 nəfər, 1916-cı ildə 72 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

Salahlılar 1988-ci ilin şaxtalı-qarlı dekab gecəsində qəddarlıqla erməni daşnaqları və onlara havadarlıq edən rus silahlı birləşmələri tərəfindən qovuldular.

1931-ci ildə Salah kəndində yaşayanların sayı 112 nəfər olmuşdur.

1991-ci il aprelin 19-da kəndin Salah adı dəyişdirilərək **Akavanavank** qoyulmuşdur.

Salah kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	2100 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	2800 baş
Tövlələr –	14 əd.
Transformator –	6 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Anbar binası –	11 əd.
Avtomaşınlar –	29 əd.
Traktor –	31 əd.
K/t texnikası –	90 əd.
Məktəb –	2 əd.
Sair tikililər –	74 əd.
Su nasosu stansiyası –	6 əd.
Arı ailəsi –	170 əd.
Bağlar –	17 ha
Donuz –	790 baş

BASARKEÇƏR (VARDENİS) RAYONU

Göyçə mahalı ərazisində rayon. 1930-cu il sentyabrın 9-da yaradılıb. 1969-cu il iyunun 11-nə qədər Basarkeçər rayonu, həmin tarixdən etibarən isə Vardenis rayonu adlandırılıb. Ərazisi 1151 kv.km-dir.

Rayon mərkəzi şəhər tipli Basarkeçər (Vardenis) qəsəbəsidir.

Rayon mərkəzinə ən yaxın dəmiryol dayanacağı 104 km kənarda yerləşən Yelenovka (Sevan) stansiyasıdır (Yelenovka rayonu ərazisində).

Rayon mərkəzində İrəvan şəhərinə olan məsafə 168 km-dir.

1988-ci ilə qədər Basarkeçər rayonunda mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin siyahısı

Xalis azərbaycanlı yaşayış məntəqələri

1. Hüseynquluağalı (15.12.1948-ci ildən – Nərimanlı, 19.04.1991-ci ildən – Şatvan-1991)
2. Böyük Qaraqoyunlu (03.01.1935-ci ildən – Əzizli, 19.04.1991-ci ildən – Norabak)
3. Aşağı Şorca
4. Yuxarı Şorca
5. Daşkənd (19.04.1991-ci ildən – Hayrk)
6. Sarıyaqub (19.04.1991-ci ildən – Çaxkadzor)
7. Qayabaşı (19.04.1991-ci ildən – Qeğamabak)
8. Qoşabulaq (19.04.1991-ci ildən – Şadcrek)
9. Zərzibil (03.01.1935-ci ildən – Zərkənd, 19.04.1991-ci ildən – Kut)
10. Ağkilsə (03.01.1935-ci ildən – Azad)
11. Zod (19.04.1991-ci ildən – Sotk)
12. Babacan (25.01.1978-ci ildən – Qızılkənd)
13. Pəmbək
14. Dərə (19.04.1991-ci ildən – Daranak)
15. Şişqaya (19.04.1991-ci ildən – Qukariç)
16. Bala Məzrə (19.04.1991-ci ildən – Pokr Masrik)
17. Oğruca (sonralar – Qaraiman, 25.01.1978-ci ildən – Sovetkənd, 19.04.1991-ci ildən – Kaxaki)
18. Kəsəmən (25.01.1978-ci ildən – Bahar, 19.04.1991-ci ildən – Artunk)
19. İnəkdağı (25.01.1978-ci ildən – Yenikənd, 19.04.1991-ci ildən – Tretuk)

20. Qanlı (12.08.1946-cı ildən – Qamışlı)

21. Kərkibaş (25.05.1967-ci ildən – Şəfəq, 19.04.1991-ci ildən – Vanevan)

23. Subatan (19.04.1991-ci ildən – Geğakar)

24. Sultanəliqışlaq (sonralar – Canəhməd, 03.07.1969-cu ildən – Günəşli, 19.04.1991-ci ildən – Kutakan)

25. Ağyoxuş

26. Sətənəxaç (03.01.1935-ci ildən – Güney, 19.04.1991-ci ildən – Arevuni)

Qarışıq yaşayış məntəqələri

27. Yuxarı Zağalı (25.01.1978-ci ildən – Axbradzor)

28. Çaxırlı (25.01.1978-ci ildən – Sovetakert, 19.04.1991-ci ildən – Paqaxbyur)

29. Tüskülü (25.01.1978-ci ildən – Lusakunk)

30. Böyük Məzrə (19.04.1991-ci ildən – Medz Masrik)

31. Qızılvəng (24.07.1940-cı ildən – Çiçəkli, 25.01.1978-ci ildən – Makenis)

32. Torfavan qəsəbəsi

HÜSEYNQULUAĞALI (NƏRİMANLI)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 4 km məsafədə, Məzrə çayı kənarında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1873-cü ildə statistik məlumatlarında **Hüseynquluağalı kəndi** kimi qeydə alınmış, kəndini ikinci adının Ağkilsə olduğu, və burada 65 təsərrüfatda 636 nəfər (365 kişi, 271 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

1886-cı ilin statistikasında da kəndin ikinci adının Ağkilsə olduğu kənddə 101 təsərrüfatda 760 nəfər (418 kişi, 342 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

Hüseynquluağalı azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	18 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	750 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3000 baş
Əkin sahəsi –	800 ha
Otaraq sahə –	1500 ha
K/t maşınları –	21 əd.
Avtomaşınlar –	14 əd.
K/t texnikası –	30 əd.
Məktəb –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Kənd soveti binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd
Kitabxana –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	6 əd.
Anbar binası –	6 əd.
Məscid binası –	1 əd.
Və s. tikililər (poçt, k/s binası, yeməkxana...)	4 əd.

BÖYÜK QARAQOYUNLU (ƏZİZLİ, YELLİCƏ - BÖYÜK YELLİCƏ, YENGİCƏ)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 12 km məsafədə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ilin məlumatlarında İrəvan əyalətinin Göyçə mahalının **Ellicə kəndi** kimi qeydə alınmış, kənddə 71 təsərrüfatda 379 nəfər (215 kişi, 164 qadın) azərbaycanlının yaşadığı göstərilmişdir.

1873-cü ilin statistikasında İrəvan quberniyasının Yeni Bayazid qəzasının Göyçə gölü hövzəsi boyunda **Yellicə Qaraqoyunlu kəndi** kimi qeydə alınmış, kəndin ikinci və əvvəlinci adının Yellicə olduğu verilmiş, kəndin çay kənarında yerləşjiyi və burada 45 təsərrüfatda 408 nəfər (223 kişi, 185 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

1988-ci ildə kənddə 1800 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır ki, onlar da qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı erməni quldurları tərəfindən doğma kəndlərindən qovulub çıxarılmış, bütün əmlakları, ev və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Böyük Qaraqoyunlu azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	14 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	860 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3500 baş
Əkin sahəsi –	700 ha
Otaraq sahə –	2000 ha
K/t maşınları –	14 əd.
Avtomaşınlar –	15 əd.
K/t texnikası –	10 əd.
Məktəb –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	4 əd.
Anbar binası –	5 əd.

AŞAĞI ŞORCA (SALMAN KƏNDİ)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 13 km cənub-şərqdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri.

1831-ci ildə kənddə 164 nəfər, 1873-cü ildə 13 təsərrüfatda 123 nəfər (61 kişi, 62 qadın), 1886-cı ildə 24 təsərrüfatda 158 nəfər (83 kişi, 75 qadın) azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

Kənd camaatı həm 1918-ci ildə, həm də 1988-ci ildə erməni təcavüzü ilə üz-üzə dayanmış, ağır itkilər verərək doğma yurdu tərk etməyə məcbur olmuşdur.

1988-ci ildə kənd azərbaycanlılarının sayı 1500 nəfərə çatırdı ki, onların da hamısının evləri, mal və mülkləri ermənilər tərəfindən əvəziödənilmədən mənimsənilmişdir.

Aşağı Şorca azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	15 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	360 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	4800 baş
Əkin sahəsi –	720 ha
Otaraq sahə –	2000 ha
K/t maşınları –	14 əd.
Avtomaşınlar –	16 əd.
K/t texnikası –	15 əd.
Məktəb –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Məscid binası –	1 əd
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Klub –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	4 əd.
Anbar binası –	4 əd.

YUXARI ŞORCA (TATAR ŞORCASI, BAŞ KEYTİ, ŞORCALI KEYTİ)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 15 km məsafədə, Məzrə çayı kənarında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ilin statikasında Göyçə mahalının **Baş Keyti kəndi** kimi qeydə alınmış, kənddə 15 təsərrüfatda 75 nəfər (46 kişi, 29 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

1873-cü ilin statistik məlumatlarında **Yeni Keyti kəndi** kimi qeydə alınmış, burada 53 təsərrüfatda 411 nəfər (210 kişi, 201 qadın) azərbaycanlı əhali qeydə alınmışdır.

1886-cı ilin statistikasında da **Yeni Keyti kəndi** kimi siyahıya alınmış, kəndin ikinci adının **Şorcalı** olduğu, kənddə 82 təsərrüfatda 524 nəfər (283 kişi, 241 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

1988-ci ildə kənddə 1.440 nəfər azərbaycanlı əhali yaşayırdı ki, onlar da erməni millətçiləri tərəfindən sonuncu adamına qədər zorakılıqla doğma yurdlarından qovulmuş, evləri, mal və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Yuxarı Şorca azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	8 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	280 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	2900 baş
Əkin sahəsi –	280 ha
Otaraq sahə –	600 ha
K/t maşınları –	9 əd.
Avtomaşınlar –	6 əd.
K/t texnikası –	10 əd.
Məktəb –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Klub –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	3 əd.
Anbar binası –	3 əd.

DAŞKƏND

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 8 km məsafədə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 69 təsərrüfatda 357 nəfər (188 kişi, 169 qadın), 1873-cü ildə 70 təsərrüfatda 560 nəfər (332 kişi, 228 qadın), 1886-cı ildə isə 129 təsərrüfatda 816 nəfər (446 kişi, 370 qadın) azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1988-ci ildə kənddə 2.000 nəfər azərbaycanlı əhali yaşayırdı ki, onlar da erməni millətçiləri tərəfindən sonuncu adamına qədər zorakılıqla doğma yurdlarından qovulmuş, evləri, mal və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Daşkənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	18 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	470 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	7000 baş
Əkin sahəsi –	1000 ha
Otaraq sahə –	12000 ha
K/t maşınları –	28 əd.
Avtomaşınlar –	30 əd.
K/t texnikası –	22 əd.
Məktəb –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Kənd soveti binası –	1 əd.
Məscid binası –	1 əd
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Klub –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	5 əd.
Anbar binası –	6 əd.

SARIYAQUB (SARIYAQUT)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən10 km cənub-şərqdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1873-cü ilin statistik məlumatlarında **Sarı Yaqub kəndi** kimi qeydə alınmış və burada 32 təsərrüfatda 299 nəfər (172 kişi, 122 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

1886-cı ilin statistikasında isə kənddə 69 təsərrüfatda 416 nəfər (234 kişi, 182 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

1988-ci ildə kənddə 1.700 nəfər azərbaycanlı əhali yaşayırdı ki, onlar da erməni millətçiləri tərəfindən bir həftə ərzində sonuncu adamına qədər zorakılıqla doğma yurdlarından qovulmuş, evləri, mal və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Sarıyaqub azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	9 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	460 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	1600 baş
Əkin sahəsi –	400 ha
Otaraq sahə –	1200 ha
K/t maşınları –	13 əd.
Avtomaşınlar –	8 əd.
K/t texnikası –	19 əd.
Məktəb –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Məscid binası –	1 əd
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Klub –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	4 əd.
Anbar binası –	5 əd.

QAYABAŞI

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 8 km cənub-qərbdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1873-cü ildə kənddə 16 təsərrüfatda 131 nəfər (82 kişi, 49 qadın), 1886-cı ildə 30 təsərrüfatda 181 nəfər (95 kişi, 86 qadın) azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

Qayabaşı kəndi həm 1918-1920-ci illərdə, həm də 1988-ci ildə erməni millətçilərinin hücumlarına məruz qalmışdır.

1918-ci il aprelin 13-20-də kənd əhalisinin bir hissəsi ermənilər tərəfindən qətlə yetirilmiş, onların bütün əmlakı quldurcasına talanmış, özləri isə zorakılıqla qovulub kənddən çıxarılmışdır.

1988-ci ildə də kəndin 600 nəfərdən çox əhalisi eyni təcaıüzün qurbanı olmuş, erməni millətçiləri tərəfindən kənd əhalisi sonuncu adamına qədər zorakılıqla doğma yurdlarından qovulmuş, evləri, mal və mülkləri əvəziödənilmədən əllərindən alınmışdır.

Qayabaşı azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	8 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	300 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	1800 baş
Əkin sahəsi –	300 ha
Otaraq sahə –	1000 ha
K/t maşınları –	7 əd.
Avtomaşınlar –	6 əd.
K/t texnikası –	10 əd.
Məktəb –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Kənd soveti binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	3 əd.
Anbar binası –	5 əd.

QOŞABULAQ (KEFLİ, ÇAXIRLI)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 6 km cənub-şərqdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 16 təsərrüfatda 117 nəfər (60 kişi, 57 qadın), 1873-cü ildə 32 təsərrüfatda 316 nəfər (166 kişi, 150 qadın), 1886-cı ildə 62 təsərrüfatda 419 nəfər (218 kişi, 201 qadın) azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə kənd erməni daşnakları tərəfindən dağıdılmış, talan edilmişdir.

Eyni taleyi qoşabulaqlılar bir də 1988-ci ildə yaşamışlar. Bu vaxt kənddə 1800 nəfər azərbaycanlı yaşayırdı ki, onlar da sonuncu adamına qədər erməni vəhşiləri tərəfindən qəddarcasına qovulub çıxarılmışlar.

Qoşabulaq azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	9 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	450 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	1200 baş
Əkin sahəsi –	600 ha
Otaraq sahə –	1400 ha
K/t maşınları –	13 əd.
Avtomaşınlar –	6 əd.
K/t texnikası –	18 əd.
Məktəb –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	4əd.
Anbar binası –	5 əd.

ZƏRKƏND (QIZILXARABA, ZƏRZİBİL)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 15 km məsafədə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 43 təsərrüfatda 211 nəfər (124 kişi, 87 qadın), 1873-cü ildə 40 təsərrüfatda 462 nəfər (244 kişi, 218 qadın), 1886-cı ildə 94 təsərrüfatda 653 nəfər (349 kişi, 304 qadın) azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə kənd erməni daşnakları tərəfindən tamamilə dağıdılmış, talan edilmiş, əhalisinin bir hissəsi vəhşicəsinə qətlə yetirilmiş, sağ qalanlar isə qovulub kənddən çıxarılmışlar.

Zərkəndlilər eyni taleyi 1988-ci ildə də yaşamışlar. Kəndin 2.000 nəfərdən artıq əhalisi erməni millətçiləri tərəfindən vəhşicəsinə və qəddarlıqla qovulub kənddən çıxarılmış, onlara məxsus bütün mal və əmlak əvəziödənilmədən mənimsənilmişdir.

Zərkənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	15 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	590 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	8950 baş
Əkin sahəsi –	590 ha
Otaraq sahə –	3000 ha
K/t maşınları –	18 əd.
Avtomaşınlar –	18 əd.
K/t texnikası –	22 əd.
Məktəb –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Məscid binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	5 əd.
Anbar binası –	6 əd.

AĞKİLSƏ (AZAD)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 11-12 km şərqdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ildə Göyçə mahalının **Ağkilsə kəndi** adı ilə mahalın xaraba kəndləri sırasında qeydə alınmışdır.

1873-cü ilin statistik məlumatlarında kənddə 30 təsərrüfatda 263 nəfər (139 kişi, 124 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir. Kənd ərazisində kilsə xarabalıqlarının mövcudluğu da həmin mənbədə öz əksini tapmışdır. Heç şübhəsiz kəndin adının Ağkilsə olması da, görünür, kənd ərazisindəki həmin kilsə ilə bağlıdır.

1886-cı ilin statistikasında isə kənddə 54 təsərrüfatda 321 nəfər (180 kişi, 141 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

1918-1919-cu illərdə kənd erməni təcavüzünün qurbanı olmuş, dağıdılmış, talanmış, əhalisi qanlı qırğınlarla qovulmuşdur.

1988-ci ildə kənddə 800 nəfərdən çox azərbaycanlı əhali yaşayırdı ki, onlar da erməni millətçiləri tərəfindən sonuncu adamına qədər qovulub kənddən çıxarıldı, mal-mülkləri isə ermənilər tərəfindən mənimsənildi.

Ağkilsə azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	6 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	120 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	1200 baş
Əkin sahəsi –	240 ha
Otaraq sahə –	350 ha
K/t maşınları –	7 əd.
Avtomaşınlar –	6 əd.
K/t texnikası –	8 əd.
Məktəb –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	2 əd.
Anbar binası –	3 əd.

ZOD

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 14 km məsafədə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 44 təsərrüfatda 245 nəfər (145 kişi, 100 qadın), 1873-cü ildə 119 təsərrüfatda 905 nəfər (489 kişi, 416 qadın), 1886-cı ildə 162 təsərrüfatda 1.088 nəfər (610 kişi, 478 qadın) azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə kənd erməni cəlladı Silikovun dəstəsi tərəfində vəhşicəsinə dağıdılmış, mənbələrin şahidliyinə görə kənddən 200 nəfər əhali qəddarlıqla qətlə yetirilmişdir.

1988-ci ildə kənd yenidən erməni cəlladlarının təcavüzünə məruz qalmış, kəndin 5.000-dən artıq əhalisi qovulub kənddən çıxarılmışdır.

Zod azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	18 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1000 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	6000 baş
Əkin sahəsi –	2000 ha
Otaraq sahə –	12000 ha
K/t maşınları –	23 əd.
Avtomaşınlar –	15 əd.
K/t texnikası –	30 əd.
Məktəb –	2 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Kənd soveti binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	7 əd.
Anbar binası –	10 əd.
Və s. tikililər (poçt, k/soveti...) –	5 əd.

BABACAN (QIZILKƏND)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, Göyçə gölünün yaxınlığında, rayon mərkəzindən 24 km şimal-qərbdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1873-cü ildə kənddə 13 təsərrüfatda 107 nəfər (67 kişi, 40 qadın), 1886-cı ildə 23 təsərrüfatda 173 nəfər (92 kişi, 81 qadın) azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1950-1951-ci illər idi... Kəndin torpaqları məhsuldar olmadığından kəndin əhalisi kasıb yaşayırdı. Qaraiman kəndinin isə torpaqları məhsuldar olsa da, əhalisinin yarısı köçürülmüşdü. Kəndlərin əhalisinin tamam köçürülməsinin qarşısını almaq üçün Babacan kəndinin əhalisi Qaraiman kəndinə köçürülür və Yunis Rzayev bu təsərrüfata rəhbər göndərilir. O, kəndin köçürülməməsi üçün böyük işlər görür.

1988-ci ildə kəndin 800 nəfərdən artıq əhalisi vardı ki, onların da bütün mülk və əmlakı əllərindən alınaraq sonuncu adamına kimi qovulub kənddən çıxarıldılar.

Babacan azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	7 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	400 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	1200 baş
Əkin sahəsi –	250 ha
Otaraq sahə –	500 ha
K/t maşınları –	10 əd.
Avtomaşınlar –	8 əd.
K/t texnikası –	12 əd.
Məktəb –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	2 əd.
Anbar binası –	3 əd.

PƏMBƏK (QUŞÇU DƏRƏSİ)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 35 km məsafədə, Göyçə gölü yaxınlığında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1873-cü ilin statistik məlumatlarında Göyçə gölü hövzəsi boyunda **Quşçu dərəsi kəndi** kimi qeydə alınmış, kənddə 18 təsərrüfatda 166 nəfər (96 kişi, 70 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

1886-cı ilin statistikasında da kənd **Quşçu dərəsi kəndi** kimi siyahıya alınmış, həmçinin kəndin ikinci adının **Pəmbəkli** olduğu və burada 47 təsərrüfatda 237 nəfər (120 kişi, 117 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

1922-ci ildə kənddə 390 nəfər, 1926-cı ildə 377 nəfər,1931-ci ildə 512 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1988-ci ildə kənddə 2.000 nəfərdən çox azərbaycanlı əhali yaşayırdı ki, onlar da erməni millətçiləri tərəfindən sonuncu adamına qədər qovulub kənddən çıxarıldı, mal-mülkləri isə ermənilər tərəfindən mənimsənildi.

Pəmbək azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	7 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	450 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	1400 baş
Əkin sahəsi –	300 ha
Otaraq sahə –	800 ha
K/t maşınları –	15 əd.
Avtomaşınlar –	10 əd.
K/t texnikası –	15 əd.
Məktəb –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Kənd soveti binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	3 əd.
Anbar binası –	5 əd.

DƏRƏ (BABACAN DƏRƏSİ)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 22 km şimal-şərqdə, Basarkeçər-Şorca avtomobil yolunun üstündə, dəniz səviyyəsindən 1942 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kənd Sovet dövründə xeyli inkişaf etmiş, burada səkkizillik məktəb və s. çoxlu mədəniyyət, məişət və ictimai obyektlər fəaliyyət göstərmişdir.

1988-ci ilin noyabr ayında erməni quldurları tərəfindən 1.000 nəfərə yaxın əhalisi olan kənd təcavüzə məruz qalmış, adamlar qovulub kənddən çıxarılmış, onların mülkləri, əmlakları, mal-heyvanları əvəziödənilmədən mənimsənilmişdir.

Dərə azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	4 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	190 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	800 baş
Əkin sahəsi –	150 ha
Otaraq sahə –	400 ha
K/t maşınları –	6 əd.
Avtomaşınlar –	4 əd.
K/t texnikası –	8 əd.
Məktəb –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Anbar binası –	4 əd.

ŞİŞQAYA

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, dağ dibində, Məzrə yastanasında, Göyçə gölünün 6 kilometrliyində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 51 təsərrüfatda 251 nəfər (141 kişi, 110 qadın), 1873-cü ildə 75 təsərrüfatda 592 nəfər (332 kişi, 260 qadın), 1886-cı ildə 136 təsərrüfatda 905 nəfər (482 kişi, 423 qadın) azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-ci il Novruz bayramı ərəfəsində ermənilər kəndə gəlib, camaatı aldadaraq iclas bəhanəsi ilə ev damlarına yığmış, od vurub yandırmışlar. Bir gün ərzində 640 nəfər şişqayalı qətlə yetirilmişdir.

1988-ci ildə kənd yenidən erməni vəhşiliyinin qurbanı olmuş, kəndin 4.000 nəfərdən çox əhalisi kənddən qovularaq bütün mal və mülkləri mənimsənilmişdir.

Şişqaya azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	12 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1200 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	4500 baş
Əkin sahəsi –	1000 ha
Otaraq sahə –	1800 ha
K/t maşınları –	16 əd.
Avtomaşınlar –	15 əd.
K/t texnikası –	20 əd.
Məktəb –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Kənd soveti binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	2 əd.
Anbar binası –	4 əd.

KİÇİK MƏZRƏ (BALA MƏZRƏ)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, oayon mərkəzindən 11 km məsafədə, Məzrə yastanasında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 39 təsərrüfatda 227 nəfər (130 kişi, 97 qadın), 1873-cü ildə 83 təsərrüfatda 675 nəfər (350 kişi, 325 qadın), 1886-cı ildə 134 təsərrüfatda 978 nəfər (508 kişi, 470 qadın), 1897-ci ildə 1.200 nəfər, 1908-ci ildə 1.658 nəfər, 1914-cü ildə 1.731 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1919-cu il aprel ayının 13-20-də Andranikin quldur dəstələri kəndi talan etmiş, yandırmış və kəndin 2.000 nəfərdən çox əhalisini qovub kənddən çıxarmışdır.

Eyni taleyi kənd camaatı 1988-ci ildə də yaşamış, erməni daşnakları bu dəfə də kəndi işğal edərək onun 2.000 nəfər əhalisini elindən-obasından didərgin salmışlar.

Kiçik Məzrə azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	13 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	750 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3000 baş
Toyuq –	20000 baş
Əkin sahəsi –	1300 ha
Otaraq sahə –	3000 ha
K/t maşınları –	13 əd.
Avtomaşınlar –	15 əd.
K/t texnikası –	25 əd.
Məktəb –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Kənd soveti binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	5 əd.
Anbar binası –	6 əd.

OĞRUCA (QARAİMAN, SOVETKƏND)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 13 km şimal-şərqdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 30 təsərrüfatda 207 nəfər (124 kişi, 83 qadın), 1873-cü ildə 41 təsərrüfatda 418 nəfər (219 kişi, 119 qadın), 1886-cı ildə isə 91 təsərrüfatda 569 nəfər (312 kişi, 257 qadın), 1908-ci ildə 1.033 nəfər, 1914-cü ildə 1.079 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır. Sonuncu mənbədə kəndin ikinci adının Qaraiman olduğu da göstərilmişdir.

1918-1920-ci illərdə erməni quldur dəstələri kəndi talan etmiş, yandırmış və kəndin bütün azərbaycanlı əhalisini qovub kənddən çıxarmışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kənd camaatı yenidən soyqırımına məruz qalmış, erməni daşnakları bu dəfə də 2.000 nəfərlik kəndi işğal edərək onun əhalisini elindən-obasından didərgin salmışlar.

Oğruca azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	15 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	800 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	2200 baş
Əkin sahəsi –	800 ha
Otaraq sahə –	1000 ha
K/t maşınları –	14 əd.
Avtomaşınlar –	12 əd.
K/t texnikası –	20 əd.
Məktəb –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Anbar binası –	2 əd.

KƏSƏMƏN (BAHAR)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 10 km şimalda, dağ dibində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 31 təsərrüfatda 166 nəfər (94 kişi, 72 qadın), 1873-cü ildə 39 təsərrüfatda 379 nəfər (184 kişi, 195 qadın), 1886-cı ildə 81 təsərrüfatda 492 nəfər (247 kişi, 245 qadın), 1897-ci ildə 671 nəfər, 1908-ci ildə 713 nəfər, 1914-cü ildə 744 nəfər, 1916-cı ildə 894 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə erməni quldur dəstələri kəndi talan etmiş, əhalisini vəhşicəsinə qovmuşlar.

Bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisinin çox az bir hissəsi geri qayıda bilmiş, 1922-ci ildə kənddə 249 nəfər, 1926-cı ildə 414 nəfər, 1939-cu ildə 758 nəfər əhali yaşamışdır.

1988-ci ildə kəndin 1.200 nəfər azərbaycanlı əhalisi erməni millətçiləri tərəfindən sonuncu adamına qədər qovulmuşdur.

Kəsəmən azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	14 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	380 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3200 baş
Əkin sahəsi –	946 ha
Otaraq sahə –	794 ha
K/t maşınları –	11 əd.
Avtomaşınlar –	8 əd.
K/t texnikası –	15 əd.
Məktəb –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Arı ailəsi –	40 yeşik
Enerji şəbəkəsi –	4 əd.
Anbar binası –	5 əd.

İNƏKDAĞI (YENİKƏND)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 16-18 km şimal-şərqdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1873-cü ildə kənddə 29 təsərrüfatda 317 nəfər (169 kişi, 148 qadın), 1886-cı ildə 62 təsərrüfatda 469 nəfər (248 kişi, 221 qadın), 1897-ci ildə 517 nəfər, 1908-ci ildə 507 nəfər, 1914-cü ildə 674 nəfər, 1916-cı ildə 423 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1919-cu ildə erməni quldur dəstələri kəndi dağıtmış, talan etmiş, əhalisinin bir hissəsini amansızlıqla qətlə yetirmiş, sağ qalanları isə vəhşicəsinə qovmuşlar. Bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisinin çox az bir hissəsi geri qayıtmış, 1922-ci ildə kənddə 297 nəfər, 1926-cı ildə 281 nəfər, 1931-ci ildə 383 nəfər əhali yaşamışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin 1.800 nəfər azərbaycanlı əhalisi erməni millətçiləri tərəfindən sonuncu adamına qədər qovulmuş, mal və mülkləri ermənilər tərəfindən mənimsənilmişdir.

İnəkdağ azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	12 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	700 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	25000 baş
Əkin sahəsi –	500 ha
Otaraq sahə –	800 ha
K/t maşınları –	15 əd.
Avtomaşınlar –	12 əd.
K/t texnikası –	20 əd.
Məktəb –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Məscid binası –	1 əd
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	3 əd.
Anbar binası –	5 əd.

QANLI (QAMIŞLI, QANLI ALLAHVERDİ)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 2,5 km cənub-şərqdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ildə İrəvan əyalətinin Göyçə mahalının **Qanlı Allahverdi kəndi** kimi qeydə alınmış, kənddə 16 təsərrüfatda 99 nəfər (49 kişi, 50 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir. Kəndin tarixi və kənd adının etimologiyası ilə bağlı İ.Şopen yazmışdır: özlüyündə aydındır ki, kəndin əsası Allahverdi adlı, qan töküb qanlı olan, bu qana görə qisasdan qorxub bu yerə qaçıb gələn şəxs tərəfindən qoyulmuşdur.

1873-cü ilin statistik məlumatlarında **Qanlı Allahverdi kəndində** 24 təsərrüfatda 244 nəfər (115 kişi, 129 qadın), 1886-cı ilin statistikasında isə kənddə 46 təsərrüfatda 317 nəfər (170 kişi, 147 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

Kənddə və onun ətrafında qalıqları qalan qalalar e.ə. 1-ci minilliyə, alban kilsəsinin qalığı və Oğuz qəbiristanlığındakı xaçlar XI-XII yüzillərə aiddir.

1918-1920-ci illərdə erməni quldur dəstələri kəndi dağıtmış, talan etmiş, əhalisinin bir hissəsini amansızlıqla qətlə yetirmiş, sağ qalanları isə vəhşicəsinə qovmuşlar. Bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisinin çox az bir hissəsi geri qayıtmış, 1922-ci ildə kənddə 165 nəfər, 1926-cı ildə 218 nəfər, 1931-ci ildə 287 nəfər əhali yaşamışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin 800 nəfər azərbaycanlı əhalisi erməni millətçiləri tərəfindən sonuncu adamına qədər qovulmuş, mal və mülkləri ermənilər tərəfindən mənimsənilmişdir.

Qanlı azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məktəb –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd
Enerji şəbəkəsi –	3 əd.

KƏRKİBAŞ (ŞƏFƏQ, VANEVAN)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 5 km cənubda kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1873-cü ildə kənddə 19 təsərrüfatda 183 nəfər (92 kişi, 91 qadın), 1886-cı ildə 33 təsərrüfatda 255 nəfər (139 kişi, 116 qadın), 1897-ci ildə 301 nəfər, 1908-ci ildə 306 nəfər, 1914-cü ildə 377 nəfər, 1916-cı ildə 369 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1919-cu ilin aprel ayında erməni quldur dəstələri kəndi dağıtmış, talan etmiş, əhalisinin bir hissəsini amansızlıqla qətlə yetirmiş, sağ qalanları isə vəhşicəsinə qovmuşlar. Bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisinin çox az bir hissəsi geri qayıtmış, 1922-ci ildə kənddə 166 nəfər, 1926-cı ildə 174 nəfər, 1931-ci ildə 224 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin 1.000 nəfər azərbaycanlı əhalisi erməni millətçiləri tərəfindən sonuncu adamına qədər qovulmuş, mal və mülkləri ermənilər tərəfindən mənimsənilmişdir.

Kərkibaş azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	8 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	400 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	2000 baş
Əkin sahəsi –	750 ha
Otaraq sahə –	800 ha
K/t maşınları –	11 əd.
Avtomaşınlar –	8 əd.
K/t texnikası –	15 əd.
Məktəb –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	4 əd.
Anbar binası –	3 əd.

SUBATAN

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 7 km cənubda Qızılbulaq çayı kənarında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1873-cü ilin statistik məlumatlarında kəndin Qızılbulaq kəndindən törəmə kənd olduğu və burada 21 təsərrüfatda 180 nəfər (101 kişi, 79 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

1886-cı ildə kənddə 43 təsərrüfatda 263 nəfər (135 kişi, 128 qadın), 1897-ci ildə 306 nəfər, 1908-ci ildə 368 nəfər, 1914-cü ildə 429 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1919-cu ildə erməni quldur dəstələri kəndi dağıtmış, talan etmiş, əhalisi vəhşicəsinə qovmuşlar. Bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisinin az bir hissəsi geri qayıtmış, 1922-ci ildə kənddə 208 nəfər, 1926-cı ildə 349 nəfər, 1931-ci ildə 259 nəfər əhali yaşamışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi erməni millətçiləri tərəfindən sonuncu adamına qədər qovulmuş, mal və mülkləri ermənilər tərəfindən mənimsənilmişdir.

Subatan kəndində hündürlüyü 3-4 m olan qədim alban qəbir daşları bu yerlərin qədim sakinlərinin ermənilər olmadığını bir daha sübut edir.

Subatan azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	6 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	800 baş
Əkin sahəsi –	400 ha
Otaraq sahə –	800 ha
K/t maşınları –	10 əd.
Avtomaşınlar –	12 əd.
K/t texnikası –	15 əd.
Məktəb –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	4 əd.
Anbar binası –	4 əd.

SULTANƏLİQIŞLAQ (CANƏHMƏD, GÜNƏŞLİ)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 14 km şimal-şərqdə, Ağyoxuş aşırımının ətəyində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ildə **Sultan Əli kəndi** kimi mahalın xaraba kəndləri sırasında qeydə alınmışdır. 1873-cü ildə kənddə 38 təsərrüfatda 245 nəfər (138 kişi, 107 qadın), 1886-cı ildə isə 67 təsərrüfatda 348 nəfər (192 kişi, 156 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

1918-1920-ci illərdə erməni quldur dəstələri kəndi dağıtmış, talan etmiş, əhalisinin bir hissəsini amansızlıqla qətlə yetirmiş, sağ qalanları isə vəhşicəsinə qovmuşlar. Bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisinin çox az bir hissəsi geri qayıtmış, 1922-ci ildə kənddə 194 nəfər, 1926-cı ildə 335 nəfər, 1931-ci ildə 383 nəfər əhali yaşamışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin 1.500 nəfər azərbaycanlı əhalisi erməni millətçiləri tərəfindən sonuncu adamına qədər qovulmuş, mal və mülkləri ermənilər tərəfindən mənimsənilmişdir.

Sultanəliqışlaq azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	20 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	750 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3500 baş
Əkin sahəsi –	1800 ha
Otaraq sahə –	2000 ha
K/t maşınları –	17 əd.
Avtomaşınlar –	13 əd.
K/t texnikası –	25 əd.
Məktəb –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Kənd soveti binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Arı ailəsi –	50 yeşik
Enerji şəbəkəsi –	4 əd.
Anbar binası –	5 əd.

AĞYOXUŞ (ZOD SOVXOZU)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 13-14 km şimal-şərqdə, kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ilin statistikasında Göyçə mahalının **Ağyoxuş** kəndi kimi qeydə alınmış, kənddə 36 təsərrüfatda 192 nəfər (114 kişi, 78 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

1970-ci ildə kənddə 341 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin 400 nəfər azərbaycanlı əhalisi erməni millətçiləri tərəfindən sonuncu adamına qədər qovulmuş, mal və mülkləri ermənilər tərəfindən mənimsənilmişdir.

Ağyoxuş azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Məktəb –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Anbar binası –	2 əd.

SƏTƏNƏXAÇ (GÜNEY, HACI QƏRİB)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 16-17 km şimal-qərbdə, Göyçə gölü kənarında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ildə kənd Göyçə mahalının xaraba kəndləri sırasında qeydə alınmışdır.

1873-cü ilin statistik məlumatlarında kənddə 15 təsərrüfatda 132 nəfər (72 kişi, 60 qadın), 1886-cı ilin statistikasında isə 35 təsərrüfatda 214 nəfər (117 kişi, 97 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

1897-ci ildə 299 nəfər, 1908-ci ildə 343 nəfər, 1914-cü ildə 659 nəfər, 1916-cı ildə 430 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə erməni quldur dəstələri kəndi dağıtmağa gəhd etmiş, lakin kənd əhalisi ermənilərə mətanətlə müqavimət göstərmişdir.

1922-ci ildə kənddə 300 nəfər, 1931-ci ildə 411 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

Sətənəxaç azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	13 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1000 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3000 baş
Əkin sahəsi –	700 ha
Otaraq sahə –	1000 ha
K/t maşınları –	12 əd.
Avtomaşınlar –	10 əd.
K/t texnikası –	12 əd.
Məktəb –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Arı ailəsi –	100 yeşik
Enerji şəbəkəsi –	2 əd.
Anbar binası –	5 əd.

YUXARI ZAĞALI (TATAR ZAĞALISI, QIZIL XARABA)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 16-17 km şimal-qərbdə, Alagöl çayı kənarında kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılar və ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1832-ci il kənddə 17 təsərrüfatda 98 nəfər (56 kişi, 42 qadın), 1873-cü ildə 61 təsərrüfatda 515 nəfər (272 kişi, 243 qadın), 1886-cı ildə 112 təsərrüfatda 717 nəfər (371 kişi, 346 qadın), 1897-ci ildə 774 nəfər, 1908-ci ildə 917 nəfər, 1914-cü ildə 1.018 nəfər, 1916-cı ildə 922 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə erməni quldur dəstələri kəndi dağıtmış, talan etmiş, əhalisinin bir hissəsini amansızlıqla qətlə yetirmiş, sağ qalanları isə vəhşicəsinə qovmuşlar. Bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisinin çox az bir hissəsi geri qayıtmış, 1922-ci ildə kənddə 206 nəfər, 1926-cı ildə 397 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1988-ci ildə kəndin 500 nəfərə yaxın azərbaycanlı əhalisi erməni millətçiləri tərəfindən öz doğma yurdlarından qovulmuşdur.

Yuxarı Zağalı azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	5 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	350 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	2000 baş
Əkin sahəsi –	300 ha
Otaraq sahə –	1400 ha
K/t maşınları –	7 əd.
Avtomaşınlar –	8 əd.
K/t texnikası –	15 əd.
Məktəb –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd
Enerji şəbəkəsi –	3 əd.
Anbar binası –	4 əd.

ÇAXIRLI (QIZILBULAQ)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 4 km cənub-qərbdə, Qızılbulaqçay çayının kənarında kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılar və ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 36 təsərrüfatda 212 nəfər (117 kişi, 95 qadın), 1873-cü ildə 83 təsərrüfatda 770 nəfər (445 kişi, 325 qadın), 1886-cı ildə 160 təsərrüfatda 1.020 nəfər (540 kişi, 480 qadın), 1897-ci ildə 1.204 nəfər, 1908-ci ildə 1.349 nəfər, 1914-cü ildə 1.653 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1919-cu ildə erməni quldur dəstələri kəndi dağıtmış, talan etmiş, əhalisinin bir hissəsini amansızlıqla qətlə yetirmiş, sağ qalanları isə vəhşicəsinə qovmuşlar. Bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisinin çox az bir hissəsi geri qayıtmış, 1922-ci ildə kənddə 679 nəfər, 1926-cı ildə 763 nəfər, 1931-ci ildə 975 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1988-ci ildə kəndin 1.500 nəfərə yaxın azərbaycanlı əhalisi erməni millətçiləri tərəfindən öz doğma yurdlarından qovulmuşdur.

Çaxırlı azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	13 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	550 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	5000 baş
Əkin sahəsi –	1000 ha
Otaraq sahə –	2000 ha
K/t maşınları –	13 əd.
Avtomaşınlar –	11 əd.
K/t texnikası –	18 əd.
Məktəb –	2 əd.
Uşaq bağçası –	2 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Kənd soveti binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	2 əd.
Kitabxana –	2 əd.
Enerji şəbəkəsi –	4 əd.
Anbar binası –	4 əd.

TÜSKÜLÜ

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon əmərkəzindən 3 km məsafədə, çay kənarında kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1873-cü ildə kənddə 25 təsərrüfatda 224 nəfər (115 kişi, 109 qadın), 1886-cı ildə 39 təsərrüfatda 326 nəfər (179 kişi, 147 qadın) əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

1918-1920-ci illərdə erməni quldur dəstələri kəndi dağıtmış, talan etmiş, əhalisinin bir hissəsini amansızlıqla qətlə yetirmiş, sağ qalanları isə vəhşicəsinə qovmuşlar.

1988-ci ildə kəndin burada hələ də yaşamaqda davam edən bütün azərbaycanlı əhalisi erməni millətçiləri tərəfindən öz doğma yurdlarından zorakılıqla qovulmuşdur.

Tüskülü azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	12 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	800 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3000 baş
Toyuq –	20000 baş
Əkin sahəsi –	500 ha
Otaraq sahə –	1200 ha
K/t maşınları –	12 əd.
Avtomaşınlar –	11 əd.
K/t texnikası –	14 əd.
Məktəb –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	3 əd.
Anbar binası –	3 əd.

BÖYÜK MƏZRƏ (QULU AĞALI)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon əmərkəzindən 5 km məsafədə, Məzrə çayı kənarında kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılar və ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 49 təsərrüfatda 293 nəfər (150 kişi, 143 qadın), 1873-cü ildə 122 təsərrüfatda 956 nəfər (499 kişi, 457 qadın), 1886-cı ildə 207 təsərrüfatda 1.379 nəfər (726 kişi, 653 qadın), 1914-cü ildə 1.970 nəfər, 1916-cı ildə 1.792 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə erməni quldur dəstələri kəndi dağıtmış, talan etmiş, əhalisinin bir hissəsini amansızlıqla qətlə yetirmiş, sağ qalanları isə vəhşicəsinə qovmuşlar.

1988-ci ildə kəndin 2500 nəfər azərbaycanlı əhalisi erməni millətçiləri tərəfindən öz doğma yurdlarından zorakılıqla qovulmuşdur.

Böyük Məzrə azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	15 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	2000 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	5000 baş
Əkin sahəsi –	2500 ha
Otaraq sahə –	2000 ha
K/t maşınları –	28 əd.
Avtomaşınlar –	22 əd.
K/t texnikası –	25 əd.
Məktəb –	2 əd.
Dəyirman –	1 əd
Uşaq bağçası –	2 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Kənd soveti binası –	1 əd
Mədəniyyət evi –	2 əd.
Kitabxana –	2 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	8 əd.
Anbar binası –	8 əd.

QIZILVƏNG

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda, rayon mərkəzindən 15 km cənub-şərqdə kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılar və ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1832-ci iliq statistikasında Göyçə mahalının **Qızılkilsə kəndi** kimi mahalın xaraba kəndləri siyahısında qeydə alınmışdır.

1873-cü ilin statistik məlumatlarında **Qızılvəng kəndi** kimi qeydə alınmış, kənddə 42 təsərrüfatda 429 nəfər (234 kişi, 195 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı, kəndin Alagölçay çayı kənarında yerləşdiyi göstərilmişdir.

1886-cı ilin statistikasında isə kənddə 74 təsərrüfatda 469 nəfər (259 kişi, 210 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

1897-ci ildə kənd əhalisinin sayı 563 nəfər, 1908-ci ildə 733 nəfər, 1916-cı ildə 807 nəfər olmuşdur.

1918-ci ilə qədər kənddə yalnız azərbaycanlılar yaşamışlar. Həmin tarixdən etibarən azərbaycanlılar zorla qovulub kənddən çıxarılmış, kəndə Türkiyədən gəlmiş ermənilər yerləşdirilmişlər.

Bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisinin çox az bir hissəsi geri qayıtmış, 1922-ci ildə kənddə 168 nəfər, 1931-ci ildə 282 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1988-ci ildə kənddə hələ də yaşamaqda davam edən bütün azərbaycanlı əhalisi erməni millətçiləri tərəfindən öz doğma yurdlarından zorakılıqla qovulmuşdur.

TORFAVAN QƏSƏBƏSİ

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonununda qəsəbə.

Qəsəbədə Azərbaycan türkləri və ermənilər yanaşı yaşamışlar.

Qəsəbə, əsasən, fəhlə qəsəbəsi kimi formalaşmışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı qəsəbənin bütün azərbaycanlı əhalisi erməni millətçiləri tərəfindən sonuncu adamına qədər qovulmuş, mal və mülkləri ermənilər tərəfindən əvəziödənilmədən mənimsənilmişdir.

QARAKİLSƏ (SİSİYAN) RAYONU

Zəngəzur mahalı ərazisində rayon.

1930-cu il sentyabrın 9-da yaradılıb; 1940-cı il martın 2-nə qədər Qarakilsə rayonu, həmin tarixdən etibarən isə Sisiyanrayonu adlandırılıb.

Ərazisi 1719 kv.km-dir.

Rayon mərkəzi şəhər tipli Qarakilsə (Sisiyan) qəsəbəsidir.

Rayon mərkəzinə ən yaxın dəmiryol dayanacağı 98 km kənarda yerləşən Naxçıvan stansiyasıdır (Naxçıvan MR ərazisində).

Rayon mərkəzindən İrəvan şəhərinə olan məsafə 271 km-dir.

Vaxtı ilə bütünlükdə əhalisi azərbaycanlılardan ibarət olan Sisiyan rayonunda son vaxtlar cəmi 6 min nəfər azırbaycanlı qalmışdı. Rayonun 9 kəndi - Ərəfsə, Comardlı, Dəstəgird, Şıxlar (Qızıl Şəfəq), Murxus, Sofulu, Urud, Ağudi, Qızılcıq yalnız azərbaycanlılara məxsus idi. Şəki ilə Vağudi isə ermənilərlə qarışıq idi.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımız zamanı Sisiyanda ermənilər tərəfindən 5 azərbaycanlı qətlə yetirmlişidir.

1988-ci ilə qədər Qarakilsə rayonunda mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin siyahısı

Xalis azərbaycanlı yaşayış məntəqələri

1. Qızılcıq
2. Sofulu
3. Murxuz
4. Şıxlar (02.03.1940-cı ildən – Qızılşəfəq)
5. Ağüdü (19.04.1991-ci ildən – Aquti)
6. Urud (03.07.1968-ci ildən – Vorotan)
7. Ərəfsə (03.07.1968-ci ildən – Arevis)
8. Comərdli (19.04.1991-ci ildən – Tanahat)

Qarışıq yaşayış məntəqələri

9. Dəstəgird
10. Vağudi
11. Şəki

Qarakilsə rayonu azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	86 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	6700 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	43200 baş
Toyuq –	41910 baş
Donuz –	1200 baş
Meyvə bağı –	276 ha
K/t maşınları –	151 əd.
Avtomaşınlar –	199 əd.
Qaraj –	11 əd.
Taxıl anbarı –	14 əd.
Yanacaq anbarı –	11 əd.
Kübrə anbarı –	11 əd.
Dəmirçi sexi –	9 əd.
Dülgərxana –	12 əd.
Su nasos stansiyası –	13 əd.
Enerji şəbəkəsi –	20 əd.
Dəyirman –	12 əd.
İdarə binası –	18 əd.
Məktəb –	11 əd.
Klub –	11 əd.
Poçt –	11 əd.
Pavilyon –	8 əd.
Xəstəxana –	6 əd.
Uşaq bağçası –	9 əd.
Mağaza –	19 əd.
Yeməkxana –	7 əd.
Hamam –	6 əd.
Yem kombinatı –	1 əd.

QIZILCIQ

Zəngəzur mahalının Qarakilsə rayonununda, rayon mərkəzindən 7 km şimal-şərqdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1873-cü ildə kənddə 165 nəfər, 1886-cı ildə 41 təsərrüfatda 287 nəfər (162 kişi, 125 qadın), 1897-ci ildə 407 nəfər, 1914-cü ildə 441 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə kənd Andranikin erməni quldur dəstələri tərəfindən dağıtmış, əhalisinin bir hissəsi amansızlıqla qətlə yetirilmiş, sağ qalanlar isə vəhşicəsinə qovulmuşlar.

1988-ci ildə kəndin 466 nəfər azərbaycanlı əhalisi erməni millətçiləri tərəfindən öz doğma yurdlarından zorakılıqla qovulmuşdur.

Qızılcıq azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	8 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	700 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	5400 baş
Toyuq –	2500 baş
Meyvə bağı –	13 ha
K/t maşınları –	10 əd.
Avtomaşınlar –	14 əd.
Qaraj –	1 əd.
Taxıl anbarı –	1 əd.
Yanacaq anbarı –	1 əd.
Kübrə anbarı –	1 əd.
Dəmirçi sexi –	1 əd.
Dülgərxana –	1 əd.
Su nasos stansiyası –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Klub –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd
Mağaza –	1 əd.

SOFULU

Zəngəzur mahalının Qarakilsə rayonunda, rayon mərkəzindən 18 km cənub-qərbdə, Dəstəgird kəndi ilə Murxuz kəndi arasında, Əyri çayın sol sahilində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Sofulu kəndinin yaşı VII-VIII yüzillərə gedib çıxır. Kəndin şimal-qərbində olan üstə-üstə üç qat qəbirlərin qalıqları buna sübutdur.

1920-ci il martın ortalarında, axırıncı çərşənbəyə bir həftə qalmış, sübh tezdən ermənilər Sofulu kəndinə basqın etmişlər. Əhali gecə ikən kəndi tərk etmiş, kənddə qalanları isə ermənilər öldürmüşlər. Qətlə yetirilmiş onlarla kənd sakininin ikisini doğrayıb quyuya tökmüşlər. Kəndi tərk edənlərin əksəriyyəti özlərini qarlı Qırxlar dağına vurub, Naxçıvana qaçmağa çalışmışdır. Qarlı, çovğunlu qış ayında yüzlərlə uşaq və qoca yollarda şaxtadan donaraq məhv olmuşdur.

Kəndin qaçqın əhalisinin bir qismi bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra geri qayıtmışdır. 1930-cu ildə yenidən qurulmuş Sofulu kəndi bir çox dağıdılmış kəndlərin əhalisi hesabına bərpa olunmuşdur.

Həmin vaxtlarda Sofulu kəndinin yaxınlığında olan Qıvraq, Əlişar, Püsək kəndləri də tamamilə dağıdılmışdı. Sonralar bu kəndlərin qaçqın əhalisinin bir qismi geri dönərək Sofulu kəndinə yaxın ərazilərdə məskunlaşmış və Sofulu kəndi adı altında birləşmişlər. O dövrdən 1988-ci ilə qədər bu ad altında mövcud olmuşlar. Kəndin yuxarısı Püsək, ortası Əlişar, aşağısı Qıvraq adlanırdı.

1918-ci ilə qədər Sofulu və Dəstəgird kəndləri arasında böyük Armudlu kəndi mövcud olmuş, 1918-ci ildə ermənilər tərəfindən dağıdılmışdır. Kənddən uçuq ev yerləri və qəbiristanlıqlar qalırdı. Sofulu kəndi ilə Murxuz kəndi arasında yerləşən Almalı kəndi də 1918-ci ildə ermənilər tərəfindən dağıdılmış və bir daha bərpa olunmamışdır. Sofulu kəndinin şimalında isə Bəybalı azərbaycanlı kəndi də var idi ki, o kənd də 1918-ci ilin mart-aprel aylarında Andronikin daşnak dəstələri tərəfindən dağıdılmış, kəndin əhalisi məhv edilmişdir. Bəybalı kəndinin nişanələri olan uçulmuş ev yerləri və qəbiristanlıq son dövrlərə qədər qalırdı.

1988-ci ildə Sofulu kəndi əhalisinin sayı son vaxtlarda kəskin şəkildə azalmağa başlamışdı. 1959-cu il siyahıya alınmasında kənddə 1.916 nəfər qeydə alınmışdısa, 1988-ci ildə əhalinin sayı 1.124 nəfərə enmişdi.

Kəndin içində çox qədim tarixə malik məscid olmuşdu. Məscidin nəzdində mollaxana fəaliyyət göstərirmiş. Sovet hakimiyyətinin 30-cu illərində bu məscid dağılmışdı. Püsək məhləsində hörmətlə yanaşılan pir

daşları həmin məscidin yadigar qala nişanələri idi. Kəndin ətrafında bir çox yerlərdə üstü yazılı çox şəkilli daşlar mövcuddur. Sovet dövründə ermənilər rayondan dövlət xətti ilə gəlib bu qədim daşları yük maşınları ilə daşıyırdılar. Kəndin şimal-qərbində, 4 km aralıda əzəmətli "Daş qala" adlı tanınmış müdafiə qalası vardı. Şeyx Əfəndinin (Nigari) yaxın dostu olmuş Molla Qəyibin (Qeyib) qəbri və piri də Sofulu qəbiristanlığındadır.

1988-ci ilin sonlarında Sofulu kəndinin camaatı da öz dədə-baba yurdlarını məcburi şəkildə tərk etdilər. Kənd camaatının çoxunun mal-heyvanı, ev əşyaları əlindən alındı. 98 ev dəyişilməmiş qaldı.

Sofulu azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	10 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	600 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	4800 baş
Toyuq –	1800 baş
Meyvə bağı –	23 ha
K/t maşınları –	12 əd.
Avtomaşınlar –	24 əd.
Qaraj –	1 əd.
Taxıl anbarı –	2 əd.
Yanacaq anbarı –	1 əd.
Kübrə anbarı –	1 əd.
Dəmirçi sexi –	1 əd.
Dülgərxana –	1 əd.
Su nasos stansiyası –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	2 əd.
Dəyirman –	1 əd.
İdarə binası –	2 əd.
Məktəb –	1 əd.
Klub –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Pavilyon –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Mağaza –	2 əd.
Yeməkxana –	1 əd.

MURXUZ

Zəngəzur mahalının Qarakilsə rayonununda, rayon mərkəzindən 31 km cənubda kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ilin statistik məlumatlarında kənddə 22 təsərrüfatda 138 nəfər (84 kişi, 54 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

Murxuz Qarakilsə bölgəsinin ən ucqar kəndidir. 1988-ci ilə qədər 60 evlik bu kənddə 300 nəfər azərbaycanlı yaşayırdı.

Murxuz kəndi hər tərəfdən pirlərlə (Təkcə Pir, Nalbənd piri, Qırxlar piri, Daşqala piri) əhatə olunub. Bu pirlərdən Qırxlar xüsusilə müqəddəs hesab edilirdi.

Kəndin qərbində yerləşən qəbiristanlıq əski qəbiristanlıqdı. Buradakı qoç heykəlləri qəbiristanlığın əski tarixindən xəbər verir.

Murğuz azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	2 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	200 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	800 baş
Toyuq –	860 baş
Meyvə bağı –	18 ha
K/t maşınları –	3 əd.
Avtomaşınlar –	8 əd.
Yanacaq anbarı –	1 əd.
Kübrə anbarı –	1 əd.
Dülgərxana –	1 əd.
Su nasos stansiyası –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd.
İdarə binası –	2 əd.
Məktəb –	1 əd.
Klub –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Mağaza –	1 əd.

ŞIXLAR (QIZILŞƏFƏQ)

Zəngəzur mahalının Qarakilsə rayonununda, rayon mərkəzindən 13 km cənub-qərbdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ilin statistik məlumatlarında kənddə 46 təsərrüfatda 306 nəfər (185 kişi, 121 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

Kəndin yaxınlığında qədim Alban kilsəsinin və 1918-ci ildə dağıdılmış müsəlman məscidinin qalıqları, eləcə də qədim qəbir daşları bu yerlərdə əhalinin ən azı 500 il öncə məskunlaşdığını göstərən əlamətlərdəndir.

1918-ci ilin martında Şıxlar kəndi Andranikin quldur dəstəsi tərəfindən dağıdılmış, əhalisinin bir hissəsi qılıncdan keçirilmiş, digər hissəsi isə Kala dağından aşaraq Culfa rayonuna pənah aparmışdır. Ermənistanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Şıxlar camaatı da yenidən öz doğma kəndlərinə qayıtmışlar. 1931-ci ilin siyahıya alınmasında Şıxlar kəndində 411 nəfər əhali yaşadığı bildirilir.

1988-ci ilin noyabrında erməni millətçiləri bir həftə ərzində kəndin əhalisinin bütün mülkiyyətini, ev-eşiyini əlindən alıb, dağlarla Naxçıvana MR-a, Laçın, Kəlbəcər rayonlarına qovmuşlar. Kənd kolxozunun bütün mülkiyyəti ermənilərə qalmışdır.

1991-ci ildə ermənilər Qızıl Şəfəq kəndinin adını dəyişdirərək Torunik etmişlər.

Şıxlar azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	8 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	750 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3000 baş
Toyuq –	1950 baş
Meyvə bağı –	15 ha
K/t maşınları –	10 əd.
Avtomaşınlar –	20 əd.
Qaraj –	1 əd.
Taxıl anbarı –	1 əd.
Yanacaq anbarı –	1 əd.

Kübrə anbarı –	1 əd.
Dəmirçi sexi –	1 əd.
Dülgərxana –	1 əd.
Su nasos stansiyası –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	2 əd.
Dəyirman –	1 əd.
İdarə binası –	2 əd.
Məktəb –	1 əd.
Klub –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Mağaza –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Hamam –	1 əd.

AĞÜDÜ

Zəngəzur mahalının Qarakilsə rayonununda, İşıqlı dağının ətəklərindən 10-12 km aşağıda, Bazarçay çayından 2 km yuxarıda dağ döşündə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 125 təsərrüfatda 903 nəfər (500 kişi, 403 qadın) azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci ildə Andranikin quldur dəstələri bir səhər tezdən qəfildən kəndə hücum edib, qaça bilməyən əhalinin hamısını qətlə yetirmiş, körpə uşaqları nizəyə keçirmiş, başlarını kəsib analarının sinələrinə qoymuşlar.

1922-ci ildə kəndin sağ qalmış qaçqın əhalisinin bir qismi doğma yurda qayıdıb, dağıdılmış, yandırılmış evlərini bərpa edərək, yaxud yenidən tikərək təzədən məskunlaşmış, kəndi abadlaşdırmışlar.

Artıq 1988-ci ildə kənddə 300 evdə 1.834 nəfər əhali yaşayırdı.

1988-ci ilin payızında Ağudi kəndinin bütün azərbaycanlı əhalisi doğma yurddan qovulub çıxarılmış və kənd ermənilər tərəfindən işğal edilmişdir.

Ağüdü kəndinin qarşısında Anabat adlı ərazi vardı. Uz kəndinin erməniləri Anabatı müqəddəs ocaq hesab edirdilər.

Ağüdü kəndindəki VI yüzilə aid ikiqülləli qəbirüstü abidə 1960-cı illərdə bərpa edilərkən adamların gözü qarşısında abidə sökülərək təzə yazılmış daşlarla təmir edilmişdir. Ümumiyyətlə, qəbir daşlarındakı müxtəlif naxışlar, qoç fiqurları və s. də kəndin qədimliyinə dəlalət edirdi.

Ağüdü azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	10 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	600 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	5700 baş
Toyuq –	14000 baş
Meyvə bağı –	20 ha
K/t maşınları –	20 əd.
Avtomaşınlar –	16 əd.
Qaraj –	1 əd.

Taxıl anbarı –	1 əd.
Yanacaq anbarı –	1 əd.
Kübrə anbarı –	1 əd.
Dəmirçi sexi –	1 əd.
Dülgərxana –	1 əd.
Su nasos stansiyası –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd.
İdarə binası –	2 əd.
Məktəb –	1 əd.
Klub –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Pavilyon –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Mağaza –	2 əd.
Hamam –	1 əd.

URUD

Zəngəzur mahalının Qarakilsə rayonununda, rayon mərkəzindən 8 km cənub-şərqdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ilin statistik məlumatlarında kənddə 37 təsərrüfatda 211 nəfər (138 kişi, 73 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

Urud kəndinin qənşərində, Qalanın qarşısında, Bədir qayasının yanında, Bazar çayın sol sahilində tarixi 500 ildən yuxarı sayılan Urud qəbiristanlığı yerləşir. 1926-cı ildə Urud kəndində olmuş etnoqraf alim Ə.Ələkbərov Urud qəbiristanlığı haqqında ilk elmi məlumat dərc etdirmişdir. 1959-cu ildə Urudda olan akademik Ziya Bünyadov Urud qəbiristanlığındakı qəbir daşlarının dini-milli mənsubiyyəti və tarixi əhəmiyyəti barədə dəyərli fikir söyləmişdir.

Urud abidələrinə sözün əsl mənasında ikinci həyat verən, onları dünya etnoqrafiya elminin dəyərli nümunələri səfiyyəsində səciyyələndirən tarixçi-etnoqraf alim, professor Məşədixanım Nemətova olmuşdur. M.Nemətova 1961-ci ildə Urud kəndində uzun müddətli ezamiyyətdə olmuş, XV-XVII yüzillərə məxsus 100-ə qədər qəbir daşını tədqiq etmişdir.

Kəndin qəbiristanlığında olan köhnə qəbir daşlarında (hicri tarixi ilə 89-cu ildə) kəndin adı Rud yazılmışdır. Suvat dərəsinin yuxarı başında (şimalında) qayanın uca bir yerində mağara qayrılıb. Kəndin cənubunda köhnə kənd yeri vardır. Bu kənd yerinin cənub tərəfindən başqa, qalan yerləri sıldırım və cəbəllikdir. Buraya "Qala" deyirlər. Ona görə "Qala" deyirlər ki, onun 3 tərəfi təbii olaraq qayalar və dağlar ilə bağlıdır, bir tərəfi isə hasar olmuşdur. Ondan əlavə, bu yerin şərq tərəfi çox uca və sıldırım qayadır. Qaya kəndin səthindən çox ucadır. Həmin qaya əsl qaladır. Bunun bir tərəfindən açıq olan yerinə çox uca, çıxmaq mümkün olmayan daş divar çəkilibdir. Bu divar əhənglə çox möhkəm hörülərək, yalnız bir yerdən (çox çətin olan) yolu vardır. Həmin yol ilə çıxarmışlar ki, (indi də çıxmaq olur) kəndə daxil olsunlar. Bu qayanın başında 50-dən artıq kalafa - ev yerləri, hörgülər vardır. Ümumiyyətlə, bu köhnə kənd yeri (Qala) üç hissədən ibarətdir: Böyük kənd, Qazı damı, Qalanın başı.

Bu kəndin 14 yerində qədim qəbir yerləri vardır: 1) Çadır daşda, 2) Baydar kahasının şərq tərəfində, Gavur damının yanında, 3) Murad qəbri, 4) Taxtalarda, 5) Cidaxurda, 6) Gəncəli adasında, 7) Çay qırağında (Məşədi Əhməd yerində), 8) Qəzbağında, 9) Gilas dibində, 10) Xəşdərədə, 11) Qalaçanın dalında, 12) Pürüldə (kənd yerində və

təpələrdə), 13) Bədir qayasının dibində, 14) Kənd qəbiristanında.

Qəzibağında olan qəbir daşlarında xaç şəkli (nişanı) vardır. Qalan yerlərdəki qəbir daşlarında heç bir yazı və ya nişan yoxdur. Xəşdər (ola bilsin ki, "xaçlar") qəbiristanlığı bütöv daşlarla tikilmiş qəbirlərdir - yəni hər bir qəbrin boyu bərabərində bütün bir daş qoyulub, daş böyükdür və ağırlığına görə bitili daşa bənzəyir. Həmin daşın şərqə tərəfi dəlinib, oraya 2 metrə qədər ucalığında və nəhəng bir baş daşı bərkidilib.

Urud azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	8 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	760 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3500 baş
Toyuq –	1300 baş
Meyvə bağı –	40 ha
K/t maşınları –	13 əd.
Avtomaşınlar –	28 əd.
Qaraj –	1 əd.
Taxıl anbarı –	2 əd.
Yanacaq anbarı –	1 əd.
Kübrə anbarı –	1 əd.
Dəmirçi sexi –	1 əd.
Dülgərxana –	1 əd.
Su nasos stansiyası –	2 əd.
Enerji şəbəkəsi –	3 əd.
Dəyirman –	1 əd.
İdarə binası –	2 əd.
Məktəb –	1 əd.
Klub –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Pavilyon –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Mağaza –	2 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Hamam –	1 əd.

ƏRƏFSƏ (SƏFƏRALI, ŞƏHƏRCİK)

Zəngəzur mahalının Qarakilsə rayonununda, rayon mərkəzindən 26 km məsafədə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ilin statistik məlumatlarında kənddə 32 təsərrüfatda 148 nəfər (89 kişi, 59 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

1988-ci ildə kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi doğma yurddan qovulub çıxarılmış və kənd ermənilər tərəfindən işğal edilmişdir.

Ərəfsə azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	10 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	700 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3500 baş
Toyuq –	1700 baş
Meyvə bağı –	8 ha
K/t maşınları –	15 əd.
Avtomaşınlar –	16 əd.
Qaraj –	1 əd.
Taxıl anbarı –	1 əd.
Yanacaq anbarı –	1 əd.
Kübrə anbarı –	1 əd.
Dəmirçi sexi –	1 əd.
Dülgərxana –	1 əd.
Su nasos stansiyası –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	2 əd.
Dəyirman –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Klub –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Mağaza –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Hamam –	1 əd.

COMARTLI (COMƏRDLİ)

Zəngəzur mahalının Qarakilsə rayonununda rayon mərkəzindən 14 km cənub-qərbdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 43 təsərrüfatda 244 nəfər (152 kişi, 92 qadın), 1897-ci ildə 333 nəfər, 1914-cü ildə 405 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-ci ildə Andranikin ordusu Zəngəzuru qan çanağına döndərəndə daşnak generalı yüz nəfərlik bir birləşməni Comərdli kəndinin üstünə göndərir. Onlar saymazyana, heç nədən ehtiyat etmədən kəndin üzərinə hücum edirlər. Əlmərdan kişinin oğlu Əyyub sərrast atəşlə sərkərdəni vurandan sonra, onlar güllənin səsindən silahın Osmanlı çapı olduğunu yəqinləşdirib elə bilirlər ki, qala türk ordusu tərəfindən mühafizə olunur. Daşnaklar itki verərək qaçırlar. Ermənilərin yeni qüvvə ilə kəndə hücum edəcəyindən ehtiyyat edən kənd camaatı qərara alır ki, arvad-uşağı kənddən çıxarsınlar. Məsləhətləşirlər ki, qaçanlar Naxçıvanla Zəngəzur arasındakı Gəvik dağının Sisiyan yurdunda cəmləşsinlər, orada ölən, itən, yaralananlar haqda tam məlumat alıb, sonra dağı aşsınlar. Yolda camaat gizlənmiş Andranikin silahlı dəstəsi ilə üz-üzə gəlir və çoxlu itki verir. Quduzlaşmış erməni dəstələri Comərdli kəndini od vurub yandırırlar.

Bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra 1922-ci ildə kəndin sağ qalan qaçqın əhalisinin çox az bir hissəsi – cəmi 87 nəfər kəndə geri dönüb, dağıdılmış kəndlərini bərpa edirlər. Onların sayı 1931-ci ildə 149 nəfərə çatır. Adamların bir hissəsinin geri dönməməsinin səbəbi Zəngəzurun Ermənistanın tərkibinə qatılması və ermənilərə camaatda inamın olmaması idi.

1979-cu ildə Comərdli kəndində 860 nəfər azərbaycanlı əhali qeydə alınmışdır.

1988-ci ildə kəndin bütün azərbaycanlı əhalisinin mal-mülkü əllərindən alınaraq doğma yurdlarından qovulub çıxarılmışlar.

Comardlı azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	2 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	300 baş

Xırdabuynuzlu mal-qara –	800 baş
Toyuq –	1200 baş
Meyvə bağı –	6 ha
K/t maşınları –	5 əd.
Avtomaşınlar –	8 əd.
Qaraj –	1 əd.
Taxıl anbarı –	1 əd.
Yanacaq anbarı –	1 əd.
Kübrə anbarı –	1 əd.
Dülgərxana –	1 əd.
Su nasos stansiyası –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Klub –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd
Mağaza –	1 əd.

DƏSTƏGİRD (DƏSTƏKERT)

Zəngəzur mahalının Qarakilsə rayonunda, dəniz səviyyəsindən 2.000 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1922-ci ildə kənddə 358 nəfər, 1926-ci ildə 338 nəfər, 1931-ci ildə 484 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

Dəstəgird azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

İribuynuzlu mal-qara –	280 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	900 baş
Toyuq –	1200 baş
Meyvə bağı –	3 ha
K/t maşınları –	6 əd.
Avtomaşınlar –	13 əd.
Qaraj –	1 əd.
Yanacaq anbarı –	1 əd.
Kübrə anbarı –	1 əd.
Dəmirçi sexi –	2 əd.
Dülgərxana –	2 əd.
Su nasos stansiyası –	2 əd.
Enerji şəbəkəsi –	3 əd.
Dəyirman –	1 əd.
İdarə binası –	2 əd.
Məktəb –	1 əd.
Klub –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Pavilyon –	2 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Mağaza –	3 əd.
Yeməkxana –	2 əd.
Hamam –	1 əd.

VAĞÜDÜ

Zəngəzur mahalının Qarakilsə rayonununda kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1886-cı ildə Yelizavetpol quberniyasının Zəngəzur qəzasının 1-ci Qarakilsə nahiyəsinin **Birinci, İkinci və Üçüncü Vağudi kəndləri** kimi qeydə alınmış, kəndlərdə 137 təsərrüfatda 926 nəfər (571 kişi, 355 qadın) azərbaycanlının yaşadığı göstərilmişdir.

Vağüdü azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	15 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	950 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	7500 baş
Donuz –	500 baş
Toyuq –	3000 baş
Meyvə bağı –	70 ha
K/t maşınları –	35 əd.
Avtomaşınlar –	20 əd.
Qaraj –	2 əd.
Taxıl anbarı –	2 əd.
Yanacaq anbarı –	1 əd.
Kübrə anbarı –	1 əd.
Dəmirçi sexi –	1 əd.
Dülgərxana –	1 əd.
Su nasos stansiyası –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Dəyirman –	2 əd.
İdarə binası –	2 əd.
Məktəb –	1 əd.
Klub –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Pavilyon –	1 əd.
Xəstəxana –	2 əd.
Mağaza –	3 əd.
Hamam –	1 əd.

ŞƏKİ

Zəngəzur mahalının Qarakilsə rayonununda, Qarakilsə (indiki Sisiyan) rayon mərkəzindən 5 km şimalda kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1886-cı ilin statistik məlumatlarında kənddə 92 təsərrüfatda 657 nəfər (356 kişi, 301 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

Tarixi salnaməçilərin və bəzi erməni alimlərinin dediyinə görə Şəki kəndinin adı mənbələrdə V yüzildən etibarən çəkilməyə başlamışdır.

Şəki kəndi ilə yanaşı Şəki qalası da tarixin silinmz abidəsidir. Əslində Qafqaz Albaniyasına aid edilən bu qalanın hazırda xarabalığı indiki Sisiyan rayonunun Şəki kəndi yaxınlığında, Bazarçayın sol sahilindədir. Eyni adlı vilayətin mərkəzi olan Şəki qalası Biçənək aşırımında Arana gedən yolun üzərində mühüm müdafiə-nəzarət məntəqəsi rolu oynamışdır. Qala IX yüzilin 2-ci yarısında alban knyazı Səhl ibn Sumbatın əsas iqamətgahı olmuşdur. 837-ci ildə Babək həmin Səhl ibn Sumbatın xəyanəti nəticəsində Şəki qalasında ələ keçirilib ərəblərə təslim edilmişdir.

Tarixən Şəkidə azər türkləri yaşayıb. Ermənilər bu kəndə 1829-cu ildən sonra gəlməyə başlamışlar. İrandan qovulmuş 25 ailə o vaxt Şəkidə yerləşdirilmişdi. 1987-ci ildə kənddə 380 ailə yaşayırdı: 225 ailə azərbaycanlı, 155 ailə erməni (2000 nəfər azərbaycanlı, 700 nəfər erməni).

Şəkidə əvvəllər iki qəbirstanlıq var idi. Biri kahanın döşündə şiələrin, ikincisi Qumluq deyilən yerdə sünnülərin. 1922-ci ildən sonra isə gəlmə ermənilər Pirin döşündə məzarlıq salmışdılar. Sonralar kənddə sünnü-şiə məsələsi aradan göütürülmüş və hamı ölüsünü eyni qəbiristanlıqda dəfn etməyə başlamışdılar.

Bəzi tarixi qəbirlərin daşlarını 1987-ci ildə ermənilər dağıdıb sökərkən kəndin rəhbərlərindən olan Mirməhəmməd Seyidov onlardan bir neçəsini yazıya almış, qəbirlərin tarixini miladi tarixə çevirmişdir. Məs.:

1. Almurad ibn Hacıməmmədhüseyn - 1275-ci il.
2. Hacı Məmməd Hüseyn ibn Səməndər - 1224-ci il.
3. Almurad Camal ibn Məhəmməd - 1224-cü il.
4. İman ibn Sərxan - 1229-cu il.
5. Əli Mədət ibn Qasım Bəhmən - 1299-cu il.
6. Adıgözəl Əbülfəz ibn Həsən - 1277-ci il.

Göründüyü kimi, bu rəqəmlər 700-800 il bundan öncə Şəkidə azərbaycanlıların yaşadığını bir daha təsdiq edir.

Şəki azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	13 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	860 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	6300 baş
Donuz –	700 baş
Toyuq –	25000 baş
Meyvə bağı –	16 ha
K/t maşınları –	22 əd.
Avtomaşınlar –	32 əd.
Qaraj –	1 əd.
Taxıl anbarı –	2 əd.
Yanacaq anbarı –	1 əd.
Kübrə anbarı –	1 əd.
Dəmirçi sexi –	1 əd.
Dülgərxana –	1 əd.
Su nasos stansiyası –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	3 əd.
Dəyirman –	1 əd.
İdarə binası –	2 əd.
Məktəb –	1 əd.
Klub –	1 əd.
Poçt –	1 əd.
Pavilyon –	2 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Mağaza –	2 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Hamam –	1 əd.
Yem kombinatı –	1 əd.

MEĞRİ RAYONU ÜZRƏ

Zəngəzur mahalı ərazisində ərayon. 1930-cu il sentyabrın 9-da yaradılıb. Ərazisi 664 kv.km-dir.

Rayon mərəkəzi şəhər tipli Meğri qəsəbəsdir.

Rayon mərkəzinə ən yaxın dəmiryol dayanacağı 5 km kənarda yerləşən Meğri stansiyasıdır.

Rayon mərkəzindən İrəvan şəhərinə olan məsafə 264 km-dir.

1988-ci ilə qədər Meğri rayonunda mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin siyahısı

Xalis azərbaycanlı yaşayış məntəqələri

1. Nüvədi
2. Aldərə
3. Lök (Vartanizor)

Qarışıq yaşayış məntəqələri

4. Maralzəmi
5. Lehvaz
6. Mehri
7. Astazur (22.04.1935-ci ildən – Şivanidzor)

Meğri rayonu üzrə azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	21 əd
İribuynuzlu mal-qara –	2300 baş
Keçi –	5870 baş
Qoyun –	19900 baş
Toyuq –	3700 baş
Üzüm bağı –	890 ha
Meyvə bağı –	1550 ha
K/t maşınları –	65 əd
Avtomaşınlar –	77 əd
Qaraj –	7 əd

Taxıl anbarı –	8 əd
Yanacaq anbarı –	6 əd
Kübrə anbarı –	8 əd
Dəmirçi sexi –	5 əd
Dülgərxana –	6 əd
Artezian quyusu –	1 əd
Su nasos stansiyası –	10 əd
Enerji şəbəkəsi –	7 əd
Dəyirman –	1 əd
İdarə binası –	5 əd
Məktəb –	6 əd
Mədəniyyət evi –	5 əd
Poçt şöbəsi –	5 əd
Pavilyon –	5 əd
Xəstəxana –	5 əd
Uşaq bağçası –	5 əd
Mağaza –	9 əd
Hamam –	5 əd

NÜVƏDİ

Zəngəzur mahalının Meğri rayonununda, rayon mərkəzindən 28 km şimal-şərqdə, Azərbaycan SSR-in Zəngilan rayonunun sərhədində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ilin statistik məlumatlarında kənddə 233 təsərrüfatda 1.083 nəfər (579 kişi, 504 qadın) əhalinin yaşadığı, onların isə 159 nəfərinin (94 kişi, 65 qadın) bəy ailəsindən olduqları göstərilmişdir.

Nüvədidə 1831-ci ildə 291 nəfər, 1873-cü ildə 705 nəfər, 1886-cı ildə 1.083 nəfər, 1897-ci ildə 952 nəfər, 1914-cü ildə 1.072 nəfər, 1922-də 662 nəfər, 1931-də 596 nəfər, 1959-da 763 nəfər, 1967-də 1.263 nəfər, 1974-də 1.300 nəfər, 1979-cu ildə 1.700 nəfər əhali yaşamışdır. 1988-ci ildə kənddə 300 təsərrüfatda 2.000 nəfərə yaxın əhali yaşayırdı.

Ermənilərin Nüvədiyə etdiyi ilk faciəli basqın 1918-ci ildə olmuşdur. Nüvədi kəndinin əhalisi ermənilərə mərdliklə müqavimət göstərmiş, döyüşlərdə özləri də xeyli itki vermişlər.

1929-cu il fevralın 18-də Nüvədi kəndi Azərbaycanın Zəngilan rayonundan qoparılaraq qeyri-qanuni şəkildə Ermənistan SSR-nin Meğri rayonuna verilmişdir. Azərbaycan KP MK bürosu isə 26 noyabr 1968-ci il tarixli iclasında məsələyə yenidən baxmış, Azərbaycan SSR Ali Soveti 1969-cu il 7 may tarixli fərmanı ilə bu yanlış sənədi təsdiq etmişdir.

1988-ci il Nüvədi əhalisi üçün 3 illik mübarizənin başlanğıcı oldu. Üç il müddətində indiki Ermənistan ərizisində yeganə türk kəndi kimi qalan Nüvədi bütün Ermənistanla vuruşmalı olmdu. Bu müddətdə nüvədililər dəfələrlə erməni hücumlarını dəf etməli oldular.

1991-ci il avqustun 7-dən 8-nə keçən gecə kənddəki ordu hissəsi kəndi tərk edərək öz yerlərini erməni quldurlarına təhvil verdilər. 3 tərəfdən silahlı ermənilərin əhatəsində olan əliyalın camaat avqustun 8-də kəndi tərk etmək məcburiyyətində qaldı.

Nüvədi kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	10 əd
İribuynuzlu mal-qara –	1000 baş
Keçi –	4000 baş

Qoyun –	15000 baş
Toyuq –	2000 baş
Üzüm bağı –	500 ha
Meyvə bağı –	2000 ha
K/t maşınları –	32 əd
Avtomaşınlar –	24 əd
Qaraj –	2 əd
Taxıl anbarı –	4 əd
Yanacaq anbarı –	2 əd
Kübrə anbarı –	4 əd
Dəmirçi sexi –	1 əd
Dülgərxana –	2 əd
Artezian quyusu –	1 əd
Su nasos stansiyası –	5 əd
Enerji şəbəkəsi –	3 əd
Dəyirman –	1 əd
İdarə binası –	1 əd
Məktəb –	2 əd
Mədəniyyət evi –	1 əd
Poçt şöbəsi –	1 əd
Pavilyon –	1 əd
Xəstəxana –	1 əd
Uşaq bağçası –	1 əd
Mağaza –	3 əd
Hamam –	1 əd

ALDƏRƏ

Zəngəzur mahalının Meğri rayonununda, rayon mərkəzindən 12 km cənub-şərqdə, Araz çayının sol sahilində, İrəvan-Bakı dəmir yolunun sol sahilində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ilin statistik məlumatlarında Yelizavetpol quberniyasının Zəngəzur qəzasının Qatar nahiyəsinin **Əlidərə (rusca: "Alidara") kəndi** kimi qeydə alınmış, kənddə 243 təsərrüfatda 1.077 nəfər (561 kişi, 516 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı, onların isə 111 nəfərinin (57 kişi, 54 qadın) bəy ailəsindən olduqları göstərilmişdir.

Rayonun qədim kəndlərindən olan Aldərədə 1831-ci ildə 131 nəfər, 1873-cü ildə 911, 1886-cı ildə 1.077 nəfər, 1897-ci ildə 1.094 nəfər, 1914-cü ildə 1.987 nəfər əhali yaşamışdır. Rayonun iri kəndlərindən biri olan bu kənd də cəllad Andranikin qəzəbinə düçar oldu. Zəngəzur qəzası rəisinin Gəncə qubernatoruna 15 dekabr 1918-ci il tarixli 745 nömrəli raportunda Aldərə kəndinin dağıdılması belə təsvir edilir: "Qonşu kəndin erməniləri müsəlman kəndləri olan Aldərə, Mərzəğat və Tuğut kəndlərini dağıtmış və yandırmışlar". Beləliklə, 2.000 nəfərə yaxın əhalisi olan kənd dağıdılıb yandırıldı və əhalisinin salamat qalan hissəsi qonşu vilayətlərə, qəzalara qovuldu.

Bir neçə kənd sahibsiz qalaraq xarabalığa çevrildikdən sonra 1926-cı ildə kəndin əhalisinin təqribən 1/5-i, yəni 414 nəfəri öz doğma kəndinə qayıtmış, 1931-ci ildə kəndə qayıdanların sayı 490 nəfərə çatmışdır. 1930-cu illərdə kənd bərpa olunmuş, yeni bir və iki mərtəbəli yaşayış binaları tikilmiş, ciddi milli ayrı-seçkiliyə baxmayaraq, kolxoz təşkil edilmiş, orta məktəb açılmış, klub, kitabxana, tibb məntəqəsi, doğum evi və uşaq bağçası təşkil olunmuşdur. Qaçqınlıqdan sonra kəndin əhalisinin artım dinamikası belə olmuşdur. 1959-cu ildə 601 nəfər, 1970-ci ildə 831 nəfər, 1979-cu ildə 784 nəfər, 1988-ci ildə Aldərə kəndində 160 təsərrüfatda 560 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

70 il ərzində əldə edilmiş nailiyyətlər, kənd əhalisinin isti ocağı, hökumət səviyyəsində erməni millətindən olan rayon, partiya, sovet və inzibati orqanlarının bilavasitə rəhbərliyi ilə söndürüldü. Onların bütün mülkiyyəti əlindən alınmış və onlar bir həftə ərzində 1988-ci il noyabr ayının 28-dək qovulmuşlar. Kolxozun milyon manatlarla hesablanan bütün mülkiyyəti, maşın-traktor parkları, bağları, hazır məhsulu və s. ermənilərə qalmışdır. Kəndin əhalisi Azərbaycanın müxtəlif rayonlarına səpələnmişdir. Qədim tarixə malik olan kənddə 14-16 yüzilliklərə aid çoxlu tarixi abidələrin, Alban kilsələrinin, qala və məscidlərin qalıqları vardı.

Aldərə kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	4 əd
İribuynuzlu mal-qara –	500 baş
Keçi –	1000 baş
Qoyun –	2000 baş
Toyuq –	1000 baş
Üzüm bağı –	200 ha
Meyvə bağı –	300 ha
K/t maşınları –	15 əd
Avtomaşınlar –	10 əd
Qaraj –	1 əd
Taxıl anbarı –	1 əd
Yanacaq anbarı –	1 əd
Kübrə anbarı –	1 əd
Dəmirçi sexi –	1 əd
Dülgərxana –	1 əd
Su nasos stansiyası –	2 əd
Enerji şəbəkəsi –	1 əd
İdarə binası –	1 əd
Məktəb –	1 əd
Mədəniyyət evi –	1 əd
Poçt şöbəsi –	1 əd
Pavilyon –	1 əd
Xəstəxana –	1 əd
Uşaq bağçası –	1 əd
Mağaza –	2 əd
Hamam –	1 əd

LÖK (VARTANİZOR)

Zəngəzur mahalının Meğri rayonununda, rayon mərkəzindən 9 km şimal-şərqdə, Mığrı çayının orta axınının sol sahilində, dəniz səviyyəsində 1.814 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ilin statistik məlumatlarında Yelizavetpol quberniyasının Zəngəzur qəzasının Qatar nahiyəsində **Vartanazur** adı ilə iki kənd qeydə alınmışdır: **Vartanazur kəndi** və **İkinci Vartanazur kəndi**. Vartanazur kəndində 83 təsərrüfatda 480 nəfər (278 kişi, 202 qadın), İkinci Vartanazurda isə 35 təsərrüfatda 174 nəfər (93 kişi, 81 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

Kənddə 1831-ci ildə 136 nəfər, 1873-cü ildə 316 nəfər, 1886-cı ildə 480 nəfər, 1897-ci ildə 506 nəfər, 1914-cü ildə 1.053 nəfər azərbaycanlı əhali olmuşdur.

1918-ci ildə Adranikin dəstəsi Sisyan və Qafan rayonlarının azərbaycanlı kəndlərini dağıdıb yandırdıqdan sonra Zəngəzurun digər rayonlarına, o cümlədən Mığrı rayonunun azərbaycanlı kəndlərinə hücum edirlər. I Vartanizorda 100 tüstü, II Vartanizorda 60 tüstü dağıtmış və 200 nəfər əhali qırmışlar.

Lök (Vartanizor) kəndi bir neçə il sahibsiz qalmış, xarabalığa çevrilmişdir. Ermənistanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra tədricən rayonun azərbaycanlı kəndlərinin əhalisi öz doğma yurdlarına qayıtmağa başlamışlar. Vartanizor kəndinin 1.053 nəfər əhalisindən 1922-ci ildə cəmi 177 nəfəri qayıtmışdır. 1926-cı ildə onların sayı 187 nəfərə, 1931-ci ildə 243 nəfərə çatmışdır. Kəndə qaytımış didərginlər əvvəlcə dağıdılmış yaşayış binalarını bərpa etməyə, təsərrüfatı dirçəltməyə başlamışlar. Kəndlilər bağçılığı, meyvəçiliyi, taxılçılığı, tərəvəzçiliyi inkişaf etdirərək, qısa müddətdə özləri üçün güzəran yaratdılar. 1930-cu illərdə kolxoz qurdular, üzüm və başqa meyvələrin tədarükü məntəqəsini yaratdılar. Özləri üçün yeni yaşayış binaları tikdilər. Ümumi milli ayrı-seçkiliyə baxmayaraq, kənd camaatının öz qüvvəsi ilə kənddə məktəb, klub, kitabxana, kino qurğusu, məişət xidməti emalatxanası təşkil edilmiş, tibb məntəqəsi açılmışdır. 1988-ci ilin noyabrında rayonun partiya, sovet və inzibati orqanlarının zorakılıqla həyata keçirdikləri cəza tədbirləri ilə kəndin 1.000 nəfərdən çox əhalisini, uşaqlara, qadınlara, qocalara məhəl qoymadan bir həftə ərzində qaçmağa məcbur etmişlər. Kənddə kolxozun bütün mülkiyyəti, kolxozçuların evləri, bağları və ev əşyaları əllərindən alınmışdır.

Lök kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	3 əd
İribuynuzlu mal-qara –	450 baş
Keçi –	250 baş
Qoyun –	800 baş
Toyuq –	500 baş
Üzüm bağı –	50 ha
Meyvə bağı –	80 ha
K/t maşınları –	5 əd
Avtomaşınlar –	10 əd
Qaraj –	1 əd
Taxıl anbarı –	1 əd
Yanacaq anbarı –	1 əd
Kübrə anbarı –	1 əd
Dəmirçi sexi –	1 əd
Dülgərxana –	1 əd
Su nasos stansiyası –	1 əd
Enerji şəbəkəsi –	1 əd
İdarə binası –	1 əd
Məktəb –	1 əd
Mədəniyyət evi –	1 əd
Poçt şöbəsi –	1 əd
Pavilyon –	1 əd
Xəstəxana –	1 əd
Uşaq bağçası –	1 əd
Mağaza –	1 əd
Hamam –	1 əd

MARALZƏMİ

Zəngəzur mahalının Meğri rayonununda, rayon mərkəzindən 12 km şimal-qərbdə, Mığrı çayının sol sahilində kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1831-ci ildə yarandığı iddia edilir. Əslində isə kəndin ərazisində olan qədim tarixi abidələr bu kəndin qədim tarixindən xəbər verir.

Kənddə 1831-ci ildə 118 nəfər, 1873-cü ildə 123 nəfər, 1886-cı ildə 174 nəfər, 1897-ci ildə 193 nəfər, 1904-cü ildə 951 nəfər əhalisi olmuşdur. XX yüzilliyin əvvəllərində birinci dəfə 1905-ci ildə, ikinci dəfə isə 1918-ci ildə erməni daşnak hökumətinin milli qırğına gətirib çatdıran siyasəti bu qısa müddətdə Maralzəmi kəndinin iki dəfə dağılmasına, min nəfərə yaxın əhalisinin bir hissəsinin qırılmasına, digər hissəsinin isə İranın və Azərbaycanın müxtəlif vilayətlərinə qaçmasına gətirib çatdırmışdı. Zəngəzur qəzası rəisinin 1918-ci il 26 noyabr tarixli raportunda Maralzəminin dağıdılması belə təsvir edilir: "Mığrı dərəsinin erməni dəstələri... Vartanizor I (100 tüstü) və Vartanizor II (Maralzəmi) (60 tüstü) müsəlman kəndlərini dağıtmış və 200 nəfər əhalini qırmışlar..." Maralzəmi kəndi də bir neçə il sahibsiz qalmış, xarabalığa çevrilmişdir. Yalnız Ermənistanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra 1922-ci ildə qaçqınların 66 nəfəri (8 faiz) öz doğma yurduna qayıtmışdır.

1988-ci ildə Maralzəminin 33 təsərrüfatda 180 nəfərdən çox əhalisi - uşaq, qadın, qoca bir həftə ərzində üçüncü dəfə və demək olar ki, axırıncı dəfə öz doğma torpağından qovuldu.

Maralzəmi kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	2 əd
İribuynuzlu mal-qara –	150 baş
Keçi –	120 baş
Qoyun –	600 baş
Toyuq –	200 baş
Üzüm bağı –	40 ha
Meyvə bağı –	70 ha

K/t maşınları –	3 əd
Avtomaşınlar –	8 əd
Qaraj –	1 əd
Taxıl anbarı –	1 əd
Yanacaq anbarı –	1 əd
Kübrə anbarı –	1 əd
Dəmirçi sexi –	1 əd
Dülgərxana –	1 əd
Su nasos stansiyası –	1 əd
Enerji şəbəkəsi –	1 əd
İdarə binası –	1 əd
Məktəb –	1 əd
Mədəniyyət evi –	1 əd
Poçt şöbəsi –	1 əd
Pavilyon –	1 əd
Xəstəxana –	1 əd
Uşaq bağçası –	1 əd
Mağaza –	1 əd
Hamam –	1 əd

LEHVAZ

Zəngəzur mahalının Meğri rayonununda, rayon mərkəzindən 6 km şimal-qərbdə, Mığrı çayının sol sahilində kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1886-cı ilin statistik məlumatlarında kənddə 70 təsərrüfatda 375 nəfər (202 kişi, 173 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı, üstəlik həmin əhalinin 83 nəfərinin (49 kişi, 34 qadın) bəy ailəsinin üzvləri olduğu göstərilmişdir.

Kənddə 1831-ci ildə 15 nəfər, 1873-cü ildə 172 nəfər, 1886-cı ildə 375 nəfər, 1914-cü ildə 836 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır. 1918-ci ildə bütün Zəngəzurun azərbaycanlı kəndlərini ucdantutma dağıtdıqları kimi, ermənilər Lehvaz kəndinin də əhalisini qırmış, kəndi dağıtmış və yandırmışlar. Zəngəzur qəza rəisinin 26 noyabr 1918-ci il tarixli raportunda deyildiyi kimi, Mığrı dərəsinin erməniləri müsəlman kəndi Lehvazı dağıtmış və bir neçə kənddə olan 200 nəfər azərbaycınlını öldürmüşlər. Qırğından əvvəl kənddə olan 836 nəfər azərbaycanlıdan 1922-ci ildə cəmi 136 nəfəri öz doğma kəndinə qayıtmışdı. 1931-ci ildə isə kəndin bir hissəsinə yiyələnmiş ermənilər bu kənddə məskunlaşmağa başlamışlar. Həmin ildə kənddə 171 nəfər azərbaycanlı, 161 nəfər erməni yaşamışdır.

1988-ci ildə tarix yenə təkrar olundu. Lehvaz kəndinin 135 təsərrüfatda 1.002 nəfər azərbaycanlı əhalisi (ermənilər 118 nəfər olmuşdur) indi üçüncü dəfə, demək olar ki, birdəfəlik öz doğma yurdundan qovuldu. Rayon təşkilatlarının rəhbərliyi ilə erməni millətçiləri azərbaycanlıların bütün mülkiyyətini, ev əşyalarını əllərindən alıb uşaqlı, qadınlı, qocalı min nəfər azərbaycanlını kənddən qovmuşlar.

Lehvaz kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mal-qara üçün bina –	2 əd
İribuynuzlu mal-qara –	200 baş
Keçi –	500 baş
Qoyun –	1500 baş
Üzüm bağı –	100 ha

Meyvə bağı –	100 ha
K/t maşınları –	10 əd
Avtomaşınlar –	25 əd
Qaraj –	2 əd
Taxıl anbarı –	1 əd
Yanacaq anbarı –	1 əd
Kübrə anbarı –	1 əd
Dəmirçi sexi –	1 əd
Dülgərxana –	1 əd
Su nasos stansiyası –	1 əd
Enerji şəbəkəsi –	1 əd
İdarə binası –	1 əd
Məktəb –	1 əd
Mədəniyyət evi –	1 əd
Poçt şöbəsi –	1 əd
Pavilyon –	1 əd
Xəstəxana –	1 əd
Uşaq bağçası –	1 əd
Mağaza –	2 əd
Hamam –	1 əd

MEĞRİ

Zəngəzur mahalının Meğri rayonununda, Araz çayının qolu olan mığrı çayının sahilində kənd, 1958-ci ildən şəhərtipli qəsəbə.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1886-cı ilin statistik məlumatlarında Yelizavetpol quberniyasının Zəngəzur qəzasının Qatar nahiyəsinin **Mığrı kəndi** kimi qeydə alınmış, kənddə 167 təsərrüfatda 947 nəfər (518 kişi, 429 qadın) erməni əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

Məlum mənbələrdə **Meğri** sözü ilk dəfə 1576-cı ildə qeydə alınmışdır. Sözün əslini tarixçilər Mığrı şəklində bərpa etmişlər.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı Maralzəminin bütün azərbaycanlı əhalisi - uşaq, qadın, qoca bir həftə ərzində öz doğma torpağından qovuldu.

ASTAZUR

Zəngəzur mahalının Meğri rayonununda, rayon mərkəzindən 15 km məsafədə kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1886-cı ilin statistik məlumatlarında Yelizavetpol quberniyasının Zəngəzur qəzasının Qatar nahiyəsinin **Astaz kəndi** kimi qeydə alınmış, kənddə 99 təsərrüfatda 795 nəfər (423 kişi, 372 qadın) erməni əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı Astazur kəndinin bütün azərbaycanlı əhalisi qanlı qırğınlarla öz doğma yurdlarından qovulmuşlar.

GORUS RAYONU

Zəngəzur mahalı ərazisində rayon. 1930-cu il sentyabrın 9-da yaradılıb. Ərazisi 752 kv.km-dir.

Rayon mərkəzi respublika tabeli Gorus (Qoris) şəhəridir.

Rayon mərkəzinə ən yaxın dəmiryol dayanacağı 70 km kənarda yerləşən Qafan stansiyasıdır (Qafan rayonu ərazisində).

Rayon mərkəzindən İrəvan şəhərinə olan məsafə 250 km-dir.

Tarixən Azərbaycanın Gəncə quberniyasının Zəngəzur qəzasına daxil olmuşdur.

1988-ci ilin hesabatına əsasən Gorus rayonunda cəmi beş azərbaycanlı yaşayış məntəqəsi olmuşdur: Şurnuxu, Ağbulaq, Şamsız, Qurdqalaq kəndləri bütövlükdə azərbaycanlı, Şahvedilər (Vorftan) qarışıq yaşayış məntəqələri idi.

Azərbaycanlıların sayı rayonda 110 nəfər olub. Kolxozlarda, şəxsi təsərrüfatlarda 1200 baş qaramal, 1000 baş qoyun olmuşdur. 32 avtomobil, 14 müxtəlif markalı traktorlar və bir çox kənd təsərrüfatı texnikası ermənilərə qalmışdır.

Gorus rayonundan 1988-ci ildə 6 nəfər azərbaycanlı öldürülmüşdür.

1988-ci ilə qədər Gorus rayonunda mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin siyahısı

Xalis azərbaycanlı yaşayış məntəqələri

1. Şurnuxu
2. Ağbulaq
3. Qurdqalaq
4. Şamsız

Qarışıq yaşayış məntəqələri

5. Şahverdilər

Gorus rayonu azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	3 əd.
Klub –	2 əd.

İdarə binası –	4 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	5 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	930 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	1620 baş
Mal-qara üçün tövlələr –	7 əd.
Transformator –	7 əd.
Anbar binası –	4 əd.
Traktor –	4 əd.
K/t texnikası –	3 əd.
Məktəb –	5 əd.
Su nasosu –	4 əd.
Quşlar –	33000 baş
Arı ailəsi –	290 yeşik
Bağlar –	31 ha

ŞURNUXU

Zəngəzur mahalının Gorus rayonununda, rayon mərkəzindən 30 km məsafədə, Gorus-Qafan avtomobil yolunun sağında, Şurnuxu çayının sol sahilində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1897-ci ildə kənddə 184 nəfər qeydə alınmışdır.

Kənd 1918-1920-ci illərdə Andranikin ermnəi quldur dəstələri tərəfindən dağıdılmış, bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisi geri qayıdıb kəndi bərpa etmişlər.

1979-cu ildə Şurnuxu kəndində 120 təsərrüfatda 560 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1988-ci ildə erməni millətçiləri Şurnuxu kənd azərbaycanlılarını sonuncu adamına qədər qovub kənddən çıxartdılar.

1989-cu ildə Şurnuxu kəndinə tarixdə ilk ermənilər – 80 ailə köçürüldülər.

Şurnuxu kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	400 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	700 baş
Mal-qara üçün tövlələr –	2 əd.
Transformator –	3 əd.
Anbar binası –	1 əd.
Traktor –	1 əd.
K/t texnikası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Su nasosu –	1 əd.
Quşlar –	6000 baş
Arı ailəsi –	150 yeşik
Bağlar –	12 ha

AĞBULAQ

Zəngəzur mahalının Gorus rayonununda, rayon mərkəzindən 15 km qərbdə, Gorus-Qafan avtomobil yolunun solunda kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1918-ci ildə kənd Andranikin quldur dəstələri tərəfindən dağıdılmış, yandırılmış, əhalisinin bir hissəsi qətlə yetirilmiş, sağ qalanlar Qubadlı rayonu ərazisinə qovulmuşdur.

Bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisi geri qayıdıb kəndi bərpa etmişlər.

Kənddə 1926-cı ildə 66 nəfər, 1939-cu ildə 146 nəfər, 1959-cu ildə 187 nəfər, 1970-ci ildə 365 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1988-ci ildə erməni millətçiləri Ağbulaq kənd azərbaycanlılarını sonuncu adamına qədər qovub kənddən çıxartdılar.

Kəndin yaxınlığında XVII yüzilin yadigarı olan Qələndər qalasının xarabalıqları qalırdı.

Ağbulaq kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	300 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	500 baş
Mal-qara üçün tövlələr –	3 əd.
Transformator –	2 əd.
Anbar binası –	1 əd.
Traktor –	1 əd.
K/t texnikası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Su nasosu –	1 əd.
Quşlar –	8000 baş
Arı ailəsi –	50 yeşik
Bağlar –	8 ha

QURDQALAQ

Zəngəzur mahalının Gorus rayonununda, rayon mərkəzindən 26 km cənub-şərqdə, Gorus-Qafan avtomobil yolunun sağında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1897-ci ildə kənddə 35 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-ci ildə kənd Andranikin quldur dəstələri tərəfindən dağıdılmış, bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisi geri qayıdıb kəndi təzədən bərpa etmişlər.

Kənddə 1926-cı ildə 37 nəfər, 1931-ci ildə 49 nəfər, 1979-cu ildə 36 təsərrüfatda 248 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1988-ci ildə erməni millətçiləri Gorus rayonunun başqa kəndləri kimi, Qurdqalaq kəndinin azərbaycanlılarını da sonuncu adamına qədər qovub kənddən çıxartmış, onların evini, mal-mülkünü əllərindən almışlar.

Qurdqalaq kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	150 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	250 baş
Mal-qara üçün tövlələr –	2 əd.
Transformator –	2 əd.
Anbar binası –	1 əd.
Traktor –	1 əd.
K/t texnikası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Su nasosu –	1 əd.
Quşlar –	5000 baş
Arı ailəsi –	20 yeşik
Bağlar –	3 ha

ŞAMSIZ

Zəngəzur mahalının Gorus rayonununda kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1897-ci ildə kənddə 124 nəfər, 1926-cı ildə 54 nəfər, 1931-ci ildə 123 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

Sonralar kənd rəsmi sənədlərdə ləğv edilib, Şurnuxu kəndi ilə birləşdirilsə də kəndin əhalisi öz doğma kəndlərində yaşamaqda davam ediblər.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı erməni millətçiləri Gorus rayonunun başqa kəndləri kimi, Şamsız kəndinin azərbaycanlılarını da sonuncu adamına qədər qovub kənddən çıxartmış, onların evini, mal-mülkünü əllərindən almışlar.

Şamsız kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	50 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	100 baş
Mal-qara üçün tövlələr –	1 əd.
Anbar binası –	1 əd.
Traktor –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Su nasosu –	1 əd.
Quşlar –	5000 baş
Arı ailəsi –	20 yeşik
Bağlar –	3 ha

ŞAHVERDİLƏR

Zəngəzur mahalının Gorus rayonununda kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 186 nəfər, 1897-ci ildə 217 nəfər, 1926-cı ildə 87 nəfər, 1931-ci ildə 52 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-ci ildə kənd Andranikin quldur dəstələri tərəfindən dağıdılmış, bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisi geri qayıdıb kəndi təzədən bərpa etmişlər.

1988-ci ildə erməni millətçiləri Gorus rayonunun başqa kəndləri kimi, Şahverdilər kəndinin azərbaycanlılarını da sonuncu adamına qədər qovub çıxartmış, onların evini, mal-mülkünü əllərindən almışlar.

Şahverdilər kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	30 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	70 baş
Məktəb –	1 əd.
Quşlar –	4000 baş
Arı ailəsi –	30 yeşik
Bağ –	3 ha

ÇƏMBƏRƏK (KRASNOSELO) RAYONU

Göyçə və Qaraqoyunlu mahalları ərazisində rayon.

1937-ci il dekabrın 31-də yaradılmışdır. Həmin ilə qədər isə Dilican rayonunun tərkibinə daxil olmuşdur.

Ərazisi 697 kv km-dir.

Rayon mərkəzi Ağstafaçay çayının qolu olan və Tərsa çayı kənarında yerləşən Qırmızıkənd (Mixaylovka, Krasnoselsk) kəndidir (indi şəhərtipli qəsəbədir).

Rayon mərkəzinə ən yaxın dəmiryol dayanacağı 16 km kənarda yerləşən Şorca stansiyasıdır.

Rayon mərkəzindən İrəvan şəhərinə olan məsafə 125 km-dir.

1970-ci ilin məlumatına görə rayonda cəmi 20 yaşayış məntəqəsi vardı.

1988-ci ilə qədər Çəmbərək (Krasnoselo) rayonunda mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin siyahısı

Xalis azərbaycanlı yaşayış məntəqələri

1. Cil
2. Ardanış
3. Şorca
4. Toxluca (19.04.1991-ci ildən – Draxtik)
5. Ağbulaq (19.04.1991-ci ildən – Axperek)
6. Gölkənd (19.04.1991-ci ildən – Ayqut)
7. Çaykənd (19.04.1991-ci ildən – Dprabak)
8. Əmirxeyir (19.04.1991-ci ildən – Kalavan)
9. Bəryabad (19.04.1991-ci ildən – Barenat)
10. Yanıqpəyə (25.01.1978-ci ildən – Meşəkənd, 19.04.1991-ci ildən – Antarameç)
11. Cıvıxlı
12. Qaraqaya (19.04.1991-ci ildən – Dzoravank)

Qarışıq yaşayış məntəqələri

13. Mixaylovka (sonralar – Krasnoselo)
14. Rubenakert (Orconikidze)

Çəmbərək rayonu azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	10 əd.
Klub –	8 əd.
İdarə binası –	11 əd.
Uşaq bağçası –	6 əd.
Xəstəxana –	5 əd.
Həkim məntəqəsi –	5 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	10900 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	65100 baş
Mal-qara üçün tövlələr –	78 əd.
Transformator –	24 əd.
Dəyirman –	8 əd.
Anbar binaları –	28 əd.
Avtomaşın –	133 əd.
Traktor –	95 əd.
K/t texnikası –	56 əd.
Məktəb, kitabxana –	17 əd.
Su nasosu –	6 əd.
Quşlar –	7000 baş
Arı ailəsi –	3 əd.
Bağlar –	6 əd.

CİL

Göyçə mahalının Çəmbərək rayonununda, rayon mərkəzindən 34 km məsafədə, Göyçə gölünün kənarında yerləşdiyi kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 45 təsərrüfatda 265 nəfər (159 kişi, 106 qadın), 1873-cü ildə 40 təsərrüfatda 287 nəfər (156 kişi, 131 qadın), 1886-cı ildə 98 təsərrüfatda 587 nəfər (306 kişi, 281 qadın), 1897-ci ildə 442 nəfər, 1904-cü ildə 975 nəfər, 1914-cü ildə 1.035 nəfər, 1916-cı ildə 893 nəfər, 1919-cu ildə 888 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1919-cu ildə erməni quldur dəstələri kəndə hücum edib, onu yandırmış, əhalisinin bir hissəsini qətlə yetirmiş, sağ qalanlarını isə kənddən vəhşiəsinə qovmuşlar. Yalnız bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndin qaçqın əhalisi geri qayıtmışlar.

1922-ci ildə kənddə 697 nəfər, 1926-cı ildə 824 nəfər, 1931-ci ildə 1.041 nəfər, 1970-ci ildə 1.595 nəfər, 1979-cu ildə 1.490 nəfər, 1987-ci ildə 1.500 nəfər azərbaycanlı yaşayırdı.

1988-ci ildə isə kənddə 280 təsərrüfatda 1.400 nəfər azərbaycanlı vardı ki, onlar da erməni quldurları tərəfindən sonuncu nəfərinə qədər qovulub kənddən çıxarıldılar.

Cil kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	700 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	4500 baş
Transformator –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Məktəb –	1 əd.
Su nasosu –	1 əd.
Quşlar –	5000 baş
Arı ailəsi –	1 yeşik

ARDANIŞ

Göyçə mahalının Çəmbərək rayonununda, Göyçə gölünün sahilində, göldən 2 km aralıda, rayon mərkəzindən 25 km məsafədə, Adatəpə burnunda kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 20 təsərrüfatda 119 nəfər (67 kişi, 52 qadın), 1873-cü ildə 48 təsərrüfatda 389 nəfər (241 kişi, 148 qadın), 1886-cı ildə 91 təsərrüfatda 602 nəfər (329 kişi, 273 qadın) azərbaycanlı yaşamışdır.

Kəndin məskunlaşması eradan əvvələ təsadüf edir. Kənddə alban kilsəsinin qalıqları, albanlara məxsus dağıdılmış qala divarlarının qalıqları, oğuz qəbiristanlığı və s. son dövrlərə kimi dururdu. Kəndin coğrafi mövqeyinə görə Göyçə mahalında yaşayan əhalinin şimala çıxışı bu kəndin içindən olmuş və "Topasan" deyilən ərazidən keçərək Gədəbəy rayonuna çıxmışdır. Müxtəlif dövrlərdə buradan müxtəlif sərkərdələr öz qoşunlarını Azərbaycana keçirmişdir. Bu gün də onların bir çoxunun adı ilə toponimlər mövcuddur: Koroğlunun başı, Şah ocağı, Şahın meydanı və s. Bu yoldan bir vaxtlar, Şah İsmayıl Xətai, Nadır şah kimi nəhənglər öz qoşunları ilə keçmişlər. Nadir şahın qoşununun taun xəstəliyinədən vəfat etmiş döyüşçülərinin qəbiristanlığı toxunulmaz yer kimi saxlanılırdı.

1918-ci ilin payızında Andranikin quldur dəstələri kəndə hücum etmiş və dinc əhalini qırmış, var-dövlətini talan etmişdir. Sağ qalanlar Azərbaycanın müxtəlif rayonlarına qaçmışlar. Azərbaycanda kəndin əhalisi birləşmiş, Məşədi Hümbət, İsmayıl, Qəhrəman, Hacı Qulu başda olmaqla onlar geri dönmüş və daşnakları kənddən qovmuşlar.

Kənddə 1922-c ildə 1.138 nəfər, 1926-cı ildə 1.235 nəfər, 1931-ci ildə 1.246 nəfər, 1970-ci ildə 1.993 nəfər, 1979-cu ildə 2.102 nəfər, 1986-cı ildə 2.500 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1988-ci ildə Ardanış kəndində azərbaycanlılar erməni soyqırımına məruz qalmış və öz ata-baba yurdlarından qovulmuşlar. 5 nəfər kənd sakini soyqırım nəticəsində həlak olmuşdur: Ələsgərov Bahar Süleyman qızı, Həsənov Həsən Şaban oğlu, İsmayılov Səməd İsmayıl oğlu, Xəlilov Firəngiz Hüseyn qızı, İsmayılov Əli Abbasəli oğlu.

1988-ci ildə kənddə 450 təsərrüfatda 2300 nəfər azərbaycanlı əhali yaşayırdı ki, onlar da erməni millətçiləri tərəfindən sonuncu nəfərinə qədər qovulub kənddən çıxarıldılar.

Ardanış kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	800 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	5200 baş
Mal-qara üçün tövlələr –	8 əd.
Transformator –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Anbar binaları –	3 əd.
Avtomaşın –	17 əd.
Traktor –	15 əd.
K/t texnikası –	11 əd.
Məktəb –	1 əd.
Su nasosu –	2 əd.
Arı ailəsi –	1 əd.

ŞORCA (NADEJDİNO)

Göyçə mahalının Çəmbərək rayonununda, rayon mərkəzindən 13 km cənub-şərqdə kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə ruslar da yaşamışlar.

1832-ci ildə **Şor Əli kəndi** kimi qeydə alınmış, kənddə 24 təsərrüfatda 140 nəfər (86 kişi, 54 qadın) azərbaycanlının yaşadığı göstərilmişdir. 1873-cü ildə **Nadejdino (Şorcalı) kəndi** kimi siyahıya alınmış, kənddə 42 təsərrüfatda 311 nəfər (148 kişi, 163 qadın), 1886-cı ildə isə 44 təsərrüfatda 226 nəfər (103 kişi, 123 qadın) əhali yaşamışdır.

1988-ci ildə kənddə 150 təsərrüfatda 1000 nəfər azərbaycanlı əhali yaşayırdı ki, onlar da erməni quldurları tərəfindən sonuncu nəfərinə qədər qovulub kənddən çıxarıldılar.

Şorca kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1250 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	8000 baş
Mal-qara üçün tövlələr –	6 əd.
Transformator –	8 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Anbar binaları –	4 əd.
Avtomaşın –	12 əd.
Traktor –	8 əd.
K/t texnikası –	6 əd.
Məktəb –	2 əd.
Su nasosu –	2 əd.
Quşlar –	2000 baş

TOXLUCA

Göyçə mahalının Çəmbərək rayonununda, rayon mərkəzindən 25 km cənub-şərqdə, Göyçə gölü yaxınlığında, Əyriçay çayının kənarında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 50 təsərrüfatda 296 nəfər (177 kişi, 119 qadın), 1873-cü ildə 63 təsərrüfatda 466 nəfər (263 kişi, 203 qadın), 1886-cı ildə 104 təsərrüfatda 681 nəfər (373 kişi, 310 qadın), 1897-ci ildə kənddə 935 nəfər, 1914-cü ildə 1.373 nəfər, 1916-cı ildə 1.330 nəfər, 1919-cu ildə 1.199 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1919-cu ilin martınında erməni quldur dəstələri kəndə hücum edib, onu yandırmış, əhalisinin bir hissəsini qətlə yetirmiş, sağ qalanlarını isə kənddən qovmuşlar. Yalnız bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra qaçqın əhali geri qayıtmışlar. 1922-ci ildə kənddə 1.176 nəfər, 1926-cı ildə 1.403 nəfər, 1931-ci ildə 1.723 nəfər, 1970-ci ildə 2.415 nəfər, 1979-cu ildə 2.632 nəfər, 1987-ci ildə 2.985 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1988-ci ildə kənddə 500 təsərrüfatda 3000 nəfər azərbaycanlı əhali yaşayırdı ki, onlar da 1988-ci il noyabrın sonlarında erməni quldurları tərəfindən sonuncu nəfərinə qədər qovulub kənddən çıxarıldılar.

Toxluca kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	3700 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	32000 baş
Mal-qara üçün tövlələr –	17 əd.
Transformator –	3 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Anbar binaları –	4 əd.
Avtomaşın –	30 əd.
Traktor –	16 əd.
K/t texnikası –	18 əd.
Məktəb, kitabxana –	4 əd.

AĞBULAQ

Göyçə mahalının Çəmbərək rayonununda, rayon mərkəzindən 12 km şimal-qərbdə, Göyçə gölünün kənarında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1832-ci ildə kənddə 26 təsərrüfatda 136 nəfər (79 kişi, 57 qadın), 1873-cü ildə 51 təsərrüfatda 422 nəfər (234 kişi, 188 qadın), 1886-cı ildə 83 təsərrüfatda 575 nəfər (318 kişi, 257 qadın), 1908-ci ildə kənddə 940 nəfər, 1914-cü ildə 982 nəfər, 1919-cu ildə 1.329 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

Tarixi mənbələrin yazdığına görə, bünövrəsi XVI əsrin ikinci yarısında qoyulan Ağbulaq kəndinin cənub-qərbində həmin dövrdən çox-çox əvvəllər Yellicə adlı kənd olmuşdur.

1919-cu ildə erməni quldur dəstələri kəndə hücum etmiş, əhalisi qanlı qırğınlarla kənddən qovmuşlar. Yalnız bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra qaçqın əhali geri qayıtmışlar. 1922-ci ildə kənddə 1.053 nəfər, 1926-cı ildə 1.113 nəfər, 1931-ci ildə 1.392 nəfər, 1970-ci ildə 1.542 nəfər, 1979-cu ildə 1.450 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1988-ci il noyabrın 24-dən 28-dək kənd erməni quldurlarının hücumlarına məruz qalaraq sonuncu nəfərinə qədər qovulub kənddən çıxarıldılar.

Ağbulaq kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1000 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	13000 baş
Mal-qara üçün tövlələr –	10 əd.
Transformator –	2 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Avtomaşın –	16 əd.
K/t texnikası –	7 əd.
Məktəb –	1 əd.

GÖLKƏND (QARAQOYUNLU)

Qaraqoyunlu mahalı ərazisində, Çəmbərək rayonununda, rayon mərkəzindən 20 km məsafədə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Gölkənddəki qəbirstanlıq Qaraqoyunlu dərəsində ən qədim qəbiristanlıqlardan biri idi. Ondan çox qədim qəbiristanlıq isə Murğuz dağının ətəyində yerləşirdi. Mürğüz dağında qədim pir var idi. İnsanlar o pirə pənah gətirir, qurbanlar kəsir, arzu və istəklərinə çatırdılar.

1918-1920-ci illərdə kənd erməni quldur dəstələri tərəfindən dağıdılmış, əhali ata-baba yurdundan didərgin salınmışdır. Gölkəndlilər sonralar geri dönüb, kəndi təzədən məskunlaşdırmışlar.

1931-ci ildə kəndin əhalisi 1.283 nəfərdən ibarət olmuşdur.

1988-ci ildə erməni quldur dəstələri 470 təsərrüfatda 2.700 nəfər azərbaycanlı əhalisi olan kəndi azərbaycanlılardan boşaltmışlar. Həmin günlərdə kənddən Cahan Qocayev də erməni xəyanətinin qurbanı olmuşdur.

Gölkənd kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1500 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	5000 baş
Mal-qara üçün tövlələr –	12 əd.
Transformator –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Avtomaşın –	22 əd.
Traktor –	11 əd.
K/t texnikası –	4 əd.
Məktəb –	1 əd.
Arı ailəsi –	1 yeşik
Bağ –	1 ha

ÇAYKƏND

Qaraqoyunlu mahalı ərazisində, Çəmbərək rayonununda, rayon mərkəzindən 25 km məsafədə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Qara sudan başlayan kənd Tərsəçayın sağ və sol sahillərində, Murğuz dağının çaya yaxın olan təpə və yaylaları üstündə, qərbdə isə Girdman yüksəkliyində və meşələrin ətəklərində yerləşirdi.

Çaykənd kəndi Gəncə qəzasının Dilican nahiyəsinə daxil olan Qaraqoyunlu dərəsinin mərkəzi kəndlərindəndi. Kəndin əsası XVIII yüzildə, təxminən 1778-ci ildə qoyulmuşdur.

Kənd 1937-ci il dekabrın 31-nə kimi Dilican, sonra isə Çəmbərək rayonunun tərkibində olmuşdur.

Çaykənd kəndi Dilican-Krasnoselo şosse yolunun üzərində yerləşirdi, bu yol kəndi iki yerə bölürdü.

1919-cu ilin yazında - Novruz bayramında Andranikin daşnak qoşunu İcevan-Dilican istiqamətində Çayqarışandan Qaraqoyunlu dərəsindəki kəndləri dağıtmaq, talamaq, əhalini qılıncdan keçirmək məqsədi ilə hücuma keçmiş, bu zaman kəndin əli silah tutanları keçid və bərələri kəsmiş, daşnak dəstələrinə layiqli zərbələr endirmişlər. Azərbaycanlıların erməni daşnak dəstələrini pərən-pərən etməsi işində Qaraqoyunlu dərəsinin kovxası Hasanxan oğlu Mehralının əvəzsiz xidməti olmuşdur. Nəticədə camaat gözlənilən fəlakətdən qurtarmış, az itki ilə Gədəbəy rayonu ərazisinə keçə bilmişlər. Yalnız 1922-ci ildən sonra kəndin qaçqın əhalisi geri dönmüşlər. 1922-ci ildə Çaykənddə 569 nəfər, 1926-cı ildə 616 nəfər, 1931-ci ildə 662 nəfər, 1970-ci ildə 1.140 nəfər, 1979-cu ildə 1.096 nəfər, 1987-ci ildə 1.110 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

Kəndin qədim tarixə malik olmasını sübut edən faktlardan bu yerlərdə çoxlu oğuz qəbirlərinin və qədim kənd xarabalarının qalıqlarının olmasını göstərmək olar. Bu xarabalıqların hamısının yaxınlığında qəbiristanlıqlar var.

Qaraqoyunlu dərəsində məskunlaşmış kənd əhalisi dəfələrlə işğala məruz qalmış, düşmənlr tərəfindən talanmış, məhv edilmişdir. Təkcə 1895-ci ildən 1988-ci ilə kimi, təxminən yüz illik bir müddətdə Qaraqoyunlu dərəsinin kəndləri beş dəfə işğala məruz qalmış, mənfur erməni daşnak dəstələri tərəfindən öz doğma yurd-yuvalarından silah zoruna didərgin salınmışlar.

1988-ci il soyqırımı zamanı Əhmədov Nəsir Albaba oğlu ermənilər

tərəfindən öldürülmüşdür.

1988-ci ildə kənddə 270 təsərrüfatda 1250 nəfər azərbaycanlı əhali yaşayırdı ki, onlar da həmin ilin noyabrında erməni quldur dəstələri tərəfindən sonuncu adamına qədər qovuldular.

Çaykənd kəndi azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1200 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	4000 baş
Mal-qara üçün tövlələr –	6 əd.
Transformator –	2 əd.
Anbar binaları –	4 əd.
Avtomaşın –	12 əd.
Traktor –	18 əd.
K/t texnikası –	5 əd.
Məktəb, kitabxana –	2 əd.
Su nasosu –	1 əd.
Quşlar –	5000 baş
Bağlar –	1 ha

ƏMİRXEYİR

Qaraqoyunlu mahalı ərazisində, Çəmbərək rayonununda, rayon mərkəzindən 20 km məsafədə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kəndin tarixinin nə qədər qədim olmasını onun ərazisindəki xarabalıq və qəbiristan qalıqlarının çoxluğu da təsdiq edir. Məsələn, **Kalafalıq** deyilən ərazidə qədim kilsə, dəyirman qalığı vardı. **Çökək yurd** deyilən yerdə – qəbiristanlıq, küplər. **Div** – kəndə yaxın tala evlər, qəbirlər qalığı. **Alacıq daş** – evlər, qəbirstanlıq xarabaları. **Tik daş** – evlər, qəbirstan xarabaları. **Oğuz yurdu** – qədim oğuz tayfalarının məskunlaşdığı məskən, qəbir daşlarının hündürlüyü 2,5 metrə çatır. **Pir** – kəndin yaxınlığında Danalıqdan axan çayla Bəryabad çayının qovuşduğu bir talada yerləşir, kənd burada salınan gündən kənd adamları həmin Piri ziyarət edir.

1988-ci ildə kənddə 80 təsərrüfatda 500 nəfər azərbaycanlı əhali yaşayırdı ki, onlar da həmin ilin noyabrında erməni quldur dəstələri tərəfindən sonuncu adamına qədər qovuldular.

Əmirxeyir kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	500 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	2500 baş
Tövlələr –	14 əd.
Transformatorlar –	1 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Avtomaşın –	7 əd.
Traktor –	6 əd.
K/t texnikası –	4 əd.
Məktəb binası	1 əd.
Alma bağı	3 ha

BƏRYABAD

Qaraqoyunlu mahalı ərazisində, Çəmbərək rayonununda, rayon mərkəzindən 30 km uzaqlıqda kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Dilican rayonunun tərkibinə, 1938-ci ilin əvvəlindən isə Çəmbərək rayonunun tərkibinə daxil olmuşdur.

1897-ci ildə kənddə 111 nəfər, 1919-cu ildə isə 96 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1919-cu ilin yazında Andranikin quldur dəstələri kəndə hücum edərək qocaları, arvadları, uşaqları öldürmüş, evləri yandırmış, əhalinin var-dövlətini talan etmişdir. Əhalinin bir hissəsi erməni quldurlarından gizlənərək Azərbaycanın Qazax-Gədəbəy-Tovuz kəndlərinə qaçmışlar. 1920-ci ildən sonra Bəryabad kəndinin əhalisi yenidən kəndə qayıtmış, 1920-ci ildə Bəryabadda 85 nəfər, 1926-cı ildə 91 nəfər, 1931-ci ildə 109 nəfər, 1939-cu ildə 205 nəfər, 1986-cı ildə 380 nəfər əhali yaşamışdır.

1988-ci il noyabrın sonlarında Qaraqaya, Yanıqpəyə, Çaykənd, Bəryabad, Əmirxeyir, Gölkənd və Cıvıxlı kəndləri Çəmbərək-Gədəbəy yolu ilə Azərbaycan torpağına pənah gətirdilər.

1988-ci ildə kənddə 50 təsərrüfatda 250 nəfər azərbaycanlı əhali yaşayırdı ki, onlar da həmin ilin noyabrında erməni quldur dəstələri tərəfindən sonuncu adamına qədər qovuldular.

Bəryabad kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Tövlələr –	2 əd.
Transformatorlar –	2 əd.
Anbar binaları –	1 əd.
Məktəb binası –	1 əd.
Bağlar –	3 ha

YANIQPƏYƏ (MEŞƏKƏND)

Qaraqoyunlu mahalı ərazisində, Çəmbərək rayonununda, Dilican-Qırmızıkənd (Krasnoselo) şose yolunun qərbində, Qaraqaya kəndindən 4 km, rayon mərkəzindən 32 km məsafədə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kəndin əhalisi 1897-ci ildə 133 nəfər, 1919-cu ildə 220 nəfər olmuşdur. Həmin illərdə daşnaklar kənd əhalisini qovub çıxarmış və əhali bir də bölgədə Sovet hakimiyyətinin qələbəsindən sonra öz doğma vətəninə qayıtmışdır. 1922-ci ildə kənddə 150 nəfər, 1926-cı ildə 167 nəfər, 1931-ci ildə 197 nəfər, 1970-ci ildə 505 nəfər, 1979-cu ildə 523 nəfər, 1986-cı ildə 450 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

Yanıqpəyə camaatının illərdən bəri topladıqları var-dövlət, 1988-ci ildə erməni daşnaklarının əlinə keçdi, bu yerlərin qədim sakinləri isə doğma dədə-baba yurdlarından qovulub didərgin salındılar.

1988-ci ildə kənddə 70 təsərrüfatda 350 nəfər azərbaycanlı əhali yaşayırdı ki, onlar da həmin ilin noyabrında erməni quldur dəstələri tərəfindən sonuncu adamına qədər qovuldular.

Yanıqpəyə kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	700 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3500 baş
Tövlələr –	7 əd.
Transformatorlar –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Avtomaşın –	8 əd.
Traktor –	5 əd.
K/t texnikası –	5 əd.
Məktəb binası	1 əd.
Alma bağı	3 ha

CIVIXLI

Qaraqoyunlu mahalında, Qaraqoyunlu dərəsinin şərqində, Murğuz dağı ilə üzbəüz, Tərsəçayın sağ sahilindən 2-3 km yüksəklikdə, şosse yolundan 7 km-lik məsafədə meşələrlə əhatə olunmuş bir talada kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Cıvıxlıya yüksələn yolun sağ tərəfində qədim Alban məbədi yerləşirdi.

Çıvıxlının əsl adı Çibiklidir. Zəngəzurda yaşamış, digər adı Çinarlı olan Çivikli adlı Türk tayfasının adını göstərir.

1897-ci ildə kənddə 80 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1919-cu ilin yazında erməni quldur dəstələri kəndi dağıtmış, əhalisini qanlı qırğınlarla kənddən qovmuşlar. Yalnız bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndən sağ qalan əhalisi doğma kəndlərinə geri dönmüşlər. 1922-ci ildə kənddə 137 nəfər, 1931-ci ildə 132 nəfər, 1970-ci ildə 364 nəfər, 1979-cu ildə 351 nəfər, azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1988-ci ildə kənddə 50 təsərrüfatda 200 nəfər azərbaycanlı əhali yaşayırdı ki, onlar da həmin ilin noyabrında erməni quldur dəstələri tərəfindən sonuncu adamına qədər qovuldular.

Cıvıxlı kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

İdarə binası –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	300 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	1500 baş
Tövlələr –	3 əd.
Transformatorlar –	1 əd.
Anbar binaları –	1 əd.
Avtomaşın –	4 əd.
Traktor –	3 əd.
K/t texnikası –	3 əd.
Məktəb binası	1 əd.
Alma bağı	1 ha

QARAQAYA

Qaraqoyunlu mahalı ərazisində, Çəmbərək rayonununda, Salah kəndinin 3 km-də, Tərsə çayın sol sahilindəki vadidə, ondan yuxarıda yerləşən üç yayla və kiçik təpələrin ətəyində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1938-ci ilə qədər Qaraqaya kəndi də Dilican rayonunun tabeliyində olmuş, sonralar isə (Krasnoselo) rayonu yaradılmış və onun tərkibinə daxil edilimşdir.

1918-1920-ci illərdə erməni quldur dəstələri Haqqıxlı kəndində 70 adamı tövləyə doldurub diri-diri yandırandan Polad, Salah və Alaçıqqaya, Göyərçin kəndlərinin sakinlərini əməlli-başlı soyub taladıqdan sonra Qaraqaya kəndi istiqamətində hərəkətə başlamışdılar. Qaraqaya uğrunda gedən döyüşlərdə ermənilər çoxlu itki verərək hər dəfə geri çəkilsələr də, müqavimət göstərməyin qeyri mümkün olduğunu görən qaraqayalılar, axır ki, kəndi tərk etmək məcburiyyətində qalmışdılar.

1988-ci ildə kənddə 50 təsərrüfatda 260 nəfər azərbaycanlı əhali yaşayırdı ki, onlar da həmin ilin noyabrında erməni quldur dəstələri tərəfindən sonuncu adamına qədər qovuldular.

Əmirxeyir kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Həkim məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	750 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara – 2000 baş	
Tövlələr –	3 əd.
Transformatorlar –	1 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Avtomaşın –	5 əd.
Traktor –	3 əd.
K/t texnikası –	3 əd.
Məktəb binası	1 əd.
Alma bağı	1 ha

MİXAYLOVKA (KRASNOSELO, QIRMIZIKƏND)

Göyçə mahalı ərazisində, Çəmbərək rayonununda, Ağstafaça çayının qolu olan Tərsa çayının sahilində kənd, sonralar şəhərtipli qəsəbə, Çəmbərək rayonunun mərkəzi.

Kənddə Azərbaycan türkləri, ruslar və ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1988-ci ildə qəsəbədə 80 təsərrüfatda 340 nəfər azərbaycanlı əhali yaşayırdı ki, onlar da həmin ilin noyabrında erməni quldur dəstələri tərəfindən sonuncu adamına qədər qovuldular.

RUBENAKERT (ORCONİKİDZE)

Qaraqoyunlu mahalı ərazisində, Çəmbərək rayonununda, rayon mərkəzindən 5 km məsafədə kənd.

Kənddə Azərbaycan türkləri, ruslar və ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1988-ci ildə kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi erməni daşnakları tərəfindən soyqırımına məruz qalaraq qovulub kənddən çıxarılmış, onlara məxsus olan ev, mülk, mal və əmlak erməni quldurları tərəfindən əvəziödənilmədən mənimsənilmişdir.

QAFAN RAYONU

Zəngəzur mahalı ərazisində rayon. 1930-cu il sentyabrın 9-da yaradılmışdır. Ərazisi 1345 kv.km-dir.

Rayon mərkəzi respublika tabeli Qafan şəhəridir.

Rayon mərkəzindən Bakı-Naxçıvan-İrəvan dəmiryol xətti keçir.

Rayon mərkəzindən İrəvan şəhərinə olan məsafə 320 km-dir.

Qafan rayonu Zəngəzur mahalının ən qədim və böyük yaşayış məskənlərindən biri olmuşdur. Rayon əhalisi əvvəllər bütövlükdə azəri türklərindən ibarət olmuşdur. Ermənilərin şovinist milli siyasəti nəticəsində 1988-ci ildə rayonda cəmi 16.200 nəfər azəri türkü qalmışdı. Və həmin il ərzində rayonda azərbaycanlı əhaliyə qarşı aparılan soyqırımı siyasəti nəticəsində azərilər tamamilə rayon ərazisini tərk etmişlər. Rayonda azərbaycanlılar yaşayan kolxoz və sovxozlarda 120 yük avtomobili, 62 ədəd müxtəlif markalı traktorlar, 42 ədəd kombayn, çoxlu müxtəlif kənd təsərrüfatı aqreqatları ermənilərin ixtiyarına keçmişdir. 30 min baş xırda buynuzlu və 4 min baş iribuynuzlu heyvan (bir o qədər də şəxsi təsərrüfatın mal-qarası) erməni cəlladlarının əlinə keçmişdir.

1988-1989-cu illərdə münaqişə zəminində Qafan rayonundan 7 nəfər ermənilər tərəfindən qətlə yetirilmişdir.

1988-ci ilə qədər Çəmbərək (Krasnoselo) rayonunda mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin siyahısı

Xalis azərbaycanlı yaşayış məntəqələri

1. Gığı
2. Kirs
3. Kurud
4. Gərd (19.04.1991-ci ildən – Kard)
5. Mahmudlu (01.06.1940-cı ildən – Çaykənd)
6. Pəyəhan
7. Acıbac (19.04.1991-ci ildən – Acibac)
8. Həçəti
9. Kehpəşin
10. Aşağı Pürülü (19.04.1991-ci ildən – Geğavank)
11. Yuxarı Pürülü
12. Qovşud (19.04.1991-ci ildən – Kavçut)
13. Zeyvə (29.06.1949-cu ildən – David-bek)

14. Müsəlləm
15. Davudbəy (Quşçulu, Qanlızəli)
16. Yuxarı Girədağ
17. Aşağı Girədağ
18. Açağu
19. Şəhərcik
20. Dovrus
21. Qaradığa
22. Xələc
23. Oxtar
24. Cıbılı
25. Gödəkli
26. Aşağı Gödəkli
27. Bəydaş (19.04.1991-ci ildən – Xordzor)
28. Şabadin (19.04.1991-ci ildən – Yeğek)
29. Siznək
30. Qaraçimən
31. Baharlı
32. Aşağı Daşbaşı
33. Aşağı Davruz
34. Yuxarı Davruz
35. Hünüd
36. Novruzlar
37. Qatar
38. Atqız
39. Çiriş

Qarışıq yaşayış məntəqələri
40. Qafan
41. Qacaran (Oxçu)
42. Sünik sovxozu

GIĞI (KİÇİK SOFULU, SARALLI)

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, rayon mərkəzindən 35 km şimal-qərbdə, Gığı çayının sağ sahilində, Gığı çayı ilə kəndin sol tərəfindən axan, Gığı çayının qolu olan Qarlı dərə çayının birləşdiyi geniş düzənlik yerdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ilin statistik məlumatlarında **Gığı Sofulu** adı ilə qeydə alınmış kənddə 51 təsərrüfatda 254 nəfər (152 kişi, 102 qadın) azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

Bu kənd 1918-ci ildə aran kəndlərinin Qafan rayonunda axırıncı sığınacaq məntəqəsi olub.

Kənddə X yüzilə aid Gığı qalasının özülü hələ də dururdu. Qafan şəhərindən 28 km şimal-qərbdə Gığı çayının sağ sahilində **Gığı məscididi** deyilən abidənin qalıqları qalırdı.

Gığı kəndində1831-ci ildə 131 nəfər, 1886-cı ildə 254 nəfər, 1897-ci ildə 213 nəfər, 1922-ci ildə 335 nəfər, 1926-cı ildə 313 nəfər, 1931-ci ildə 396 nəfər, 1939-cu ildə 491 nəfər, 1959-cu ildə 570 nəfər, 1970-ci ildə 932 nəfər, 1979-cu ildə 1.115 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-1919-cu illərdə ermənilər dalbadal iki dəfə kəndi dağıtmış, əhalini qırmış, sağ qalanları əvvəl Naxçıvana, 1919-cu ildə isə Zəngilana qovmuş, var-yoxlarını əllərindən almış, evlərini yandırmışlar.

1922-ci ildən sonra kəndə qayıdan camaat quru yurda gəlmiş, yenidən ev tikib, özlərinə güzəran düzəltmişdilər.

Nəhayət, 1965-ci ilin yanvar ayında 7 kolxozun bazası əsasında "Gığı" heyvandarlıq sovxozu yaradılmış və o, 1988-ci ilin qaçqınlığına qədər davam etdi. 1988-ci ildə ermənilər kəndin bütün azərbaycanlı əhalisini qovub rayondan çıxartdılar.

Gığı kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.

Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Anbar binaları –	1 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	3 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	4600 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	10000 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Poçt –	1 əd.

Gığı kəndi Gığı sovxozuna daxil olan kəndlərdən biri idi və yuxarıdakı əmlak Gığı kəndinə məxsus idi. Bundan əlavə, Gığı sovxozuna onun tərkibinə daxil olan kəndlərin (Pürülü, Gığı, Mahmudlu, Gərd, Həcəti, Pəyəhan, Acıbac, Kurud, Kırs) hər birinə aid olan aşağıdakı əmlak da məxsus idi.

Gığı sovxozu azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	7 əd.
Xəstəxana –	2 əd.
Tibb məntəqəsi –	7 əd.
İribuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	28 əd.
Xırdabuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	30 əd.
Enerji şəbəkəsi –	7 əd.
Anbar binaları –	7 əd.
Məscid –	3 əd.
Avtomaşınlar –	23 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	16 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	13000 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	8400 baş
Məktəb –	13 əd.
Kitabxana –	7 əd.
Baytarlıq məntəqəsi –	7 əd.
Yeməkxana –	3 əd.
Poçt –	4 əd.

KIRS

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, rayon mərkəzindən 43 km şimali-şərqdə, Qəhhar çayının yuxarı axarında, Kurud çayının iki qolları - Əyri çay və Sarı dərə çayının arasında, Cidalı dağ silsiləsinin düzənliyə enən yerində geniş bir ərazidə, dəniz səviyyəsindən 2.300 m yüksəklikdə, Kurud kəndinin lap yaxınlığında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kirs kəndi qədimdən azərbaycanlıların kəndi olmuşdur. Kənddə yaşayanların azərbaycanlı (müsəlman) olduğunu sübut edən qəbiristanlıq, qoç heykəli və s. vardır.

1886-cı ildə kənddə 130 nəfər, 1926-cı ildə 78 nəfər, 1931-ci ildə 104 nəfər əhalisi yaşamışdır.

1918-ci il qaçqınlığından sonra Kırs kəndinin əhalisinin təqribən yarısı öz vətəninə qayıtmış, qalanları isə Ordubadda qalmışdır.

1922-ci ildə kəndə qayıdanlar ermənilərin yandırıb dağıtdıqları evləri yenidən bərpa etmiş, 1933-cü ildən sonra kolxoz təşkil etmişlər, 1936 -cı ilin sonunda Kurud kolxozu ilə birləşmiş və 1965-ci ildə isə Gığı heyvandarlıq sovxozuna birləşdirilmişlər. İşsizlik ucbatından camaatın bir hissəsi 1967-ci ildən sonra Ordubada və Culfa rayonlarının dağ kəndlərinə köçmüş və orada məskunlaşmışlar. Kənddə qalanları isə 1988-ci ilin dekabr ayında Ermənistan hökuməti və onun inzibati orqanlarının təzyiqi nəticəsində öz kəndlərindən qovulmuş, bütün varidatlarına, evlərinə, binalarına, bağlarına, heyvanlarına ermənilər sahib olmuşlar.

KURUD

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, rayon mərkəzindən 40 km şimal-şərqdə, Şotalı çayının yuxarı axarında, Kurud çayının hər iki tərəfində, Pireyvəd və Piralata dağlarının arasında, çay qırağında, dəniz səviyyəsindən 2.200 m yüksəklikdə, dağətəyi düzənlikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kurud kəndi Qafanla, Naxçıvanın Ordubad rayonu ilə bilavasitə həmsərhəddir. Kənddə 1897-ci ildə 245 nəfər, 1922-ci ildə 172 nəfər, 1931-ci ildə 220 nəfər əhali yaşamışdır.

1918-ci ildə 30 azərbaycanlı kəndinin qaçqınları bu kəndin dağları ilə Ordubada qaçıb pənah aparmışlar. 1922-ci ildə kəndin əhalisinin ancaq bir qismi yenidən buraya qayıtmışlar.

1950-ci illərdə kolxozların sovxozlara çevrilməsi kənd zəhmətkeşlərinin vəziyyətini bir az da pisləşdirdi və getdikcə Azərbaycana axın artdı. Bu kəndlərə 70 il ərzində nə qaz çəkildi, nə də yol.

1988-ci ildə kəndin 600 nəfərdən artıq əhalisi var-yoxları əllərindən alınmaqla qovulmuşlar.

Kurud-Kırs azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı:

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Anbar binaları –	1 əd.
Avtomaşınlar –	4 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	3 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	4000 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	7000 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Poçt –	1 əd.

GƏRD (AŞAĞI GƏRD)

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununun Gığı dərəsində, Qafan şəhərindən 33 km şimal-qərbdə, Gığı çayının sağ qolu olan Gərd çayının sağ və sol sahillərində, Çaykənd kəndindən 3 km məsafədə, dəniz səviyyəsindən 2.000 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1897-ci ildə kənddə 60 nəfər, 1926-cı ildə 71 nəfər, 1931-ci ildə 115 nəfər, 1939-cu ildə 40 ailədə 170 nəfər, 1959-cu ildə 250, 1970-ci ildə 295, 1979-cu ildə 61 nəfər əhali yaşamışdır. 1988-ci ildə kənd əhalisinin sayı artıq 194 ailədə 959 nəfərə çatmışdı.

Gərd (Aşağı Gərd) kəndi 1918-ci ildə erməni daşnakları tərəfindən dağıdılmış, yandırılrmış, əhalisinin bir qismi vəhşicəsinə qətlə yetirilmiş, sağ qalanlar Ordubad və Culfa rayonlarına qovulmuş, kəndin varidatı talan edilərək qonşu Gecalana (erməni kəndi) aparılmışdır. Bununla ürəyi soyumayan ermənilər Qarovun dərə ilə qaçan gərdlilərin qarşısını Arpalıq adlanan yerdə kəsib, onları vəhşicəsinə qırmışlar. Qaçqın əhalinin bir qismi də dağlarda soyuqdan-çovğundan, sonralar da aclıqdan ölmüşlər.

1919-cu ilin yayında dağları aşıb qayıdan kənd camaatı doğma yurdlarında yaşamağa başlamışlar. Bundan xəbər tutan ermənilər kəndə yeni hücumlar təşkil etmiş, həmin ilin axırlarında camaatı yenidən kənddən qovub çıxarmış, bu dəfə Baharlı-Boğacıq arasında qarşılarını kəsib qırmış, var-yoxlarını qarət etmişlər. Həmin gün ermənilər Gərd kəndindən 34 nəfəri qətlə yetirmişlər, 10 ailə isə demək olar ki, tamamilə məhv edilmişdi.

Gərd camaatından sağ qalanlar həmin qışı Zəngilan və Qubadlı rayonlarının kəndlərində qışlamış, Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra təzədən doğma kəndə qayıtmışlar.

1988-ci il hadisələri zamanı doğma yurdu tərk etməyə məcbur olan gərdlilər isə daha çox Sumqayıt və Bakı şəhərlərinə pənah gətirmişlər.

Kənddə XVII əsrə aid birtağlı alban kilsəsi vardı, 1968-ci il zəlzələsinə qədər tam salamat olan bu kilsə binası parçalandı və bir qədər sürüşdü. Altından içməli su - bulaq axırdı. XVII yüzilə aid bir qalanın izləri isə hələ də qalırdı.

Kəndin quzeyində Böyük armud ağacının altındakı düzənlikdə yerləşən qədim oğuz qəbiristanlığı kəndin qədimliyini və azər-türk xalqına mənsubluğunu təsdiqləyən mühüm amillərdən idi. Bu qəbiristanlıqdakı qəbirlərin üstündə 2 m uzunluğunda daşlar vardı.

Kəndin hazırkı qəbiristanlığı isə kənddən xeyli aralıda, Gərd çayının sol sahilində, Qırıntı dərəsinin sağ və sol sahillərində yerləşirdi. Əvvəllər dərənin ancaq sağ sahilində salınmış qəbiristanlıq dolduqdan sonra XX yüzilin əvvəllərində Əhmədalı İmamquliyev dərənin sol sahilindəki öz torpaqlarını da qəbiristanlığa vermiş və bundan sonra qəbiristanlıq dərənin sol sahili boyunca uzanmışdı.

Gərd və Yuxarı Gərd kəndlərinin əkin sahələrində, yaylaqlarda (Dübəklidə, Məçitlidə, Zərnəli yurdunda) da tez-tez qədim müsəlman qəbirləri aşkar edilirdi ki, bu da həmin ərazilərin əvvəllərdən xalqımıza mənsubluğunu təsdiqləyən amillərdəndir.

Gərd kəndində yol qırağında "Pir Palıd" adlı nəhəng bir palıd ağacı vardı. Yerli camaat onu müqəddəs sayırdı. 1932-ci ildə ona od vurub bir tərəfini yandıran bir erməni ertəsi gün xəstələnib ölmüşdü. Bu hadisə pirə azərbaycanlıların inamını daha da artırmış, ermənilərin isə gözünü qorxutmuşdu.

Əvvəllər kənd Aşağı Gərd adlanmışdır. Kənddən 2-3 km şimalda isə Yuxarı Gərd kəndi yerləşirdi. Lakin 1918-ci ildə daşnaklar tərəfindən yandırılan Yuxarı Gərd kəndi sonralar həmişəlik xaraba qaldı.

İlk vaxtlar Aşağı Gərd kəndi Gərd çayının ancaq sol sahilində yerləşirdi, 1960-cı illərdən sonra çayın sağ sahilində də evlər tikilməyə başlandı.

Gərd-Həcəti azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Anbar binaları –	1 əd.
Avtomaşınlar –	2 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	5 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	3600 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	5300 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.

MAHMUDLU (ÇAYKƏND)

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, rayon mənkəzindən 29 km şimal-şərqdə, Gığı çayının yuxarı axarında, sol sahilində, düzənlikdə, Qafan şəhərindən 26-27 km şimal-qərbdə, dəniz səviyyəsindən 1.700 metr yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kənddə 1831-ci ildə 42 nəfər, 1873-cü ildə 301 nəfər, 1886-cı ildə kənddə 92 təsərrüfatda 404 nəfər (226 kişi, 178 qadın), 1914-cü ildə 423 nəfər, 1922-ci ildə 120 nəfər, 1931-ci ildə 170 nəfər əhali yaşamışdır.

1918-ci ildə erməni daşnakları Keypəşinlə Mahmudlu kəndini yandırmış, əhalisinə divan tutmuşlar. Əhali dağlarla qaçıb, Ordubada pənah gətirmişdir. 1919-cu ildə onlar yenə də kəndə qaytmışlar. Payız əkdikləri taxılı yığıb qurtardıqdan sonra ermənilər yenə kəndə hücum etmiş, 1919-cu ilin sonunda camaatın bir hissəsini qırmış, bir hissəsini isə Zəngilana qovub tökmüşlər. Topladıqları taxıl isə ermənilərə qalmışdır. Ona görə də 1922-ci ildə kənd əhalisinin sayı 120-yə enmişdir.

Ancaq bu da çox uzun çəkməmiş, 1988-ci ildə hamı bir nəfər kimi doğma yurddan qovulmuşdur.

Mahmudlu ən qədim azərbaycanlı kəndi olmuşdur. Hətta XIX əsrin ortalarına qədər Gığı və Kurud kəndlərinə vəfat edənləri də aparıb bu kəndin qəbiristanlığda dəfn edərmişlər.

Mahmudlu azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.
Avtomaşınlar –	1 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	3 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	2800 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	4500 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.

PƏYHAN

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, rayon mərkəzindən 31 km şimal-qərbdə, rayon mərkəzindən 31 km şimal-qərbdə, Gığı çayının sol sahilində, dəniz səviyyəsindən 2.000 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1897-ci ildə kənddə 55 nəfər, 1922-ci ildə 70 nəfər, 1926-cı ildə 63 nəfər, 1931-ci ildə 96 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci ildə başqa azərbaycanlı kəndləri kimi, pəyhanlıları da erməni-daşnak ordusu qovub kənddən çıxarmış, əhalisinin bir hissəsini qırmış, sağ qalanlar şaxtada Qazangöldən, Eşşək meydanından aşıb Naxçıvanın rayonlarına getmiş, yollarda çoxlu tələfat vermişlər.

1919-cu ildə geri dönmüş qaçqınları erməni daşnakları ikinci dəfə qaçqın salıb, Zəngilan rayonuna qovmuşlar. Yenə də camaat itkilər vermiş, sağ qalanlar bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra vətənlərinə dönmüşlər. 1920-ci ildə pəyhanlılar Geypəşin kəndinin əhalisi ilə birlikdə kolxoz təşkil edərək kəndi yenidən abadlaşdırmışlar.

1988-ci il noyabr ayının əvvəlində qəfildən azərbaycanlıları köçürmək tapşırığı verildi, yolları bağlandı, azərbaycanlıları işdən çıxarıb döyüb qovdular. Digər kəndlər kimi, Pəyhan kəndi də bu faciəni yaşadı, dekabrın birinci həftəsi hamı ev-eşiyini, var-yoxunu qoyub Zəngilana qaçdı.

Pəyhan azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Anbar binaları –	1 əd.
Məscid –	1 əd.
Avtomaşınlar –	3 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	3 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	3400 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	6200 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.

ACIBAC

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, Qafan şəhərindən 40 km məsafədə, Qazangöldən 20 km cənubda, Bərgüşad sıra dağlarının cənub-şərqində, Gığı dərəsinin şimal-qərbində, Gığı çayının sol qolu olan Acıbac çayının sol və sağ sahilində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 38 təsərrüfatda 202 nəfər (109 kişi, 93 qadın) azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-ci ildə Andronikin rəhbərliyi ilə nizami ordu kəndin əhalisinin bir hissəsini qırmış, qalanı isə dağlara, bu kəndə yaxın olan Ordubad qəzasına qaçmışlar. 1922-ci ildən sonra öz doğma yurdlarına qayıtmış qaçqınlar dağıdılan kəndi yenidən bərpa edib öz təsərrüfatlarını yaratmışlar.

1926-cı ildə kənddə 90 nəfər, 1939-cu ildə 134 nəfər, 1959-cu ildə 190 nəfər, 1970-ci ildə 227 nəfər, 1979-cu ildə 202 nəfər əhali olmuşdur.

1988-ci il dekabrın 4-də rayonun erməni rəhbərləri bir həftə ərzində o biri kəndlərlə bərabər, bu kəndi də bütöv köçürtmüş, bütün varidatları ermərilərə qalmışdır.

Acıbac azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.
Anbar binaları –	1 əd.
Avtomaşınlar –	1 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	2 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	3000 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	4200 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Poçt –	1 əd.

HƏÇƏTİ

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, rayon mərkəzindən 38 km şimal-qərbdə, Gığı çayının sağ sahilində, çaydan və Kığı kəndindən 3 km məsafədə, dağın döşündə nisbətən düzənlik yerdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1897-ci ildə burada 30 nəfər əhali yaşayıb. 1918-ci il faciəsindən sonra 1922-ci ildə 9 nəfər, 1926-cı ildə 41 nəfər, 1931-ci ildə 71 nəfər əhalisi olub. 1988-ci ildə Həcəti kəndi də başqa kəndlər kimi boşaldılmışdır. Həcəti kəndində X yüzilin alban abidələrinin qalıqları indi də saxlanılır.

1918-ci ilin dekabr ayı başqa kəndlər kimi, Həçəti kəndini də erməni-daşnak hökumətinin qoşunu dağıtmış, kəndin camaatını dağlardan Naxçıvan mahalına qovmuşlar. 1919-cu ildə qayıdıb gəlmiş qaçqınları ermənilər yenidən Zəngilan rayonuna qovmuş, varidatlarını əllərindən almışlar. Hər iki qaçqınlıqda ölənlər, yaralananlar çox olmuşdur.

Həçəti kəndinin əhalisi 1897-ci ildə 30 nəfər, 1922-ci ildə cəmi 9 nəfər, 1926-cı ildə 41 nəfər, 1931-ci ildə 71 nəfər olmuşdur.

1939-cu ildə Həçəti kəndini Gığı kəndinə köçürmüş, Həçəti kəndini isə söküb dağıtmışlar. Gığı kəndində yaşamağın çətin olduğunu görən Həçəti camaatı 1946-cı ildə yenidən öz kəndlərinə qayıtmış, təzədən ev tikmiş, həyət-baca düzəltmişlər.

Son vaxtlar kənddə ailələrin sayı 30, əhalinin sayı 160 nəfər idi, hər ailə yeni ev tikmişdi.

1988-ci ilin dekabr ayının əvvəlində ermənilərin Həçəti kəndini də zorla köçürmüş, əhalinin var-dömlətinə, mal-mülkünə sahib çıxmışlar.

KEYPƏŞİN

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, rayon mərkəzindən 38 km şimal-şərqdə, Gığı çayının yuxarı axarında, Kərd çayı ilə Kığı çayının birləşdiyi mənzərəli yerdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1897-ci ildə kənddə 68 nəfər, 1926-cı ildə 85 nəfər, 1959-cu ildə 1.372 nəfər əhali yaşamışdır.

Kənd əhalisi 1918-1920-ci illərdə iki dəfə qaçqınlığa məruz qalmışdır. 1918-ci ilin dekabr ayında erməni daşnakları kəndi dağıtmış, əhalinin bir hissəsini qırmış, bir hissəsi isə qışın qarlı-boranlı vaxtı dağdan aşıb, yollarda xeyli itki verə-verə Naxçıvan ərazisinə keçmişdir.

1919-cu ildə yenə də öz kəndlərinə qayıdıb, payız əkdikləri taxılı yığdıqdan və yandırılmış evləri bərpa etdikdən sonra erməni ordusu kəndi gülləboran etmiş və köçmələrini tələb etmişlər. Əlacsız xalq bu dəfə dağ yolu bağlı olduğu üçün Zəngilana köçmüşdü. Yığdıqları taxıl və evlərində olan varidat hamısı ermənilərə qalmışdı.

Qaçqın camaat bir də Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra öz vətənlərinə qayıtmış, kəndi bərpa etmiş, Pəyhan kəndi ilə birləşərək kolxoz yaratmışlar.

Keypəşin kəndinin əhalisinin xeyli hissəsi Hücütüdə yaşayırdı, sonradan kəndə yığışmışdılar. Kəndin aşağısında Acıbac çayının sol sahilində qəbiristanlıq yerləşirdi. Pəyhan kəndi də ölüləri gətirib orada dəfn edirdilər, sonra məktəbin qabağında, quzeydə qəbiristanlıq saldılar.

1931-ci ildə isə camaat bir ildə iki bəla ilə üzləşmişdir: 1931-ci ilin 28 aprelində baş vermiş 9 bal gücündə zəlzələ kənddə on il ərzində tikdikləri evləri dağıtmış, ağır fəlakətlər törətmişdir. Digər tərəfdən, kollektivləşmə başlamış, camaatın olub-qalan mal-qarası kolxoza yığılmış, başbilən varlıları tutub sürgün etmişlər.

1988-ci ildə erməni daşnakları kənd camaatını yenə də və bu dəfə həmişəlik qovub kənddən çıxarmış, bütün evlərini, mal-dövlətlərini əllərindən almışdır.

PÜRÜLÜ

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, rayon mərkəzindən 24 km şimal-qərbdə, Gığı çayının sol sahilində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1831-ci ildə kənddə 41 nəfər, 1873-cü ildə 138 nəfər, 1886-cı ildə 49 təsərrüfatda 257 nəfər (138 kişi, 119 qadın), 1897-ci ildə 240 nəfər əhali yaşamışdır.

1918-ci il qırğınında əhali Ordubada qaçmış və 1922-ci ildə qaçqınların ancaq 126 nəfəri öz doğma ocaqlarına qayıtmışlar. 1931-ci ildə kənddə 254 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1988-ci ildə bu kəndin də əhalisi var-yoxları əlindən alınaraq zorla qovulmuşdur.

Ərazinin relyefi yaxşı olmadığı üçün Pürülü kəndi dağınıq şəkildə yerləşmişdir: **Kənd Pürülü, Daşbaşı, Xış Pürülü, Gərmə, Vərgəzür, Suxan, Pşan, Ulusurt (Ceyran), Pəsi düşən** kimi balaca kəndlərin hamısına birlikdə Pürülü kəndi deyilirdi. Pürülü kəndi çox qədim kənd olub, orda ancaq azərbaycanlılar yaşayıblar.

1988-ci ilin dekabr ayında bir həftə ərzində ermənilər kəndi köçürmüş, var-yoxlarına sahib olmuşlar. Pürülü kəndinin talan edilməsində Gorus erməniləri də iştirak etmiş, dağdan aşıb gələrək kənd camaatının malqarasını yığıb aparmışlar (1988-ci ilin noyabr-dekabr aylarında).

Pürülü azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Anbar binaları –	1 əd.
Avtomaşınlar –	2 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	3500 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	7000 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.

QOVŞUD

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, rayon mərkəzindən 17 km şimal-şərqdə, Gığı çayının sağ sahilində, Gığı və Oxçu çaylarının birləşdiyi Zeyvə qalasının yaxınlığında, həmin yerdən 3 km aralı, dağın dibində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1897-ci ildə kənddə 163 nəfər, 1914-cü ildə 320 nəfər əhali yaşamışdır.

1918-ci ilin dekabr ayında erməni daşnaq hökumətinin dəstələri kəndi dağıtmış, əhalinin bir hissəsini qırmış, salamat qalanlar Naxçıvana qaçmışlar.

1922-ci ildən sonra kəndin əhalisindən cəmi 108 nəfər qayıtmış, kəndi yenidən bərpa etmiş, kolxoz təsərrüfatını kənddən 25 km uzaqda olan Kürdükan (erməni kəndidir) heyvandarlıq sovxozuna birləşdirmişlər.

1988-ci ildə bütün rayon əhalisi kimi, Qovşud kəndinin də 200 nəfərdən artıq əhalisi hökumət səviyyəsində rayon partiya, sovet və inzibati orqanlarının rəhbərliyi ilə zorakılıqla, qırğın və talanlarla qovulmuşdur. Kəndin camaatının bütün mülkiyyəti, kolxoz əmlakı, evi, bağı əlindən alınmışdır.

Qovşud-Atqız azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	5 əd.
Xırdabuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	6 əd.
Anbar binaları –	1 əd.
Avtomaşınlar –	2 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	2 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1400 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3500 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.

ZEYVƏ

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, Rayon mərkəzindən 16 km şimal-qərbdə, Oxçu çayı ilə Gığı çayının birləşdiyi yerdə, Gığı çayının sol sahilində, Oxçu və Gığı çaylarının qovuşduğu yerdən 1 km şimalda kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1926-cı ildə kənddə 14 nəfər, 1931-ci ildə 49 nəfər azərbaycanlı əhalisi yaşamışdır. Sonralar Kığı kənd istehlak cəmiyyətinin bazasına çevrilmişdir.

1930-cu illərin əvvəllərində kənd ləğv edilmiş və əhalisi qonşu kəndlərə köçürülmüşdür. Yerində istehlak cəmiyyətinin bazası yaradılmışdır.

Zeyvə qəsəbəsi 1968-ci ildə baş vermiş 9 bal gücündə zəlzələdən sonra salınmışdır.

1970-ci ildə Gərd kəndini Zeyvə qəsəbəsinə köçürmüşlər, ətraf kəndlərdən də gəlib yaşayanlar var idi.

1983-cü ildə Baharlı plana düşdü. Baharlı kəndinin yerində 12 mln. kub metr tutumu olan su gölü tikintisinə başladılar. Ona görə də Baharlı, Suxan, Pşan kəndlərini köçürtdülər. Köçənlərin bir hissəsi Abşerona getdi, qalanları isə Zeyvədə tikilmiş daş binada məskunlaşdılar.

Yeni məktəb binası tikildi və istismara verildi. Baharlı məktəbi də Zeyvə orta məktəbinə birləşdirildi. Yeni binanan açılışı 1988-ci ilin iyul ayında oldu.

Həmin məktəb 1988-ci il dekabrın 1-ə qədər işlədi.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi doğma yurdundan qovulub çıxarılmış, kənd əhalisinə mənsub bütün əmlak ermənilər tərəfindən mənimsənilmişdir.

MÜSƏLLƏM

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, rayon mərkəzindən 17 km şimal-qərbdə, Oxçu çayına birləşdiyi düzənlik yerdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1897-ci ildə kənddə 34 nəfər, 1922-ci ildə 36 nəfər, 1926-cı ildə 44 nəfər, 1931-ci ildə 104 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-ci ildə erməni daşnak qüvvələri kəndi qanlı qırğınlarla qovmuşlar. Sovet hakimiyyətinin ilk illərində kəndin 104 nəfər qaçqın əhalisindən cəmi 30-35 nəfəri geri qayıtmış, 1940-cı illərin axırlarında kəndin əhalisi 500 nəfəri keçmişdir.

1988-ci il noyabrın 20-dən 28-dək bütün əhali var-dövlətləri əllərindən alınaraq qovulmuşdur.

Müsəlləm azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	3 əd.
Xırdabuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	4 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Anbar binaları –	1 əd.
Avtomaşınlar –	2 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	3 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1500 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	4000 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.

DAVIDBƏY (QANLIZƏMİ) QƏSƏBƏSİ

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, Qafan şəhərindən 11 km şimalda, Oxçu çayının sol sahilində düzənlik yerdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Davıd bəy qəsəbəsi fəhlə qəsəbəsi idi, əhalisi azərbaycanlılardı. 1940-cı ildə yaranmışdı. Aşağı Girətağ kəndi ilə Davıdbəy qəsəbəsi arasındakı yüksək təpəlikdə yerləşən Qafan qalasına Davıdbəy adı verildiyi üçün qəsəbənin adı da Davıdbəy adlandırılmışdı.

1988-ci ildə bütün azərbaycanlılar qovulduqdan sonra qəsəbə ermənilər tərəfindən zəbt edilib. 1988-ci ildə qəsəbədən qovulanların sayı 560 nəfərdən çox olmuşdur.

YUXARI GİRƏTAĞ

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, Qafan şəhərindən 13 km şimal-qərbdə, Oxçu çayının sol qollarından biri olan Girətağ çayının sol sahilində, Qafan-Gecalan avtomobil yolundan 4-5 km şimal-şərqə doğru Gəzbel dağının aşağı ətəyində dağlıq sahədə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 537 nəfər, 1897-ci ildə 328 nəfər, 1931-ci ildə 391 nəfər, 1959-cu ildə 310 nəfər, 1979-cu ildə 120 nəfər azərbaycanlı əhalisi olmuşdur.

1918-ci il faciəsinin mərkəzində olan Girətağ kəndi Andranikin təpədən-dırnağa silahlanmış quldur dəstəsinin qarşısında dayana bilməyib, qonşu Şəhərcik, Açağu, Aşağı Girətağ kəndəlirinin əhalisi ilə birlikdə qarlı dağlarla Ordubad vilayətinin müxtəlif kəndlərinə sığınmışlar. Dağlarda çoxlu tələfat vermişlər.

Bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra didərginlər öz doğma kəndlərinə qaytmışlar.

1988-ci ildə isə erməni millətçiləri kəndin camaatının bütün var-dövlətini, o cümlədən kolxoz mülkiyyətini əlindən alıb, birdəfəlik kənddən qovdular.

AŞAĞI GİRƏTAĞ

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, Qafan şəhərindən təqribən 12 km şimal-qərbdə, Oxçu çayının sol sahilində, Yuxarı Kirətağ kəndindən 3 km cənubda kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1897-ci ildə kənddə 87 nəfər, 1922-ci ildə 82 nəfər, 1926-cı ildə 87 nəfər, 1931-ci ildə 126 nəfər, 1939-cu ildə 139 nəfər, 1959-cu ildə 167 nəfər, 1979-cu ildə 148 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-ci ildə Andranikin quldur dəstələri kəndi dağıtmış, əhalisini qırmışlar. Adamlar Gığı mahalının azərbaycanlıları ilə birlikdə Ordubada qaçmış, 1922-ci ildə öz kəndlərinə qayıtmış, kəndi yenidən bərpa etmişlər.

1988-ci ilin noyabr ayında hökumət səviyyəsində inzibati orqanların köməyi ilə bir həftə ərzində rayondan qovulmuşlar.

Qafandan Zəngilana gedən yolun üstündə nəzarət postu qoyulmuşdu, rayondan çıxan yüklü maşınlara şəhərin içində od vurub yandırdılar.

1988-ci il dekabr ayının 8-dən 10-na qədər bütün kəndlər boşaldı. O cümlədən bizim Yuxarı və Aşağı Girətağ kəndlərinin qalan sakinləri də, əvvəl Zəngilan rayonuna, sonra isə Abşeron ərazisinə köçdülər.

Aşağı Girətağ-Yuxarı Girətağ kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	2 əd.
Klub –	2 əd.
İdarə binası –	2 əd.
Tibb məntəqəsi –	2 əd.
İribuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	5 əd.
Xırdabuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	7 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Avtomaşınlar –	5 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	6 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1500 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	4500 baş
Məktəb –	2 əd.
Kitabxana –	2 əd.

AÇAĞU

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, Qafan şəhərindən 10 km şimal-qərbdə, Bərgüşad sıra dağlarına daxil olan Qır qalası dağının sağ ətəyində, Qafan-Gecəlan avtomobil yolunun sağ kənarında kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1897-ci ildə kənddə 126 nəfər, 1926-cı ildə 98 nəfər, 1939-cu ildə 165 nəfər, 1959-cu ildə 186, 1963-cü ildə 300 nəfər azərbaycanlı əhalisi yaşamışdır.

1918-ci ilin axırında kəndin əhalisi erməni nizami ordusunun təzyiqi altında öz doğma yerlərini tərk edib dağlara, Ordubadın müxtəlif kəndlərinə pənah aparmışlar.

Bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra yenidən öz vətənlərinə qayıdanlar kəndi bərpa etmiş, kolxoz təşkil etmişlər. 1950-ci illərdə kolxoz qonşu Şəhərcik kənd kolxozu ilə birləşdirilmiş, bir qədər sonra isə kolxoz tamamilə ləğv edilib mülkiyyəti "Sünik" erməni sovxozuna verilmiş, kəndin əhalisi isə oradan 25 km uzaqlıqda olan Gecəlan mis-molibden kombinatında işləməyə məcbur edilmişdir.

Kənddə əvvəlcə ibtidai, sonra isə səkkizillik məktəb açılmış, klub və kitabxanası olmuşdur.

1988-ci ilin noyabrında rayon partiya, sovet və inzibati orqanlarının təkidi ilə bir həftə ərzində kəndin bütün əhalisi qovulmuş, onların bütün mal-mülkü zorla əllərindən alınmışdır.

ŞƏHƏRCİK

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, rayon mərkəzindən 7 km şimalda, Oxçu çayının sol sahilində, şimaldan, şərqdən və qərbdən meşəliklərlə, meyvə bağları ilə və yüksək dağlarla əhatə olunmuş kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kənddə 1831-ci ildə 337 nəfər, 1873-cü ildə 362 nəfər, 1886-cı ildə 49 təsərrüfatda 371 nəfər (200 kişi, 171 qadın), 1897-ci ildə 796 nəfər, 1914-cü ildə 649 nəfər əhalisi olmuşdur.

Kənd üç hissədən – Aşağı kənd, Cəfərli və Yuxarı kənddən ibarətdi.

Kəndin qəbiristanlığında Bəndər padşahın qəbri və daşüstü yazısı saxlanılır ki, indiyədək o müqəddəs yer pir kimi tanınır (VII-VIII yüzillər), daha sonra qeyd etmək lazımdır ki, kəndin yaxınlığında Alban padşahı Sənakərimin qızının 913-cü ildə tikdirdiyi kilsənin daşı üzərindəki yazılar bunun Alban kilsəsi olduğunu sübut edir.

Şəhərcik qəbiristanlığının tarixi çox qədimdir. Üç min ilə yaxın tarixi olan bu məzarıstanlıq əslində bəzəkli bir şəhərə bənzəyirdi. Qəbiristanlığın ayağında üzərində mixi yazıları olan bir pir vardı. **Bəndər şahın piri** deyirdilər ona.

Kənddəki qəbiristanlıqların arasında yeni yol salınanda aydın oldu ki, köhnə qəbiristanlıqdakı məzarlar "üç mərtəbədir". Üç qatında da qəbirlərdə mərhumlar xalqımızın adət-ənənələrinə uyğun qayda ilə dəfn edilmişdir. Qəbiristanlıqdakı bu qatlardan hər birinin tarixi təqribən min il hesablanarsa, belə qənaətə gəlmək olar ki, bu oğuz yurdunun üç min ilə yaxın tarixi var.

1918-ci ilin avqust ayında Andranikin və Nijdehin quldur dəstələri kəndə hücum edəndə Şəhərcik sakinləri bu hücumun qarşısını alamış, Andranikin ən yaxın silahdaşlarını, komandirlərini öldürərək onları geri otuzdura bilmişlər. Cəmi 200 evlik Şəhərcik Andranikin, Njdehin təlim görmüş silahlı dəstələrinin yolunu mərdliklə kəsmişdi. Payızın son günlərində Halizordan atılan ağır topların aramsız atəşindən sonra Qır qalasına toplanmış kənd əhalisi Ordubada qaçmışdır. Şəhərcik kəndinin qaçqınları iki ildən artıq bir müddətdə Ordubadda yaşamışlar.

1922-ci ildə 566 nəfər qaçqın geriyə qayıdaraq öz doğma kəndlərində məskunlaşmışlar.

1988-ci ilin noyabrında erməni hökuməti yerli millətçilərin köməkliyi ilə əhalini zorla Şəhərcikdən qovdular.

DOVRUS

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, Oxdar kəndinin 3 km-də kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1831-ci ildə kənddə 184 nəfər, 1886-cı ildə 27 təsərrüfatda 184 nəfər (102 kişi, 82 qadın), 1897-ci ildə 303 nəfər, 1914-cü ildə 297 nəfər əhali yaşamışdır.

1918-ci ildə dovruslular da qanlı qırğınlarla öz vətənlərindən qovulmuşlar. Zəngəzur qəzası idarəsinin 1919-cu il 11 fevral tarixli nömrəsiz protokolunda bu kəndlərin başına açılan oyunları görmək olar. Orada deyilir: "Dovrus kəndinin sakini Əmir Muxtar oğlu göstərir ki, dornulu Rüstəm oğlu Əliyevlə, bizim kəndimizi ermənilər yandırandan sonra erməni kəndi olan Xotananda qalıb nökər olduq. Bu yaxnlarda ermənilər Gorusdan tapşırıq alıblar ki, kəndi müsəlmanlardan təmizləsinlər - ya bizi öldürsünlər, ya da qovlasınlar müsəlman rayonuna, buna görə də yoldaşı Əliyevi öldürmüş, özünü isə uşaq olduğu üçün qovmuşlar..."

1988-ci ildə ermənilər kənd əhalisinin 70 il ərzində əldə etdiklərini talan edib, yenidən onları Azərbaycana qovdular.

Dovrus kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	5 əd.
Xırdabuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	7 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Anbar binaları –	1 əd.
Avtomaşınlar –	3 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	4 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1400 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	4000 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.

QARADIĞA

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, Qafan şəhərindən 12 km şimal-şərqdə, Ecanın çayının sağ sahilində mənzərəli bir yamacda kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ilin statistik məlumatlarında kənddə 42 təsərrüfatda 332 nəfər (211 kişi, 121 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

Kənddə 1831-ci ildə 25 nəfər, 1873-cu ildə 200 nəfər, 1886-cı ildə 332 nəfər, 1897-ci ildə 213 nəfər, 1931-ci ildə 125 nəfər əhali yaşamışdır.

1918-ci ildə kənd qarət edilmiş və sağ qalanlar qonşu Qubadlı və Zəngilan rayonlarına qaçmışdır. Ermənistanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndin salamat qalan sakinləri 1922-ci ildə yerlərinə qayıtmış və dağıdılmış evlərini bərpa etməyə başlamışlar.

1988-ci ilin noyabr ayında evlərini, bağlarını, mülklərini, bütün ev əşyalarını kənddə qoyub qaçmağa məcbur edilmişdir.

Qaradığa-Hünüt kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	2 əd.
Klub –	2 əd.
İdarə binası –	2 əd.
Tibb məntəqəsi –	2 əd.
İribuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	4 əd.
Xırdabuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	6 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Avtomaşınlar –	2 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	4 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1200 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3500 baş
Məktəb –	2 əd.
Kitabxana –	2 əd.
Poçt –	1 əd.

XƏLƏC

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, rayon mərkəzindən 4 km şimal-şərqdə, Ecanan (Xələc) çayının sol sahilində təpəlik üzərindəki düzənlikdə, Qafan-Oxdar avtomobil yolunun sağ tərəfində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kənddə 1831-ci ildə 123 nəfər, 1886-cı ildə 45 təsərrüfatda 200 nəfər (106 kişi, 94 qadın), 1897-ci ildə 329 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-1920-ci illədə daşnak silahlı dəstələrinin basqınından sonra bu kənddən də əhali zorla qovulmuş, qırılan qırılmışdır. Artıq 1922-ci ildə kənddə cəmi 132 nəfər əhali olmuşdur. 1931-ci ilin siyahıya alınmasında isə 780 nəfər əhali qeydə alınmışdır. Ölü kəndlərə çevrilən Baydaq, Təcədin, İncəvar, Yeməzli kəndlərinin torpaq sahələri Xələc kolxozuna qatılmışdır.

1988-ci ildə Xələc kəndi yenidən, üçüncü dəfə təqibə məruz qalmış, əhali zorla öz yurd-yuvalarından qovulmuşdur.

Acıbac azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	4 əd.
Xırdabuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	4 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Anbar binaları –	1 əd.
Avtomaşınlar –	2 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	4 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1300 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	6000 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.

OXDAR

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, rayon mərkəzindən 15 km şərqdə, Ecanan (Oxdar) çayının sol sahilində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 51 təsərrüfatda 338 nəfər (207 kişi, 131 qadın) azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-ci ildə Oxdar kəndi də erməni daşnaklarının hücumlarına məruz qalmışdı. Qonşu erməni kəndlərində daldalanmış daşnaklar hər gün kəndi gülləyə tutur, ancaq hər dəfə də cavablarını alırdılar. Kənd müdafiəçilərinin patron ehtiyatı yavaş-yavaş tükənirdi. Ağsaqqallar kənddən çıxmağı məsləhət gördülər. Bir gün yığışıb, gecə ikən kənddən çıxdılar. Ağgöldən keçib, Süsən meşəsindən keçib, Qubadlıya, Zəngilana sığındılar.

1926-cı ildə cəmi 13 nəfər öz kəndinə qayıtmış, 1931-ci ildə daha 164 nəfər kəndə dönmüşdür. Əhalisi 1959-cu ildə 900 nəfərə çatmışdır.

1988-ci ildə isə üçüncü və axırıncı dəfə tam çıxarılmışdır.

Oxtar-Çobanlı azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	2 əd.
Klub –	2 əd.
İdarə binası –	2 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	6 əd.
Xırdabuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	8 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Avtomaşınlar –	3 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	6 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1500 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	4500 baş
Məktəb –	2 əd.
Kitabxana –	2 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Poçt –	1 əd.

CIBILLI

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, rayon mərkəzindən 6-7 km cənub-şərqdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1873-cü ildə kənddə 80 nəfər, 1886-cı ildə 160 nəfər, 1897-ci ildə 82 nəfər, 1922-ci ildə 52 nəfər, 1926-cü ildə 53 nəfər, 1931-ci ildə 77 nəfər əhalisi yaşamışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi sonuncu nəfərinə qədər kənddən qovulmuş, mal və mülkləri ermənilər tərəfindən mənimsənilmişdir.

GÖDƏKLİ ZJİQAN

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ilin statistik məlumatlarında kənddə 39 təsərrüfatda 206 nəfər (107 kişi, 99 qadın) azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

1897-ci ildə 56 nəfər azərbaycanlı əhalisi olmuşdur. Binaların uçuqları və kəndin qəbiristanlığı Qaraçimən kəndinin yaxınlığındadır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi sonuncu nəfərinə qədər qovulmuş, mal və mülkləri ermənilər tərəfindən mənimsənilmişdir.

Gödəkli (3 kəndi birləş.) azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	3 əd.
Klub –	3 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	3 əd.
İribuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	8 əd.
Xırdabuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	6 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Anbar binaları –	3 əd.
Avtomaşınlar –	3 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	6 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1500 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	4000 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Poçt –	1 əd.

BƏKDAŞ

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, Qafan şəhərindən 6 km şimal-şərqdə, Qafan-Gorus avtomobil yolunun sağ tərəfində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kənddə 1897-ci ildə 87 nəfər, 1907-ci ildə 100 nəfər, 1928-ci ildə 27 nəfər, 1939-cu ildə 42 nəfər, 1959-cu ildə 60 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1908-ci ildə Baydak kəndinə, 1916-cı ildə isə qonşu erməni kəndi olan İrsəvənnik kəndinə birləşdirilmişdir. Bununla da kənd dağıdılmış və 1950-ci illərin axırlarında ləğv edilmiş, əhalisi Gödəkli kəndinə köçmüşdür.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi sonuncu nəfərinə qədər qovulmuş, mal və mülkləri ermənilər tərəfindən mənimsənilmişdir.

ŞABADİN

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, rayon mərkəzindən 13 km şimal-şərqdə, Qafan-Gorus avtomobil yolunun sol tərəfində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1831-ci ildə kənddə 51 nəfər, 1873-cü ildə 198 nəfər, 1886-cı ildə 261 nəfər (147 kişi, 114 qadın), 1897-ci ildə 316 nəfər, 1914-cü ildə 375 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-ci ildə daşnaklar Andranikin rəhbərliyi ilə Şabadin kəndini də yandırmış, kəndi xarabalığa çevirmişlər.

1922-ci ildə kənd əhalisinin 151 nəfəri geri qayıtmış, dağılmış evləri bərpa edərək təsərrüfat yaratmışlar. 1950-ci ildə kənddə yaradılan kolxoz yenidən dağıdılmış, kəndin mülkiyyəti isə kənddən 15 km uzaqlıqda olan erməni Sünik sovxozuna verilmişdir.

1959-cu ildə kəndin əhalisi 380 nəfərdən artıq olmuşdur.

1988-ci ildə erməni millətçiləri kəndə hücum edərək əhalini qovmuşlar. Kənddə X-XIII yüzilliklərdən yadigar qalan tarixi abidələr, daş üzərində yazılar vardı.

Şabadin azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	6 əd.
Xırdabuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	6 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Anbar binaları –	1 əd.
Avtomaşınlar –	3 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	4 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1500 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	4500 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Poçt –	1 əd.

SİZNƏK

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, rayon mərkəzindən 4 km cənub-şərqdə, Oxçu çayının sol sahilində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kənddə 1886-cı ildə 180 nəfər, 1897-ci ildə 174 nəfər, 1931-ci ildə 121 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır. 1918-ci ildə erməni daşnakları kəndə hücum edərək əhaliyə divan tutmuş, salamat qalanlar isə qovulmuşlar.

1922-ci ildə öz kəndlərinə qayıdan azərbaycanlı didərginlər dağıdılmış binaları yenidən qurmuş, özlərinə güzəran düzəltmiş, təsərrüfatı dirçəltmişlər. Kənddə məktəb, kitabxana, klub, tibb məntəqəsi yaratmışlar.

1959-cu ildə kənddə 409 nəfər, 1979-cu ildə 432 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1988-ci ildə əhali zor gücünə qovulmuşdur.

Siznək azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	4 əd
Xırdabuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	6 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Anbar binaları –	1 əd.
Avtomaşınlar –	3 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	6 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1200 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	3000 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Baytarlıq məntəqəsi –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.

QARAÇİMƏN

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, rayon mərkəzindən 5 km şimal-şərqdə, Qafan-Gorus avtomobil yolunun sağ tərəfində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 34 təsərrüfatda 225 nəfər (136 kişi, 89 qadın) azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-1920-ci illərdə kənd erməni quldur dəstələri tərəfindən dağıdılmış, əhalisi doğma yurddan qovulmuşdur. Sonralar kənd yenidən bərpa olunsa da, 1988-ci ildə kənd camaatı sonuncu adamına qədər ermənilər tərəfindən qovuldu.

Qaraçimənin qəbiristanlığı Aşağı Qaraçiməndə idi. Təkcə qaraçimənlilər deyil, gödəklilər, irzaqulular da öz ölülərini burada dəfn edirdilər. Qaraçimənlilər də 1963-cü ilə qədər ölülərini orada dəfn edirdilər. 1963-cü ildə Qaraçimənlidə təzə qəbiristanlıq salınır.

1960-cı illərdə kəndin üst tərəfində Zoğallar deyilən yerin yuxarısında sahəni traktorla şumlayıranda köhnə qəbir daşları və insan sümükləri çıxır, məlum oldu ki, Həsənxan yalı deyilən yerdə Alban kəndi var imiş.

Qaraçimən azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	4 əd.
Xırdabuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	5 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Anbar binaları –	1 əd.
Avtomaşınlar –	2 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	5 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1000 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	2300 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.

BAHARLI

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, Gığı çayının sol sahilində, Qafan şəhərindən 17 km şimal-qərbdə, Qafan qalasından 5-10 km məsafədə, dağın döşündə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1831-ci ildə kənddə 62 nəfər, 1886-cı ildə 12 təsərrüfatda 61 nəfər (34 kişi, 27 qadın), 1897-ci ildə 74 nəfər, 1926-cı ildə 113 nəfər, 1959-cu ildə 249 nəfər, 1970-ci ildə 380 nəfər, 1979-cu ildə 358 nəfər azərbaycanlı olmuşdur.

1918-1920-ci illərdə iki dəfə - Ordubada və Zəngilana qaçqınlığa məruz qalıblar, erməni daşnakları camaatın bir hissəsini qırmış, qışın şaxtalı vaxtında dağlardan aşıb Ordubada gedərkən çox itki vermişlər. Ermənilər kəndi bütöv yandırmış, camaatın var-yoxunu talan edib aparmışlar.

1983-cü ildə Baharlının əhalisi 428 nəfər olmuşdur.

Qarabaş kəndi 1939-cu ilədək ayrıca kənd idi, 1939-cu ildən sonra bu kənd ləğv edilmiş, Baharlı kəndinə birləşdirilmişdir.

Baharlı kəndi 1983-1985-ci illərdə köçürüldü, kəndin bir hissəsi Zeyvədə yerləşdirildi, bir hissəsi də Abşerona köçdü. Gecalan kombinatına su vermək üçün kəndin yerində göl tikdilər.

1988-ci ildə erməni quldurları gecə ikən məktəbə və yaşayış binalarına partlayıcı maddə qoyarkən tutulmuşlar. Ertəsi gün rayon rəhbərliyi camaatın köçməsini tələb edib və belə bəhanələr qoyublar ki, "sizin təhlükəsizliyinizi təmin edə bilməyəcəyik, köçməlisiniz!".

1988-ci il dekabrın 3-də Zeyvə qəsəbəsini boşaltdılar və ermənilərdən bir qədərini gətirib orada yerləşdirdilər, hər şeyə ermənilər sahib oldu.

DAŞBAŞI

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, rayon mərkəzindən 23 km şimal-qərbdə, Gığı çayının sol sahilində, dəniz səviyyəsindən 2.300 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1897-ci ildə kənddə 53 nəfər, 1922-ci ildə 42 nəfər, 1931-ci ildə 65 nəfər əhali yaşamışdır.

Daşbaşı və Pürülü kəndləri bir-birindən 2-3 km aralı olsa da, tarixən bir kənd kimi əlaqəli omuşlar. Bu kəndlər dağlıq ərazidə rayondan tam təcrid şəraitində yaşamışlar. 70 ildə kəndə adi yol da çəkilməyib.

1918-ci il qırğınlarından sonra kəndlər xeyli sahibsiz qalmış, yalnız 1922-ci ildə bu kəndlərin əhalisi öz yerlərinə qayıtmağa başlamış, 3 kənddə bir kolxoz təşkil edilmişdir. 1950-ci illərdə bu kolxoz da Gığı heyvandarlıq sovxozuna birləşdirilmişdir.

1988-ci ildə erməni bandit dəstələri kəndin bütün əhalisinin var-yoxunu əllərindən alıb qovmuşlar.

Kənd 15-20 ailədən ibarət idi. Maşın yolu yox idi, piyada və ulaqla gedirdilər. Kəndin arxası sıldırım qayalıqlar idi.

1968-ci ilin 1 və 9 sentyabrında baş vermiş 9 bal gücündə zəlzələdən sonra Daşbaşıda təmir-tikinti işi görmək çətinləşdi, ona görə də Gığı kəndinin Dırnacar adlanan kövşənində sovxoz 20 ədəd ev tikdirib daşbaşılıların istifadəsinə verdi. Onlar təzə ağac evlərə köçdülər, özləri də təzə əlavə tikililər, mal-qara üçün tövlə binaları tikdilər.

Daşbaşılılara çayın kənarında sulu torpaqlar verildi, bağ saldılar, əkin əkdilər. Təqribən 20 il orada yaşadılar. 1988-ci ilin dekabr ayında erməni hökumətinin hökmü ilə daşbaşılılar da varidatlarını orada qoyub Azərbaycana üz tutdular.

DOVRUS

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, Ecanın mahalının şimal-şərqində, Oxdar kəndinin 3 km-də kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

azərbaycanlı əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

Dovrus kəndi hər tərəfdən meşələrlə əhatə olunmuşdur. Şimala doğru dağlar və yaylaqlar uzanır.

1831-ci ildə kənddə 184 nəfər, 1886-cı ildə 27 təsərrüfatda 184 nəfər (102 kişi, 82 qadın), 1897-ci ildə 303 nəfər, 1914-cü ildə 297 nəfər əhali yaşamışdır.

1918-ci ildə dovruslular da qanlı qırğınlarla öz vətənlərindən qovulmuşlar.

1988-ci ildə ermənilər kənd əhalisinin 70 il ərzində əldə etdiklərini talan edib, yenidən onları Azərbaycana qovdular.

Kəndin tarixi qədimdir. IX yüzilə aid olan bir abidəni ermənilər təqdim etdikdən sonra xristianlara aid olmadığını görüb onu gizlətmək istəyərkən qarşısını almışlar. İndi həmin daş yazısı Dovrusdadır.

Dovrus azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	5 əd.
Xırdabuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	7 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Anbar binaları –	1 əd.
Avtomaşınlar –	3 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	4 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1400 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	4000 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.

HÜNÜT

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, rayon mərkəzindən 15 km şimal-şərqdə, Ecanan çayının sağ sahilində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Ağ göldən bir qədər aşağı meşəlik və bağlarla əhatə olunmuşdur. Qaradığa kəndinə yaxındır.

1897-ci ildə 74 nəfər əhalisi olmuşdur.

1988-ci il qaçqınlığına qədər 26 təsərrüfatı, 120 nəfərdən artıq əhalisi olub. Lakin qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi ermənilər tərəfindən qovulub kənddən çıxarılmış, mal və əmlakları isə mənimsənilmişdir.

NOVRUZLAR

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi ermənilər tərəfindən qovulub kənddən çıxarılmış, mal və əmlakları isə mənimsənilmişdir.

QATAR

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, Oxçu çayından azca aralı, torpağı sarıya çalan dağın qatında salınmış kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1886-cı ildə kənddə 43 təsərrüfatda 250 nəfər (138 kişi, 112 qadın) azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

Qatar Qafan mahalında ən iri azərbaycanlı kəndi sayılırdı. Kənd Qafan şəhərinin bir hissəsini və Oxçu çayının sol sahilində indi də Qatar şamı adlandırılan düzənlikdən başlamış Kavard kəndinədək uzanan mədən şəhərciyini əhatə edirdi. XIX yüzilin ikinci yarısında fransızlar tərəfindən istismara verilmiş mis-filiz mədənləri məhz kəndin yanında idi. Ona görə də mədənlərdə işləmək istəyənlər bu kənddə məskən salmış və XX yüzilin əvvəllərində bu kənddə 750 tüstü, 2.700 nəfərdən artıq əhali yaşamışdır.

Qatar kəndi birinci dəfə 1905-ci ildə ermənilər tərəfindən dağıdılmış, kəndin əhalisi aldadılaraq məscidə yığılıb yandırılmışdır.

1916-cı ildə 5.124 nəfər azərbaycanlı əhalisi olan bu kəndi ermənilər 1918-ci ildə yenidən yerlə-yeksan etdilər. Əhalisinin salamat qalan hissəsinin bir qismi dağlarla Naxçıvana və Ordubada, digər hissəsi Qarabağ zonasına qaçmışdır. Sovet dövründə Qatar kəndlilərinin yenidən öz kəndinə qayıtmasına yerli sovet icazə vermədi. Orada Lenin mədənləri adlanan qəsəbə saldılar (əhalisi ermənilərdən ibarət), qatarlılara isə yalnız Qafan şəhərində məskən salmağa icazə verdilər.

1988-ci ildə erməni millətçilərinin Qafan şəhərindən qovub çıxardıqları 5.000 nəfərdən artıq azərbaycanlının əksəriyyəti qədim Qatar kəndinin sakinləri idi. Lakin onlar hamısı erməni millətçiləri tərəfindən öz tarixi torpaqlarından qovulub çıxarıldılar.

ATQIZ

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, Oxçu çayının sol sahilində, Oxçu kəndindən 2 km şimalda Pirhəmzə dağının cənub-qərbində – Gecəlan avtomobil yolundan 2 km şimalda dağın döşündə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1831-ci ildə kənddə 37 nəfər, 1886-cı ildə 18 təsərrüfatda 120 nəfər (71 kişi, 49 qadın), 1897-ci ildə 242 nəfər, 1926-cı ildə 74 nəfər, 1939-cu ildə 193 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-ci ildə Oxçu kəndində azərbaycanlılar yandırılan dövrdə bu kəndin əhalisi də Ordubad qəzasına qaçmış, sonralar 32 ailə qaçqınlıqdan qayıdaraq kənddə abad binalar tikmiş, kolxoz yaratmışlar. 1959-cu ildə kəndi zorla, inzibati yolla Gecəlan şəhərinə birləşdirmiş, əkin sahələrini Gürdükan sovxozuna vermişlər.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi ermənilər tərəfindən qovulub kənddən çıxarılmış, mal və əmlakları isə mənimsənilmişdir.

ÇİRİŞ

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, rayon mərkəzindən 43 km şimal-şərqdə, Kurud kəndindən 3 km şərqdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1897-ci ildə kənddə 27 nəfər, 1922-ci ildə 73 nəfər, 1926-cı ildə 79 nəfər, 1931-ci ildə 95 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-ci ildə kənd erməni daşnaklarının hücumuna məruz qalmış, kənddən didərgin düşmüş, bir də 1920-ci illərdə bir hissəsi öz doğma kəndlərinə geri dönmüşlər.

1930-cu illərdə Kurud kəndi ilə bir yerdə kolxoz təşkil etmişlər.

1950-ci illərdə Kurud kolxozu Gığı heyvandarlıq sovxozuna birləşdirilmişdir.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı Kurud və Kirs kəndlərinin əhalisi ilə bir yerdə Çiriş kəndinin də əhalisi doğma yurdlarından qovulub çıxarılmışlar.

QAFAN

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda kənd. Qafan rayonunun inzibati mərkəzi.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılar və ermənilər yanaşı yaşamışlar.

Qafan 1938-ci ildən respublika tabeli şəhər statusu almışdır.

Şəhərin adı keçmişdə mövcud olan, indiki Qafan şəhərindən 10 km şimal-qərbə doğru, Oxçu çayının sağ sahilində yerləşmiş Qafan kəndinin adı ilə bağlıdır.

Qafan rayonunun mərkəzi olan Qafan şəhəri İrəvandan 320 km, Bakıdan 380 km məsafədədir. 1976-cı ilin statistikasına görə, əhalisi 36 min nəfər idi ki, onlar da əsasən azərbaycanlılar və ermənilər idilər.

Şəhər təsərrüfatının qabaqcıl sahəsi dağ-mədən sənayesidir. XIX yüzilin 2-ci yarısında fransızlar misəritmə sənayesini yaradaraq mis filizi mədənlərinin sənaye üsulu ilə istifadə edilməsinə başlamışlar. Sonralar Zəngəzur mis-molibden kombinatı yaradılmışdır.

1988-ci il noyabrın 28-dən şəhərdə yaşayan bütün azərbaycanlılar zorla qovulmuşlar.

QACARAN

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, rayon mərkəzindən 32 km, İrəvan şəhərindən 352 km məsafədə kənd. 1958-ci ildən respublika tabeli şəhər.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılar və ermənilər yanaşı yaşamışlar.

Ən yaxın dəmiryol dayanacağı 32 km kənarda yerləşən Qafan stansiyasıdır.

1886-cı ilin statistik məlumatlarında Yelizavetpol quberniyasının Zəngəzur qəzasının Qatar nahiyəsinin **Gecanan (Qacarants) kəndi** kimi qeydə alınmış, kənddə 46 təsərrüfatda 465 nəfər (256 kişi, 209 qadın) erməni əhalinin yaşadığı göstərilmişdir.

1918-ci ildə kəndin azərbaycanlı əhalisi erməni daşnaklarının təcavüzünə məruz qalmış və kənddən qovulub çıxarılmışlar.

Qacaran azərbaycanlıları belə faciəni 1988-ci ildə də yaşamışlar. Həmin ildə onlar doğma yurdlarından qanlı qırğınlarla qovulmuş, bütün mülk və əmlakları ermənilər tərəfindən əllərindən alınmışdır.

SÜNİK

Zəngəzur mahalının Qafan rayonununda, Oxçu çayı ilə Ecanan (Xələc) çayının birləşdiyi düzənlik yerdə kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

Siznək sovetliyinə tabe olmuşdur.

1897-ci ildə kənddə 28 nəfər erməni, 13 nəfər azərbaycanlı, 1926-cı ildə 35 nəfər erməni, 5 nəfər azərbaycanlı, 1931-ci ildə 21 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-ci ildə kənd erməni quldur dəstələri tərəfindən dağıdılmış, əhalisi kənddən qovulub çıxarılmışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi yenidən ermənilər tərəfindən soyqırımına məruz qalmış, qovulub kənddən çıxarılmış, mal və mülkləri əvəziödənilmədən mənimsənilmişdir.

KEŞİŞKƏND (MİKOYAN, YEĞEQNADZOR) RAYONU

Dərələyəz mahalı ərazisində rayon.

1931-ci il oktyabrın 15-də yaradılıb, 1935-ci il yanvarın 3-nə qədər Keşişkənd rayonu, həmn tarixdən 1957-ci il dekabrın 6-na qədər Mikoyan rayonu, ondan sonra isə Yeğeqnadzor rayonu adlandırılıb.

Ərazisi 1134 kv. km-dir.

Rayon mərkəzi şəhər tipli Keşişkənd (Yeğeqnadzor) qəsəbəsidir.

Rayon mərkəzinə ən yaxın dəmiryol dayanacağı 58 km kənarda yerləşən Arazdəyən (Yerasx) stansiyasıdır (Vedi rayonu ərazisində).

Rayon mərkəzindən İrəvan şəhərinə olan məsafə 122 km-dir.

1988-ci ilə qədər Keşişkənd (Mikoyan, Yeğeqnadzor) rayonunda mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin siyahısı

Xalis azərbaycanlı yaşayış məntəqələri

1. Qabaxlı
2. Ələyəz (19.04.1991-ci ildən – Yexegis)
3. Qovuşuq (19.04.1991-ci ildən – Yermon
4. Aysəsi (10.09.1946-cı ildən – Qızılgül, 19.04.1991-ci ildən – Arates)
5. Qalaser
6. Qoduxvəng (sonralar – Gədikvəng)
7. Qaraqaya
8. Gülüdüz (19.04.1991-ci ildən – Vardahovit)

Qarışıq yaşayış məntəqələri

9. Əmağu
10. Sallı
11. Hors
12. Ağkənd (03.07.1968-ci ildən – Ağncadzor)
13. Çivə

Keşişkənd rayonu azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Qaraj –	12 əd
Anbar binaları –	36 əd
Dəmirçi sexi –	12 əd
Dülgər sexi –	13 əd
Enerji şəbəkəsi –	12 əd.
Dəyirman –	12 əd
İdarə binası –	12 əd.
Məktəb –	12 əd.
Mədəniyyət evi –	12 əd.
Uşaq bağçası –	10 əd.
Poçt binası –	11 əd.
Yeməkxana –	10 əd.
Mağaza –	13 əd.
Hamam –	19 əd.
Yem sexi –	12 əd.
Mal-qara üçün tövlə –	125 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	6900 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	76800 baş
Üzüm bağı –	230 ha
Meyvə bağı –	325 ha
Kənd təsərrüfatı maşınları –	253 əd.
Avtomaşınlar –	123 əd.

QABAXLI

Dərələyəz mahalının Keşişkənd (Yeğeqnadzor) rayonunda, rayon mərkəzindən 28 km məsafədə, dəniz səviyyəsindən 1.824 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Qabaxlı Ələyəz dərəsi adlanan yerdə ən böyük kəndlərdən biridir. Bu kənddən Səfolar İstisuyuna (Cermuka) gedən yol Şərurdan Sisiyana gedən magistral yola, oradan da Sisyan, Qafan, Şuşa, Ağdam istiqamətində Azərbaycana birləşir. Həmin İstisudan gedən yolun bir qolu da Kəlbəcərlə birləşir.

Qovuşuq kənd Sovetliyinə daxil idi. Çox zaman Qovuşuq kəndi ilə sovxoz şəklində birləşdirilmiş, bəzən də ayrılıqda fəaliyyət göstərmişdir.

1831-ci ildə kənddə 45 nəfər, 1873-cü ildə 268 nəfər, 1886-cı ildə 429 nəfər, 1897-ci ildə 566 nəfər, 1904-cü ildə 614 nəfər, 1914-cü ildə 675 nəfər, 1916-cı ildə 763 nəfər azərbaycanlı əhali yaşamışdır.

1918-ci ilin əvvəllərində Ermənistanın daşnak hökumətinin göstərişi ilə erməni quldur dəstələri kəndi talan eləmiş, dağıtmış, əhalisinin bir hissəsini qırmış, salamat qalanlarını isə kənddən qovmuşlar. Kənd əhalisinin yeganə çıxış yolu dağlarla, dərələrlə Naxçıvana və digər yaxın yerlərə qaçmaq olmuşdur.

1922-ci ildə qaçqınlardan yalnız 59 nəfər öz kəndinə qayıda bilmişdir. 1931-ci ilədək kəndin əhalisinin sayı 330 nəfərə çatmışdır.

1948-1953-cü illərdə Dərələyəzin Ələyəz dərəsindəki digər 8 kəndin hamısı sözü bir yerə qoyaraq və el ağsaqqallarının sözünə əməl edərək köçməkdən imtina etmişlər. Bu səbəbdən bu 8 kəndin əhalisi ermənilərin böyük təzyiqlərinə məruz qalmışlar.

Qabaxlı kəndinin qəbiristanlığında qəbirlərin üstündə çoxlu qoç daşları, at şəkli olan daşlar olmuşdur. Lakin ermənilər bunları hissə-hissə tədricən oğurlayıb aparmışlar. Bundan başqa, bu kəndin aşağı hissəsində qədim bir abidə, bir neçə tağdan ibarət və qapısı qibləyə baxan böyük bir abidə olmuşdur ki, sonra bunları ermənilər dağıtmış və kənd əhalisi bunun daşlarını evlərinin divarlarına hörmüşlər. Rayon alban türklərinə məxsus olan bu qədim abidəni qorumağa səy göstərməmiş və bu abidə tamamilə dağılıb getmişdir.

Kənddə aşağıdakı pir-ocaqlar olmuşdur: 1. Seyid Abbasın ocağı, 2. Seyid Hüseynin ocağı, 3. Lüləpər ocağı.

Qabaxlı kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Qaraj –	1 əd
Anbar binaları –	3 əd
Dəmirçi sexi –	1 əd
Dülgər sexi –	1 əd
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd
İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Poçt binası –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Mağaza –	1 əd.
Hamam –	1 əd.
Yem sexi –	1 əd.
Mal-qara üçün tövlə –	14 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1000 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	20000 baş
Meyvə bağı –	5 ha
Kənd təsərrüfatı maşınları –	30 əd.
Avtomaşınlar –	12 əd.

ƏLƏYƏZ

Dərələyəz mahalının Keşişkənd (Yeğeqnadzor) rayonunda kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Ələyəz kəndi Dərələyəzin ən qədim məskənlərindən biridir. Tarixi mənbələrdə "Alagöz", "Kərimxan məzrəsi", "Ələyəz mahalı" adı ilə də tanınır.

1894-cü ilə qədər Ələyəz kəndi Dərələyəzdə 20 kəndin mərkəzi olmuşdur. Lakin 1894-cü ildən sonra çar Rusiyası bu mərkəzi Həsənkəndə (1828-ci ildən sonra azərbaycanlıları zorla çıxarıb erməniləri yerləşdirdikləri kəndə) köçürmüşlər.

1831-ci ildə kənddə 32 nəfər, 1873-cü ildə 223, 1886-cı ildə 356 nəfər, 1897-ci ildə 412 nəfər, 1904-cü ildə 524 nəfər, 1914-cü ildə 576 nəfər, 1916-cı ildə 322 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci ildə daşnak Yaponun, Doluxanovun və Keşişovun başçılıq etdiyi nizami ordu bu kəndə hücum etmiş, kəndi dağıtmış, əhalisinin çoxunu qırmış, sağ qalanlar isə qaçıb müxtəlif yerlərə getmişlər.

1922-ci ildə cəmi 180 nəfər qaçqın kəndə qayıtmışdır. "1959-cu ildə burada 499, 1970-cı ildə 884, 1979-cu ildə 963 nəfər azərbaycanlı" yaşamışdır.

1988-ci ildə ermənilər kəndi mühasirəyə alaraq bura bulud dağıdan toplardan atəş açmış, topun mərmiləri bəzi evləri (İsmayıl Gülməmmədovun evini) xeyli dərəcədə dağıtmışdı. Bundan bir qədər sonra ermənilər kənd əha-lisini zor ilə kənddən qovmuşlar.

Salsal qalasının ətəyində yerləşən şəhərtipli qədim qəsəbə və yaxud şəhərlə həmsərhəd olan Ələyəz kəndində çoxlu tarixi abidələr vardır. Bu kənddə və kəndin ərazisində 6-7 abidə (vəng və kilsə) vardır.

Alban türklərinin bu abidələrini ermənilər XIII yüzilə aid edirlər. Qeyd edək ki, Ələyəz kəndində haranı qazırsansa, oradan qədim tarixə aid bir əşya, bir yadigar çıxır.

Ələyəz kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Qaraj –	1 əd
Anbar binaları –	3 əd

Dəmirçi sexi –	1 əd
Dülgər sexi –	1 əd
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd
İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Poçt binası –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Mağaza –	1 əd.
Hamam –	1 əd.
Yem sexi –	1 əd.
Mal-qara üçün tövlə –	14 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	500 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	10000 baş
Üzüm bağı –	20 ha
Meyvə bağı –	50 ha
Kənd təsərrüfatı maşınları –	15 əd.
Avtomaşınlar –	8 əd.

QOVUŞUQ//QAVUŞUQ//QAVIŞIQ

Dərələyəz mahalının Keşişkənd (Yeğeqnadzor) rayonunda, dəniz səviyyəsindən 1.792 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Arpa çayının əsas qolunun biri bu kəndin içindən keçir. Ümumiyyətlə, bu kənddə ətrafdan gələn 4 çay qovuşur, ətraf kəndlərə gedən yolun dördü də buradan keçir. Məhz bu relyefə görə kəndə Qovuşuq adı verilmişdir.

Kənddə 1831-ci ildə 96 nəfər, 1873-cü ildə 158 nəfər, 1886-cı ildə 190 nəfər, 1897-ci ildə 232 nəfər, 1904-cü ildə 172 nəfər, 1914-cü ildə 190 nəfər, 1916-cı ildə 376 nəfər əhali olmuşdur.

1918-ci ildə Yaponun quldur dəstəsi bu kəndi də dağıtmış, yandırmış, əhalisinin əksəriyyətini qırmış, sağ qalanlar isə qaçıb Şəmkirə, Gəncəyə, Laçına, Kəlbəcərə, Ağdama, Goranboya, Şərura getmişlər.

1922-ci ildə kəndə 138 nəfər adam qayıtmışdır. Bu say 1926-cü ildə 260-a, 1931-ci ildə 325-ə çatmış, 1988-ci ildə isə bu kənddə 800 azərbaycanlı yaşamışdır.

1948-1953-cü illərdə bu kəndin əhalisi qonşu 7 kəndlə birlikdə hökumətin qərarına qarşı çıxmış və köçməmişdir.

Kəndin 800 nəfər əhalisi ermənilər tərəfindən 1988-ci ildə zorla kənddən çıxarılmışdır.

Bu kəndin lap qədim qəbiristanlığı var. Burada qəbir üstündəki qoç daşların, daş atların sayı-hesabı yox idi.

1988-ci ilin payızında ermənilər Qovuşuq kənd əhalisini, həmçinin ətrafdakı 6 kəndin camaatını deportasiya edəndə, onları yükünü özü boşaldan samasvalt maşınlara doldurub var-dövlətlərini əllərindən alıb çıl-çılpaq şəkildə kənddən qovdular.

Nəhayət, Dərələyəz qaçqınları ölümün pəncəsindən qurtarıb, Naxçıvana sığındılar.

Qovuşuq kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Qaraj –	1 əd
Anbar binaları –	3 əd

Dəmirçi sexi –	1 əd
Dülgər sexi –	1 əd
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd
İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Poçt binası –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Mağaza –	1 əd.
Hamam –	1 əd.
Yem sexi –	1 əd.
Mal-qara üçün tövlə –	5 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	500 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	6000 baş
Üzüm bağı –	50 ha
Meyvə bağı –	100 ha
Kənd təsərrüfatı maşınları –	150 əd.
Avtomaşınlar –	53 əd.

AYSƏSİ

Dərələyəz mahalının Keşişkənd (Yeğeqnadzor) rayonunda, rayon mərkəzindən 29 km məsafədə, Qovuşuq kəndindən 4 km şimalda, dəniz səviyyəsindən 2.084 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kənddə 1873-cü ildə 219 nəfər, 1886-cı ildə 313 nəfər, 1897-ci ildə 311 nəfər, 1904-cü ildə 412 nəfər, 1914-cü ildə 453 nəfər əhali olmuşdur.

1918-ci ildə daşnak Yapon və polkovnik Doluxanovun quldur dəstələri başqa kəndlərdə olduğu kimi, bu kəndin də əhalisini qırmış və sağ qalanlarını kənddən qovmuşlar. Azərbaycanın müxtəlif yerlərinə səpələnən bu kənd əhalisindən 1922-ci ildə 254 nəfəri yenidən kəndə qayıtmış və 1931-ci ildə kəndin əhalisinin sayı 288 nəfərə çatmışdır.

1930-cu ildə kənddə kolxoz qurulmuş, 1960-cı ildə kənd Qovuşuq kəndi ilə bir sovxozda birləşdirilmişdir. 1946-cı ildə ermənilər qədim türk tayfasının adı ilə bağlı olan bu kəndin adını dəyişərək "Qızılgül" qoymuşlar. Guya "Ayısəsi" birləşməsində birinci tərəf heyvan adı ilə bağlıdır. Bununla da ermənilər Oğuz tayfasının adı ilə bağlı olan bu adı da tarixdən silmək istədilər.

1988-ci ildə ermənilər Qərbi Azərbaycanda yaşayan digər azərbaycanlılar kimi bu kəndin də əhalisini zorla kənddən çıxarmış, kənddən qovmuş və var-dövlətlərinə, mülklərinə sahib olmuşlar.

Bu "kənddə və onun ətrafında VII, X-XI yüzillərə aid bir sıra tarixi abidələr vardır". Məşhur "Gələsən görəsən"//"Gəl gör" adlı alban türklərinə məxsus kilsə bu kənddədir.

Bu kənd özünün qədim və heyrətamiz abidəsi olan, VII əsrdə əsası qoyulan, XII-XIII yüzillərdə bərpası və tikilişi başa çatdırılan kilsəsi ilə məşhurdur. Bundan başqa, bu kəndin ərazisində qədim qəbiristanlıqlar və xarabalıqlar da vardır. Qəbir daşlarının çoxunun üzərində alban yazıları həkk olunmuşdur. Kəndin qəbiristanlığından təxminən 200 metr aralıda 3 m uzunu, 1 m eni olan daş təhnə vardır. Bu təhnə bozalt daşından yonulub hazırlanmış və 500 m aralıda olan bulağın suyu bu təhnə daşa gətirilmişdir. Kilsənin yaxınlığındakı balaca qəbiristanlıqda isə başdaşlarının üstündə naxışlar və alban əlifbasında olan yazılar (cənub üzündə), şahə qalxmış at üstündə əlində qılınc, qalxan, yay, ox olan bir cəngavər oğlan təsvir edilmişdir. Oğlanın çiynində saz da təsvir edilmişdir. Şahə qalxan atın qabağında isə pəncəsini açan aslan təsvir edilmişdir.

Aysəsi kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Qaraj –	1 əd
Anbar binaları –	3 əd
Dəmirçi sexi –	1 əd
Dülgər sexi –	1 əd
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd
İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Poçt binası –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Mağaza –	1 əd.
Hamam –	1 əd.
Yem sexi –	1 əd.
Mal-qara üçün tövlə –	6 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	200 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	1800 baş
Meyvə bağı –	10 ha
Kənd təsərrüfatı maşınları –	5 əd.
Avtomaşınlar –	4 əd.

QALASER

Dərələyəz mahalının Keşişkənd (Yeğeqnadzor) rayonunda, Ələyəz dərəsində, rayon mərkəzindən 26 km, Qovuşuq kəndindən isə 1 km məsafədə, dəniz səviyyəsindən 2.000 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kənddə 1873-cü ildə 108, 1886-cı ildə 154, 1897-ci ildə 184, 1904-cü ildə 154, 1914-cü ildə 170, 1916-cı ildə 248, 1922-ci ildə 46, 1926-cı ildə 104, 1931-ci ildə 142 nəfər əhali yaşamışdır.

Ermənistan hökuməti 1980-ci illərdə azərbaycanlılar yaşayan Amağu, Gədikvəng (Qoduxvəng) və Qalaser kəndlərini köçürmək üçün yeni bir hiyləyə əl atdılar. Bu kəndlərə erməni mütəxəssislərini göndərdilər və onlar belə bir qərara gəldilər ki, guya bu kəndlər və bunların üstündəki dağ sürüşür, camaat təcili kənddən çıxmalıdır. Bununla da bu kəndlərin əhalisini vahiməyə salıb camaatı yavaş-yavaş köçürməyə başladılar. 1986-1987-ci illərdə bu kənd camaatını tamamilə kənddən çıxartdılar və evləri dağıtdılar. Lakin indiyədək nə o kəndlər sürüşüb, nə də onların üstündəki dağ.

Qalaser kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Qaraj –	1 əd
Anbar binaları –	3 əd
Dəmirçi sexi –	1 əd
Dülgər sexi –	1 əd
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd
İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Mağaza –	1 əd.
Yem sexi –	1 əd.
Mal-qara üçün tövlə –	8 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	300 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	5000 baş
Kənd təsərrüfatı maşınları –	5 əd.
Avtomaşınlar –	2 əd.

QODUXVƏNG//XIRDA VƏNG//GƏDİKVƏNG

Dərələyəz mahalının Keşişkənd (Yeğeqnadzor) rayonunda, dəniz səviyyəsindən 2.200 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kənddə 1873-cü ildə 142 nəfər, 1886-cı ildə 201 nəfər, 1897-ci ildə 206, 1904-cı ildə 126, 1914-cü ildə 138, 1916-cı ildə 273 nəfər əhali olmuşdur.

1918-ci ildə erməni qulduru Yaponun və Doluxanovun vəhşi dəstələri bu kəndi də dağıtmış, əhalisinin çox hissəsini qırmışlar. 1922-ci ildə cəmi 70 nəfər öz kəndinə qayıtmışdır. Bu kənddə 1931-ci ildə 171 nəfər, 1959-cu ildə 313 nəfər, 1970-ci ildə 396 nəfər, 1979-cu ildə 537 nəfər, 1988-ci ildə isə 600 nəfər əhali yaşamışdır.

1986-1987-ci illərdə ermənilər kəndin üstündəki dağın sürüşəcəyi bəhanəsi ilə kəndi köçürmək istəsələr də, kənd camaatı ermənilərin bu hiyləsini başa düşüb kənddən çıxmadılar. 1988-ci ildə isə erməni daşnakları kənd əhalisini zorla öz doğma yurdundan qovub çıxartdılar.

Qoduxvəng kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Qaraj –	1 əd
Anbar binaları –	3 əd
Dəmirçi sexi –	1 əd
Dülgər sexi –	1 əd
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd
İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Poçt binası –	1 əd.
Mağaza –	1 əd.
Yem sexi –	1 əd.
Mal-qara üçün tövlə –	13 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	400 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	8000 baş
Kənd təsərrüfatı maşınları –	5 əd.
Avtomaşınlar –	6 əd.

QARAQAYA

Dərələyəz mahalının Keşişkənd (Yeğeqnadzor) rayonunda, dəniz səviyyəsindən 2.040 m yüksəklikdə, dağlar qoynunda kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kənddə 1873-cü ildə 141 nəfər, 1886-ci ildə 214 nəfər, 1897-ci ildə 259 nəfər, 1904-cü ildə 177 nəfər, 1914-cü ildə 194 nəfər, 1916-cı ildə 303 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci ildə kənd erməni quldurları tərəfindən yerlə-yeksan edilmiş, əhalinin bir hissəsi qırılmış, bir hissəsi isə kənddən qovulmuşdur.

Bir neçə il xaraba qalmış, kəndə 1922-ci ildə 97 nəfər qayıtmış, 1931-ci ildə əhalinin sayı 193 nəfər olmuşdur.

1930-cu ildə kənddə kolxoz qurulmuş, 1960-cı ildə bu kolxoz Gülüdüz kəndinin sovxozuna birləşdirilmişdir.

1988-ci ildə kəndin 400 nəfərdən artıq əhalisi dədə-baba yurdlarından qovulmuşdur.

Qaraqaya kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Qaraj –	1 əd
Anbar binaları –	3 əd
Dəmirçi sexi –	1 əd
Dülgər sexi –	1 əd
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd
Məktəb –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Poçt binası –	1 əd.
Mağaza –	1 əd.
Yem sexi –	1 əd.
Mal-qara üçün tövlə –	12 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	600 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	4000 baş
Kənd təsərrüfatı maşınları –	3 əd.
Avtomaşınlar –	4 əd.

GÜLÜDÜZÜ

Dərələyəz mahalının Keşişkənd (Yeğeqnadzor) rayonunda, Ələyəz dərəsində, rayon mərkəzindən 32 km şimal-şərqdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Gülüdüzü kəndində 2 kənd birləşdirilmişdir. Aşağı Gülüdüzü və Yuxarı Gülüdüzü kəndləri. Aşağı Gülüdüzü kəndinin bir adı da Nəbilərdir. Nəbilər kəndi 30-cu illərə qədər ayrıca kənd kimi fəaliyyət göstərmişdir. Lakin 30-cu illərdən ermənilər azərbaycanlı kəndlərinin sayını azaltmaq məqsədilə bu kəndi köçürüb Yuxarı Gülüdüzü kəndi ilə birləşdirdilər.

Kənddə 1831-ci ildə bu kənddə 115 nəfər, 1873-cü ildə 115 nəfər, 1886-cı ildə 217 nəfər, 1897-ci ildə 263 nəfər, 1904-cü ildə 151 nəfər, 1914-cü ildə 166 nəfər, 1916-cı ildə 407 nəfər əhali (azərbaycanlı) olmuşdur.

1918-ci ildə Dərələyəzin 70-dən artıq azərbaycanlı kəndi kimi Gülüdüzü kəndini də erməni millətçiləri dağıtmış, talan etmiş, əhalisini qırmış və qovmuşlar.

Kənddə 1926-cı ildə 32 nəfər (qaçqınlıqdan sonra), 1939-cu ildə 67, 1959-cü ildə 256, 1970-ci ildə 362, 1979-cu ildə 369 nəfər əhali yaşamışdır.

1988-ci ildə ermənilər rayon partiya və icra komitələrinin, hüquq-mühafizə orqanlarının köməyi ilə kənd əhalisinin var-yoxunu, malını, mülkünü əlindən alıb zorla kənddən çıxardılar.

Uzunluğu 54 km olan məşhur Arpa-Sevan tuneli bu kəndin altından keçir və bu səbəbdən ermənilər bu kənddə 1960-1970-ci illərdə xeyli ev tikmiş və buraya çoxlu erməni ailəsi köçürmüş, buranı qəsəbəyə çevirmişlər. 1967-ci ildə isə ermənilər kəndin adını dəyişib **Vardahovid** qoymuşlar.

Kəndin tarixi çox qədimlərə gedib çıxır. Bu kəndin və Aşağı Gülüdüzü (Nəbilər) kəndinin qəbiristanlığında qoç daşlarının həddi-hesabı yox idi. Buradakı qədim qəbirlərin hamısının üstündə qoç daşları (heykəl) ucalırdı. Lakin ermənilər 1940-cı illərin 2-ci yarısından başlayaraq, bu qəbir daşlarını gizli yollarla, xüsusən, gecələr yük maşınlarına doldurub rayon mərkəzinə doğru aparmış və orada məhv etmişlər. Bir sözlə, türk dünyasına aid abidələri, əşyaları silib atmağa çalışmışlar.

Gülüdüzü kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Qaraj –	1 əd
Anbar binaları –	3 əd
Dəmirçi sexi –	1 əd
Dülgər sexi –	1 əd
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd
İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Poçt binası –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Mağaza –	1 əd.
Hamam –	1 əd.
Yem sexi –	1 əd.
Mal-qara üçün tövlə –	14 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	1000 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	8000 baş
Kənd təsərrüfatı maşınları –	10 əd.
Avtomaşınlar –	8 əd.

AMAĞU//ƏMƏĞU

Dərələyəz mahalının Keşişkənd (Yeğeqnadzor) rayonunda kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kənd X yüzildən mövcud olması barədə mənbələrdə məlumatlar var. Amağu kəndinin ərazisində, kəndin altındakı dərədə X-XII yüzilə aid qədim abidələr, Alban kilsələri də bunu sübut edir.

Kənddə 1831-ci ildə 31 nəfər, 1873-cü ildə 198 nəfər, 1886-cı ildə 240 nəfər, 1897-ci ildə 354 nəfər, 1904-cü ildə 350 nəfər, 1914-cü ildə 385 nəfər, 1916-cı ildə 510 nəfər əhali yaşamışdır.

1918-ci ildə erməni daşnaklarının Keşişkənddə olan quldur dəstəsinin başçısı Yapon və polkovnik Doluxanov ətrafda yaşayan ermənilərin köməyi ilə bu kəndi dağıtmış, yandırmış və əhalisinə divan tutaraq qovmuşlar.

1918-ci ildə ermənilərin Amağu kəndində törətdikləri cinayət heç vaxt yaddaşlardan silinən deyil. Ermənilərin hücumunu yaxşı dəf etmək üçün Qurdqulaq və digər kənd əhalisi də Amağuya yığışır və Qurdqulaq kəndində yalnız gözətçilər qalır. Ermənilər gözətçiləri qəflətən tutur, hiylə ilə kəndə girirlər. Onlar qadınları, uşaqları böyük bir ev damına yığır, yandırır, kişiləri isə qollarını bağlayıb kəndin altındakı uçurum qayadan bir-bir aşağı atırlar. Burada əli silah tutan kişilərdən yalnız bir nəfəri – Tanrıverdi ölümün pəncəsindən qurtara bilir və qaçıb məsələni Şərura xəbər verir.

Erməni-müsəlman davasından sonra, 1922-ci ildə kəndə cəmi 97 adam qa-yıtmışdır. Bu say 1926-cı ildə 104, 1931-ci ildə 131 nəfərə çatmışdır.

Kəndin əhalisi 1959-cu ildə 385 nəfərə, 1970-ci ildə 526 nəfərə, 1979-cu ildə 685 nəfərə çatmışdır. 1988-ci ildə ermənilər əhalinin əmlaklarını, var-dövlətlərini əllərindən almış, özlərini bir həftə ərzində, noyabrın 28-dək kənddən qovmuş, kənd əhalisinə divan tutmuşlar.

Amağu kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Qaraj –	1 əd
Anbar binaları –	3 əd

Dəmirçi sexi –	1 əd
Dülgər sexi –	1 əd
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd
İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Poçt binası –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Mağaza –	1 əd.
Hamam –	1 əd.
Yem sexi –	1 əd.
Mal-qara üçün tövlə –	11 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	800 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	5000 baş
Üzüm bağı –	20 ha
Meyvə bağı –	30 ha
Kənd təsərrüfatı maşınları –	7 əd.
Avtomaşınlar –	8 əd.

SALLI

Dərələyəz mahalının Keşişkənd (Yeğeqnadzor) rayonunda, Səlim gədiyindən gələn çayın, Dərələyəzdən Göyçəyə (Qaranlığa) gedən magistral yolun üstündə kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1831-ci ildə kənddə 77 nəfər, 1873-cü ildə 422 nəfər, 1886-cı ildə 560 nəfər, 1897-ci ildə 668 nəfər, 1904-cü ildə 624 nəfər, 1914-cü ildə 675 nəfər, 1916-cı ildə 678 nəfər azərbaycanlı əhali olmuşdur.

1918-ci ildə daşnak quldur dəstəsinin başçısı Yapon və polkovnik Doluxanov bu kəndin əhalisinə divan tutmuş və əksəriyyətini qırmışlar. Salamat qalanlar pərən-pərən olmuş, hərəsi bir tərəfə qaçmışdır.

1922-ci ildə kəndə cəmi 147 nəfər qayıtmış, bu kənddə məskunlaşan ermənilərlə birgə yaşamağa məcbur olmuşlar. 1926-cı ildə bu kənddə azərbaycanlıların sayı 204, 1931-ci ildə 242 olmuşdur. Son illərdə bu rəqəm xeyli artmışdı.

1948-1953-cü illərdə azərbaycanlılar rayonun başqa kəndləri kimi, bu kənddən də deportasiya olunmuş, Salyan rayonuna göndərilmişdir. Burada əhalinin bir hissəsi iqlimə uyğunlaşa bilmədiyi üçün Bərdənin İmirli kəndinə gəlmiş və orada da bəziləri yenidən doğma Sallıya qayıtmışdır. Nəhayət, 1988-ci ildə burada yaşayan azərbaycanlıların var-dövləti əlindən alınmış və kənddən qovulmuşlar. İndi həmin kəndin əhalisi Azərbaycanın müxtəlif bölgələrinə səpələnmişlər.

Bu qədim azərbaycanlı kəndində X-XII yüzillərə aid tarixi abidələr, Alban kilsələri vardır.

Sallı kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Qaraj –	1 əd
Anbar binaları –	3 əd
Dəmirçi sexi –	1 əd
Dülgər sexi –	1 əd
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd

İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Poçt binası –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Mağaza –	1 əd.
Hamam –	1 əd.
Yem sexi –	1 əd.
Mal-qara üçün tövlə –	9 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	500 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	1000 baş
Üzüm bağı –	20 ha
Meyvə bağı –	30 ha
Kənd təsərrüfatı maşınları –	10 əd.
Avtomaşınlar –	9 əd.

HORS

Dərələyəz mahalının Keşişkənd (Yeğeqnadzor) rayonunda, Arpa çayının sol qolunun şimali-şərqində, rayon mərkəzindən 9 km aralıda, Dərələyəzdən Göyçənin Qaranlıq rayonuna gedən yolun, Səlim gədiyindən aşan məşhur ipək yolunun yaxınlığında, dəniz səviyyəsindən 1.707 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, 1918-ci ildən sonra azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1905-ci ildə ermənilər bu kənddən çoxlu adam qırmışlar. 1905-ci il Dərələyəz malahında "Hors yanan il" adı ilə məşhurdur. Səbəb odur ki, 1905-ci il erməni-müsəlman davasında ermənilər öncə Hors kəndinə hücum etmiş, kəndi yandırmış və əhalisini amansızcasına qırmışlar.

Statistik və tarixi mənbələrdə göstərilir ki, 1831-ci ildə bu kənddə 126 nəfər, 1873-cü ildə 649, 1886-cı ildə 904 nəfər, 1897-ci ildə 1136 nəfər, 1904-cü ildə 971 nəfər, 1914-cü ildə 971 nəfər, 1916-cı ildə 1337 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci ildə ermənilər zorla azərbaycanlı evlərinə sahib çıxaraq burada məskunlaşmışlar. 1948-1953-cü və 1988-ci illərdə isə ermənilər Ermənistan hökumətinin köməyi ilə bu kənddən azərbaycanlıları tamamilə qovub çıxarmış və bu yurdsuz-yuvasız qalan əhali Azərbaycan Respublikasının müxtəlif bölgələrinə səpələnmişdir.

1922-ci ildə 192 nəfər, 1926-cı ildə 172 nəfər, 1931-ci ildə 325 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır. 1922-ci ildən sonra bu kənddə azərbaycanlıların sayının az olmasının başlıca səbəbi odur ki, ermənilər bu kənddə məskunlaşmış və azərbaycanlıları öz evlərinə qayıtmağa qoymamışlar.

Kənddə XII-XIV yüzillərə aid çoxlu tarixi abidələr, Alban kilsələrinin qalıqları, oğuz qəbiristanlığı və s.

Kəndin iki qəbiristanlığı olmuşdur: Köhnə qəbiristanlıq, Təzə qəbiristanlıq.

Hors kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Qaraj –	1 əd
Anbar binaları –	3 əd

Dəmirçi sexi –	1 əd
Dülgər sexi –	1 əd
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd
İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Poçt binası –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Mağaza –	2 əd.
Hamam –	1 əd.
Yem sexi –	1 əd.
Mal-qara üçün tövlə –	5 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	600 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	7000 baş
Üzüm bağı –	60 ha
Meyvə bağı –	30 ha
Kənd təsərrüfatı maşınları –	6 əd.
Avtomaşınlar –	5 əd.

AĞKƏND

Dərələyəz mahalının Keşişkənd (Yeğeqnadzor) rayonunda, rayon mərkəzi Keşkənddən 17 km şimal-şərqdə, Səlim gədiyinin ayağında, Səlim çayının yanında kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

Kənddə 1832-ci ildə 222, 1873-cü ildə 498, 1886-cı ildə 546, 1897-ci ildə 670, 1904-cü ildə 918, 1914-cü ildə 1010, 1916-cı ildə 704 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci il qaçqınlığı və soyqırımından sonra kəndin əhalisi azalmış, 1921-1922-ci ildən sonra kəndə əhalinin yarıdan azı, təxminən 300 nəfəri qayıda bilmişdir. 1918-ci ildə qaçqın düşən əhalinin hamısı kəndə qayıda bilməmişdir.

Kənd 1918-ci ildə ermənilər tərəfindən tutulmuş və onlar qaçqınlıqdan qayıdıb gələn kənd əhalisinin çoxunu kəndə qoymamışlar. Bu dövrdən etibarən kənddə azərbaycanlılarla yanaşı ermənilər də yaşamağa başlamışlar. Həmin vaxtdan başlayaraq kənddə azərbaycanlılar get-gedə sıxışdırılmış, ermənilərin sayı isə çoxalmışdır.

1939-cu ildə burada 621 nəfər azərbaycanlı qeydə alınmış və son illərdə bu rəqəm xeyli çoxalmışdır. Lakin 1988-ci ildə kənddəki azərbaycanlılar ermənilər tərəfindən tamamilə çıxarılmışdır.

Bu kəndin əhalisi ayrı-ayrı dövrlərdə, xüsusən 1905-1907, 1918-1920, 1948-1953-cü illərdə Azərbaycana qaçmağa məcbur olmuş və Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində məskunlaşmışlar.

Ermənilər 1968-ci ildə 3 iyulda bu kəndin adını dəyişdirərək **Ağnsadzor** qoymuşdur.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin bütün azərbaycanlıları qovularaq kənddən çıxarılmış, mal və mülkləri əllərindən alınmışdır.

ÇİVƏ

Dərələyəz mahalının Keşişkənd (Yeğeqnadzor) rayonunda, kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, 1918-ci ildən etibarən isə azərbaycanlılarla ermənilərin yanaşı yaşadığı kənd olmuşdur.

Kənddə 1831-ci ildə 129 nəfər, 1873-cü ildə 294 nəfər, 1886-cı ildə 431 nəfər, 1897-ci ildə 689 nəfər, 1904-cü ildə 562 nəfər, 1914-cü ildə 612 nəfər, 1916-cı ildə 612 nəfər azərbaycanlı əhalisi olmuşdur.

1918-ci il erməni-müsəlman davasından qaçıb qurtaran əhalinin bir hissəsi 1922-ci ildə kəndə qayıtmış, lakin ermənilər bunların ev-eşiyini zəbt etdiyi üçün onların xeyli hissəsi ora-bura dağılmışlarr.

1922-ci ildə kənddə 391 nəfər, 1926-cı ildə isə 367 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1949-1950-ci illərdə kəndin əhalisi də başqa kəndlərdə olan azərbaycanlılar kimi deportasiya edilərək Azərbaycanın Bərdə rayonunun İmirli və Həsənqaya kəndlərinə köçürülmüşdür. 1953-cü ildən sonra onların bir hissəsi yenidən kəndə qayıtsa da 1988-ci ildə ermənilər onları tamamilə kənddən qovmuşlar. Bu kəndin əhalisi indi, əsasən, Bərdənin İmirli kəndində, Tərtərdə, Şəkidə və Bakıda məskunlaşmışlar.

Çivə kəndində qalan bir neçə azərbaycanlı ailəsi (Abbasov Eldar Abbas oğlunun, Camalova Zeynəb İsmayıl qızının, Hüseynov Nemət Əli oğlunun, Cəfərov Məcid Məmməd oğlunun ailələri) 1988-ci ildə zorla ermənilər tərəfindən kənddən çıxarıldı.

Çivə kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Qaraj –	1 əd
Anbar binaları –	3 əd
Dəmirçi sexi –	1 əd
Dülgər sexi –	2 əd
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Dəyirman –	1 əd
İdarə binası –	1 əd.
Məktəb –	1 əd.
Mədəniyyət evi –	1 əd.

Uşaq bağçası –	2 əd.
Poçt binası –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Mağaza –	1 əd.
Hamam –	1 əd.
Yem sexi –	1 əd.
Mal-qara üçün tövlə –	14 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	500 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	1000 baş
Üzüm bağı –	60 ha
Meyvə bağı –	70 ha
Kənd təsərrüfatı maşınları –	7 əd.
Avtomaşınlar –	4 əd.

PAŞALI (ƏZİZBƏYOV, VAYK) RAYONU

Dərələyəz mahalı ərazisində rayon.

1931-ci il oktyabrın 15-də yaradılıb. 1956-cı il oktyabrın 12-nə qədər Paşalı rayonu, həmin tarixdən etibarən isə Əzizbəyov rayonu adlandırılıb. 1991-ci il ildə adı yenidən dəyişdirilərək Vayk rayonu qoyulub.

Ərazisi 1.173 kv.km-dir. Rayon mərkəzi şəhər tipli Soylan (Əzizbəyov, Vayk) qəsəbəsidir.

Rayon mərkəzinə ən yaxın dəmiryol dayanacağı 75 km kənarda yerləşən Arazdəyən (Yerasx) stansiyasıdır (Vedi rayonu ərazisində).

Rayon mərkəzindən İrəvan şəhərinə olan məsafə 139 km-dir.

Paşalı rayonu qədim Dərələyəz mahalının bir hissəsidir. Əvvəllər bütövlükdə Azərbaycan türkləri yaşayan bu ərazidə son vaxtlar, yəni 1988-ci ildə cəmi 5 kənd bütövlükdə azərbaycanlılara məxsus idi. Köçbək, Terp, Axta, Gomur, Gabud, Kotanlı, Kendvaz, Her-her, Cermuk məntəqələrində azərbaycanlılarla ermənilər qarışıq yaşayırdılar.

Sonra qaçqınlıq dövründə rayonda cəmi 4000 azərbaycanlı var idi. 3000 baş iribuynuzlu, 10000 baş xırdabuynuzlu heyvan (təxminən bir o qədər də şəxsi təsərrüfatlarda var idi) ermənilərə qaldı.

Paşalı rayonunda azərbaycanlılara məxsus 400-ə qədər maşın traktor və digər kənd təsərrüfatı texnikası ermənilər tərəfindən mənimsənildi.

Paşalılar 1988-ci ildə 15 nəfər həmyerlilərini itirdilər.

1988-ci ilə qədər Paşalı rayonunda mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin siyahısı

Xalis azərbaycanlı yaşayış məntəqələri

1. Köçbək (19.04.1991-ci ildən – Yeğedzor)
2. Terp (27.02.1960-cı ildən – Saravan)
3. Axta
4. Gomur (19.04.1991-ci ildən – Komk)
5. Gabut (03.07.1968-ci ildən – Kapuyt)
6. Gülüstan (19.04.1991-ci ildən – Nor Aznaberd)
7. Zeytə (19.04.1991-ci ildən – Zedsa)

Qarışıq yaşayış məntəqələri

8. Kotanlı (sonralar – Karmraşen)
9. Gindivaz
10. İstisu (Səfolar İstisuyu)

Paşalı rayon azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	8 əd.
Klub –	9 əd.
İdarə binası –	8 əd.
Uşaq bağçası –	4 əd.
Xəstəxana –	5 əd.
Tibb məntəqəsi –	8 əd.
İribuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	26 əd.
Xırdabuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	25 əd.
Enerji şəbəkəsi –	14 əd.
Anbar binaları –	19 əd.
Məscid –	7 əd.
Avtomaşınlar –	223 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	82 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	2385 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	5620 baş
Məktəb –	9 əd.
Kitabxana –	9 əd.
Bay tarlıq məntəqəsi –	8 əd.
Yeməkxana –	7 əd.
Poçt-rabitə şöbəsi –	7 əd.
Əczəxana –	6 əd.
Mağaza –	10 əd.

KÖÇBƏK

Dərələyəz mahalının Paşalı rayonunda, Arpa çayının qolu üstündə, Terp kəndi yaxınlığında, dəniz səviyyəsindən 2006 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kənddə 1831-ci ildə 35 nəfər, 1873-cü ildə 226 nəfər, 1886-cı ildə 312 nəfər, 1897-ci ildə 417 nəfər, 1904-cü ildə 425 nəfər, 1914-cü ildə 470 nəfər, 1916-cı ildə 537 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci ildə kənd erməni millətçiləri tərəfindən dağıdılmış, əhalisinə divan tutulmuş və zorla öz doğma ocağından qovulmuşdur. Ermənistanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra 1922-ci ildə 470 nəfərdən cəmi 103 nəfər qaçqın öz kəndinə qayıtmış, 1931-ci ildə onların sayı yenidən 365-ə çatmışdır.

Onlar 1930-cu illərdə kəndi bərpa etmiş, kolxoz qurmuş, səkkizillik məktəb, klub, kitabxana açmışlar. 1972-ci ildə kəndin 91 təsərrüfatı, 564 nəfər əhalisi, 1988-ci ildə isə 100 təsərrüfatı (evi), 600-ə yaxın əhalisi olmuşdur.

1988-ci ilin noyabrında hökumətin göstərişi ilə kəndin bütün əhalisi bir həftə ərzində erməni millətçiləri tərəfindən kənddən qovulmuşlar.

Köçbək kəndinin adını dəyişərək Uğeqzor (Hedzor) qoymuşlar.

Köçbək kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	4 əd.
Xırdabuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	2 əd.
Enerji şəbəkəsi –	2 əd.
Anbar binaları –	1 əd.
Məscid –	1 əd.
Avtomaşınlar –	33 əd.

Kənd təsərrüfatı maşınları –	12 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	350 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	700 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Baytarlıq məntəqəsi –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Poçt-rabitə şöbəsi –	1 əd.
Əczəxana –	1 əd.
Mağaza –	1 əd.

TERP

Dərələyəz mahalının Paşalı rayonunda, rayon mərkəzindən 14 km şimal-şərqdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1831-ci ildə kənddə 96 nəfər, 1873-cü ildə 243 nəfər, 1886-cı ildə 215 nəfər, 1897-ci ildə 376 nəfər, 1904-cü ildə 384 nəfər, 1914-cü ildə 422 nəfər, 1916-cı ildə 504 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci ildə kənd erməni millətçiləri tərəfindən dağıdılmış, əhalisinə divan tutulmuş, salamat qalanları Naxçıvana qaçmışdır. Bölgədə Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra 1922-ci ildə kəndin qaçqınlarından 30 nəfəri yenidən öz vətəninə qayıtmış, kəndi bərpa etməyə başlamışlar.

1931-ci ildə kənddə 408 nəfər əhali yaşamışdır.

1948-1953-cü illərdə Terp kəndinin əhalisi də deportasiyaya məruz qalmışdır.

1960-cı ildə ermənilər kəndin adını dəyişərək **Saravan** qoymuşlar.

Bu kənddə XIII-XIV yüzillərə aid qədim abidələrin, alban türklərinə məxsus kilsələrin qalıqları qalmaqdadır. Bundan başqa ən qədim azərbaycanlı qəbiristanlığından biri də burada yerləşir.

1988-ci ildə ermənilər yenidən Terp kəndindən azərbaycanlıları son nəfərinə qədər qovub çıxartdılar və əhalinin çox hissəsi Şuşaya gəldi. Lakin ermənipərəst rəhbər işçilər onları Şuşada məskunlaşmağa qoymadılar. Onlar Xocalıya gələrək orada məskunlaşdılar, 1918-ci ildə Dərələyəzdən qaçıb Xocalıda məskunlaşan həmyerlilərinə pənah apardı və Xocalıda məskunlaşdılar. Lakin 1992-ci ildə onlar ermənilər tərəfindən buradan da vəhşicəsinə qovuldular.

Terp kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.

İribuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	4 əd.
Xırdabuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	5 əd.
Enerji şəbəkəsi –	2 əd.
Anbar binaları –	3 əd.
Məscid –	1 əd.
Avtomaşınlar –	47 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	16 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	300 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	650 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Baytarlıq məntəqəsi –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Poçt-rabitə şöbəsi –	1 əd.
Əczəxana –	1 əd.
Mağaza –	1 əd.

AXTA

Dərələyəz mahalının Paşalı rayonunda, rayon mərkəzindən 15 km məsafədə, Cul, Kabud və Gömür kəndlərinin əhatəsində kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Kənddə 1831-ci ildə 187 nəfər, 1873-cü ildə 290 nəfər, 1886-cı ildə 315 nəfər, 1897-ci ildə 426 nəfər, 1904-cü ildə 458 nəfər, 1914-cü ildə 504 nəfər, 1916-cı ildə 463 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci ildə erməni millətçiləri başqa kəndlər kimi, bu kəndin əhalisini də qırmış, onlara olmazın işgəncələr vermişlər. Şahidlərin dediyinə görə, 1918-ci ilin martında ermənilər bir gecədə kənddən 27 nəfərin başını kəsmişlər. Sağ qalanlar birtəhər qaçıb canlarını qurtarmışlar.

Sonralar kənd əhalisinin az bir qismi geri qayıda bilmiş, 1930-cu illərdə kənddə 400 nəfərə yaxın azərbaycanlı yaşamışdır.

1948-1953-cü illərdə kənd deportasiyaya məruz qalmış, lakin onların bir hissəsi Azərbaycandakı iqlimə dözməyib geri qayıtmışdır.

1988-ci ildə ermənilər bütün kənd əhalisinin var-dövlətini əllərindən almış, özlərini isə bir həftə ərzində kənddən qovmuşlar.

Kəndin ərazisində 5 qəbiristanlıq vardı: Axta qəbiristanlığı (sonuncu), Novuzlar qəbiristanlığı, Pirin dalı qəbiristanlığı, Tala yerinin qəbiristanlığı, Adamqırılan qəbiristanlıq (1918-ci ildə mart ayında bu qəbiristanlıqda bir gündə 27 nəfəri basdırıblar).

Axta kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	3 əd.
Xırdabuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	2 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Avtomaşınlar –	17 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	8 əd.

İribuynuzlu mal-qara –	220 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	620 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Baytarlıq məntəqəsi –	1 əd.
Poçt-rabitə şöbəsi –	1 əd.
Əczəxana –	1 əd.
Mağaza –	1 əd.

GOMUR

Dərələyəz mahalının Paşalı rayonunda, rayon mərkəzindən 30 km məsafədə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Şərq tərəfdən Zəngəzur mahalı, cənub tərəfdən Naxçıvan MR Şahbuz rayonu, qərb tərəfdən Paşalı, Mərdürsüst kəndləri, şimal tərəfdən isə Axta və Kabud kəndləri ilə həmsərhəddir.

Kənddə qədim dövrlərə, türk xalqlarının X-XII yüzillərə aid tarixi abidələrinin qalıqları vardır.

Kənddə 1831-ci ildə 27, 1873-cü ildə 285 nəfər, 1886-cı ildə 293 nəfər, 1897-ci ildə 353 nəfər, 1904-cü ildə 365 nəfər, 1914-cü ildə 400 nəfər, 1916-cı ildə 388 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

Erməni-müsəlman davasından sonra Orta Axta, Axtacuq, Yuxarı Axta kəndlərinin əhalisi də bu kəndə yığılmış və qaçqınlıqdan qayıdan cəmi 155 nəfər adam burada məskunlaşmışdır. 1931-ci ildə azərbaycanlıların sayı 316 nəfərə çatmışdır. Bundan sonrakı dövrlərdə əhalinin sayı xeyli çoxalmış, 1948-1953-cü illərin deportasiya dövründə kənd 170 təsərrüfatdan ibarət olmuş və burada 600 nəfərdən çox azərbaycanlı yaşamışdır.

1980-ci illərin axırında kənd əhalisinin sayı 1.000 nəfəri keçmişdi. Lakin 1988-ci ilin axırlarında erməni millətçiləri bu kənd əhalisini də zorla qovub kənddən çıxarmışlar. Kənd əhalisi var-dövlətini, mal-mülkünü, dədə-baba yurdunu qoyub qaçmağa məcbur olmuş və Azərbaycanın müxtəlif regionlarında məskunlaşmışlar.

Kəndin 2 qəbiristanlığı vardı: Hümbətin qəbiristanlığı, Alban qəbiristanlığı.

Abidələr: Alban vəngi, Alban kilsəsi, Alban daşları.

Gomur kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.

Xəstəxana –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	4 əd.
Xırdabuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	5 əd.
Enerji şəbəkəsi –	2 əd.
Anbar binaları –	3 əd.
Məscid –	1 əd.
Avtomaşınlar –	24 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	13 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	350 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	800 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Baytarlıq məntəqəsi –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Poçt-rabitə şöbəsi –	1 əd.
Əczəxana –	1 əd.
Mağaza –	1 əd.

GABUT

Dərələyəz mahalının Paşalı rayonunda, rayon mərkəzindən 16 km cənub-şərqdə, dəniz səviyyəsindən 1.502 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

Gabut kəndində 1831-ci ildə 35 nəfər, 1873-cü ildə 116 nəfər, 1886-cı ildə 113 nəfər, 1897-ci ildə 159 nəfər, 1904-cü ildə 140 nəfər, 1914-cü ildə 154 nəfər, 1916-cı ildə 107 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci ildə erməni daşnakları kəndi dağıtmış, əhalini qırmış, sağ qalanlar isə kənddən qaçmağa məcbur olmuşlar. 1922-ci ildə 33 nəfər, 1931-ci ildə 181 nəfər öz doğma kəndinə qayıdaraq dağılmış təsərrüfatlarını bərpa etmişlər.

1988-ci ildə 76 evdən, 468 nəfərdən ibarət olan kəndin bütün əhalisini bir həftə ərzində erməni millətçiləri qovub kənddən çıxartdılar. Onlar Azərbaycanın müxtəlif yerlərində – əsasən Xocalı, Şuşa, Malıbəyli, Bakı, İsmayıllı və Xaçmazda məskunlaşdı. Qarabağda məskunlaşanlar isə təkrarən qaçqın düşdülər.

Gabut kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	2 əd.
Xırdabuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	2 əd.
Enerji şəbəkəsi –	2 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Məscid –	1 əd.
Avtomaşınlar –	11 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	5 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	250 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	600 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Baytarlıq məntəqəsi –	1 əd.
Mağaza –	1 əd.

GÜLÜSTAN//İTQIRAN

Dərələyəz mahalının Paşalı rayonunda, Ermənistan-Azərbaycan sərhəd xəttinin üzərində, Cəhri çayının yuxarı axarında, Əzizbəyov rayon mərkəzindən 17 km cənub-qərbdə, Babək rayonunun Aşağı Buzqov kəndindən 6 km aralı, Əzizbəyov-Naxçıvan magistral avtomobil yolunun üstündə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1831-ci ildə kənddə 157 nəfər, 1873-cü ildə 257 nəfər, 1886-cı ildə 364, 1897-ci ildə 235, 1904-cü ildə 490, 1914-cü ildə 535, 1916-cı ildə 742 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

Kənddə 1922-ci ildə 103 nəfər, 1931-ci ildə 127 nəfər azərbaycanlı olmuşdur. 1939-cu ildə 202 nəfər, 1959-cu ildə 148 nəfər, 1979-cu ildə 253 nəfər azərbaycanlı olmuşdur.

Belə bir faktı da qeyd edək ki, yuxarıda adları çəkilən kəndlər 1905-ci ildə erməni daşnakları tərəfindən dağıdılmış, yandırılmış, bu kəndlərin əhalisinə divan tutulmuş və kəndlər viran qalmışdır.

1918-1920-ci illərdə ermənilər yenidən kəndi yandıraraq kütləvi qırğın törətmişlər.

1935-ci il yanvarın 3-də ermənilər kəndin adını dəyişərək **Gülüstan** qoymuşlar. Belə bir fakt da qeyd edilməlidir ki, Gülüstan kəndi digər 8 kəndlə bərabər (Almalı, Sers, Sultanbəyi və s.) 1929-cu ilədək Şahbuz rayonuna tabe idi. Sonralar bu kəndlər aktla Ermənistan SSR-nin Əzizbəyov rayonunun tərkibinə verilmişdir. Bu akt qeyri-qanuni olduğu üçün uzun müddət Azərbaycan tərəfindən təsdiq olunmamışdır.

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı zamanı kəndin bütün azərbaycanlı əhalisi sonuncu adamına qədər qovulmuş, var-dövlətləri, mal-mülkləri əllərindən alınmışdır.

Gülüstan kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.

İribuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	2 əd.
Xırdabuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	2 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Məscid –	1 əd.
Avtomaşınlar –	23 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	5 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	230 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	500 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Baytarlıq məntəqəsi –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Poçt-rabitə şöbəsi –	1 əd.
Mağaza –	1 əd.

ZEYTƏ

Dərələyəz mahalının Paşalı rayonunda, rayon mərkəzindən 7 km cənub-qərbdə kənd.

Kənddə ancaq Azərbaycan türkləri yaşamışlar.

1831-ci kənddə ildə bu kənddə 67 nəfər, 1873-cü ildə 224 nəfər, 1886-cı ildə 261 nəfər, 1897-ci ildə 324 nəfər, 1904-cü ildə 394 nəfər, 1914-cü ildə 580 nəfər, 1916-cı ildə 403 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci ildə erməni daşnakı Yaponun quldur dəstəsi Dərələyəzin digər kəndləri kimi, Zeytə kəndinə də divan tutmuş, kəndi yandırmış, əhalisinin bir hissəsini qırmışdır. Sağ qalanlar isə Naxçıvana qaçmışlar. Bölgədə Sovet hökuməti qurulduqdan sonra, 1922-ci ildə kəndin 580 nəfər əhalisindən cəmi 34 nəfəri bura qayıtmış, 1928-ci ildə onların sayı 147 nəfərə, 1931-ci ildə isə 228 nəfərə çatmışdır.

1905-1907-ci illərdə də ermənilər Zeytə kəndinə basqın etmiş, kənd əhalisi Naxçıvana və Şərura qaçmışdır. Lakin bir qədər sonra əhali öz yer-yurdlarına qayıdıb ev-eşiklərini bərpa etmişlər.

1949-cu ildə Ermənistan hökuməti bu kənd əhalisini deportasiya edərək, zorla Azərbaycana köçürmüşdür. Rayonun erməni rəhbərliyi kənd camaatını atla, araba ilə rayon mərkəzinə, oradan da Şərura gətirib yük qatarlarına doldurmuş və Azərbaycanın ən isti yerlərinə - Əli Bayramlı rayonunun Qaragünə, Şıxsalahlı, Axmazbaşı, Qaratoğay kəndlərinə yola salmışlar. İqlim şəraitinə dözməyən əhalinin bir hissəsi (təxminən 25-30 ailə) 1951-ci ildə geri qayıdaraq doğma kəndlərində məskunlaşmışlar.

1952-ci ilin yazında qonşu Qabaxlı kəndindən də 30 ailə gəlib Zeytədə məskunlaşır. Bundan sonra qonşu Qurdqulaq, Arxaç kəndlərindən də xeyli ailə köçüb burada məskunlaşır. Bu vəziyyəti görən rayon rəhbərliyi narahat olmağa başlayır və bu kəndə yeni ailələrin köçüb gəlməsinə imkan vermirlər.

Lakin 1988-ci ildə faciə yenidən təkrar olundu. Rayonun bütün təşkilatlarının rəhbərliyi ilə erməni millətçiləri bir həftə ərzində bu kənddəki bütün azərbaycanlıları yenidən qovub kənddən çıxartdılar.

Kənd ərazisində 9 qəbiristanlıq vardı: 1. Cığatay qəbiristanlığı, 2. Armud ağacı qəbiristanlığı, 3. Yuxarı armud ağacı qəbiristanlığı, 4. Kilsə qəbiristanlığı, 5. Qaryanlı qəbiristanlığı, 6. Alban qəbiristanlığı, 7. Zeytə qəbiristanlığı, 8. Qurbankəsilən qəbiristanlığı, 9. Qabaxlı qəbiristanlığı.

Zeytə kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	2 əd.
Xırdabuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	2 əd.
Enerji şəbəkəsi –	1 əd.
Anbar binaları –	2 əd.
Məscid –	1 əd.
Avtomaşınlar –	16 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	7 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	210 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	700 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Baytarlıq məntəqəsi –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Poçt-rabitə şöbəsi –	1 əd.
Əczəxana –	1 əd.
Mağaza –	1 əd.

KOTANLI

Dərələyəz mahalının Paşalı rayonunda, dəniz səviyyəsindən 1900 m yüksəklikdə kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, 1918-ci ildən sonra isə azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1950-1960-cı illərdə Arpaçay-Göyçəgöl tunelinin inşası ilə bağlı olaraq bu kəndə ermənilərdən ibarət çoxlu işçi qrupu gətirilmiş, kənd qəsəbəyə çevrilmiş və bu yolla Kotanlıda ermənilərin sayı çoxaldılmışdır.

Kotanlı kəndində IX-X yüzilə aid alban türklərinə məxsus abidə vardır. Lakin 1920-ci ildə ermənilər bu abidənin formasını qismən dəyişmiş və onun üstündə xaç işarəsi qoymuşlar. Bununla da ermənilər bu abidəni erməni abidəsi kimi qələmə vermişlər.

1873-cü ildə kənddə 256 nəfər, 1886-cı ildə 392 nəfər, 1897-ci ildə 456 nəfər, 1904-ci ildə 611, 1914-cü ildə 672 nəfər, 1916-cı ildə 532 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci ildə erməni quldurbaşı Yaponun dəstələri kənddən azərbaycanlıları çıxarmış, Türkiyədən gələn erməniləri yerləşdirmək üçün kəndin əhalisinə divan tutmuş, onların bir hissəsini qırmışlar, salamat qalanlar isə Naxçıvana qaçmışlar. Ermənistanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra öz kəndinə qayıdan qaçqınlar yenidən özləri üçün ev tikməyə, müəyyən güzəran yaratmağa məcbur olmuşlar.

1922-ci ildə kəndə 61 azərbaycanlı qayıtmış, bu say 1926-cı ildə 194-ə, 1931-ci ildə isə 351 nəfərə çatmışdır. Sonrakı dövrlərdə isə azərbaycanlıların sayı xeyli çoxalmışdır. O dövrdən 1988-ci ilədək bu kənd ermənilərin və azərbaycanlıların qarışıq yaşadıqları kənd olmuşdur.

1988-ci il noyabrın 28-də gecə İrəvandan və rayondan gələn erməni silahlı dəstələri kəndə dolmuş, səhər saat 10-a qədər burada təxminən 500 nəfərə yaxın azərbaycanlını kənddən qovub çıxartmış, var-dövlətlərini əllərindən almış, ayağı yalın, başıaçıq şəkildə onları samosvalt maşınlara doldurub Naxçıvan tərəfə qovmaq istərkən Naxçıvandan yük maşınları ilə, tankla gələn adamlar bunların köməyinə çatmış və onları maşınlara doldurub Naxçıvana apara bilmişlər.

Kotanlı kənd azərbaycanlılarının 1988-ci il hadisələri zamanı qoyub gəldikləri, daha doğrusu, onların əlindən əvəzi ödənilmədən alınan ictimai (kənd-kolxoz) əmlakın siyahısı

Mədəniyyət evi –	1 əd.
Klub –	1 əd.
İdarə binası –	1 əd.
Uşaq bağçası –	1 əd.
Xəstəxana –	1 əd.
Tibb məntəqəsi –	1 əd.
İribuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	5 əd.
Xırdabuynuzlu mal-qara üçün tövlə –	3 əd.
Enerji şəbəkəsi –	2 əd.
Anbar binaları –	3 əd.
Məscid –	1 əd.
Avtomaşınlar –	44 əd.
Kənd təsərrüfatı maşınları –	13 əd.
İribuynuzlu mal-qara –	355 baş
Xırdabuynuzlu mal-qara –	800 baş
Məktəb –	1 əd.
Kitabxana –	1 əd.
Baytarlıq məntəqəsi –	1 əd.
Yeməkxana –	1 əd.
Poçt-rabitə şöbəsi –	1 əd.
Əczəxana –	1 əd.
Mağaza –	2 əd.

GİNDİVAZ

Dərələyəz mahalının Paşalı rayonunda, Arpa çayının sol sahilində, İrəvan-İstisu (Cermuk) avtomobil yolunun sağ sahilində, rayon mərkəzindən 15 km şimal-şərqdə kənd.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, XIX yüzildən azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

Kənddə 1873-cü ildə 98 nəfər, 1886-cı ildə 127 nəfər, 1897-ci ildə 163 nəfər azərbaycanlı olmuşdur.

1918-ci ildə azərbaycanlıların kütləvi surətdə qırılması və qovulması prosesində Gindivaz kəndində azərbaycanlı evləri dağıdılmış, əhalisinin əksəriyyəti qırılmış, sağ qalanlar isə qovulmuşlar. 1926-cı ildə burada 49 nəfər, 1931-ci ilə isə 54 nəfər azərbaycanlı yaşasa da, sonrakı deportasiyalar nəticəsində bunlar da qovulmuşdur.

Bəzi mənbələrdə Gindivazda olan abidənin (Səfiyyə abidəsinin) 936-cı ildə inşa edildiyi göstərilir. Qeyd etməliyəm ki, "məbədin daxili yonulmuş daşlardan tikilmiş, ortadan giriş qapısı, qapının üst hissəsində pəncərə qoyulmuş və üstü gümbəz formasında tamamlanmışdır."

İSTİSU (SƏFOLAR İSTİSUYU)

Dərələyəz mahalının Paşalı rayonunda, Arpa çayının sağ sahilində, dəniz səviyyəsindən 2.100 m yüksəklikdə, İrəvan şəhərindən 173 km məsafədə kənd. 1961-ci ildən respublika tabeli şəhər.

Kənddə əvvəllər ancaq Azərbaycan türkləri, sonralar azərbaycanlılarla ermənilər yanaşı yaşamışlar.

1873-cü ildə kənddə 114 nəfər, 1886-cı ildə 117 nəfər, 1897-ci ildə 163 nəfər, 1904-ci ildə 214 nəfər, 1914-cü ildə 235 nəfər, 1916-cı ildə 200 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci ildə erməni quldur dəstələri kəndi dağıtmış, əhalisinin bir qismini qətlə yetirmiş, sağ qalanları qovub kənddən çıxarmışlar.

Ermənistanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra öz kəndinə qayıdan qaçqınlar yenidən özləri üçün ev tikməyə, müəyyən güzəran yaratmağa məcbur olmuşlar.

1922-ci ildə kəndin qaçqın əhalisindən 118 nəfəri geri qayıtmış, onların sayı 1931-ci ildə isə 215 nəfərə çatmışdır.

1949-cu ildə Dərələyəzin bir çox kəndləri kimi, İstisu azərbaycanlılarını da Azərbaycana deportasiya etmiş, lakin Azərbaycanın isti rayonlarında bir neçə il qaldıqdan sonra həmin əhalinin bir hissəsi geri qayıtmışlar.

Sonralar İstisu oradakı müalicəvi mineral suyun hesabına Cermuq adı ilə keçmiş SSRİ-nin məşhur kurort şəhərlərindən birinə çevrilmişdir.

1988-ci ildə İstisudu 110 ailədə 800 nəfər azərbaycanlı əhali yaşayırdı ki, onlar da həmin il erməni millətçiləri tərəfindən sonuncu adamına qədər şəhərdən qovulub çıxarıldılar.

1988-1990-CI İLLƏRDƏ QƏRBİ AZƏRBAYCANDA (İNDİKİ ERMƏNİSTANDA) ERMƏNİLƏR TƏRƏFİNDƏN ÖLDÜRÜLƏN AZƏRBAYCANLILARIN TAM OLMAYAN SİYAHISI

VEDİ RAYONU ÜZRƏ

1. **Nağıyev İqbal Miryaqub oğlu,** 1908-ci il təvəllüd, **Şirazlı kəndi,** 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülmüşdür.

2. **Əkbərin iki aylıq oğlu,** 1988-ci il təvəllüd, **Şirazlı kəndi,** 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülmüşdür.

3. **Məmmədov Məhərrəm Səfər oğlu,** 1908-ci il təvəllüd, **Böyük Vedi qəsəbəsi,** 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülmüşdür.

4. **Orucov Nizami İnqilab oğlu,** 1956-cı il təvəllüd, **Böyük Vedi qəsəbəsi,** 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülmüşdür.

5. **Cavadov İsmayıl Məhəmmədhüseyn oğlu,** 1930-cu il təvəllüd, **Dəvəli şəhəri,** 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülmüşdür.

6. **İsmayılova Gülgəz Məhəmməd qızı,** 1908-ci il təvəllüd, **Xalisa kəndi,** 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülmüşdür.

7. **Hüseynov Hüseyn Bəbir oğlu,** 1937-ci il təvəllüd, **Xalisa kəndi,** 1988-ci ildə ermənilər tərəfindən vəhşicəsinə döyülmüş, aldığı yaralardan bir neçə ay sonra ölmüşdür.

8. **Səfərov Şirzad Qəfər oğlu,** 1941-ci il təvəllüd, **Xalisa kəndi,** 1988-ci ildə ermənilər tərəfindən vəhşicəsinə döyülmüş, aldığı yaralardan bir neçə ay sonra ölmüşdür.

9. **Əliyev Məmməd Nəsrulla oğlu,** 1893-cü il təvəllüd, **Dəvəli şəhəri,** 1988-ci ildə güllə ilə öldürülmüşdür.

10. **Məmmədov Salman Məmməd oğlu,** 1958-ci il təvəllüd, **Kiçik Vedi kəndi,** 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülmüşdür.

11. **Süleymanov Şamo Əli oğlu,** 1914-cü il təvəllüd, **Yeni həyat kəndi,** 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülmüşdür.

12. **Yusifova Seyran Kəlo qızı,** 1916-cı il təvəllüd, **Yeni həyat kəndi,** 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülmüşdür.

13. **Həsənova Gözəl Həsən qızı,** 1920-ci il təvəllüd, **Yeni həyat kəndi,** 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülmüşdür.

1. **Quliyev Qulam Məsim oğlu,** 1929-cu il təvəllüd, **A.Necili kəndi,** 1988-ci ildə bıçaqla vurulub öldürülüb.

2. **Əliyev Məhərrəm Əli oğlu, A.Necili kəndi,** möhkəm döyülüb, ağır bədən xəsarətləri nəticəsində bir neçə ay sonra – 1989-cu ildə ölüb.

3. **Nəcəfov Vəli,** 1920-ci il təvəllüd, **Haçaparaq kəndi,** 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülüb.

4. **Tağıyev Müşfiq Tağı oğlu,** 1955-ci il təvəllüd, **Qaraqışlaq kəndi,** 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülüb.

5. **Cəfərov Eldar Allahyar oğlu,** 1955-ci il təvəllüd, **Mehmandar kəndi,** 1988-ci ildə qəzaya salıb öldürüblər.

6. **Cəfərov Heydərəli Həsən oğlu,** 1953-cü il təvəllüd, **Mehmandar kəndi,** 1988-ci ildə qəzaya salıb öldürüblər.

7. **Cəfərova Səmurə Heydərəli qızı,** 1978-ci il təvəllüd, **Mehmandar kəndi,** 1988-ci ildə qəzaya salıb öldürüblər.

8. **Cəfərova Ruqiyyə Heydərəli qızı,** 1976-cı il təvəllüd, **Mehmandar kəndi,** 1988-ci ildə qəzaya salıb öldürüblər.

9. **Nağıyev Bağır Qara oğlu,** 1932-ci il təvəllüd, **Rəncbər kəndi,** 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülüb.

10. **Rüstəmov Əli Rəhim oğlu,** 1949-cu il təvəllüd, **Rəncbər kəndi,** möhkəm döyülüb, ağır bədən xəsarətləri nəticəsində bir neçə ay sonra – 1989-cu ildə ölüb.

11. **Cəfərov Yasin Mütəllim oğlu,** 1935-ci təvəllüd, **Rəncbər kəndi,** möhkəm döyülüb, ağır bədən xəsarətləri nəticəsində bir neçə ay sonra – 1989-cu ildə ölüb.

12. **Əzizov Qurban Tahir oğlu,** 1950-ci il təvəllüd, **Rəncbər kəndi,** 1988-ci il hadisələri ağır bədən xəsarəti almış, bir neçə ay sonra – 1989-cu ildə ölüb.

13. **Əliyeva Alma Oruc qızı,** 1932-ci il təvəllüd, **Sarıcalar kəndi,** ağır bədən xəsarəti nəticəsində bir neçə ay sonra – 1989-cu ildə ölüb.

14. **Abbasov Bəxtiyar Məhəmməd oğlu,** 1958-ci il təvəllüd, **Sarvanlar kəndi,** 1988-ci ildə maşınla vurulub öldürülüb.

15. **Əliyev Abbas Mürsəl oğlu,** 1930-cu il təvəllüd, **Sarvanlar kəndi,** 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülüb.

16. **Cəfərova Səfa Novruzəli qızı,** 1982-ci il təvəllüd, **Uluxanlı qəs.,** 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülüb.

17. **Qurbanov Qurbanəli Əbdülhüseyn oğlu,** 1934-cı il təvəllüd, **Uluxanlı qəs.,** 1988-ci ildə qəzaya salıb öldürüblər.

18. **Qurbanov Abbas Əbdülhüseyn oğlu,** 1946-cü il təvəllüd, **Uluxanlı qəs.,** 1988-ci ildə qəzaya salıb öldürüblər.

19. **Mehdiyev Sabir Qurbanəli oğlu,** 1932-ci il təvəllüd, **Y.Necili kəndi,** 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülüb.

20. **Quliyev Məhərrəm Adoş oğlu,** 1960-cı il təvəllüd, **Zəngilər kəndi,** 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülüb.

21. **Hacıyeva Xavər Həsən qızı,** 1927-ci il təvəllüd, **Zəngilər kəndi,** 1988-ci ildə dəhşətli sarsıntı keçirmiş, Azərbaycana gəldikdən sonra 1989-cu ildə intihar etmişdir.

AMASİYA RAYONU ÜZRƏ

Abbasova Məryəm Mürsəl qızı	1910	Güllübulaq
Abbasova Leyla Məmməd qızı	1980	Güllübulaq
Abbasova Xatın Mürsəl qızı	1912	Güllübulaq
Əliyeva Xədicə İsa qızı	1912	Güllübulaq
Məmmədova Lala	1915	Güllübulaq
Rüstəmov Nəbi Hüseyn oğlu	------	Göllü
Novruzov Elbəyi Süleyman oğlu	1956	Çaxmaq
Novruzova Roza Süleyman qızı	1942	Çaxmaq
Həsənov Mühid Əli oğlu	1959	Qaraçanta
Haqverdiyev Babək İbrahim oğlu	1971	Qaraçanta
Musayev Məmməd Musa oğlu	1940	Amasiya
Həmişov Əkrəm İsmayıl oğlu	1924	Hozukənd
Məmmədov Bayraməli Pirəli oğlu	1974	Göllü

ALLAHVERDİ RAYONU ÜZRƏ

Məmmədov Rəhman Əli oğlu	1985	Cilizə
Haqverdiyev HaqverdiHətəm oğlu	1934	Ayrım
Əliyev Abbas Xasməmməd oğlu	1912	Ayrım
Məmmədov Tofiq Əli oğlu	1988	Manas

BARANA RAYONU ÜZRƏ

Namazov Məhəmməd Baba oğlu	1936	Ləmbəli
Namazov Elmar Fəxrəddin oğlu	1986	Ləmbəli
Şıxıyev Vəkil Sirac oğlu	1901	Yuxarı Körpülü

BÖYÜK QARAKİLSƏ RAYONU ÜZRƏ

Rüstəmov Elşad İsrafil oğlu	1948	Voskresenovka
Mustafayev Ziyad Əli oğlu	1941	Xancığaz
Novruzova Bənövşə Kərəm qızı	1950	Yuxarı Kilsə
Məmmədov Müsəllim Elləz oğlu	1964	Heydarlı
Nəbiyeva Zəhra İsmayıl qızı	1981	Hallavar
Qasımov Hüseyn İsa oğlu	1920	Arcut
Xəlilova Gülüstan İsa qızı	1920	Arcut
Qasımov Məhəmmədəli Hacı oğlu	1915	Arcut
Məsimov Əhməd Hacı oğlu	1940	Arcut
Nəbiyev Rəhim Mahmud oğlu	1914	Vartana
Sadıqov Vaqif Süleyman oğlu	1958	Vartana
Əliyev (Alıyev-?) Mehralı İsmayıl oğlu	1920	Vartana
Əliyeva (Alıyeva-?) Gülsüm Məmməd qızı	1912	Vartana
Əliyev (Alıyev-?) Abdulla Oruc oğlu	1932	Vartana
Məmmədov Süleyman Qəmbər oğlu	1938	Vartana
Bayramov Qərib İsmayıl oğlu	1921	Vartana
İsgəndərov Mehralı Posan (Qasım - ?) oğlu	1938	Vartana
İsgəndərova Xanım İbrahim qızı	1945	Vartana
İsgəndərov Alim Mehralı oğlu	1971	Vartana
Hüseynova Leyla (Leyli - ?) Həsən qızı	1925	Vartana
Əliyeva Fatma Əli qızı	1940	Vartana
Qazaxəliyev Əhməd İsmayıl oğlu	1933	Vartana
Hüseynov Telman Çoban oğlu	1939	Böyük Qarakilsə

VORONTSOVKA RAYONU ÜZRƏ

Yolçuyev Əli Nuru oğlu	1925	Vorontsovka
Musayev Nəcəf Maşa oğlu	1933	Molla Eyyublu
Qaraboğaz Məhəmməd	1925	Vorontsovka

Əliyeva Sona Dahigir qızı	1953	Vorontsovka
Sadıqov Məhəmməd İsmayıl oğlu	1914	Molla Eyyublu
Məmmədova Yasəmən Gülməmməd qızı	1962	Vorontsovka
Temirov Allahyar Mustafa oğlu	1955	İlməzli
Əliyev Qara Həmid oğlu	1943	Vorontsovka
Qurbanov Sadıq Bayram oğlu	1932	Molla Eyyublu
Nuriyev Allahyar Mustafa oğlu	1945	İlməzli
Dəmirçiyeva Nəzakət Həsən qızı	1925	Cücəkənd
Sofuyeva Səkinə Həmzə qızı	1933	Qızılkilsə

CALALOĞLU RAYONU ÜZRƏ

Mustafayeva Bəsti İsrafil qızı	1934	Gərgər
İskəndərov Təmraz Yusif oğlu	1928	Çubuqlu
Xəlilov Şərif Cabbar oğlu	1947	Çubuqlu
Xəlilova Gilas Rüstəm qızı	1930	Çubuqlu
Yusifova Sarıgül X.	1952	Koges
Əmiraslanov Qədir Nəbi oğlu	1966	Nikolayevka
Əsgərov Həmid Məmməd oğlu	1946	Calaloğlu
Əbdürrəhmanov Vahid Həmid oğlu	1970	Çubuqlu

HAMAMLI RAYONU ÜZRƏ

Balacayev Teymur Məsim oğlu	1958	Saral
Balacayev Sürayyə Hüseyn qızı	1954	Saral
Balacayev Şahin Sayad oğlu	1979	Saral
Mustafayev Şərif Məhərrəm oğlu	1930	Qursalı
Daşdəmirov Rəhim Cabbar oğlu	1932	Qursalı
Əhmədov Məsim Əhməd oğlu	1948	Qursalı
Məmmədova Təvəkkül Nəriman qızı	1958	Qursalı
Hümbətov Əli Hümbət oğlu	1932	Hallavar
Kosayev Əsgər Kazım oğlu	1941	Qursalı
Baxşıyev Elman Fərman oğlu	1956	Qursalı
Saray (Məmmədin arvadı)	1956	Qursalı
Paşayeva Nazı Zülfüqar qızı	1910	Qursalı
Kosayev Söhbəddin Vəli oğlu	1932	Qursalı
Ələkbərov Xıdır Budaq oğlu	1957	Hamamlı
Baytalova Firəngiz İbrahim qızı	1966	Qursalı

Ermənistanın Quqark və Spitak rayonlarının Vartana, Gözəldərə, Arçut və Saral, Qursalı kəndlərinin sakinlərindən 1988-ci ildə erməni banditləri tərəfindən əziyyətlə öldürülmüş şəxslərin siyahısı

7. Alıyev Əhməd İsmayıl oğlu, Vartana kəndi

13. Məmmədova Banı, Vartana kəndi

14. Qasımov Vaqif (yaralanıb, əlildi), Vartana kəndi

15. Qasımov Məhəmməd, Vartana kəndi

16. Mustafayevə Bəsti İsrafil qızı, öldürülüb cəsədini yandırmışlar, Gözəldərə kəndi

17. İsgəndərov Təmrəz, Saral kəndi

18. Xəlilova Gilas, Saral kəndi

19. Xəlilov Şərif (Gilasın oğlu), Saral kəndi

20. Xəlilova ... (Gilasın qızı), Saral kəndi

21. Daşdəmirov Rəhim, Qursalı kəndi

22. Balacayev Məsim, Saral kəndi

23. Balacayevə Sürayə, Saral kəndi

24. Balacayev Səyad Məsim oğlu, Saral kəndi

25. Tofiq (çox pis vəziyyətdə öldürülüb)

Axta rayonundan həlak olanlar:

Musayev Əsəd İsaq oğlu	1952	Qayqocalı
Abdullayeva Növrəstə Kərəm qızı	1953	Qayqocalı
Abbasov Yaqub Bağır oğlu	1957	Qayqocalı

Karvansara rayonundan həlak olanlar:

Nəbiyev Nəriman Məmmədrza oğlu	1930	Salah
Yusifov Şəmsəd Muxtar oğlu	1936	Salah
Qurbanov Tapdıq Nəbi oğlu	1920	Alaçıxqaya
Orucov Oruc	1922	Alaçıxqaya
Rüstəmov Yaqub Rüstəm oğlu	1962	Polad
Orucova Tahirə Eldar qızı	1964	Polad
Qasımov Qasım Əli oğlu	1924	Polad

Çəmbərək rayonundan həlak olanlar:

Hacıyeva Fatma Əsgər qızı	1922	Ağbulaq
Xəlilova Firəngiz Hüseyn qızı	1958	Ardanış
İsmayılov Məcid Fətəli oğlu	1910	Cil
İsmayılov Əli Abbasəli oğlu	1928	Ardanış
İsmayılov Səməd İsmayıl oğlu	1930	Ardanış
Ələsgərova Bahar Süleyman qızı	1920	Ardanış
Həsənov Həsən Şaban oğlu	1934	Ardanış
Alıyev Qələndər Mahmud oğlu	1973	Gölkənd
Qocayev Cahan Alı oğlu	1930	Gölkənd
Əhmədov Nəsir Albaba oğlu	1933	Gölkənd
Sarıyev Barxudar Mirzə oğlu	1918	Gölkənd
Əliyeva Zərnişan Sarı qızı	1932	Əmirxeyir
Zeynəlova Ruqiyyə Sultanəli qızı	1954	Ağbulaq
Camalova Şəhla İman qızı	1983	Ağbulaq
Camalov Beybud İman oğlu	1988	Ağbulaq
Şamilov Nəsib Məcid oğlu	1933	Gölkənd
Əhmədov Elcan Tağı oğlu	1968	Yanıqpəyə
Mustafayev İbrahim Məmməd oğlu	1911	Cil

Basarkeçər rayonundan həlak olanlar:

Cabbarov Teymur Yusif oğlu	1959	Hüseynquluağalı
İsayeva Sevinc Şahin qızı	1987	Pəmbək
Əliyev Zeynalabdi	1930	Daşkənd
Əhmədov Firudin Həsən oğlu	1926	Qanlı
İbrahimov Mirzağa İbad oğlu	1927	Qanlı
Əliyev Firudin Alı oğlu	1936	Qoşabulaq
Hüseynov Leyla Mustafa qızı	1934	Aşağı Şorca
Əliyev Yusif İsbi oğlu	1972	Aşağı Şorca
Abbasov Teymur Sabir oğlu	1983	Aşağı Şorca
Məmmədova Bəndalı Hüseyn oğlu	1923	Aşağı Şorca
Məsimov Bahadur Hümbət oğlu	1925	Aşağı Şorca
Məmmədov Tahar Qasım oğlu	1922	Aşağı Şorca
Hüseynova Xədicə İbrahim qızı	1933	Aşağı Şorca
Elləzov Həsən Nəbi oğlu	1920	Hüseynquluağalı

Elləzov Qara Nəbi oğlu	1923	Hüseynquluağalı
Əliyev Yunis Tahir oğlu	1964	Şişqaya
Əliyev Mehralı İbrahim oğlu	1935	Şişqaya
Əsədova Züleyxa	1942	Şişqaya
Əliyev Şahin Qabil oğlu	1973	Şişqaya
Zeynalov İlyas Əmirxan oğlu	1942	Şişqaya
Həsənov Sultan	1928	Daşkənd
İbrahim Əziz Cabbar oğlu	1933	Şişqaya
Nigar Cibi qızı	1944	Bala Məzrə
Nəsibov Qurban Bəxtiyar oğlu	1926	Bala Məzrə
Cəfərov Tapdıq İsmayıl oğlu	1950	Qoşabulaq
Sadıqov Qurban Həsən oğlu	1945	Bala Məzrə
Musayev Şamo Qaraca oğlu	1928	Bala Məzrə
Əliyev Savalan Yunis oğlu	1925	Hüseynquluağalı
Həsənov İsgəndər Bayraməli oğlu	1910	Hüseynquluağalı
Allahverdiyev Şəmsəddin İman oğlu	1937	Zərzibil
Babayev Nəriman Şaəmməd oğlu	1936	Zərzibil
İsmayılova Fəxrəndə Mehralı qızı	1978	Zərzibil
İsaqov Qədim Səməd oğlu	1932	Zərzibil
Qocayev Teymur Ələsgər oğlu	1930	Zərzibil
Abbasova Rüxsarə Əli qızı	1979	Qoşabulaq
Orucov Əvəz Məhəmməd oğlu	1932	Böyük Məzrə
Əhmədov Tariyel Əhməd oğlu	------	Böyük Məzrə
Ağayev Bayram Ağbaba oğlu	1930	Çaxırlı
Xəlilov Məmməd Qulu oğlu	1941	Qayabaşı
Quliyeva Tutu Allahverdi qızı	1919	Sarıyaqub
Namazov Qoşun İbrahim oğlu	1922	Qayabaşı
Cəfərov Koroğlu Bəşir oğlu	1932	Qayabaşı
Şəfiyev Mehdi	1920	Subatan
Əliyev Sayad Əli oğlu	1930	Çaxırlı
Məmmədov İmaməli	1928	Aşağı Şorca

SİSİAN RAYONU ÜZRƏ

Abdullayev Abdulla Əsəd oğlu	1931	Qarakilsə
Namazova Şahnisə Əziz qızı	1931	Şəki
Əliyeva Xəlisə Əmrah qızı	1925	Şəki

Əliyeva Güllü Ələkbər qızı	1930	Şəki
Babayeva Firuzə Həsən qızı	1920	Sünük
Abdullayev Həbib Əsəd oğlu		Urud
Quliyev Fəxrəddin Məcid oğlu		Urud

QAFAN RAYONU ÜZRƏ

1. Novruzova Gülnar Allahverdi qızı	1984	Gığı
2. Məmmədov Şirin İslam oğlu	1940	Qacaran
3. Əliyev Əleyman Əlirza oğlu	1985	Qacaran
4. Ziyadov Cəlal Bəhman oğlu	1958	Qacaran
5. İsmayılova Məhruzə Xudu qızı	1947	Qafan
6. Babayeva Firuzə Həsən qızı	1920	Sünik
7. Mehdiyev Musa Xudayar oğlu	1924	Qaraçimən

MEĞRİ RAYONU ÜZRƏ

Qurbanov İzzət Bəşir oğlu	1935	Nüvədi

GORUS RAYONU ÜZRƏ

Əsgərov Bərxudar Əmrah oğlu	1968	Ağbulaq
Cavanşir Rüstəm oğlu	1916	Gorus

QƏRBİ AZƏRBAYCANLILARIN 1988-Cİ İL SOYQIRIMINI TƏSDİQ EDƏN SƏNƏDLƏRDƏN NÜMUNƏLƏR

Qərbi Azərbaycanda - "Ermənistan SSR"də ən mötəbər vəzifələrdən birini tutan Ermənistan KPMK-nın, Ermənistan SSR Ali Sovetinin və nazirlər Sovetinin orqanı "Sovet Ermənistanı" qəzetinin redaktoru olan Zərbalı Qurbanovun Ermənistan KP MK-nın Bürosuna, Ermənistan KP MK-ya və Ermənistan KP MK-nın ikinci katibi Koçetkova ünvanlandığı məktublar bir neçə cəhətdən tarixi əhəmiyyət kəsb edir. Birincisi, ermənilərin, Ermənistanın erməni rəhbərlərinin şovinist siması bir daha açılıb ortaya qoyulur. İkincisi, xatırladılır ki, Qərbi Azərbaycanda yaşayıb işləyən azərbaycanlılara 1988-ci il hadisələrindən çox-çox əvvəllər də ögey münasibət göstərilmiş, addımbaşı onların hüquqları pozulmuş, 1988-ci ildən etibarən isə bütün bunlar kulminasiya nöqtəsinə qalxmış, dözülməz şəkil almışdır. Üçüncüsü, 1988-ci ilə qədər Emənistanda azərbaycanlıların ən mühüm mədəniyyət ocaqlarından biri kimi mövcud olan "Sovet Ermənistanı" qəzetinin və onun kollektivinin ermənilər tərəfindən ən müxtəlif təqib və təzyiqlərə məruz qaldığı tutarlı və təkzibedilməz dəlil və faktlarla nəzərə çatdırılmışdır.

Nəhayət, bu məktublar əyani şəkildə sübut edir ki, nə 1988-ci ilə qədər Azərbaycanda yaşayan xalqımız, nə də onların önündə gedən ziyalılar son ana qədər düşmənin qulağından qaçmamış, sözünü demiş, təzyiqlərə inadla müqavimət göstərmiş, mübarizə aparmışlar.

СОВЕТ ЕРМӘНИСТАНЫ

ЕРМӘНИСТАН КП МӘРКӘЗИ КОМИТӘСИНИН, ЕРМӘНИСТАН ССР АЛИ СОВЕТИНИН ВӘ НАЗИРЛӘР СОВЕТИНИН ОРГАНЫ

СОВЕТ ЭРМЕНИСТАНЫ

ОРГАН ЦК КП АРМЕНИИ, ВЕРХОВНОГО СОВЕТА И СОВЕТА МИНИСТРОВ АРМЯНСКОЙ ССР

[illegible] —23, ул. Орджоникидзе, 2. Телефон 22-07-83 „25" ноября ... 8

БЮРО ЦК КОМПАРТИИ АРМЕНИИ

С большой болью и огорчением довожу до сведения бюро ЦК Компартии Армении, что издание газеты "Совет Эрменистаны" - органа ЦК КП Армении, Верховного Совета и Совета Министров Армянской ССР находится под угрозой.

За 67 лет своей деятельности газета успешно выполняла возложенные на нее обязанности общественного пропагандиста, агитатора и организатора масс, оперативно доводила до своих многотысячных читателей решения и установки партии и правительства.

Однако, в связи с событиями в НКАО и вокруг нее более нет возможности для нормальной деятельности газеты. Только в конце-ице месяца нынешнего года 23 сотрудника редакции (среднесписочный состав 32чел.) ощутив непосредственно на себе давление и прямые угрозы со стороны безответственных элементов, уволились с работы и переехали на постоянное место жительства в Азербайджанскую ССР

Чтобы не провалить работу мы вынужденно зачислили в штат новых сотрудников, ранее не знакомых с газетным делом, и с большими трудностями как-то выходили в свет. Но с 22 ноября 1988г. обстановка резко изменилась и еще 5 сотрудников (машинистки, корректор и лит.сотрудник) уволившись с работы вынужденно покинули республику.

В сложившейся ситуации издание газеты "Совет Эрменистаны" не возможно.

Редактор [signature] З.Г.Гурбанов

«Совет Ерменистаны»

ЕРМЭНИСТАН КП МЕРКЭЗИ КОМИТЭСИНИН ЕРМЭНИСТАН ССР АЛИ СОВЕТИНИН ВЭ НАЗИРЛЭР СОВЕТИНИН ОРГАНЫ

«Совет Эрменистаны»

ОРГАН ЦК КП АРМЕНИИ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА И СОВЕТА МИНИСТРОВ АРМЯНСКОЙ ССР

...-15, Карзир Бабаев 15 Телефоны 56-20-47, 56-29-50 № —— «28» XI 1988 г.

ЦК КОМПАРТИИ АРМЕНИИ

Довожу до сведения ЦК КП Армении, что начиная с 1986г. директор издательства ЦК КПА тов. Г.М.Торосянц предпринимает всяческие попытки для закрытия газеты "Совет Эрменистаны".

В 1986г. вступив в сговор с зав. отделом ЦК тов. Г.Карапетяном он без всяких на то оснований сократил одну редакционную автомашину и по настоящее время использует ее в типографии.

19 сентября 1981 г. с согласия бывшего директора издательства для подготовки линотипистов для газ. "Совет Эрменистаны" и "Зинйол" был объявлен прием двух учеников-линотипистов. В объявлении в частности указывалось, что по истечении 6 месяцев ученики будут зачислены в штат и в течение 3-4 лет обеспечены квартирой. На основании этого объявления и на работу были приняты Б.Аскеров и Э.Гасымов.

В бытность нового директора Г.Торосянца обещанные 3-4 года перевалили за 7 лет. Нагнетая и без того трудное положение тов. Торосянц незаконно уволил с работы Б.Аскерова, который с жалобами обратился во все инстанции вплоть до ЦК КПСС.

Не выдержав недружелюбную атмосферу в цехе (с попустительства Г.Торосянца) основные линотиписты С.Сафаров и Б.Гусейнов вынужденно уволились с работы. Уволился с работы также и Э.Гасымов, получивший категорический отказ от директора издательства в получении обещанной квартиры.

В настоящее время на работу принятые новые линотиписты не справляются с работой (I полосу они набирают в течение 4-5 часов).

Вышеизложенные факты наглядно демонстрируют отношение руководства издательства к нашей газете.

Редактор [подпись] З.Г.Гурбанов

ВТОРОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМИТЕТА КП АРМЕНИИ

тов. КОЧЕТКОВУ Ю.П.

От члена Центрального Комитета КП Армении, редактора газеты "Совет Эрменистаны"

Курбанова Зарбалы Касим оглы

ДОКЛАДНАЯ

Довожу до Вас, что имевшие место за последнее время события в Нагорном Карабахе и вокруг него послужили поводом к тому, что население азербайджанской национальности, проживающее на территории Армянской ССР стало большими группами покидать свои постоянные местожительства и семьями выезжать за пределы Армянской ССР.

Азербайджанское население полностью уехало с территории Азизбековского, Ехегнадзорского, Кафанского и Разданского районов. Их мало осталось в Масисском, Амасийском, Иджеванском, Араратском и других районах республики. В городе Ереване осталось всего 24-2 семей. В тяжелом состоянии находится редакция газеты "Совет Эрменистаны", так как из 34 сотрудников 22 обменялись квартирами и скоро покинут Армянскую ССР. В числе уезжающих 5 зав.отделов, ответственный секретарь и другие сотрудники.

Крайне напряженная и неблагоприятная атмосфера создана для 35 тысяч населения азербайджанской национальности, проживающего на территории Варденисского района, которое тоже вынуждено покидать свои места жительства.

Главной причиной ухода азербайджанского населения Варденисского района являются преступные действия некоторых хулиганских элементов, ограждающиеся сотрудниками милиции этого района.

Милиция Варденисского района не только не пресекает неправильные действия отдельных лиц, которые угрожают, оскорбляют, наносят моральный и физический урон азербайджанцам, но и своими незаконными действиями нагнетают напряженность, создают вражду между двумя нациями.

Серьезные столкновения между двумя нациями имели место в селах Дузкенд, Советакерт, Цовак, Малая Мазра, Зод и др., где обстановка и сейчас остается очень напряженной, однако местное руководство не всех информирует и создают ложный вид благополучия.

В настоящее время, в результате этих действий азербайджанское население фактически лишено возможности посещения райцентра не пользуется рынком и другими услугами быта, культуры и медицины

Я как уроженец этого района часто бываю там, посещаю своих братьев, родственников и близких. Мне дважды приходилось быть очевидцем многолюдных митингов, на которых подавляющее большинство здравомыслящего армянского, особенно азербайджанского населения выражали свое недовольство к работе сотрудникам РОВД, особенно начальнику. Они просили взаимного примирения и требования вернуть на пост начальника РОВД бывшего руководителя Хачатряна Сурена Седраковича, которого характеризовали, как принципиального чекиста, честного неподкупного коммуниста-интернационалиста, человек и руководителя, живущий духом перестройки. Такое же требование люди мне предъявляли на отдельных встречах и разговорах с ними. Просили их требование довести до Центрального Комитета КП Армении до Вас.

З.Курбанов — З.К.КУРБАНОВ.

Hələ Moskva var, hələ Moskvaya inam var. Əmlakını, evini, yurdunu itirən insanlar hələ Moskvaya üz tutur, Moskvadan kömək umurlar. Ermənipərəst Moskva isə susur...

КОПИЯ

ТЕЛЕГРАММЫ, ПОДАННОЙ В МОСКВЕ НА ПО «ЦЕНТРАЛЬНЫЙ ТЕЛЕГРАФ»

за № 250024 178 слов, 18/11 1989 г. в 12 час. 30 м.

МОСКВА 250024 178 18/11 1230=

УВЕДОМЛЕНИЕ ТЕЛЕГРАФОМ
МОСКВА СЕССИИ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР ПРЕДСЕДАТЕЛЮ=

МЫ АЗЕРБАЙДЖАНЦЫ ВАРВАРСКИ ИЗГАННЫЕ ИЗ АРМЕНИИ, НАСТОЯТЕЛЬНО ТРЕБУЕМ ПРИНЯТИЕ СПЕЦИАЛЬНЫХ РЕШЕНИЙ ГАРАНТИРУЮЩИХ НЕОТЛАГАТЕЛЬНОЕ ВОЗВРАЩЕНИЕ БОЛЕЕ 200 ТЫСЯЧ АЗЕРБАЙДЖАНЦЕВ РОДНЫМ ОЧАГАМ, НОРМАЛЬНОЕ ПРОЖИВАНИЕ, ВОЗМЕЩЕНИЕ НАНЕСЕННОГО МАТЕРИАЛЬНОГО УЩЕРБА, СОГЛАСНО ПОСТАНОВЛЕНИЮ СОВМИНА СССР НОМЕРОМ 321 ОТ 15 АПРЕЛЯ 1989 ГОДА, КОТОРОЕ НАГЛО ОТВЕРГАЕТСЯ РУКОВОДСТВОМ ПАРТИИ И ПРАВИТЕЛЬСТВА АРМЕНИИ, БЛАГОДАРЯ ПОПУСТИТЕЛЬСТВУ СОЮЗНОГО РУКОВОДСТВА.
БОЛЬШИНСТВО БЕЖЕНЦЕВ ДО СИХ ПОР НАХОДЯТЬСЯ БЕЗ КРОВА, ЗАРПЛАТЫ, АРМЕНИЯ НЕ ПЕРЕСЫЛАЕТ ПЕНСИЮ, ВКЛАДЫ ХРАНЯЩИЕСЯ СБЕРКАССАХ, ТРУДОВЫЕ КНИЖКИ, ДАВНО ПОРА ДАТЬ ПОЛИТИЧЕСКУЮ ОЦЕНКУ ФАКТУ ОРГАНИЗОВАННОГО ИЗГНАНИЯ, ПРИВЛЕЧЬ СТРОГОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ РУКОВОДИТЕЛЕЙ ПАРТИЙНЫХ СОВЕТСКИХ ПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫХ ОРГАНОВ АРМЕНИИ, ПРИ АКТИВНОМ УЧАСТИИ КОТОРЫХ ОСУЩЕСТВИЛОСЬ ЭТО ИЗГНАНИЕ. НЕОБХОДИМО ИСПРАВИТЬ ИСТОРИЧЕСКУЮ НЕСПРАВЕДЛИВОСТЬ, КОГДА 1923 ГОДУ ОДНОСТОРОННО ДЛЯ 100 ТЫСЯЧНЫХ АРМЯН ИММИГРАНТОВ НАГОРНОЙ ЧАСТИ КАРАБАХА БЫЛА СОЗДАНА АВТОНОМИЯ, А ТАКОЙ АВТОНОМИИ НЕ СОЗДАНО ДЛЯ БОЛЕЕ 500 ТЫСЯЧ КОМПАКТНО ЖИВУЩИХ КОРЕННЫХ АЗЕРБАЙДЖАНЦЕВ АРМЕНИИ. ПОЧЕМУ ПРОТЯГИВАЕМ РУКУ ПОМОЩИ ВСЕМ УГНЕТЕННЫМ НАРОДАМ, ЛЮБОМ УГОЛКЕ МИРА, А НЕ МОЖЕМ ПРОЯВИТЬ ГУМАННОСТЬ СВОИМ. ОТ ИМЕНИ БЕЖЕНЦЕВ АКИМОВ ГУЛИЕВ БАЙРАМОВ ЗЕЙНАЛОВ ИБРАГИМОВ АБДУЛЛАЕВА АКПЕРОВА. МОСКВА УЛИЦА СТАНКЕВИЧА 15 КОМ 17 БАКУ-141 УЛ ПАТРИСА ЛУМУМБЫ Д 59 КВ 12 ЗЕЙНАЛОВУ Р А-

С подлинным верно: Ганиева

Москва 18 ноября 1989

Начальник смены ПО «Центральный телеграф» Минсвязи СССР

ДЛЯ ТЕЛЕГРАММ № 2

КОПИЯ

ТЕЛЕГРАММЫ, ПОДАННОЙ В МОСКВЕ НА ЦЕНТРАЛЬНОМ ТЕЛЕГРАФЕ

на № ____________ слов ________ ч. ________ г. ______ чч ____________

МОСКВА 250064 193 21/02 1240=

УВЕДОМЛЕНИЕ ТЕЛЕГРАФОМ
МОСКВА КРЕМЛЬ ЧЛЕНУ ПОЛИТБЮРО ЦК КПСС ТОВАРИЩУ ЛИГАЧЕВУ ЕГОРУ КУЗЬМИЧУ=

МЫ АЗЕРБАЙДЖАНЦЫ ВАРВАРСКИ ИЗГНАННЫЕ ИЗ АРМЕНИИ НАСТОЯТЕЛЬНО ТРЕБУЕМ ПРИНЯТИЕ СПЕЦИАЛЬНЫХ РЕШЕНИЙ ГАРАНТИРУЮЩИХ НЕОТЛАГАТЕЛЬНОЕ ВОЗВРАЩЕНИЕ БОЛЕЕ 200 ТЫСЯЧ АЗЕРБАЙДЖАНЦЕВ РОДНЫМ ОЧАГАМ НОРМАЛЬНОЕ ПРОЖИВАНИЕ ВОЗМЕЩЕНИЕ НАНЕСЕННОГО МАТЕРИАЛЬНОГО УЩЕРБА СОГЛАСНО ПОСТАНОВЛЕНИЮ СОВМИНА СССР НОМЕР 321 ОТ 15 АПРЕЛЯ 1989 ГОДА КОТОРОЕ НАГЛО ОТВЕРГАЕТСЯ РУКОВОДСТВОМ ПАРТИИ ПРАВИТЕЛЬСТВА АРМЕНИИ БЛАГОДАРЯ ПОПУСТИТЕЛЬСТВУ СОЮЗНОГО РУКОВОДСТВА БОЛЬШИНСТВО БЕЖЕНЦЕВ ДО СИХ ПОР НАХОДЯТСЯ БЕЗ КРОВА ЗАРПЛАТЫ АРМЕНИЯ НЕ ПЕРЕСЫЛАЕТ ПЕНСИИ ВКЛАДЫ ХРАНЯЩИЕСЯ СБЕРКАССАХ ТРУДОВЫЕ КНИЖКИ РАСЧЕТЫ МЕСТА РАБОТЫ ДАВНО ПОРА ДАТЬ ПОЛИТИЧЕСКУЮ ОЦЕНКУ ФАКТУ ОРГАНИЗОВАННОГО ИЗГНАНИЯ ПРИВЛЕЧЬ СТРОГОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ РУКОВОДИТЕЛЕЙ ПАРТИЙНЫХ СОВЕТСКИХ ПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫХ ОРГАНОВ АРМЕНИИ ПРИ АКТИВНОМ УЧАСТИИ КОТОРЫХ ОСУЩЕСТВИЛ ГЕНОЦИД АЗЕРБАЙДЖАНЦЕВ АРМЕНИИ ТРЕБУЕМ ИСПРАВИТЬ ИСТОРИЧЕСКУЮ НЕСПРАВЕДЛИВОСТЬ КОГДА 1923 ГОДУ ОДНОСТОРОННЕ ДЛЯ 100 ТЫСЯЧ АРМЯН ЭМИГРАНТОВ ИЗ ИРАНА ТУРЦИИ НАГОРНОЙ ЧАСТИ КАРАБАХА БЫЛА СОЗДАНА АВТОНОМИЯ А ПОДОБНОЙ АВТОНОМИИ НЕ СОЗДАНО ДЛЯ 575 ТЫСЯЧ КОМПАКТНО ЖИВУЩИХ КОРЕННЫХ АЗЕРБАЙДЖАНЦЕВ В АРМЕНИИ ПОЧЕМУ МЫ ПРОТЯГИВАЕМ РУКУ ПОМОЩИ ВСЕМ УГНЕТЕННЫМ НАРОДАМ ЛЮБОЙ УГОЛОК МИРА И НЕ МОЖЕМ ПРОЯВИТЬ ГУМАННОСТЬ СВОИМ ТРЕБУЕМ ОРГАНИЗОВАТЬ АВТОНОМНУЮ РЕСПУБЛИКУ ИЛИ ГЕГЧИНСКУЮ ЗАНГЕЗУРСКУЮ АВТОНОМНУЮ ОБЛАСТЬ ОПРЕДЕЛИТЬ СТАТУС БЕЖЕНЦЕВ ДЛЯ ИЗГНАННЫХ АЗЕРБАЙДЖАНЦЕВ АРМЕНИИ ОТ ИМЕНИ 230 ТЫСЯЧ БЕЖЕНЦЕВ АЗЕРБАЙДЖАНЦЕВ АКИМОВ ИБРАГИМОВ МАНСУРОВ ЗЕЙНАЛОВ ИСМАИЛОВ НАГИЕВ АКПЕРОВА МАНСУРОВ ШАРИФУ ОРУДЖ БАКУ-126 ПРОЕЗД 829 ДОМ 27 КВ 78-

С подлинным верно: *[подпись]*

Настоящая копия выдана гражд. *Мансурову*

согласно *его* заявления для представления *по требованию*

что подписью и приложением печати для «телеграмм» удостоверяется.

Начальник смены Центрального телеграфа Союза ССР *[подпись]*

Москва *21/2* 19*90* года.

З. 499—10.000

Minlərlə insanın Ermənistanın əmanət banklarında illər boyu alın təri ilə qazandığı pullar yatıb qaldı, batıb qaldı...

ԿԱՌԱՎԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆ

БАНК ТРУДОВЫХ СБЕРЕЖЕНИЙ И КРЕДИТОВАНИЯ НАСЕЛЕНИЯ СССР «СБЕРЕГАТЕЛЬНЫЙ БАНК СССР»

АРМЯНСКИЙ РЕСПУБЛИКАНСКИЙ БАНК СБЕРЕГАТЕЛЬНОГО БАНКА СССР

ПРАВЛЕНИЕ

375010 г. Ереван, ул. Налбандяна, 6
Ереван, Ресисбербанк

тел. тел. 58-04-51, 58-17-90, 58-11-01

3-06-91 № 12-40

на №

гр-ну Искандерову М.Г.
Баку Хутор 2 Северный питомник путик I д I

Сообщаем, что в сбербанке 8468 г.Спитака на ваше имя имеется вклад по счету 3-18006 3562 руб.59 коп.. Для отправки перевода вышлите заявление ф 143.

Начальник управления А.Агаронян

ԿԱՌԱՎԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆ

БАНК ТРУДОВЫХ СБЕРЕЖЕНИЙ И КРЕДИТОВАНИЯ НАСЕЛЕНИЯ СССР «СБЕРЕГАТЕЛЬНЫЙ БАНК СССР»

АРМЯНСКИЙ РЕСПУБЛИКАНСКИЙ БАНК СБЕРЕГАТЕЛЬНОГО БАНКА СССР

ПРАВЛЕНИЕ

375010 г. Ереван, ул. Налбандяна, 6
Ереван, Ресисбербанк

тел. тел. 58-04-51, 58-15-93, 58-11-01

07.03.91г. № 12-10

на №

г.Баку, пос.Хутор ряд 3,
дом 8
гр-ну Курбанову У.Г.

Сообщаем, что в сбербанке 8468 г.Спитака на ваше имя имеется вклад по счету 3-17437 на сумму 2064 руб.35 коп. Для высылки перевода вклада пришлите соответствующие документы.

Начальник управления А.Агаронян

ПРОКУРАТУРА СОЮЗА ССР

103793, ГСП, Москва, К-9, Пушкинская, 15-а

27.05.89 № 33201I4-88

Гр-ну Мамишову Г.И.о.
г. Баку, ул. Сабира, д. 4, туп. I.

Следственной группой Прокуратуры Союза ССР расследуются обстоятельства смерти Вашей сестры Мустафаевой Б.Д.-к.

Изложенные Вами сведения будут учтены и проверены в процессе следствия.

Помощник Генерального
прокурора СССР
старший советник юстиции А.В.Фролов

ПРОКУРАТУРА СОЮЗА ССР

103793, ГСП, Москва, К-9, Пушкинская, 15-а

25.07.89 № 18/67118-89

Арм.ССР г. Кировакан
прокуратура
руководителю следственной группы
Прокуратуры СССР
Реве В.А.

Копия: 370087 г. Баку пос. Воровск
ул. Кер-оглы, проезд 3, дом I
гр. Мамишову Г.И.

Направляю заявление гр-на Мамишова Г.И. Прошу тщательно проверить в ходе следствия изложенные им факты и дать ответ заявителю.
Приложение: на 3 л.

Старший прокурор следственной
части
старший советник юстиции Р.М.Бицаев

1938-ci ilə aid olan bu sənəd və ümumiyyətlə yüzlərlə belə sənədlər təsdiq edir ki, həmin illərdə Ermənistanda Azərbaycan dili erməni dili ilə bərabər səviyyədə dövlət dili statusunda işlənirdi.

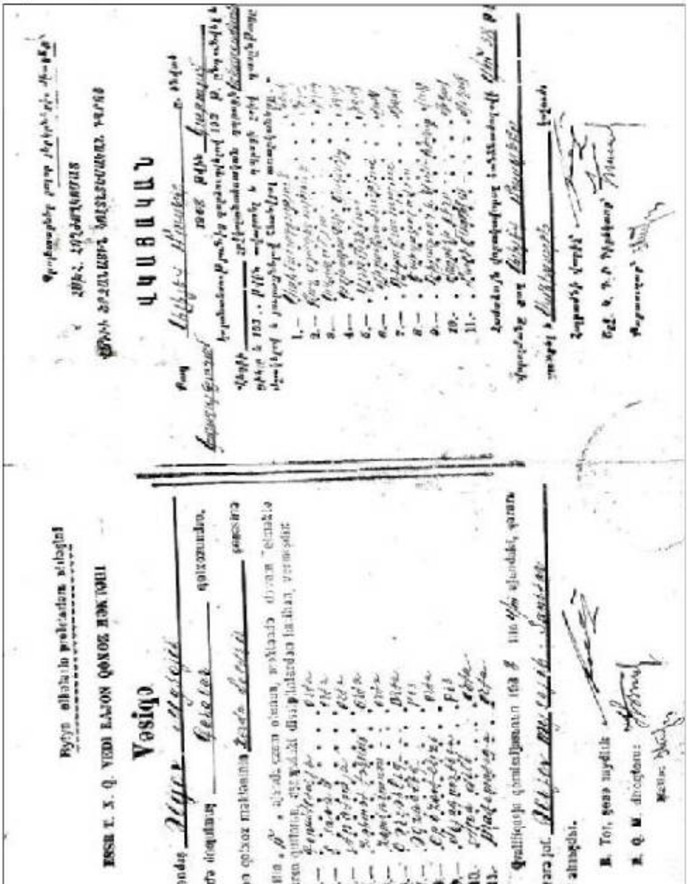

Vəsiqə

Daha bir qaçqın soydaşımız - Qafan rayonunun Şabadin kəndindən Hüseynova Telli Fərman qızı. Ərizə yazıb, əmlak iddiası qaldırıb. Yazışmalar başlayıb, otür-otür oyunu uzanıb. Qafan rayon İsraiyyə Komitəsinin sədri M.C.Cangiryan da təsdiq edib. SSRİ Nazirlər Sovetinin 07.04.1990-cı il tarixli 329 saylı qərarına görə vətəndaşın Ermənistanda qalan əmlakı üçün kompensasiya ödənilməlidir. Lakin nə ödəyən oldu, nə də belə bir niyyətdə olan varg Ermənidən geriyə mal almaq ilanın dişinin dilindən zəhər almaqdan çətindir.

ССРИ ПРОКУРОРЛУГУ

Азәрбајҹан ССР
ПРОКУРОРЛУГУ

ПРОКУРАТУРА СССР

ПРОКУРАТУРА
Азербайджанской ССР
Бакы шәһәри — гор. Баку

12.11.89г. № 8/20578

На № ______ от ______

Прокуратура Армянской ССР

Копия: гр.Гусейновой Т.Ф.- Апшеронский район,
пос.Сараи

Направляется жалоба гр.Гусейнова Т.Ф. о взыскании имущества для разрешения по территориальности

Приложение: на 2-х листах.

Зам.прокурора Азербайджанской ССР
государственный советник юстиции
3 класса Н.П.Пустови

Азәрбајҹан „Гачгынлар" комитәсинин сәдринә. [illegible]
Абшерон рајону Сарај гәсәбәси
Һ. Асланов күч. 23. дә јашајан
Һүсејнова Тәмиз Бәрмиан
гызы тәрәфиндән

Әризә.

Гадаб Сизә билдирмәк истәјирәм ки, мән Ермәнистан ССР. Гафан рајону Шабадин кәнди Совхоз Советлији салакан Һүсејнова Тәмиз Бәрмиан гызы 1988-ҹи илдә гачгын дүшмүшүк. Гачгын дүшдүјүмүз заман өзүмлә мүлкүмүз орада галмышдыр.

Ев – 8 отаглы – 130 кв метр
Төвләләр – 40 кв метр.
Бағ – 30 сот. Мејвә ағаҹлары – алма – 10 әд, әрик – 15 әд, шафтал – 10 әд, вишнә – 7 ағаҹ, зәј алчасы – 5 әд, 3 әд-[illegible] [illegible] 1 әд, тәндир, дәмир дарваза
Сојудуҹу – 1 әд, телевизор – 1 әд, стол 3 әд, стул – 15 әд.
Тумбучка – 2 әд, шифонер – 1 әд, сунетка – 1 әд, стенка – 1;
Газан, габ-гашыг – 800 әд.
Мебел кровам – 6 ҹүт.
Инәк – 4 әд, ҹамыш – 2 әд, гојун – 40 әд, тојуг – 200 әд.
Кичик тәсәррүфат үчүн – 1 әд, памбыгтәмизләјән машын – 1;
Арı пәтәјәси – 40 әд.

Ҹәми: 150000 доллар.

Имза: Һүсејнова Т. Б. [illegible]

Вх. № 975
4 IX 1990

Гр-ке Гусейновой Телли Ф.,

/Азерб.ССР, г. Баку, пос. Сарай, ул.Насими 8/

В ответ на Ваше заявление, адресованное Кафанскому райисполкому, сообщаем, что на основании постановления Совмина СССР от 7.04.90г. №329 должно производится компенсация за оставленное имущество и квартиры в Арм.ССР. По этому вопросу Вы должны обратится в исполком Совета народных депутатов по месту Вашего нового проживания.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КАФАНСКОГО
РАЙИСПОЛКОМА М.С.ДЖАНГИРЯН

Азәрбајҹан ССР
АБШЕРОН
рајон халг депутатлары
Советинин Иҹраијјә Комитәси

Азербайджанская ССР
Исполнительный Комитет
АПШЕРОНСКОГО
районного Совета
народных депутатов

21 09 1990 г.
№ 7/2224
телефон № 90-65-29 42-21-00

Абшерон рајону Сарај гәсәбә
сакини Һүсејнова Телли Фәрман
гызына.

- - - - - - - - - - - - - -

Сизин ССРИ Назирләр Советинә јаздыгыныз әризә бахылмаг үчүн Абшерон РИК-ә көндәрилмишдир.

Билдиририк ки, ССРИ Назирләр Советинин 7 апрел 1990-чы ил тарихли 329 №-ли гәрарына әсасән Ерманистан ССР-дә галан әмлаклар барәдә әризә формалары јашадыгыныз кәнд вә гәсәбә советләринә көндәрилмишдир.

Һәмин формалар долдурулуб дөвләт комитәсинә тәгдим едиләчәкдир.

Формаларын долдурулмасыны тәзләшдирмәјиниз мәслəһәтдир.

РИК-ин сәдр мүавини Р.Чәфәров

Ermənistan SSR-dən qovulan azərbaycanlıların evinin, əmlakının əvəzi ödənilmədən ermənilər tərəfindən qəsb edilməsi haqqında belə sənədlərin, faktların sayı minlərlədir.

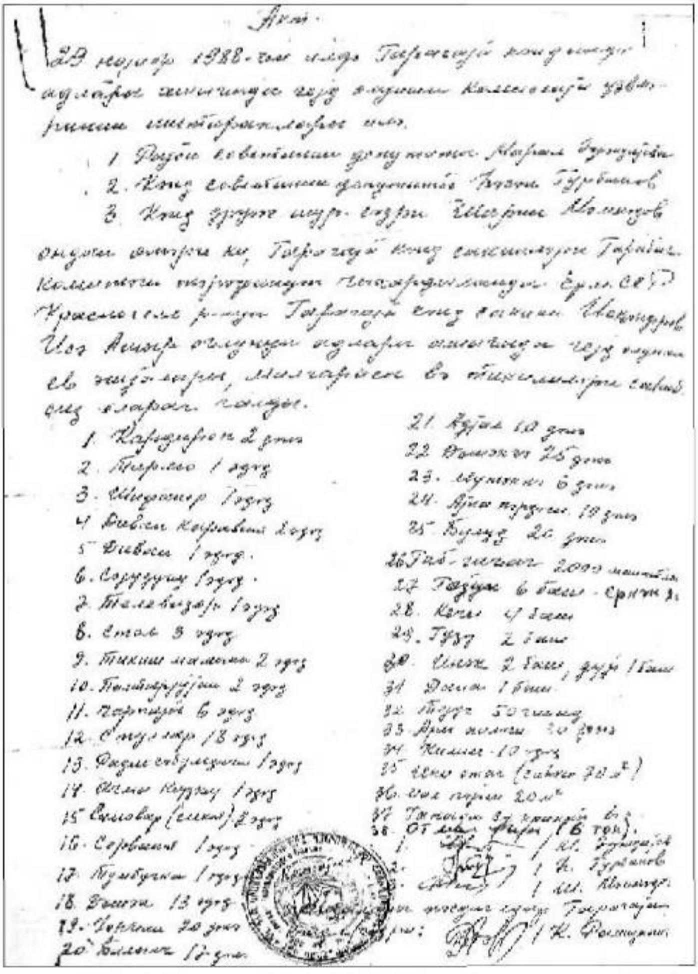

1988-ci il mayın 11-də Vedi (Ararat) rayonunun Şirazlı kəndində məşhur faciə baş verdi: erməni saqqallıları kəndin azərbaycanlı məhəllələrinə

dolub, evlərə hücum etdilər. Döyülən və yaralananlar oldu. Maşınlar, evlər yandırıldılar. Azərbaycanlı əhali Türkiyə sərhədinə sığınmaq məcburiyyətində qaldı.

Bu sənədlər də həmin yandırılan azərbaycanlı evlərindən birinə aiddir. Ərizə var, akt var, yazışmalar var, amma nəticə yoxdur, olmayıb, olan da deyil. Çünki heç vaxt erməniyə gözün üstə qaşın var deyən olmayıb...

тов. СУХАРЕВУ А.Я.

от жителя села Ширазлу Араратского района Армянской ССР
МАМЕДОВА АХМЕДА ЮСИФ ОГЛЫ

ЗАЯВЛЕНИЕ

II мая 1988 года неизвестными лицами мой жилой двухэтажный дом размером в плане 18 х 12 м. был сожжён и мои домашние вещи были уничтожены, о чём конфликтная комиссия в составе 5-человек составила акт (прилагается).

После этого делом занимался зам.Генерального Прокурора. Несмотря на истечение долгого времени, по сей день никакого результата нет.

Обращаясь к Вам, я прошу ускорить рассмотрение моего ... и принятия соответствующих мер и возвратить мне стоимость уничтоженных моих домашних вещей (список прилагается).

МАМЕДОВ А.Ю.

I7 января I989 года

ПОЧТОВАЯ КАРТОЧКА

МОСКВА

СССР

Куда г. Баку, пос. Новый Гюнешли,
мкр. „Д" дом 11, кв. 94

Кому Мамедову А. Ю.

Индекс предприятия связи и адрес отправителя

Пишите индекс предприятия связи места назначения

ПРОКУРАТУРА СОЮЗА ССР

103793, ГСП, Москва-центр, Пушкинская, 15-а

Ф. № 13

7/ц-89 № 16/1068

Сообщаю, что Ваше заявление от 20.11.89.

направлено в прокуратуру Армянской ССР,

откуда Вам сообщат о принятом решении. Рассмотрение нами взято на контроль.

Прокурор управления (отдела)

Н. И. Бродницкий

АКТ О ПОЖАРЕ

« 17 » мая 1988г. г.Ереван

Комиссия в составе: зам.начальника ЛУПН УПО МВД Арм.ССР подполковника вн.сл.Манукяна Г.В., начальника ИПИ капитана вн.сл.Хачикяна Р.Г., начальника отделения ГПН и ПО Араратского района капитана вн.сл.Хачатряна Х.Т., участкового инспектора Араратского РОВД капитана милиции Саркисова А.Х., опер.уполномоченного УР Араратского РОВД лейтенанта милиции Абрамяна К., депутата сельсовета Мкртчян Р., жителя с.Ширазлу Мамедова А.Д. составила настоящий акт о пожаре, происшедшем 11.05.88г. в жилом частном доме гр-на Мамедова А.Д.

Характеристика объекта, обстоятельства возникновения и тушения пожара

Частный жилой дом, где произошел пожар представляет собой двухэтажное здание размерами в плане 6х12м. Стены каменные, перекрытие железобетонное. Крыша чердачного типа, кровля асбошиферная по деревянной обрешетке. Освещение электрическое. В качестве жилого использовался лишь первый этаж дома. На первом этаже располагались кухня, одноэтажная комната, имеющая три оконных и два дверных проема.

11 мая 1988 года примерно в 22 часа неизвестными лицами был взломана входная дверь и остекление одного из окон жилой комнаты. Перевернуты домашние вещи, мебель, побита посуда. После чего очевидцами в комнате было замечено горение у первого от дверного проема окна. Пожарные подразделения не вызывались и в тушении участия не принимали. В результате пожара обгорела постель площадью примерно один кв.м.

Причина пожара

Осмотрев характер обгорания постельных принадлежностей, установлено, что на них имеется по меньшей мере два небольших очага пожара, каждый из которых мог возникнуть вследствие преднамеренного применения открытого источника огня. Данный вывод сделан и на основании того, что комиссией были исключены все другие технические причины возникновения пожара.

Комиссия

Г.Б.[illegible]нукян
Р.Г.Х[illegible]чиев
Х.Т.Х[illegible]чатрян
А.Х.С[illegible]ркисян
К.Абр[illegible]мян
Р.Мир[illegible]чян
А.Мамедов

Ф. № 11

ПРОКУРАТУРА СОЮЗА ССР

103793, ГСП, Москва-центр, Пушкинская, 15-а

05Д3589 № 1кр

Сообщаю, что Ваша жалоба на рассмотрение

направлена в прокуратуру

Армянской ССР

откуда Вам сообщат о принятом решении.

Прокурор управления (отдела)

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonunun Qızılkənd (əvvəllər Bahacan) kəndinin sakini Vəliyev Cahangir Qərib oğlunun illər boyu nəticəsiz qalan şikayətləri, davam edən haqsızlıq, pozulan insan haqları. Nəhayət 13 il sonra BMT-nın Baş katibi Kofe Annana ünvanlanan şikayət ərizəsi. Yenə də nəticəsiz...

☆

УПРАВЛЕНИЕ
ВОЕННОГО КОМЕНДАНТА
ОСОБОГО РАЙОНА
г. Баку

«21» 01 1989 г.
№ [illegible]

370073, город БАКУ
тел. 38-35-77

ТОВАРИЩУ ВАЛИЕВУ Д.Г.

г.Баку п.Мехдиабад ул. С.Вургуна 4 кв. I

Уважаемый тов. ВАЛИЕВ Д.Г.!

Ваше заявление изучено и передано для дальнейшего рассмотрения в следственную группу прокуратуры СССР тов. ПЕРВАКОВУ Г.П. тел. 93-88-82.

ВОЕННЫЙ КОМЕНДАНТ ОСОБОГО РАЙОНА г.Баку
генерал-лейтенант М.КОЛЕСНИКОВ

"21" января 1989 года

ССРИ ПРОКУРОРЛУГУ

Азәрбајҹан ССР
ПРОКУРОРЛУГУ

ПРОКУРАТУРА СССР

ПРОКУРАТУРА
Азербайджанской ССР
Бакы шәһәри—гор. Баку

25.01.89№ 15-1107

На № ______ от ________

Абшерон рајон прокурору
Сәм әдлијјә мүшавири
Рәсулов Т.А.јолдаша

Сурәти: Абшерон рајону, Мәһәммәдабад гәсәбәси, С.Вургун
күчәси 4, мәнзил 1-дә јашајан
Вәлијев Чаһангир Гәриб оғлуна

Вәт.Ч.Г.Вәлијевин Ерм.ССР-нын әразисиндә јерләшән евиндән чых-
масы, әмлакыны кәтирә билмәмәси барәдә әризәси Сизә көндәрилир.

ССРИ Прокурорлуғунун көстәришинә әсасән Ч.Г.Вәлијеви диндирмә-
јинизи вә еләчә дә зәрури олан бүтүн истинтаг һәрәкәтләрини ичра
етмәклә топланмыш материаллары Азәрб.ССР Прокурорлуғуна көндәрмә-
јинизи хаһиш едирәм.

Гошма: әризә 1 вәрәгә.

Азәрб.ССР Прокурорлуғунун
Истинтаг Идарәсинин прокурору К.С.Тағијев.

ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ ООН
ГОСПОДИНУ КОФИ АННАН

ОТ ВЫНУЖДЕННОГО БЕЖЕНЦА
ИЗ село Кызылкенд(бывшие
(полный первоначальный адрес)
Бабаджан) Варденисского
района АРМЯНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ.
Валиева Джангира Гариб
оглы

З А Я В Л Е Н И Е

Сообщаю Вам о том что во время известных событий вокруг НКАО Азербайджанской республики, в ноябре 1988 года,мы были насильно изгнаны варварскими армянскими экстремистами из родины село Кызылкенд Варденисского р-на
(полный первоначальный адрес)
Армянский Республики.

За долгие годы проживая в выше указанном месте, мы за счет огромного труда создали для себя все условие для нормальной жизни, построили дом, завели хозяйство, годами наживали имущество, десятками лет обработали земли, вырастили сады, но в одночасе армянские экстремисты лишили нас всего оставив нас нищим и без крыши над головой.Данный момент в моем доме проживает армянин. Мы неоднократно обращались ко многим организациям и органам защиты прав граждан бывшего СССР, просьбой о выплате компенсации для равноценного обмена. Но все безрезультатно.

Я очень прошу вас и ваш верховный Комиссариат защитить мои права, содействовать выплате компенсаций в размере стоимости моего дома, имущества и подсобного хозяйство которых Я лишился в результате насильственного изгнания.

Общая сумма потер. состовляет 75000 (семьдесят пять тысяч) долларов США.

1. Мой первоначальный адрес: село Кызылкенд Варденисского р-на Арм. Респуб.

2. Мой настоящий адрес: пос Мехмадаг ул 20 января дом 12/1 Абшеронского р-на Азерб. рес.

ПАСПОРТ: XXII ЖСГ № 689298
ПОДПИСЬ:

"13" 04 2001 г.

Ermənistan SSR Vedi (Ararat) rayonunun Xalisa kəndi. 30 noyabr 1988-ci il, saat 12.00. Daha bir erməni cinayətinin yeri və vaxtı. Cinayətkar məlum, zərərçəkən məlum. Məlum olmayan bircə şeydir: niyə erməniyə gözün üstə qaşın var deyən yoxdur?! Və ermənilərin bu cəzasızlığı nə qədər davam edəcək?!

КОМЕНДАНТУ ОСОБОГО РАЙОНА г.БАКУ,
генерал-полковнику М.ТЯГУНОВУ

З А Я В Л Е Н И Е

Доношу до вашего сведения, что я жил в Армянской ССР в Араратском районе, село Халиса. 30 ноября 1988 года в 12.00 часов к нам в село ворвались I секретарь [illegible] Араратского района Акопян, начальник милиции Акопян, начальник РОВД [illegible], председатель сельсовета Григорян, секретарь комитета комсомола Самвел, председатель колхоза Саакян, его брат [illegible] Саакян, прокурор района и другие ответственные лица по району и угрожали нам. Приказывали немедленно покинуть село. Их было 500 человек. Мы никак не могли с ними справиться. Они очень дерзко обращались с людьми, пугали их, что если не уедите отсюда мы вас убьём. Нас посадили в самосвал, позже мы узнали, что они нас хотели сжигать. Если бы не командир части нахичеванца, нас давным-давно не было бы.

Брат председателя колхоза [illegible] Самвел с моего кармана забрал 600 рублей денег и с рук золотые часы. Я не хотел отдавать, но уже он меня не послушал. Забрав всё это он сказал, что езжайте в Азербайджан. Там вам Везиров всё вам даст. Итак, мы приехали сюда. Через пять дней сын мой [illegible] Гейдар оглы поехал в село Халиса забрать то, что принадлежало дома нам и привезти туда, где теперь мы живём. К сожалению, в доме было всё ограблено. Мы знаем, что никаких Советских законов нет, чтобы так обращаться с людьми, как они с нами обращались. И никто не останется в стороне от этих законов. Поэтому прошу Вам и искренне верю, что подстрекатели будут наказаны по закону. Теперь хочу довести до Вашего сведения то, что с моего дома пропало.

1. 4 люстры стоимость каждой 75 рублей (4x75=300 р.)
2. 6 пар одеял и матрас шерстяные (6x445=2670 р.)
3. [illegible] стоимостью 450 р.
4. 3 шт.ковёр стоимость 1410 р. (3x470 р.)

5. 8 шт. палас стоимостью 700 р. (8х[illegible] р.)

6. 2 молочных машин. (сепаратор) стоимостью 1[illegible]0 р. (2х90 р.)

7. 2 штук серьло (обеден[illegible] и [illegible]) стоимостью [illegible] р. (2х[illegible]

8. Топлёное масло [illegible] кг. стоимостью [illegible] р. ([illegible] р.)

9. 60 кг. жаренного мяса, которое хранится в [illegible] и целуя

зиму вся семья пользуется этим. стоимостью [illegible]0 р.

10. Корова стоимостью 10[illegible]0 рублей

11. Велосипед стоимостью 85 р.

12. 2 тонны сена. стоимостью 400 р. (2тон х 20 коп).

13. Золотые изделия принадлежащие дочке и мне

14. 3 пары колец стоимостью 750 р. ([illegible]х250 р.)

15. 2 пары серёжек стоимостью 600 р. (2х300 р.)

16. Цепочка с кулоном 1 шт. пробс. стоимостью 1[illegible] р.

17. Зимние одежды 4 шт. стоимостью 400 р. (4х100 р.)

18. Летние одежды – 4 шт стоимостью [illegible] р. ([illegible] р.)

19. Больничный лист [illegible], который [illegible] опла-

чивать по этому листу 61[illegible] рублей. когда я подошёл к председателю

спросил на счёт денег он ответил мне: никаких денег вам нет.

20. Отпускные 70 рублей.

21. Заработанная плата дочки 10[illegible] рублей.

22. Пенсия за 3 месяца жены (3х41 р.) 1[illegible] р.

23. 200 кг. пшеница и 2 [illegible] муки.

24. 600 рублей и золотые наручные часы, которые сняли с мен

25. 15 шт. индюк и 21 шт. кур.

26. 600 кг. пшеницы, который осталось в колхозном амбаре

Гейдар [illegible] Гейдар Гейдар оглы.

Адрес: Баку-[illegible] ул. [illegible], дом 1, кв.48.

Beynəlxalq təşkilatlara ünvanlanan saysız-hesabsız şikayət ərizələrindən biri: Vedi (Ararat) rayonunun Kiçik Vedi kənd sakini Məmmədov Sabir Abdulla oğlu. Başqa şikayət ərizələri kimi, bu da cavabsız, nəticəsiz...

Верховному Комиссариату ООН
по правам человека
господину Паласо Дэо Летишо
от выселенного беженца
из Армении
Мамедова Сабира Абдулл оглы

З А Я В Л Е Н И Е

Сообщаю Вам о том, что после известных событий вокруг НКАО Азербайджанской Республики в ноябре 1988 года, после варварских действий армянских экстремистов мы были насильственно изгнаны из родных мест — из села Покур Веди колхоз Айдына Араратского района Армянской Республики. За долгие годы, проживая в вышеуказанном месте, мы создали все условия для нормальной жизни. Наш дом был собственный, а армянские экстремисты нас насильственно выгнали из родного дома. Лично мой дом захватили и в настоящее время там проживают армяне. Армянские экстремисты силой выгнали нас из родного дома, лишили нас всего того, что мы создали за долгие годы проживая на этой земле. Неоднократно обращались к многим организациям и органам защиты прав граждан бывшего СССР, но не получили абсолютно никаких положительных результатов. Просьба заключается в выплате компенсации для равноценного обмена. Я очень прошу Вас и Вашего Верховного Комиссариата о том, чтобы Вы проявили заботу и гуманизм для защиты моих прав, а также содействовали в выплате компенсации в размере стоимости моего дома и имущества, потеря которого произошла в результате насильственного изгнания.

Мой первоначальный адрес:
Армянская Республика, Араратский район, село Покур Веди, колхоз Айдына.

Мой настоящий адрес:
Азербайджанская Республика, г.Баку, пос.Ахмедлы, ул.Магомед Гади, д.73, бл.1, кв.16
Мамедов Сабир Абдулла оглу.

Ниже приводится размер стоимости утерянного имущества:

Н/Н	Наименование (дом, имущество)	Ед. измер.	Кол-во	дол.США	1989 год		дол.США
					сумма	%	
1	Дом ж/б	кв.м	150	500	75000	100	75000
2	Плод-сад	га	0,35	500	7500	100	7500
3	Сарай	кв.м	42	300	12600	100	12600
4	Кухня	кв.м	30	300	9000	100	9000
5	Забор	п/м	40	300	12000	100	12000
6	Курица	шт.	50	3	150	100	150
7	Баран	шт.	35	50	1750	100	1750
8	Корова	шт.	5	200	1000	100	1000
9	Мебель (комплект)	шт.	3	320	960	100	960
10	Машина швейная	шт.	1	60	60	100	60
11	Холодильник	шт.	1	60	60	100	60
12	Телевизор	шт.	1	100	100	100	100
13	Ковер	шт.	4	50	200	100	200
14	Постель	шт.	11	50	550	100	550
15	Посуда (сервиз)	шт.	5	100	500	100	500
16	Машина стиральная	шт.	1	150	150	100	150

ИТОГО: 121580 (сто двадцать одна тысяча пятьсот восемьдесят) дол.США

Подпись Мамедов Сабир Абдулла ог

Daha bir erməni məkri. Bir tərəfdə zərərçəkən azərbaycanlı - Hamamlı (Spitak) şəhərinin Kirov küçəsindəki 26 saylı evin sahibi İsmayılov Çaylı Rza oğlu, əlindən alınmış evini, əmlakını tələb edir. Digər tərəfdə erməni rəsmiləri - Quqark rayon DİŞ-nin rəisi, milis mayoru S.A.Mkrtçyan, Spitak rayon prokuroru V.A.Simonyan və Ermənistan SSR DİN-nin şöbə müdirinin müavini E.S.Ağabalov. Zərərçəkənə təklif edirlər: geri qayıt, əmlakını saxlamışıq, götür apar. Ölümün ağzından siyrilib qaçan, ermənilərin əlinə keçən soydaşlarının vəhşicəsinə qətlə yetirildiyini gözləri ilə görən bir insanı cinayət yuvasına geri çağırmağa insanı ələ salmaqdan başqa nə ad vermək olar?!

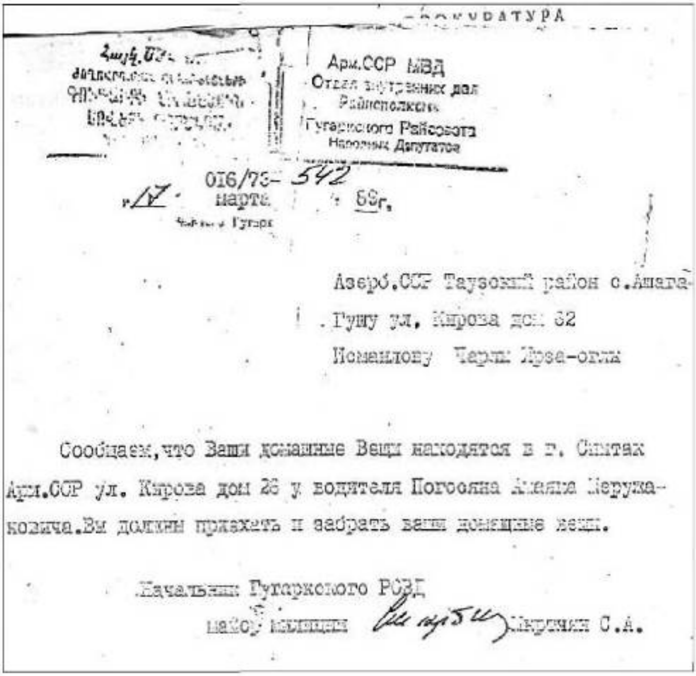

ПРОКУРАТУРА

Арм.ССР МВД
Отдел внутренних дел
Райисполкома
Гугаркского Райсовета
Народных Депутатов

016/73- 542
„17" марта 89г.

Азерб.ССР Таузский район с.Агдам-
.Гуму ул, Кирова дом 32
Исмаилову Чаллы Рза-оглы

Сообщаем, что Ваши домашние Вещи находятся в г. Спитак Арм.ССР ул. Кирова дом 26 у водителя Погосяна Ашота Меружановича. Вы должны приехать и забрать ваши домашние вещи.

Начальник Гугаркского РОВД
майор милиции [signature] Мкртчян С.А.

ԴԱՏԱԽԱԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ
ՍՊԻՏԱԿԻ ՄԻՋՇՐՋԱՆԱՅԻՆ
ԴԱՏԱԽԱԶՈՒԹՅՈՒՆ

378610, գ. Սպիտակ

25-05-89 № 16р-89

№

ПРОКУРАТУРА
СССР
СПИТАКСКАЯ МЕЖРАЙОННАЯ
ПРОКУРАТУРА
Арм. ССР

378610, г. Спитак

Гр. Исмаилову Чайлы Ирза-оглы
прож. г. Баку, 2-ая Алатава дом 93

Сообщаем, что ваша имущество у гр. Погосяна Амайка Меружановича проживающего по адресу АРМ. ССР г. Спитак ул. Кирова дом 26, находятся у вышеуказанного товарища, которой этот факт не отрицает.

Просьба выехать в г. Спитак и получить личное имущество обратно.

Спитакский межрайпрокурор [signature] В. А. Симонян

Гр.Исмаилову Ч.И.

370012 Азерб.ССР, г.Баку,
ул.Алатава, дом 93.

Ваше заявление, адресованное в МВД СССР, нами рассмотрено. Проверкой установлено, что Ваши домашние вещи хранились в доме жителя г.Спитак Погосяна А.М., которые вместе с имуществом самого Погосяна А.М., в результате разрушения его дома, часть пришла в негодность.

Вам предлагается приехать в г.Спитак, где будет оказано содействие в перевозке вещей.

Для получения компенсации за пришедших в негодность вещей можете обратиться в соответствующие инстанции.

Зам. Начальника отдела МВД
Армянской ССР — [подпись] — Э.С.Агабалов

"2" июня 1989 года

№ 3/Р-И-22

Bu da bir erməni yalanıdır ki, nəticəsi olmayıb. Amma ona görə kitaba daxil etdik ki, erməni rəsmisi öz imzası ilə Ermənistanda (lap olsun Qafan rayonunun Acıbac kəndi) daha bir azərbaycanlı evinin əvəzi ödənilmədən mənimsədildiyini təsdiq edir. Belə faktlar, belə sənədlər yüzlərlə, minlərlədir, biz kitaba birini daxil etdik.

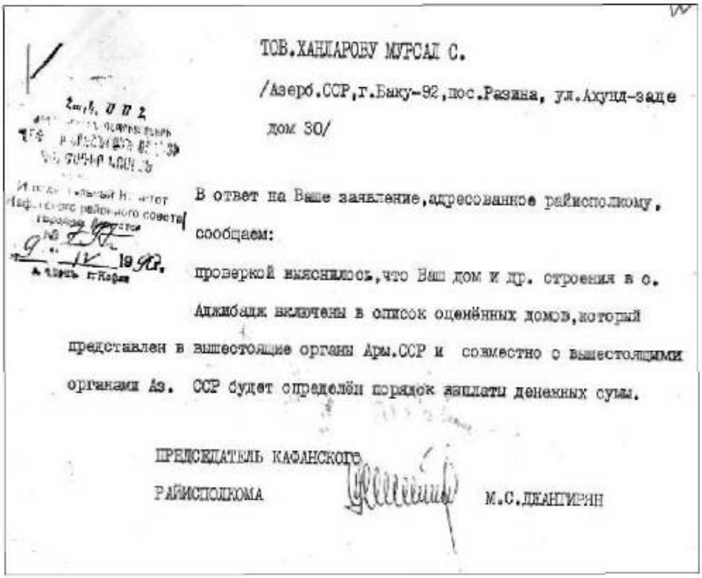

ТОВ.ХАНЛАРОВУ МУРСАЛ С.

/Азерб.ССР,г.Баку-92,пос.Разина, ул.Ахунд-заде дом 30/

Исполнительный комитет Кафанского районного совета народных депутатов
№ [illegible]
9 IV 1992.

В ответ на Ваше заявление,адресованное райисполкому, сообщаем:

проверкой выяснилось,что Ваш дом и др. строения в с. Аджибадж включены в список оценённых домов,который представлен в вышестоящие органы Арм.ССР и совместно с вышестоящими органами Аз. ССР будет определён порядок выплаты денежных сумм.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КАФАНСКОГО РАЙИСПОЛКОМА М.С.ДЖАНГИРЯН

Zəngibasar (Masis) rayon sakini Məmmədova Sümbül Abbas qızının evinin yandırılması ilə bağlı qaldırılan cinayət işi nəticəsindən asılı olmayaraq, törədilən cinayətin erməni rəsmisi tərəfindən etirafıdır.

ՍՍՀՄ
ԴԱՏԱԽԱԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՀՍՍՀ
ՄԱՍԻՍԻ ՇՐՋԱՆԻ
ԴԱՏԱԽԱԶՈՒԹՅՈՒՆ

378334 Մասիս ավան
Հեռ. Тел. 4-20-40, 4-12-10, 4-37-31,

01.03.89г. № 1/р

Ձեր № ____

ПРОКУРАТУРА СОЮЗА ССР
ПРОКУРАТУРА
МАСИССКОГО РАЙОНА
АРМ. ССР

378334 пос. Масис

Гр.Мамедову Тажуш Осиф оглы
/г.Баку, ул.Мирза-Давуда
дом 14, кв 3/

В ответ на Ваше письмо

Сообщаем, что материалы поджога дома Мамедова Сумбула Аббас кызы возбуждено уголовное дело и направлено в следственное отделение Масисского р-на МВД Арм.ССР для производства расследования.

Пом.прокурора района М.Мкртчян

Uzun yazışmalardan sonra SSRİ Ali Məhkəməsi işə qarışmaq məcburiyyətində qalır və SSRİ Ali Məhkəməsinin üzvü A.M.Brizitskinin məktubunda da erməni cinayəti təsdiqlənir.

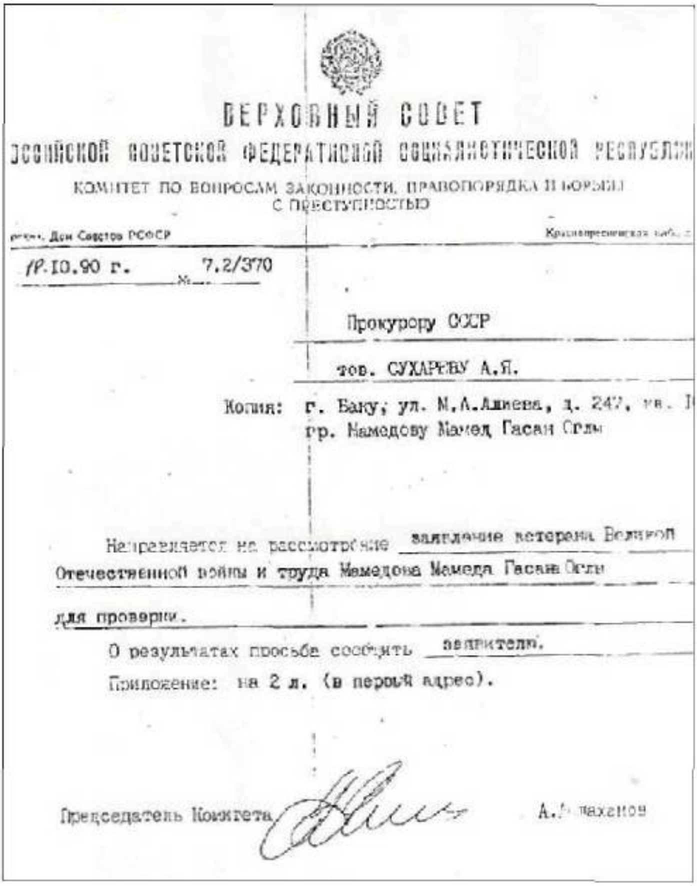

ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТ

ОССИЙСКОЙ СОВЕТСКОЙ ФЕДЕРАТИВНОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

КОМИТЕТ ПО ВОПРОСАМ ЗАКОННОСТИ, ПРАВОПОРЯДКА И БОРЬБЫ С ПРЕСТУПНОСТЬЮ

Дом Советов РСФСР — Краснопресненская наб.

18.10.90 г. № 7.2/370

Прокурору СССР

тов. СУХАРЕВУ А.Я.

Копия: г. Баку, ул. М.А.Алиева, д. 247, кв. 1
гр. Намедову Мамед Гасан Оглы

Направляется на рассмотрение заявление ветерана Великой Отечественной войны и труда Мамедова Мамеда Гасана Оглы для проверки.

О результатах просьба сообщить заявителю.

Приложение: на 2 л. (в первый адрес).

Председатель Комитета А.[illegible]шаханов

ВЕРХОВНЫЙ СУД СССР

121260, г. Москва, ул. Воровского, 15

[illegible].02.90 № 02-1630-89

На № ____________

370014, г. Баку, ул. Алиева,
д. 247, кв. 10

гр. Мамедову М.Г.

Сообщаю, что поступившая из Секретариата Верховного Совета СССР Ваша телеграмма рассмотрена.

Из имеющихся в Верховном Суде СССР материалов усматривается, что уголовное дело, по которому Вы признаны потерпевшим, Кафанским районным народным судом возвращено на дополнительное расследование, в связи с чем Вам следует обратиться в органы прокуратуры.

Член Верховного Суда СССР А.М.Бризицкий

Azərbaycanlı əhaliyə qarşı törədilən soyqırımının əsas aktlarından biri də ondan ibarət idi ki, azərbaycanlılar işlərindən kütləvi şəkildə azad edilir, iş yerlərindən qovulurdular. Hətta bəzən iş yerləri bağlanır, məktəblər ləğv edilir, azərbaycanlılar beləcə köçüb getməyə məcbur edilirdilər. Utanıb-qızarmadan əmək kitabçalarında uyğun qeydlər də aparılırdı. Aşağıdakı əmək kitabçalarında olduğu kimi: "Məktəbin ləğv edilməsi ilə əlaqədar işdən azad edilsin"; "Azərbaycan SSR-ə evakuasiya (müharibə zamanı əhalinin təhlükəli zonalardan köçürülməsi) edilməsi ilə bağlı tutduğu vəzifədən azad edilsin".

Трудовая книжка

ПТ-1 № 0506950

Фамилия Исмаилова

Имя Айсаба

Отчество Ханмар кызы

Дата рождения 25.01.1963 г.
(число, месяц, год)

Образование среднее
(н/среднее, среднее, н/высшее, высшее)

Профессия, специальность

Дата заполнения 08 " сентября 1980

Подпись владельца книжки

Подпись лица, ответственного за выдачу трудовых книжек

(разборчиво)

1

СВЕДЕНИЯ О РАБОТЕ

№ записи	Дата: число	месяц	год	Сведения о приеме на работу, о переводах на другую работу и об увольнении (с указанием причин и со ссылкой на статью, пункт закона)	На основании чего внесена запись (документ, его дата и номер)
1	2			3	4
8	27	07	1986	Назначить учителей начальных классов в Софулинскую сред. школу.	Пр. № 185 17.07.86 г.
9	09	09	1986	Назначить учителей начальных классов в Дастакертскую сред. школу Сисианского района.	Пр. № 30 9/IX-86 г.
10	01	09	1988	Освобождена от работы в связи с переводом в [illegible] школы. Зав. роно [signature] Минасян Л. А.	Пр. № 32 13.09.88

СВЕДЕНИЯ О РАБОТЕ

№ записи	Дата: число	месяц	год	Сведения о приеме на работу, о переводах на другую работу и об увольнении (с указанием причин и со ссылкой на статью, пункт закона)	На основании чего внесена запись (документ, его дата и номер)
1	2			3	4
				Арм. ССР. Гугаркский р-н совхоз Арчут	
1	13	01	1972	Принят на работу рабочего.	пр. № 6 от 13-01-72
2	04	02	1972	[illegible]	
3	20	12	1988	[illegible] [illegible] в Арм. ССР [illegible] Директор [signature] [signature]	пр. № [illegible]

425

Göyçə mahalının Basakeçər (Vardenis) rayonunun Nərimanlı kəndinin sakini Qəmbər Əli oğlu Bayramovun evi və əmlakı ilə bağlı iddiaya erməni rəsmisi rayon prokuroru Arutyunyan ermənisayağı cavab verir: "Evin və əmlakın səni gözləyir, istədiyin vaxt gəlib sahib dura bilərsən". Xatırladırıq ki, belə "çağırışlara şirnikib, ayrı-ayrı rayonlardan geri qayıdanlar tapılıb, lakin onların hamısının aqibəti eyni olub - onların hamısını ermənilər vəhşicəsinə qətlə yetiriblər.

ПРОКУРАТУРА СССР

ПРОКУРАТУРА

ВАРДЕНИССКОГО Р-НА АРМ. ССР

тел. 2-25-42 2-23-22

№ 543 21. 04 1989

Прокурору Отдела Общего Надзора Прокуратуры Арм.ССР

тов. К.Амбарцумяну.

Копия: Гр. Байрамову Гамбару Али оглы/ прож. Азерб.ССР, г.Баку,

пос.Кирова, ул. Хамедарова дом №28/

На Ваш №7Р-1321 от 27 марта 1989г.

В своем заявлении адресованное Прокурору Азерб.ССР, бывший житель села Нариманлы Варденисского р-на Байрамов указывает, что его дом и имущество остался в селе просит помочь вернуть ему стоимость данного имущества.

Проверкой установлено, что бывший житель села Нариманлу гр. Байрамов в данном селе имеет собственный дом. Дом находится в технически исправном состоянии, окна, двери целые. В доме имеется домашнее имущество; сервант, шкаф, кровати, печки, столы, стулья и др.

Гр. Байрамов может приехать владеть, распоряжаться своим личным имуществом по своему усмотрению.

Прокурор Варденисского р-на /Арутюнян/

Bu sənədlər Qərbi Azərbaycan - indiki Ermənistan ərazisindən qovulan azərbaycanlıların bütün var və əmlakların əllərindən alınaraq qovulduqlarını, bir çox bölgələrdə isə hərbiçilər tərəfindən hərbi texnikanın köməyi ilə ölümün cəngindən alınaraq xilas edildiklərini təsdiqləyən saysız-hesabsız sənədlərdəndir.

Азәрбајҹан ССР
Газах
рајону халг депутатлары
Советинин
Иҹраијјә Комитәси
Азербайджанская ССР
Исполнительный Комитет
Казахского
районного Совета
народных депутатов
28 - 07 1989 г.
№ 318
... Газах

СПРАВКА

Дана настоящая справка о том, что жители села Курсалы Спитакского района Армянской ССР после землятрясения с 14 по 18 декабря 1988 года приехали в Казахский районный штаб, созданный в связи с переселенцами. Они приехали в район без домашнего имущества.

Справка выдана для представления по месту требования.

И.О. ПРЕДСЕДАТЕЛЯ
КАЗАХСКОГО РАЙОННОГО
СНД
С.И.СУЛЕЙМАНОВ

Министерство обороны
Войсковая часть
— 17989 —
28 - 07 1989 г.
№ 127
374840, г. КАЗАХ

СПРАВКА

Дана настоящая в том, что войсковая часть 17989 в середине декабря 1988 года вывозила жителей села Курсалы Спитакского района АрССР без домашнего имущества.

Выдана для предъявления по месту требования.

КОМАНДИР ВОЙСКОВОЙ ЧАСТИ 17989
ИВАНОВ

Mustafayev Qasım Oruc oğluna mənsub olan bu maşının ermənilər tərəfindən gülləbaran edilməsini, şüşəsinin sındırılıb, bir çox yerlərinin əzilməsini SSRİ Prokurorluğun istintaq qrupunun müstəntiqi Y.A.Capov da təsdiq edir.

ՍՍՀՄ
ԴԱՏԱԽԱԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ
ԴԱՏԱԽԱԶՈՒԹՅՈՒՆ

ПРОКУРАТУРА
СССР

ПРОКУРАТУРА
АРМЯНСКОЙ ССР

23.05.89, 532013/88

375010, Ереван, Шаумяна 5

СПРАВКА

Настоящим выдана гр-ну Мустафаеву Касиму Оруч оглы, о том, что его автомашине Жигули 2101 госномерзнак "Ф 6143 АД" была подвергнута обстрелу в с.Гергер и г.Кировакане Армянской ССР, в результате чего преступных действий лиц армянской национальности автомашине Мустафаева К.О.о. были причинены механические повреждения./ кузова, дверей, разбиты стекла/.

Основание: дефектная ведомость от 21.04.89/.

Следователь следственной группы
Прокуратуры Союза ССР Ю.А.Джапов

Göyçə mahalının Çəmbərək rayonunun Cil kənd sakini Allahyarov İbad Murad oğlunun ərizəsində Qərbi Azərbaycanda yaşayan soydaşlarımızın başına gətirilən 1988-ci il soyqırımının bəzi təfərrüatları açıqlanmışdır. Ermənilərin əlindən qaçıb qışın soyuğunda dağlarda Gədəbəy rayonunun Şoraban kəndinə sığınmaq istəyən azərbaycanlılardan təkcə bir gündə 9 qadın donub ölmüşdür.

İ.Allahyarovun ev-mülk-əmlak iddiasına isə rayon DİŞ rəisi ənənəvi cavab verir: "Tələb etdiyin əmlakın bir qismini aparıbsan, digər qismi də durub səni gözləyir, gəlib apara bilərsən". Həm də həmin əmlakı, evi mənimsəyən erməniləri şahid çəkir.

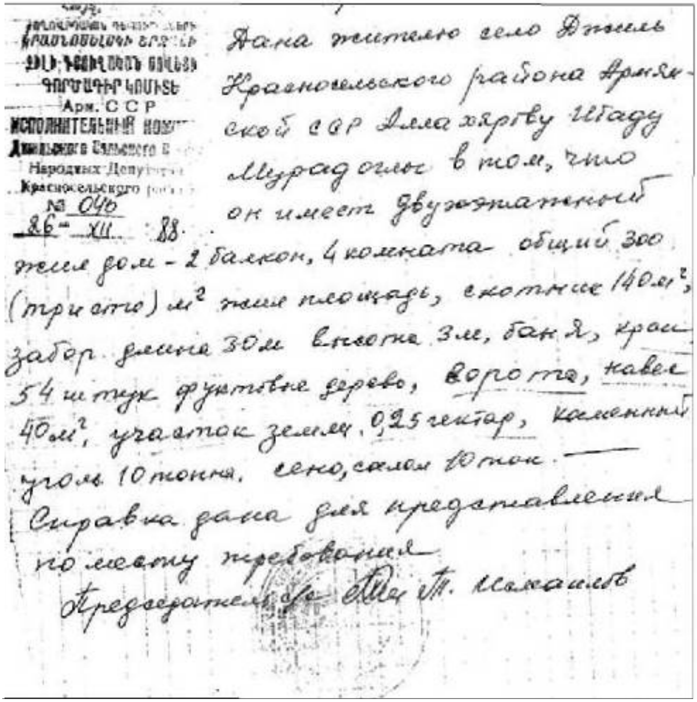
Арм. С С Р
ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ КОМ[ИТЕТ]
Джильского Сельского С[овета]
Народных Депутатов
Красносельского района
№ 046
26 – XII – 88.

Дана жителю село Джиль Красносельского района Армянской ССР Аллахярову Ибаду Мурадоглы в том, что он имеет двухэтажный жилой дом – 2 балкон, 4 комната общий 300 (три сто) м² жилой площади, скотник 140 м², забор длина 30 м высота 3 м, баня, кран, 54 штук фруктовые дерево, ворота, навес 40 м², участок земли 0,25 гектар, каменный уголь 10 тонна, сено, солома 10 тон.
Справка дана для предоставления по месту требования
Председатель с/с [подпись] М. Исакаев

Я, Аллахяров Ибад Мурад оглы родился в 1941 году в Красносельском районе в селе Чия Армянской ССР.

После службы в Советской Армии в родной деревне 29 лет беспрерывно работал здесь. В связи с событиями Нагорного Карабаха и вокруг его, Армянские экстремисты и их организаторы вооруженные автоматами вошли в деревню, оскорбляя нас всякими словами, требуя, чтобы мы освободили армянскую территорию в течении 3-х дней о чём они нам говорили неоднократно. Ни, мы, ни наша деревня, ни соседние, никто не хотел оставлять и уезжать, мы все думали, что Советское государство приостановит этих дашнаков. Никто не мог предположить даже, что армянские экстремис так закрутят наше государство, что народ окажется в таком тяжелом положении.

Однако, наши надежды оказались напрасными, положение ещё более осложнилось. Нам даже не дали нормально уйти, не дали возможность уй по дороге. Мы были вынуждены покинуть наши родные места и идти с т пробираясь через снежные завьюженные горы в Азерб. ССР, в Кедабекский р/н, село Шорабан. В этот самый день, когда мы шли через снежные горы, погибло 9 женщин.

В настоящий момент наша семья состоит из 7 детей и 2 взрослые. Наши члены семьи не хотят больше вспоминать прошедшие дни, видеть армянских бородачей.

Наши члены семьи просят помощи у Советского государства и Коммунистической партии за содеянные преступления армянскими экстремистами. Строго их наказать и вернуть нам деньги за стоимость всего нашего имущества, как потерянного, так и оставленного там:

Жил дом	- 300м2	- 60000 руб.
Скотник	- 140м2	-11760 руб.
Навес		- 5000 руб.
Баня		- 1350 руб.
Ворота металлическая		500 руб.
Уголь	- 10т	100 руб.
Водяной кран		1500 руб.
Сено, салом	- 10т	1500 руб.

Фруктовое дерево 54 шт. -3000 руб.
Участок земли 025 ГА со стоимостью 980 руб.

ОГРАБИЛИ:

1.Телевизор	- 1	- 755 р.
2.Радио	- 1	- 127 р.
3.Ковер	- 3	-3000 р.
4.Диван-кровать	3	- 720 р.
5.Диван	- 2	- 500 р.
6.Стол	- 3	- 211 р.
7.Стул	-10	- 100 р.
8.Газов.печь	- 1	- 105 р.
9.Холдильник	- 1	- 320 р.
10.Стир.машина	- 1	- 150 р.
11.Матрац,одеяло	10	-3000 р.
12.Картофель	8т	-8000 р.
13.Дерев.мат-ал	6м3	- 342 р.
14.Доска обрезная	8м3	- 856 р.
15.Шифер	-100шт	- 220р.
16.Табак	- 2т	-5000 р.
17.Сервант	- 1шт.	- 300 р.
18.Стенка-мебель	-1 ком.	-2000 р.
19.Труба - 4дюм	- 4 шт	172 р.
20Печь угольный	-4шт	90 р.
21.Арматур	1 тон	400 р.
22.Труба	2 дуйм	200 р.
23.Стекло	4 ящ.	200 р.
24.Цемент	2кг.	120 р.
25.Гардероб	1шт	260 р.
26.Известь	1 маш.	100 р.
27.Дикт-картон	40 шт	240 р.
28.Птицы-курятник	100 шт.	1500р.
29.Пчелы	16 ящик	2000р.
30.Забор- 30х3=90м		1000р.
31.Забор- 90м		1000р.

ВСЕГО: 85110+26938+7020=119068

Р А С Ч Е Т

стоимости индивидуального жилого дома с хозяйственными постройками принадлежащей тов. Аллахярову Ибад Мурад оглы житель-села Джиль Красносельского района Армянской ССР.

Расчет стоимости проведен по прообье Аллахярова И.М. на основании данных, изложенных в справке № 045 от 26.XII-1988 г. выданной председателем Джильского сельсовета Красносельского района Армянской ССР тов. Исмаиловым Т.

Расчет стоимости жилья с хозпостройками выполнен по розничным ценам стройматериалов.

I. Жилой дом - 2-х этажный , 4-х комнатный жилой площади - 300м2 300 х 200 = 60000 руб. (с учетом наружной лестниц и балкона).

2. Скотник площадью I40м2, объемом 420м3 стоимостью 420 х28= = II760

3. Навес для кормов площадью 40м2, объемом 200м3 стоимость 200 х 25 = 5000 руб.

4. Баня с объемом 30м3
Стоимостью 30 х 45 = I350 руб.

5. Ворота металлические с калиткой со стоимостью I2,5 х 38 = 500 руб

6. Участок земли 0,25 га со стоимостью 980 руб.

7. Участковый водопровод I50 пм со стоимостью I50 х I0= I500 руб.

8. Каменный уголь I0 тн
со стоимостью I00 руб.

- 2 -

9. Сено, солома для скота 10 тн со стоимостью 1500 руб.

ВСЕГО стоимость составляет 82.690 рублей (восемьдесят две тысячи шестьсот девяносто рублей), без стоимости деревьев.

Зам. главного инженера
ГПИ " Азгоспроект" Ибрагимов А.М.

[illegible]

МВД Арм. ССР
Отдел внутренних дел исполкома
Красносельского райсовета
народных депутатов

«6» 10 1989 г. № 05/2998
На № ——— от «——» ——— 19——г.

пгт. Красносельск, ул. Ленина, 122
тел. 2—22—88, 2—20—10

Гр-ну АЛЛАХЯРОВУ ИБАДУ
г.Баку,ул.Профсоюзная,89,кв.94

На Ваш № 427/Е-634
15.09.89г. Копия: ПРОКУРОРУ КРАСНОСЕЛЬСКОГО РАЙОНА

тов. МОВСЕСЯНУ Р.М.

На Ваше заявление, адресованное Генеральному прокурору СССР, сообщаем, что факты,отмеченные в заявлении, не соответствуют истине. По объяснениям Мкртчяна В.,Брутяна Е.,Оганесян Н. установлено, что во время переселения в 1988 г. свои домашние вещи вы вывезли на территорию Аз.ССР, а оставшиеся уголь,картофель, сено вы можете вывезти в угодное Вам время.

НАЧАЛЬНИК КРАСНОСЕЛЬСКОГО РОВД БАГРАТЯН Л.

исп. Кочарян К.Р.

Zəngəzur mahalının Qafan rayonunun Pəyhan kənd sakini Pənahov İsa Humay oğlu. Erməni talançılarına qarşı daha bir iddia və daha bir ənənəvi, ermənisayağı cavab: "Evin sağ-salamat durur, gəlib yaşaya bilərsən..."

ՍՍՀՄ ԴԱՏԱԽԱԶՈՒԹՅՈՒՆ
Հայկական ՍՍՀ
Ղափանի միջշրջանային
ԴԱՏԱԽԱԶՈՒԹՅՈՒՆ
377810 Երկաթուղային 4

№ 1р-39

ПРОКУРАТУРА СССР
Армянская ССР
Кафанская межрайонная
ПРОКУРАТУРА
377810 Железнодорожная 4
«22» [illegible] 19[illegible] г.
Тел. 4—34—13

НАЧАЛЬНИКУ КАФАНСКОГО ГРОВД,
подполковнику милиции
тов. ПЕТРОСЯНУ О.Е.

Копия: Гр. Панахову Иса Гумай-оглы
/Азерб. ССР, г. Алибайрамлы, ул. Аджами, дом 64 /

Направляется поступившее в райпрокуратуру письмо гр. Панахова И.Г.
Просьба проверить изложенные в письме факты и принять соответствующее решение, сообщив об этом заявителю.
Приложение: на 2-х листах.

ПРОКУРОР КАФАНСКОГО РАЙОНА
АРМЯНСКОЙ ССР [signature] ГРИГОРЯН Р.А.

Азерб. ССР. г. Али-Байрамлы
ул. Аджалы дом 64
тов. Панахову Иса Гусейн-оглы

Сообщаем, что заявление адресованное прокурору СССР, рассмотрено в Кафанском ГРОВД. По собранным материалам возбуждение уголовного дела отказано за отсутствием события преступления.
Ваш дом в селе Палсак Кафанского района находится в целости и сохранности.

Начальник Кафанского ГРОВД
подполковник милиции
Погосян О. Г.

24/20

Bu sənədlərin əhəmiyyəti ondadır ki, SSRİ Prokurorlu-ğunun məsul şəxslərinin və Ermənistan SSR Ali Məhkəməsinin Kollegiyasının imzası ilə Ermənistanda azərbaycanhların 1988-ci il soyqınmı zamanı soydaşlarımızm nəinki əmlakının, evinin soyulub-talandığı, hətta özlərinin vəhşicəsinə döyülüb qətlə yetirildiyi təsdiq edilir.

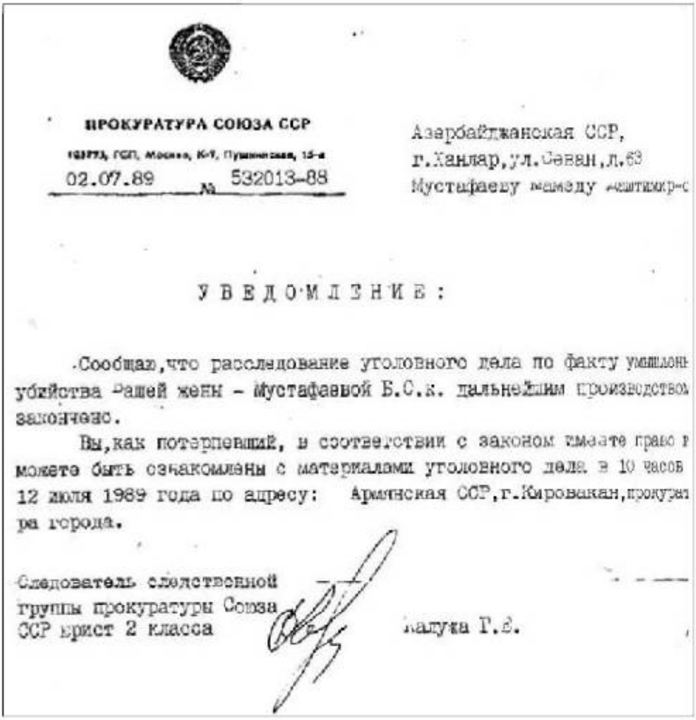

ПРОКУРАТУРА СОЮЗА ССР

103793, ГСП, Москва, К-9, Пушкинская, 15-а

02.07.89 № 532013-88

Азербайджанская ССР,
г.Ханлар,ул.Севан,д.63
Мустафаеву Мамеду Мештимир-о

У В Е Д О М Л Е Н И Е :

Сообщаю,что расследование уголовного дела по факту умышлен убийства Вашей жены - Мустафаевой Б.С.к. дальнейшим производством закончено.

Вы,как потерпевший, в соответствии с законом имеете право и можете быть ознакомлены с материалами уголовного дела в 10 часов 12 июля 1989 года по адресу: Армянская ССР,г.Кировакан,прокуратура города.

Следователь следственной группы прокуратуры Союза ССР юрист 2 класса — Калуга Г.Е.

ПРОКУРАТУРА СОЮЗА ССР

103793, ГСП, Москва, К-9, Пушкинская, 15-а

16.10.89 г. № 18р

370087, гор.Баку,
пос.Воровского, ул.Кероглы,
пр.3, дом I
гр-ну Мустафаеву М.Д.

Сообщаю, что Ваше заявление по делу по обвинению Каладяна, Айвазяна С. и др. направлено на рассмотрение в Верховный Суд Армянской ССР, в производстве которого находится уголовное дело.

О результатах рассмотрения заявления Вы можете узнать в Верховном Суде Армянской ССР.

Старший прокурор
следственной части [signature] Г.К.[illegible]

ПРОКУРАТУРА СОЮЗА ССР

103793, ГСП, Москва, К-9, Пушкинская, 15-а

05.10.89 № 18/16л108-89

Верховный суд Армянской ССР

Копия: Аз.ССР г.Баку пос.Воровск, ул.Кероглы пр.3 дом I
гр-ну Мустафаеву М.Д.

В порядке ст.215 УПК Арм.ССР направляю жалобу гр-на Мустафаева М.Д. по уголовному делу по обвинению Каладяна А.В., Каладяна В.А., Хачатряна С.П. и других в убийстве гр-ки Мустафаевой Б.М переданному для рассмотрения в Верховный суд Армянской ССР после проведенного следственной группой Прокуратуры СССР расследования.

Приложение: на 2 л.

Прокурор отдела по надзору
за следствием в следственной
части
старший советник юстиции [signature] Р.И.[illegible]

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ВЕРХОВНЫЙ СУД АРМЯНСКОЙ ССР

[illegible] 375010, г. Ереван, ул. Шаумяна № 6 [illegible] Тел. 56-32-11, 58-3-15

№ 63/29 .. 12 апреля 1990,

Гр. Мамилову Гиясу Исрафил оглы
г. Баку, пос. Воровск, ул. Кероглы, пр. 3,
дом I

Ваша жалоба от 21.02.90 г., адресованная Прокуратуре СССР, поступила в Верховный Суд Армянской ССР.

Проверкой установлено следующее.

Предварительное расследование по уголовному делу по факту убийства вашей сестры Бести Мустафаевой провела следственная группа Прокуратуры СССР и еще в то время, когда дело находилось в производстве следственной группы, не было добыто доказательств, что у Б. Мустафаевой до её убийства было 17000 рублей денег.

В связи с этим следователем следственной группы Кулумбек Г. постановлением от 2 июля 1989 г. часть дела с требовании 17000 руб якобы находящихся у Б. Мустафаевой, прекращено и принято, что у потерпевшей было 1250 руб. и 4 золотых кольца (том. 8 л.д. 143)

Обвинительным заключением следственной группы Прокуратуры СССР окончательно принято, что во время происшествия у Б. Мустафаевой ограблено 1250 руб. и 4 кольца.

Дело именно с указанными деньгами поступило из Прокуратуры в Верховный Суд Армянской ССР. Дело рассмотрено и преступники наказаны.

Во время судебного разбирательства тоже не добыто данных о том, что у Б. Мустафаевой было 17000 рублей.

Изъятые у осужденных 1250 рублей нами 1 и 6 марта 1990 г. переведены Мамеду Мустафаеву по адресу Ханлар, ул. Севана, дом 53

Мамед Мустафаев 4 апреля сего года телеграфировал нам, что 1250 рублей получил.

Что касается 4-х колец, то мы посчитали нецелесообразным послать их по почте и они хранятся в Верховном Суде Армянской ССР.

М. Мустафаеву телеграммой сообщили, что в удобное для него время он может у нас получить и 4 кольца.

Судебная коллегия по уголовным
делам Верховного Суда Армянской ССР

Zəngəzur mahahnın Qafan şəhər sakini İsmayılova Məhruzə Xudu qızı Ermənistanda azərbaycanhların 1988-ci il soyqırımının qurbanlarından biridir. O dəhşətli günlərdə soydaşlarımız bir tərəfdən döyülür, yaralanır, digər tərəfdən isə ermənilər onları xəstəxanalara qəbul etməkdən imtina edirdilər. Ölüm ayağında olan yarahlar, xəstələr Azərbaycanın sərhəd rayonlarmdakı xəstəxanalara gətirilməli olurdular. Hətta bəzilərinə heç sərhəddəki erməni postundan - polis sərhəd məntəqəsindən keçmək nəsib olmur, xəstə eləyoldaca və ya qayıdıb evində ölməli olurdu. 1988-ci ildə belə ölənlərimiz də az olmadı.

АЗӘРБАЈЧАН ССР
Сәһијјә Назирлији

ЗӘНКИЛАН

МӘРКӘЗИ РАЈОН ХӘСТӘХАНАСЫ

Октјабр күчәси №   тел: 5-15-62

Министерство
Здравоохранения
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР

ЗАНГЕЛАНСКАЯ

ЦЕНТРАЛЬНАЯ РАЙОННАЯ БОЛЬНИЦА

Улица Октября №   тел: 5-15-62

№ 31 | 6   « 28 » мая 1988 г.

С П Р А В К А

Выдана ИСМАИЛОВОЙ Махрузе Худу кызы, 1947г.р., проживающей в г.Кафан Арм.ССР в том, что она действительно находилась на стационарном лечении в Зангеланской ЦРБ с 02 апреля 1988 года по 28 апреля 1988 г.по поводу опухоли головного мозга в тяжелом состоянии.Нуждалась в постороннем уходе (уходе родственников).

Справка выдана для представления по месту требования.

Лечврач: [signature] /АскаровН./

Главврач ЦРБ: [signature] /С.Велиев/

SSRI rəhbərliyi - Moskva ermənini həmişə müdaüə edib. Sisian rayon prokuroru M.N.Matevosyanın imzaladığı bu sənəddən də aydm olur ki, SSRİ DİN-nin istintaq qrupunun qaldırdığı cinayət işi də formal xarakter daşımış və çox "mən-tiqi" bir səbədən dayandırılmışdır: "Cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmah şəxsləri müəyyən etmək mümkün olmadığmdan istintaq işi dayandmlmışdır". Vəssallam.

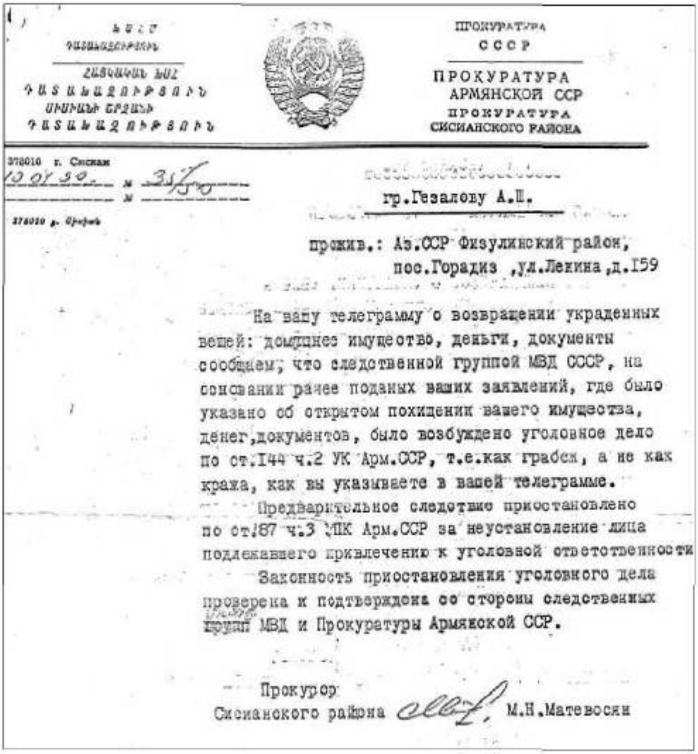

ԽՍՀՄ
ԴԱՏԱԽԱԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ
ԴԱՏԱԽԱԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՍԻՍԻԱՆԻ ՇՐՋԱՆԻ
ԴԱՏԱԽԱԶՈՒԹՅՈՒՆ

ПРОКУРАТУРА
СССР

ПРОКУРАТУРА
АРМЯНСКОЙ ССР
ПРОКУРАТУРА
СИСИАНСКОГО РАЙОНА

378010 г. Сисиан
10.07.90 № 317/50
№

378020 ք. Սիսիան

гр.Гезалову А.Ш.

прожив.: Аз.ССР Физулинский район,
пос.Горадиз ,ул.Ленина,д.159

На вашу телеграмму о возвращении украденных вещей: домашнее имущество, деньги, документы сообщаем, что следственной группой МВД СССР, на основании ранее поданых ваших заявлений, где было указано об открытом похищении вашего имущества, денег,документов, было возбуждено уголовное дело по ст.144 ч.2 УК Арм.ССР, т.е.как грабеж, а не как кража, как вы указываете в вашей телеграмме.

Предварительное следствие приостановлено по ст.187 ч.3 УПК Арм.ССР за неустановление лица подлежавшего привлечению к уголовной ответственности

Законность приостановления уголовного дела проверена и подтверждена со стороны следственых групп МВД и Прокуратуры Армянской ССР.

Прокурор
Сисианского района М.Н.Матевосян

Quqark rayonunun Şaumyan kənd sakini Məhərrəmov Oruc Əli oğluna oğlu Abdulla Əliyevin qətliilə bağh Quqark rayon pro-kuroru Q.M.Markaryan çox soyuqqanlı bir cavab verir: "Oğlunun qatillərini müəyyən edə bilmədiyimiz (və ya müyyən etmək istəmədiyimiz - Ə,Ə.) üçün müvaüq cinayət işinə xitam verildi".

Mərhumun 27 noyabr 1988-ci il tarixdə Quqark rayounu-nun Şaumyan kəndində qətlə yetirildiyi "Ölüm haqqında şə-hadətnamə"də də aydm qeyd olunmuşdur.

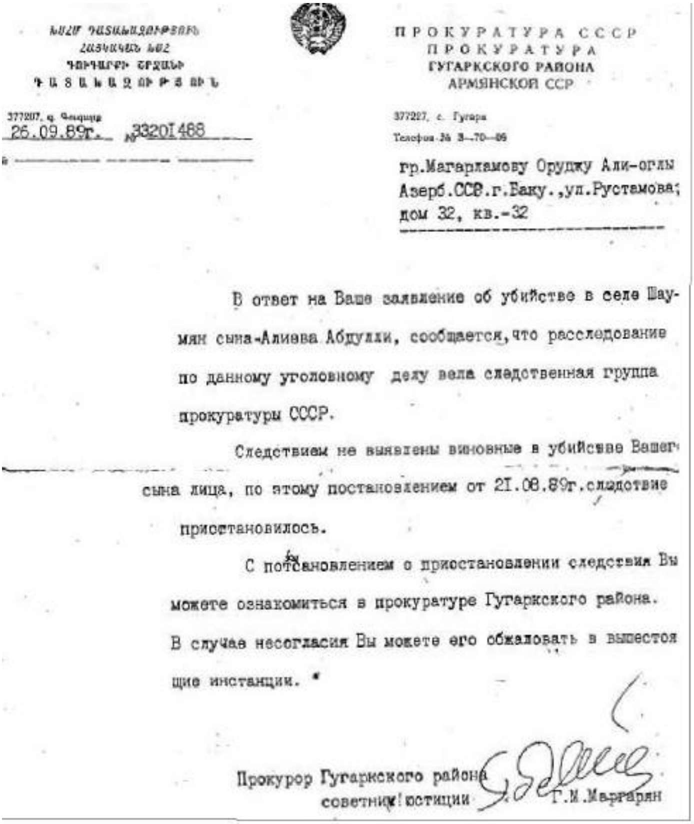

ПРОКУРАТУРА СССР
ПРОКУРАТУРА
ГУГАРКСКОГО РАЙОНА
АРМЯНСКОЙ ССР

377227, с. Гугарк
Телефон № 3-70-06

26.09.89г. № 3320I488

гр.Магарламову Оруджу Али-оглы
Азерб.ССР.г.Баку.,ул.Рустамова;
дом 32, кв.-32

В ответ на Ваше заявление об убийстве в селе Шаумян сына-Алиева Абдуллы, сообщается,что расследование по данному уголовному делу вела следственная группа прокуратуры СССР.

Следствием не выявлены виновные в убийстве Вашего сына лица, по этому постановлением от 21.08.89г.следствие приостановилось.

С постановлением о приостановлении следствия Вы можете ознакомиться в прокуратуре Гугаркского района. В случае несогласия Вы можете его обжаловать в вышестоящие инстанции.

Прокурор Гугаркского района
советник юстиции Г.М.Маргарян

СВИДЕТЕЛЬСТВО О СМЕРТИ

Гражданин(ка) Алиев Абдул. Оруди оглы
умер(ла) Тысяча девятьсот восемьдесят восьмого года
двадцать седьмого ноября 27/XI-88г.
в возрасте 59 лет, о чем в книге регистрации актов о смер
989 года февраля месяца 15 числа произведена запись за
Причина смерти убитый
Место смерти: город, селение Шаумян, район Гугарк
республика Арм. ССР
Место регистрации Шаумяновского горсовета Гугаркского р-на
Арм. ССР
Дата выдачи 15 февраля 1989 г.

М. П. Заведующий отделом записи актов гражданского состояния

1-СЛ № 469882

Верно:

Переведён с армянского языка на русский одатели Маммедовым
Аллахверди Гусеин оглы паспорт IУ-СЛ № 639460 ОВД Арм.
р-на Арм. ССР 9.УШ.1978г.

подпись

Qərbi azərbaycanhlarm 1988-ci il soyqırımı zamanı soydaşlarımızm əvəzi ödənilmədən əllərindən ahnan minlərlə evlərdən biri haqqmda arayış.

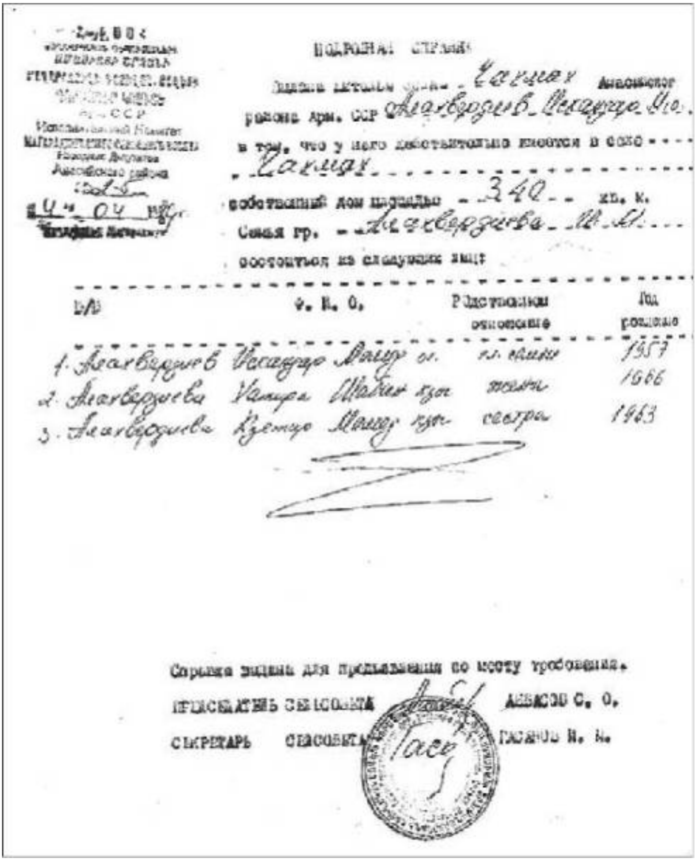

Исполнительный Комитет
Народных Депутатов
Амасийского района
"4" 04

ПОДВОРНАЯ СПРАВКА

Выдана жителю села Чахмах Амасийского района Арм. ССР Аллахвердиев Искендер М. о.
в том, что у него действительно имеется в селе Чахмах
собственный дом площадью 340 кв. м.
Семья гр. Аллахвердиева М. А.
состоящая из следующих лиц:

П/П	Ф. И. О.	Родственное отношение	Год рождения
1.	Аллахвердиев Искендер Машаллах ог.	гл. семьи	1957
2.	Аллахвердиева Чамура Шабан кызы	жена	1966
3.	Аллахвердиева Кзенуре Машаллах кызы	сестра	1963

Справка выдана для предъявления по месту требования.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ СЕЛЬСОВЕТА АББАСОВ С. О.

СЕКРЕТАРЬ СЕЛЬСОВЕТА ГАСАНОВ Н. Н.

Qərbi azərbaycanhların 1988-ci il soyqınmı zamanı Qərbi Azərbaycanın - Ermənistan SSR-in demək olar ki, bütün bölgələrində azərbaycanh əhaliyə qarşı həyata keçirilmiş qırğın və talanların Qafan rayonunda baş vermiş tipik bir nümunəsinin istintaq sənədlərini, daha doğrusu, İttihamnaməsini tam şəkildə oxuculara təqdim edirik. Qoy oxusunlar və erməni vəhşiliyi haqqmda hər kəs nəticə çıxarsm.

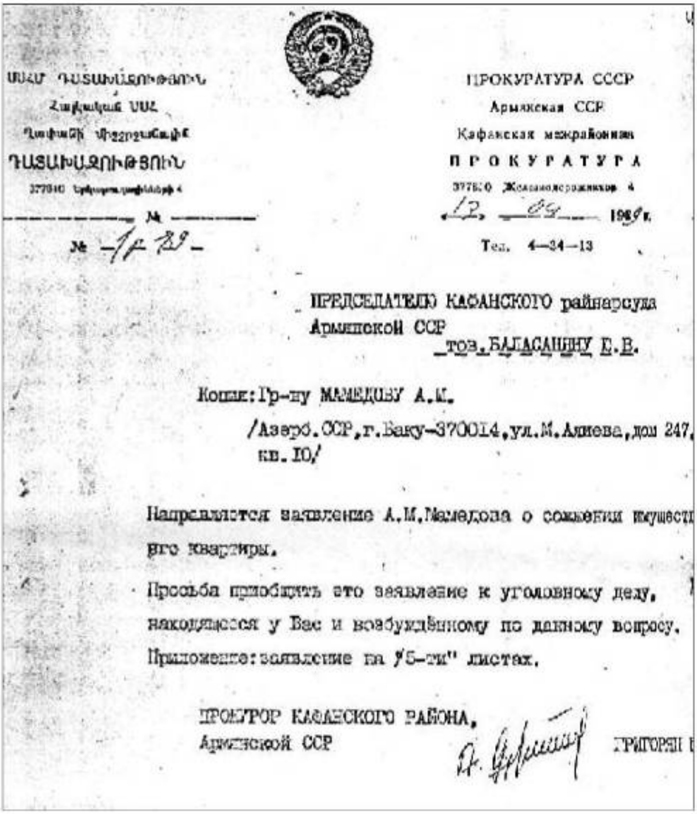

ՍՍՀՄ ԴԱՏԱԽԱԶՈՒԹՅՈՒՆ
Հայկական ՍՍՀ
Ղափանի միջշրջանային
ԴԱՏԱԽԱԶՈՒԹՅՈՒՆ
377040 [illegible] 4

№ 1р 29

ПРОКУРАТУРА СССР
Армянская ССР
Кафанская межрайонная
ПРОКУРАТУРА
377Е0 Железнодорожников 4
12. 09. 1989 г.
Тел. 4—34—13

ПРЕДСЕДАТЕЛЮ КАФАНСКОГО райнарсуда
Армянской ССР
тов. БАЛАСАНЯНУ Е.В.

Копия: Гр-ну МАМЕДОВУ А.М.
/Азерб. ССР, г. Баку-370014, ул. М. Алиева, дом 247,
кв. 10/

Направляется заявление А.М. Мамедова о сожжении имущест[ва]
его квартиры.

Просьба приобщить это заявление к уголовному делу,
находящемуся у Вас и возбуждённому по данному вопросу.

Приложение: заявление на "15-ти" листах.

ПРОКУРОР КАФАНСКОГО РАЙОНА,
Армянской ССР ГРИГОРЯН [illegible]

AAA

С П Р А В К А

по уголовному делу № 41104888.

I. Уголовное дело возбуждено I декабря 1988 года межобластным следственным отделом МВД Армянской ССР по признакам преступления, предусмотренного ст.149 ч.2 УК Армянской ССР

2. Принято мною к производству 12 января 1989 года.

3. Уголовное дело приостановлено производством I февраля 1989г. на основании п. ст.187 УПК Арм.ССР.

4. Возобновлено производством 3 февраля 1989г.

5. Обвинение предъявлено Григоряну М.А., 24 февраля 1989г. и избрана мера пресечения – подписка о невыезде. Требование ст.195-196 УПК Арм.ССР выполнены I марта.

6. Обвинение предъявлено Саркисову М.С. 23 февраля 1989 года избрана мера пресечения – подписка о невыезде. Требование ст. 195-196 УПК Арм.ССР выполнена I марта 1989г.

7. Обвинение Агаджаняну А.М. предъявлено 24 февраля 1989г. избрана мера пресечения – подписка о невыезде. Требование ст.195-196 УПК Арм.ССР выполнены I марта 1989г.

8. Обвинение Согомоняну А.Б. предъявлено 23 февраля 1989г. избрана мера пресечения – подписка о невыезде. Требование ст.195-196 УПК Арм.ССР выполнены I марта 1989г.

9. Обвинение Айрапетяну С.Х. предъявлено 23 февраля 1989г. избрана мера пресечения – подписка о невыезде. Требование ст.195-196 УПК Арм.ССР выполнена I марта 1989г.

10. Материальный ущерб по обвинительному заключению составляет 14279 рублей, возмещен на сумму 348 руб.

II. Из уголовного дела в отдельное производство выделены материалы / см. постановление т.4 л.д./

Ст. следователь следственной группы
МВД СССР майор милиции · Гуща А.И.

"Утверждаю"

Прокурор Кафанской межрайонной прокуратуры, младший советник

Григорян Р.А.

" " 1989г.

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По уголовному делу № 41104888 по обвинению:

Григоряна Мартуна Александровича, 1937г. рожд.
по ст.149 ч.2, 144 ч.2 УК Арм.ССР

Саркисова Мелика Сашаевича, 1963г. рожд.
по ст.149 ч.2, УК Арм.ССР

Согомоняна Арутюна Вениковича - 1964г. рожд.
по ст.149 ч.2 УК Арм.ССР

Агаджаняна Анраника Мкртичевича, 1980г. рожд.
по ст.149 ч.2 УК Арм ССР

Айрапетяна Самвела Хоренсовича - 1958г.рожд.
по ст.149 ч.2 УК Арм.ССР

Настоящее уголовное дело было возбуждено 1 декабря 1988 года Кафанским РОВД по признакам ст.149 ч.2 УК Армянской ССР.

В ходе расследования уголовного дела установлено, что 1 декабря 1988 года рабочие завода "Электрон" будучи введенными в заблуждение заявлением о том, что житель пос.Дженрудшки Мамедов А.М., проявляя хулиганские действия в отношении армянских детей якобы бросая в них топор, камни и другие предметы.

В 12 часов работники завода вышли за территорию завода, где Саркисов М., Айрапетян С., Григорян М., Агаджанян А., Согомонян А.действуя согласованно с неустановленными следствием гражданами взломали запоры гаража, принадлежащего Мамедову, выкатили принадлежащую ему автомашину марки ВАЗ-2103 стоимостью 7700 рублей, откатили ее к расположенному оврагу, подожгли и сбросили вниз, в результате чего автомобиль был полностью уничтожен. Перед поджогом и уничтожением автомобиля гр.Григорян М. воспользовавшись безнаказанностью и моральной поддержкой присутствующей толпы палкой разбили лобовое стекло автомобиля и открыто завладели импортным автомобильным магнитофоном стоимостью 1000 рублей и автомобильным приемником, стоимостью 180 руб. После уничтожения автомобиля, участники преступной группы, действуя согласованно изнутри подожгли гараж,

Мамедова, при этом огнем было уничтожено 800 кг яблок на сумму 2400 рублей, 100 кг груш на сумму 300 рублей, 120 банок варенья,соков и других солений на сумму 1800 рублей, три мешка лука репчатого на сумму 21 рубль, четыре мешка картофеля на сумму 200 рублей, специи на сумму 50 рублей, внутренние инструкции гаража и мебель на сумму 500 рублей. Григорян М.А. не остановившись на совершенном открыто похитил из гаража шприц масленный стоимостью 25 рублей,фонарь автомобильный задний в сборе стоимостью 30 рублей, набор головок торцевых ключей, стоимостью 25 рублей,самовар стоимостью 45 руб., щипцы стоимостью 3 руб., бскорезы,паяльную лампу/обогревщую/ стоимостью не представляющие. Всего в результате умышленного уничтожения путем поджога и открытого похищения Мамедову А.М. был причинен имущественный ущерб на сумму 142729 рублей. Кроме того в этот же день I.01.88г. в г.Кафане толпа работников завода "Электрон" в обеденное время напала на квартиру Эйвазовой Шамаи Томил кызы, выбросили из квартиры и уничтожили имущество на сумму 9000 рублей.

В этот же день после I7 часов работники завода "Электрон" напали на квартиру Мамедова А.Н. пос.Ленрудники I2, выбросили на улицу сожгли и растощили имущество на сумму более 60000 рублей. Материалы по данным фактам в связи с неустановлением лиц подлежащих к привлечению обвиняемых, выделены в отдельное производство.24 февраля 1989г. Григоряну М. было предъявлено обвинение в совершении преступлений предусмотренных по ст.149 ч.2 144 ч.I УК Арм.ССР

/том 4 л.д. 17-18/

Допрошенний в качесве обвиняемого Григорян М. вину в инкриминируемом ему преступлении не признал и пояснил,что его на месте преступления в момент уничтожения машины и гаража Мамедова не было. Приехал на дачу только вечером и видел как незнакомые люди из квартира Мамедова выбрасывают вещи и поджигают их. Кто поджигал гараж, машину и вещи Мамедова он не знает.

- том 4 л.д. 19-21/

23 февраля 1989г. Саркисову Мелику Сашаевичу было предъявлено обвинение в совершении преступления, предусмотренного по ст.149 ч.2 УК Арм.ССР.

/том 4 л.д. 35-36/

Допрошенний в качестве обвиняемого Саркисов М. вину инкриминируемом преступлении не признал и пояснил,что I декабря 1988г. он до обеда работал в цехе, затем сходил в заводскую столовую,после обеда занимался на спортивной площадке.Когда пришел в цех, то в это-

роне проходной увидел дым. Выйдя из проходной увидел толпу рабочих. Администрация завода призвала людей вернуться на рабочие места, что он и сделал.

/ том 4 л.д. 37-38/

23 февраля 1988 года Согомоняну Арутюну Бениковичу было предъявлено обвинение в совершении преступления предусмотренного ст.144 ч.2 УК Арм.ССР

/ том 4 л.д. 63-64/

Допрошенный в качестве обвиняемого Согомонян А.Б. вину в инкриминируемом ему преступлении не признал и пояснил, что 1 декабря 1988г., он в 12 часов вышел из завода и пошел обедать в столовую Ленрудника. Из столовой вернулся в 14 часов. Видел около проходной завода много рабочих. Руководство завода предложило войти на завод и он вошел вместе со всеми. Кто поджигал гараж и машину он не видел и не знает.

/ том 4 л.д. 65/

24 февраля 1989 года Агаджаняну Андранику Мкртычевичу было предъявлено обвинение в совершении преступления предусмотренного ст.144 ч.2 УК Арм.ССР

/ том 4 л.д. 49-50/

Допрошенний в качестве обвиняемого Агаджанян А. вину в инкриминируемом ему преступлении не признал и пояснил, что 1 декабря 1988 года до конца рабочего дня был в цехе. Обедал тоже в цехе. Кто и когда поджигал машину Мамедова не знает. Во дворе домов №12 и 12 I декабря 1988 года не был.

/ том 4 л.д. 5/

23 февраля 1989 года Айрапетяну Самвелу Хореновичу было предъявлено обвинение в совершении преступления предусмотренного ст.144 ч.2 УК Арм.ССР

/ том 4 л.д. 85-86/

Допрошенный в качестве обвиняемого Айрапетян вину в инкриминируемом ему преступлении не признал и пояснил, что 1 декабря 1988 года работал, так как обычно, до перерыва. Потом пошел домой пообедал / живет в одном доме с Мамедовым/. После обеда пошел на завод и работал до вечера. Вечером после работы был дома. Ни в обед ни вечером толпы во дворе дома не видел. Кто и когда нападал на дом Мамедова я не знаю.

/ том 4 л.д. 87-88/

Анализ показаний привлеченных по уголовному делу в качестве обвиняемых показал, что с целю уйти от уголовной ответственности за совершенные преступления дают разноречивые показания, противоречащие объективным обстоятельствам совершения преступления. Однако несмотря на полное и категоричное отрицание вины обвиняемыми, участие их в инкриминируемых преступлениях доказано показаниями потерпевших, свидетелями, результатами опознаний, очных ставок, следственных эксперементов, осмотров места происшествия результатами обысков.

/ том 1-3. /

Допрошенный в качестве потерпевшего Мамедов А.М. пояснил, что утром около 8 часов в пос. Ленруданки между его отцом и соседом Григоряном М. произошла ссора в процессе которой Григорян сказал о том, что через 3-4 часа семью Мамедова будут убивать. Затем часов около 10 во двор дома пришли две учительницы из школы №5 и стали ругатся с Зиязовой Шамамой. Причиной ссоры являлось якобы то, что дети Шамамы бросали в армянских детей топором. Узнав от отца о сообщении Григоряна они решили находится дома и ждать контейнера, который им на этот день о загрузке вещей обещал участковый Арутюнян Ромик. Около 12 часов дня из завода организованно вышла толпа рабочих, кроме них к этому времени возле дома уже собрались и другие граждане, не рабочие завода. Толпа собралась напротив дома и о чем то возбужденно говорили. Она все это наблюдала через окно. Организаторами и подстрекателями к активным действиям она отметила Григоряна Мартина Айрапетяна Самвела. Затем Григорян М. пошел домой / на дачу, которая расположена напротив через дорогу./ принес инструменты раздал людям они взломали запоры гаража. Потом выкатили машину, Григорян разбил ломиком лобовое стекло и вытащил из машины магнитофон и приемник. Потом все стали ломать машину, перевернули ее вверх колесами. Впоследствии машину бросили в ... Мартун и Самвел были среди тех, кто уничтожил машину и принимали участие в этом. Самвел смеялся и потирал руки. Затем участники преступной группы зашли в квартиру Шамамы Зиязовой и выбросили через окно часть вещей и тоже подожгли. Детей Шамамы выгнали из дома и они прибежали к нам. Они забаррикадировали дверь квартиры, но толпа досками выбила дверь и ворвалась в квартиру. С ними хотели учинить физическую расправу, но помешали прибывшие сотрудники милиции. Толпу выгнали из дома. Когда

пришли сотрудники милиции Айрапетян убеждал и стал наблюдать со своего балкона.
Может прибывшие сотрудники милиции вызвали помощь. По прибытию дополнительных сил милиции и военных и при помощи администрации завода рабочие ушли от домов. Их увезли в милицию. Вещей они с собой никаких не взяли, т.е. работники милиции, опасаясь за нашу безопасность, торопили их. Взяли только детскую одежду и некоторые носильные вещи. Затем находясь в помещении Кафанского ГРОВД узнали, что после окончания смены рабочие завода "Электрон" повторно напали на их квартиру и частично уничтожили а частично растащили оставшееся имущество. Среди рабочих он видел директора, секретаря, парткома, председателя профкома, главного инженера, зам. директора и других представителей администрации.

/том 2 л.д. 8-20 /

Допрошенная в качестве потерпевшей Мамедова Д.М. дала показания аналогичные показаниям Мамедова А.М. и уточнила, что действительно видела как Григорян Мартун ломал гараж, но самым активным был Айрапетян Самвел, именно он призывал народ к активным действиям. Они оба участвовали в уничтожении машины до конца. Видели в толпе руководителей завода. Позже соседка Эйвазова рассказала, что когда после она стыдила за содеянное Айрапетяна Самвела, то он ответил, что организатором нападения был не он, а другие и если его спросят, то он назовет истинных виновников.

/том 2 л.д. 25-27/

Допрошенный в качестве потерпевшего Мамедов М.Г. пояснил, что I декабря 1988 года, утром, он пошел в сарай, который расположен рядом с сараем Григоряна и там, Григорян сказал ему о том, что через три часа его и всю его семью будут убивать. Об этом он рассказал своим родственникам. Около обеда возле дома стала собираться толпа рабочих. Руководителей он среди них не видел. Лично сам он видел как ломали гараж, выкатили машину и уничтожили. Толпой руководили Григорян Мартун и Айрапетян Самвел. Мартун и принес инструмен которым ломали запор гаража. С машины Мартун снял магнитофон. Потом толпа ворвалась в квартиру. Рыжий парень с усами, лет 25-и невысокого роста бил в дверь доской. Выбив дверь толпа ворвалась в квартиру и намеревa-

лись с ними расправиться, но помешали подоспевшие сотрудники милиции. Всех членов семьи отвезли в милицию, а он остался сторожить имущество. С ним были еще два сотрудника милиции. В конце рабочего дня с завода опять вышла толпа рабочих человек 500-600. Это было примерно в 17-30. Среди толпы были Григорян, Айрапетян, Джигоян и другие. Толпа ворвалась в квартиру, кто то нанес ему несколько ударов, потом вывели на улицу и посадили под дерево. Сотрудники милиции в это время побежали ко второму подъезду. Потом стали с балкона выбрасывать вещи и жечь. Кто это конкретно делал сказать не могу. Ценные вещи уносили.

/ том 2 л.д. 29-31/

Аналогичные вещи дала допрошенная в качестве потерпевшей Мамедова Л.Г. и уточнила, что народ призывал к активным действиям в основном Григорян Мартун и Айрапетян Сейвел, Именно Григорян принес из дома инструмент, которым взламывали гараж. Именно Григорян разбил стекло машины, ударил по капоту а затем похитил из машины магнитофон. Многих нападавших она запомнила в лицо. Потом толпа ворвалась в квартиру и только приход сотрудников милиции избавил их от физической расправы.

/ том 2 л.д. 33-35/

В процессе расследования уголовного дела исследовался вопрос взаимоотношений семьи Мамедовых с Григоряном и Айрапетяном, однако оснований которые могли бы поставить под сомнение правдивость показаний Мамедовых в отношении указанных лиц нет.

Так при проведении очной ставки между Мамедовым М.Г. и Григоряном М.А. - Мамедов заявил, что между ним и Григоряном враждебных отношений нет, тоже самое заявил и Григорян, уточнив, что отношения были очень хорошие. На очной ставке Мамедов М. полностью подтвердил показания о роли Григоряна при уничтожении автомобиля и поджога гаража, которые он дал при допросе в качестве потерпевшего.

/том 4 л.д. 6-15/

При проведении очной ставки между Мамедовым А.М. и Григоряном М.А. участники следственного действия о враждебных и неприязненных отношениях друг к другу не высказывали. Мамедов А.М. на очной ставке подтвердили свои показания о роли Григоряна при уничтожении автомобиля поджога гаража и открытом похищении магни-

тофона, приемника и других предметов, приэтом заявил, что именно Григорян М. был одним из организаторов совершенного преступления и этот факт он видел лично.

/ том 4 л.д. 6-15/

При проведении очной ставки между Мамедовым М.Г. и Айрапетяном С.Х. участники следственного действия заявили, что знакомы 30 лет, отношения нормальные, взаимных личных счетов до 1 декабря 1988 года не было.
На очной ставке Мамедов М.Г. полностью подтвердил показания данные ранее о роли Айрапетяна в уничтожении машины и поджоге гаража и заявил, что именно Айрапетян С. был одним из организаторов и активных подстрекателей уничтожения машины и поджога гаража.

/ том 4 л.д. 75-76/

При проведении очной ставки между Мамедовым А.М.и Айрапетяном С.Х. участники следственного действия заявили, что они бывшие соседи, в настоящее время отношений между ними никаких нет взаимной враждебности не высказали.
На очной ставке Мамедов А.М. полностью подтвердил показания, данные ранее о роли Айрапетяна в поджоге гаража и уничтожении автомобиля и заявил, что именно он был один из активных подстрекателей и участников уничтожения машины и поджога гаража.

/ том 4 л.д. 75-76/

При проведении опознаний Мамедова Д.М. описала Саркисова М.С., как одного из участников нападения на их квартиру. Именно его видела в толпе рабочих, которые трибовали выдачи Автандиля.

/ том 4 л.д. 30/

Мамедов А.М. при проведении опознания опознал Саркисова М. и заявил, что именно его видел в толпе рабочих и именно он ворвался в квартиру.

/ том 4 л.д. 31/

Результаты опознания Мамедовым А.М. подтвердили на очной ставке с Саркисовым, заявив, что именно Саркисова он видел среди работников завода,которые уничтожили машину и ворвались в квартиру.

/ том 4 л.д. 33-34/

9 февраля 1989 года, будучи доставленным в Кафанский ГРОВД к следователю, в кабинете заявил, что в коридоре здания он увидел гражданина в котором уверенно опознал приступника принимавшего участие в уничтожении машины. Указанный Мамедовым гражданин назвался Агаджаняном Андраником Мкртичевичем. При проведении очной ставки между Мамедовым и Агаджаняном, Мамедов заявил, что Агаджаняна он видел 1 декабря 1988 года именно он был среди преступников, которые вытащили из гаража машину и уничтожили.

/ том 4 л.д. 47-48/

Допрошенный в качестве свидетеля сотрудник милиции Двтян В.Л. показал, что 1 декабря 1988 года, примерно в 13 часов он вместе с Оганесяном Ф.М, и Степаняном С.С. находились в кабинете Степаняна С... Дежурным по ГРОВД были вызваны к заместителю начальника ГРОВД тов. Айрапетяну З.Г., который послал их в Ленрудники, где, согласно полученному сообщению, готовится нападение на квартиру Мамедова А.. В Ленрудник к дому №12 поехали на автомобиле "Москвич" вместе с архитектором города тов. Даниеляном. По прибытии на место увидели большую толпу работников завода "Электрон", которые находились возле домов №12 и №13.

Возле дома №13что то горело, хотели пройти туда, но кто-то из толпы крикнул, что на крыше дома №12 вооруженные люди, а в квартире Мамедова драка. Бросились туда. На площадках крайнего справа подъезда действительно было много людей. На площадке 2-го этажа люди тащили вниз мать Мамедова Автандила, его сестру и брата. У матери Автандила на лбу видели то ли царапину, то ли ссадину. Забрав Мамедовых поднялись на 3-й этаж. В квартире Мамедова там же находились люди. Они требовали чтобы Автандил вышел на улицу. В квартире оставили только семьб Мамедовых - всех остальных выгнали. Затем видя, что работники завода взволнованы и дальнейшие события трудно предугадать, - было решено вызвать помощь. Он прошел к проходной завода, и доложив обстановку, попросил помощи. Когда возвращался к дому, то увидел, что по дороге ведущей сверху со стороны гаража Мамедова, толпа человек 30 катят в сторону моста побитую машину. Он потребовал от граждан прекратить правонарушение, но его не послушались, отбросили в сторону, а машину откатили к мосту, подожгли и сбросили в обрыв. Среди граждан толкавших машину он запомнил двух по имени Арутюн и Андраник.

Затем из ГРОВД приехала помощь, Семью Мамедовых увезли в милицию. Больше на место происшествия он не был.

/том 2 л.д. 55-63/

При проведении опознаний Давтян уверенно опознал Согомоняна А.Б. и Агаджаняна А.М. и пояснил, что именно они участвовали в уничтожении автомобиля, принадлежащего Мамедову А.М.,

/том 2 л.д. 64-66/

Свои показания Давтян В.Л. подтвердил на очной ставке с гр. гр.Согомоняном и Агаджаняном.

/том 2 л.д. 67-68/

Аналогичные показания дал допрошенный в качестве свидетеля сотрудник милиции тов.Оганесян Ф.М. и дополнительно пояснил, что нападали на дома №12,12 работники завода "Электрон". Многие были в халатах. В толпе видел гл.инженера завода, Когда пришла помощь и Мамедовых увезли в отдел для обеспечения сохранности имущества Мамедовых, он направил в Дендрудник сотрудников Атояна и Минасяна. Вечером, после 17-и часов узнал, что на квартире Мамедовых было повторное нападение. Когда вчисле других сотрудников он прибыл в Деврудники, толпа уже разошлась, возле дома догорело имущество, его тушила пожарная машина, Народу было очень много, все происходило быстро. Основной задачей считали сохранение жизни Мамедовых.

/ том 2 л.д. 69-75/

Аналогичные показания дал допрошенный в качестве свидетеля сотрудник милиции Степанян С.С. и уточнил, что когда они находились в квартире Мамедовых то видел на лбу у матери Автандила царапину. Вещи были упакованы и аккуратно уложены. Упаковка нигде не нарушена. В это же время и умладшего брата Автандила, психически больного произошел приступ и он стал ломать мебель в доме. Мамедовы не пытались его успокоить. Во время повторного нападения на квартиру, имевшее место в этот же день, 1 декабря 1988 года, после 17 часов, он на место происшествия не выезжал.

/ том 2 л.д. 79-82/

Допрошенный в качестве свидетеля сотрудник милиции Атоян А.А. показал, что 1 декабря 1988 года он вместе со ст.участковым

т.Минасяном М. нес службу в пос. Лепрудник возле дома №12,13, после 17 часов из проходной завода "Электрон" вышла толпа работников человек 500-600 и направилась к дому Мамедова. В силу большого количества людей сдержать толпу не представилось возможным. В толпе видел Саркисова М., Григоряна М., Айрапетяна Самвела, которых узнал при проведении опознаний

/ том 2 л.д. 86-93/

Допрошенный в качестве свидетеля сотрудник милиции Минасян М.К. дал аналогичные показания и пояснил, что в силу неожиданности произошедшего и большого количества нападавших он не смог конкретно узнать кого-либо из нападавших в тот момент или опознать в последствии.

/том 2 л.д. 100-103/

Допрошенный в качестве свидетеля сотрудник милиции Айрапетян З. показал, что Григорян М. действительно 1 декабря 1988 года приходил с утра в отдел милиции, но минут за 15-20 до 12 часов, его в отделе никто уже не видел.

/ том 3 л.д. 5-6/

Свидетель Айрапетян З. показал, что 1 декабря 1988 года, он возвратился с обеденного перерыва к заводу около 13 часов. Возле дома №12,13 напротив завода находилось большое количество рабочих завода. Увидел, что двери гаража расположенного за домом №12 открыты. Из гаража была выкачена и перевернута вверх колесами машина марки ВАЗ-2103 желтого цвета. Возле машины узнал троих работников завода "Электрон" Саркисова Мелика, Агаджаняна Андраника и Мартиросяна Артура.

/ том 2 л.д. 126-130/

Свидетель Карамян В.Ш. показал, что 1 декабря 1988 года, во время нападения на дом Мамедовых и уничтожения их имущества, в толпе рабочих завода находились Айрапетян Самвел, Саркисова Мелика, Агаджаняна Андраника.

/том 2 л.д. 131-132/

Свидетель Асатрян пояснил, что 1 декабря 1988 года, во время нападения рабочих завода "Электрон", в толпе он видел Саркисова Мелика.

/том 2 л.д. 133-134/

Потерпевшая Байрамова Ш. пояснила, что в момент нападения на ее и Мамедовых квартиры сама она находилась в городе, но позже уже в милиции дети рассказали, что среди нападавших они видели Григоряна Мартуна. и Айрапетяна Самвела.

/том 3 л.д. /

Свидетель Даниелян показал, что I декабря I988 года, он со ст.инженером тов.Багдасаряном, примерно в II-30 приехали по служебным делам в пос. Лекрудники. Увидели, что возле дома №I2 и I3 собирается толпа рабочих завода "Электрон". Из разговоров понял, что не исключено расправа над жителями дома №I2 Мамедовым Автандилом. Оставив на месте тов.Багдасаряна он сам уехал в Кафанский ГРОВД, чтобы предупредить начальника милиции. Когда вернулся, на место с тремя сотрудниками милиции, то машина была уже вытащена из гаража. Возле домов стояла большая толпа рабочих.

/том 3 л.д. 23-24/

Допрошенный в качестве свидетеля 3.02.1989г. сын Григоряна Мартуна Армен пояснил, что изъятые у них дома принадлежащие Мамедову предметы /шприц, самовар, фонари, автомобильные и т.д./ он нашел на территории прилегающей к домам №I2,I3 при этом указал, где конкретно какой предмет он нашел.

/ том 3 л.д. I5-I6/

Допрошенный дополнительно 2I.февраля I989 года Григорян Армен, показания о месте обнаружения предметов дает противоречащие показаниям данным ранее.

/ том 3 л.д. 52-54/

В процессе расследования уголовного дела у обвиняемого Григоряна М.А. был произведен обыск в результате которого были изъяты похищенные у Мамедова самовар, шприц, автомобильный, автомобильный задний фонарь, стекло от заднего фонаря, кассета от магнитофона, навесной пенал для хранения торцовых головок /ключей/ Указанные предметы осмотрены и приобщены к уголовному делу.

/ том 3 л.д. 87-94/

Кроме того рабочие завода "Электрон" Аветисян С. и Петросян Р. пояснили, что 2 декабря I988г. они рано утром делали тщательную уборку территории прилегающей к дому №I2,I3 и в случае нахождения там предметов изъятых у Григоряна, они не остались бы незамеченными.

/ том 3 л.д. 10-14/

Внешнее состояние и осмотр предметов изъятых у Григоряна М. позволяли сделать вывод о том, что все они, кроме паяльной лампы, были похищены до пожара в гараже. На шприце отсутствуют следы воздействия огня, кроме того он чистый слегка покрыт смазкой, что исключает его нахождение на свалке. Фонарь задний автомобильный ранее как и остальные предметы, по внешнему виду не походил на вещи валявшиеся и в свалке.

Анализ доказательств позволяет сделать вывод, о том, что н/летний Григорян М., с целью открытия преступной деятельности, отцу дал ложные показания.

Согласно протоколу осмотра места происшествия от 1 декабря 1988г. составленным Кафанским ГРОВД автомобиль принадлежащий Мамедову сожжен и сброшен в овраг, запоры гаража взломаны, возгораемые материалы и конструкции гаража внутри уничтожены огнем.

/том 1-2, л.д. 4-6/ 200-203/

Согласно протоколу следственного эксперимента от 31.01.89г члены семьи Мамедова наблюдая из окна и балкона могли видеть как взламывали гараж, выкатывали машину, сбрасывали на дорогу, катили к мосту, поджигали и сбрасывали в овраг. При этом расстояние позволяет отчетливо различать лица.

/ том 3 л.д. 64-79/

Таким образом вина Григоряна М.А., Саркисова М.С., Согомоняна А.В., Агаджаняна А.М и Айрапетяна С.Х. в предъявленном им обвинении полностью доказана материалами уголовного дела.

Обвиняемые в целом по месту работы и жительству характеризуются удовлетворительно.

Обстоятельство отягчающее ответственность /ст.36 УК Арм.ССР/

-совершение преступления организованной группой.

-совершение преступления из корыстных или иных низменных побуждений

-причинением преступлением тяжких последствий. Обстоятельство смягчающие ответственность согласно ст.36 УК Арм.ССР следствием не усматривается".

На основании изложенного:

Григорян Мартун Александрович – 1937г. рождения, уроженец г.Кафане, Арм.ССР, армянин, б/п, неграмотный, женат, работает рудник№7, ранее не судимый, проживает в гор.Кафане квартал Багаберд 19-6

в том, что он I декабря 1988года в гор.Кафане Армянской ССР около 12 часов действуя согласованно с аАйрапетяном С., Саркисовым М., Агаджаняном А., Сагомоняном А., а также с неустановленными следствием гражданами умышленно взломали запоры гаража принадлежащего гр-ну Мамедову А.М., выкатили принадлежащую ему машину марки ВАЗ-2103 стоимостью 7700 рублей, откатили ее к обрыву, подожгли и сбросили вниз. В результате автомобиль был полностью уничтожен.

После уничтожения автомобиля участники преступной группы действуя согласованно, подожгли изнутри гараж, при этом огнем было уничтожено 800 кг яблок на сумму 2400 рублей, 100 кг груш насумму 800 рублей, 120 банок варенья, соков и других солений на сумму 1800 рублей. три мешка лука репчатого на сумму 21 рубль, четыре мешка картофеля на сумму 200 рублей, специи на сумму 50 рублей, внутренние конструкции гаража и мебель на сумму 500 рублей.

А всего в результате умышленного нападения путем поджога Мамедову А.М. был нанесен ущерб на сумму 12971 рубль. Тоесть в совершении преступления предусмотренного ст.149 ч.2 УК Арм.ССР квалифицирующим признаком умышленного уничтожения личного имущества граждан, совершенного путем поджога, причинившего крупный ущерб потерпевшему.

Он же, I декабря 1988 года в гор.Кафане Арм.ССР в процессе умышленного уничтожения путем автомобиля поджога ВАЗ-2103 принадлежащего Мамедову А.М. открыто похитил импортный магнитофон автомобильный стоимостью 1000 рублей, автомобильный приемник стоимостью 180 рублей, шприц масляный стоимостью 25 рублей, фонарь сигнальный автомобильный задний в сборе, стоимостью 30 рублей, набор головок стоимостью 25 рублей, самовар стоимостью 45 рублей, щипцы стоимостью 3 руб. бокорезы не представляющие стоимости, паяльную лампу бывшую под взаимодействием огня не представляющую стоимости, футляр от магнитофонной касеты не представляющей стоимости, разбитое стекло заднего автомобильного фонаря, не представляющее

стоимости, а всего на сумму 1308 рублей, т.е. в совершении преступления предусмотренного ст.144 ч.2 УК Арм.ССР по признакам открытое похищение личного имущества граждан, причинившее потерпевшему значительный материальный ущерб.

Саркисов Мелик Самвелович, 1963г. рождения, уроженец г.Кафана, армянин, чл.ВЛКСМ, образование среднее, не женат, работающий на заводе "Электрон" слесарем, не судимый, проживающий в гор.Кафане ул.Аветисяна дом 10 кв.10

в том, что он 1 декабря 1988 года в гор.Кафане Армянской ССР, около 12 часов действуя согласованно с Айрапетяном С., Григоряном М., Агаджаняном А. и Сарамсяном А, а также с неустановленными следствием гражданами умышленно взломали запоры гаража принадлежащего гр-ну Мамедову А.М., выкатили принадлежащую ему машину марки ВАЗ-2103 стоимостью 7700 рублей, откатили ее к оврагу, подожгли и сбросили вниз. В результате автомобиль был полностью уничтожен. После уничтожения автомобиля участники преступной группы, действуя согласованно подожгли изнутри гараж, при этом было уничтожено 800 кг яблок, на сумму 2400 рублей, 100 кг груш на сумму 300 руб., 120 банок варенья и соков и др. соленья на сумму 1800 руб., три мешка лука репчатого на сумму 21 руб., четыре мешка картофеля на сумму 200 рублей, специи на сумму 50 рублей, внутренние конструкции гаража и мебель на сумму 500 рублей. А всего в результате умышленного уничтожения путем поджога Мамедову А.М. был причинен ущерб на сумму 12971 рубль.

Тоесть в совершении преступления предусмотренного ст.149 ч.2 УК Арм.ССР по квалифицирующим признакам умышленного уничтожения личного имущества граждан, совершенного путем поджога, причинившего крупный ущерб потерпевшему.

Согомонян Арутюн Бениаминович, 1964г. рождения, армянин, чл.ВЛКСМ, уроженец гор.Кафана, образование средне-специальное женат, работает, на заводе "Электрон" фрезеровщиком, не судимый, проживает в гор.Кафане, ул.Багабард 12/36.

в том, что он 1 декабря 1988 года в гор.Кафане Арм.ССР около 12 часов действуя согласованно с Айрапетяном С., Григоряном М., Саркисовым М. и Агаджаняном А., а также с неустановленными следствием гражданами умышленно взломали запоры гаража принадлежа-

щего гр-ну Мамедову А.М., выкатили принадлежащую ему машину марки ВАЗ-2103 стоимостью 7700 рублей, скатили ее к обрыву, подожгли и сбросили вниз. В результате автомобиль был полностью уничтожен. После уничтожения автомобиля участники преступной группы действуя согласованно, подожгли внутри гараж при этом огнем было уничтожено 800 кг яблок на сумму 2400 руб., 100 кг груш на сумму 300 руб., 120 банок варенья, соков и др. солений на сумму 1800 руб., три мешка лука репчатого на сумму 21 руб., четыре мешка картофеля на сумму 200 рублей, специи на сумму 50 рублей, внутренние конструкции гаража мебель на сумму 500 рублей.

А всего в результате умышленного уничтожения путем поджога Мамедову А.М. был причинен ущерб на сумму 12971 рубль.

ТОесть в совершении преступления предусмотренного ст.149 ч.2 УК Арм.ССР по квалифицирующим признакам умышленного уничтожения личного имущества граждан, совершенного путем поджога, причинившего крупный ущерб потерпевшему.

Агаджанян Андраник Мкртичевич, 1960г. рождения, уроженец гор.Кафана, Армянской ССР, б/п, образование среднее, холост, завод "Электрон", слесарь, в/об., ранее не судимый, проживает по адресу гор.Кафан ул.Ентаберд 7/76

в том, что он 1 декабря 1988 года в гор.Кафане Арм.ССР, около 12 часов, действуя согласованно с гр.гр.Айрапетяном С., Григоряном М., Саркисовым М. и Согомоняном А., а также с неустановленными следствием гражданами умышленно взломали запоры гаража принадлежащего гр-ну Мамедову А.М., выкатили принадлежащую ему машину марки ВАЗ-2103 стоимостью 7700 руб., откатили ее к обрыву подожгли и сбросили вниз. В результате автомобиль был полностью уничтожен. После уничтожения автомобиля участники преступной группы, действуя согласованно подожгли внутри гараж, при этом огнем было уничтожено 800 кг яблок на сумму 2400 руб., 100 кг груш на сумму 300 руб., 120 банок варенья, соков и др. солений на сумму 1800 руб., три мешка лука репчатого на сумму 21 руб., четыре мешка картофеля на сумму 200 руб., специи на сумму 50 руб., внутренние конструкции гаража и мебель на сумму 500 руб./пятьсот/руб. А всего в результате умышленного уничтожения путем поджога Мамедову А.М. был причинен ущерб на сумму 12971 руб.

Тоесть в совершении преступления предусмотренного ст.149 ч.2 УК Армянской ССР по квалифицирующим признакам умышленного уничтожения личного имущества граждан,совершенного путем поджога,причинившего крупный ущерб потерпевшему.

Айрапетян Самвел Хоренович,1958г.рождения,г.Кафан,армянин,б/п,образование среднее,женатый,работает на заводе "Электрон" слесарем,в/обязанный, проживает г.Кафан,Ленруднидк.13 кв.3

в том,что он 1 декабря 1988г. в гор.Кафане Арм.ССР, около 12 часов действуя согласованно с гр.гр.Саркисовым М.,Григоряном М., Агаджаняном А., и Согомоняном А.,а также с неустановленными следствием гражданами умышленно взломали запоры гаража принадлежащего Мамедову А.М.,выкатили принадлежащую ему машину марки ВАЗ-2103 стоимостью 7700 рублей, откатили ее к обрыву подожгли и сбросили вниз. В результате автомобиль был полностью уничтожен.После уничтожения автомобиля участники преступной группы,действуя согласованно подожгли изнутри гараж, при этом огнем было уничтожено 800 кг яблок на сумму 2400 рублей, 100 кг груш на сумму 300 рублей, 120 банок варенья, соков и др. солений на сумму 1800 руб, три мешка лука репчатого на сумму 21 рубль, четыре мешка картофеля на сумму 200 рублей, специи на сумму 50 рублей, внутренние инструкции гаража и мебель на сумму 500 рублей.
А всего в результате умышленного уничтожения путем поджога Мамедову А.М. был причинен ущербна сумму 12971 руб.

Тоесть в совершении преступления предусмотренного ст.149 ч.2 УК Армянской ССР по квалифицирующим признакам умышленного уничтожения личного имущества граждан, совершенного путем поджога, причинившего крупный ущерб потерпевшему.

Обвинительное заключение составлено "   " марта 1989г. в гор.Кафане Армянской ССР и в порядке ст.201УПК РСФСР вместе с уголовным делом для утверждения и передаче в суд направляется прокурору гор.Кафана.

Ст.следователь след.группы
МВД СССР,майор милиции /Туща А.И./

Əli yerdən-göydən üzülmüş, nə yerli, nə də mərkəzi hakimiyyət orqanları tərəfindən nəinki kömək görməyən, əksinə, addımbaşı düşmənçilikdə üzləşən zavallı insanlar nə edəcəyini bilmir, hara gəldi üz tuturdular. Bəzən bu müraciətlər Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımının ssenari müəlliflərinin özünə belə ünvanlanırdı. Bu nəticəsiz müraciətlərindən bu gün saysız-hesabsız məktub və teleqramların poçt blankları, bəzi mətnlərin nüsxələri və bir də sinələrdə ürək ağrıları qalıb...

из ______ за № 559
(вид отправления)
ценностью на ______ руб. с наложенным платежом
на ___ руб. ___ коп., отправлённое 2/1/6
по адресу Москва, Кремль
депутату XXVIII съезда
на имя Горбачеву
Вручено 20/6 19__ г.
Верховного Совета СССР
Подпись руководителя предприятия связи (цеха, участка)
(место подписи)
(календ. шт. для получения уведомления)
Обведенное жирной чертой заполняется отправителем

ПОЧТОВАЯ КАРТОЧКА

Куда Азерб. ССР, гор. Баку СССР
ул. М А Алиева, д. 247, кв. 10

Кому Мамедову М.Г.

Индекс предприятия связи и адрес

Пишите индекс предприятия связи места назначения

Министерство связи СССР 1984

ПРОКУРАТУРА СОЮЗА ССР

103793, ГСП, Москва-центр, ул. Пушкинская, 15-а

26.04.90 № 11 ...

Сообщаю, что Ваше письмо, адресованное Ц.К. КПСС,

направлено для проверки в прокуратуру Армянской ССР

откуда Вам сообщат о принятом решении.

Прокурор управления (отдела)

З | № ______

УВЕДОМЛЕНИЕ

[illegible]ЧЕНИИ ПОЧТОВОГО ОТПРАВЛЕНИЯ

г. Баку

улица А. А. Алиева

д 247, кв 10

Мамедову Ядигару Мамед[illegible]

Индекс предприятия связи	и адрес

370014

Пишите индекс предприятия связи места назначения

Министерство связи СССР [illegible]

М Е С Т О Д Л Я Н А К Л Е [illegible]

[illegible] из г. Баку [illegible] № [illegible]

(вид отправления)

ценностью на ______ руб. с наложенным платежом

на ______ руб. ______ коп., отправленное 11/4-90

(число, месяц, год)

по адресу 377810 Арм. ССР

г. Кафан - Межрайонная [illegible]

на имя ______

Вручено 23.04.1990 лично / по доверенности [illegible]

Подпись руководителя предприятия связи (цеха, участка)

(место подписи)

Обведенное жирной чертой заполняется отправителем

3 | №

УВЕДОМЛЕНИЕ О ВРУЧЕНИИ ПОЧТОВОГО ОТПРАВЛЕНИЯ

Куда: Баку ул. Н. Агаева дом 247 кв 10

Кому: Мамедову Мамеду Га...

Индекс предприятия связи и адрес

Пишите индекс предприятия связи места назначения

Министерство связи СССР, 1989

ЗАКАЗНОЕ (вид отправления) из Баку за № 505 (почт. квит.)

ценностью на ____ руб. с наложенным платежом на ____ руб. ____ коп., отправленное 2/6 (число, месяц, год)

по адресу Москва, Кремль Генеральному прокурору Союза ССР

на имя Сухареву А.

Вручено -2.7.90 г. лично по доверенности (мод.)

(календ. шт. дня получения уведомления)

Подпись руководителя предприятия связи (цеха, участка)

(место подписи)

(календ. шт. дня отправки уведомления)

МЕСТО ДЛЯ НАКЛЕЕК

Обведенное жирной чертой заполняется отправителем

из
за №
(вид отправления)
(почт. квит.)
ценностью на
руб. с наложенным платежом
на
руб.
коп., отправленное
(число, месяц, год)
по адресу
Москва, Кремль
XXVIII съезду КПСС
на имя
Вручено
19
г.
лично
по доверенности
(кому)
СДАНО В СЕКРЕТАРИАТ
XXVIII СЪЕЗДА КПСС
Подпись руководителя предприятия связи
(цеха, участка)
(место подписи)
для получения уведомления)
Обведенное жирной чертой заполняется отправителем

Ф. № 4

ПРОКУРАТУРА СОЮЗА ССР

103793, ГСП, Москва-центр, ул. Пушкинская, 15-а

260490 № 16/1068

Сообщаю, что Ваше письмо, адресованное XXVIII съезд КПСС,

направлено для проверки в прокуратуру Армянской СС

откуда Вам сообщат о принятом решении.

Прокурор управления (отдела) Н. Сел

МОСКВА, К-172

УВЕДОМЛЕНИЕ
О ВРУЧЕНИИ ПОЧТОВОГО ОТПРАВЛЕНИЯ

Баку 21.6.90

Баку М. А. Агаева
дом 247, кв. 10
Мамедову Мамеду Гасан оглы

Индекс предприятия связи и адрес отправителя

Министерство связи СССР

Пишите индекс предприятия связи места назначения

МЕСТО ДЛЯ НАКЛЕЙКИ

3/нце из Вайгшоста за № 887
(вид отправления) (почт. квит.)
ценностью на ________ руб. с наложенным платежом
на ____ руб. ____ коп., отправленное 2.1/6
(число, месяц, год)
по адресу Москва Кремль
Президенту СССР тов.
на имя М. С. Горбачеву.

Вручено ДАНО ПО НАЗНАЧЕНИЮ лично (кому)

Подпись руководителя предприятия связи
(цеха, участка)
2.1.91 [signature]
(место подписи)

(календ. шт. для получ. уведомления) -1.7.90 12 МОСКВА К-132

(календ. шт. для отправл. уведомления) 27.3.90 18 МОСКВА

Обведенное жирной чертой заполняется отправителем

МЕСТО ДЛЯ НАКЛЕЙКИ

3/8
3/нце из Вайгшоста за № 888
(вид отправления) (почт. квит.)
ценностью на ________ руб. с наложенным платежом
на ____ руб. ____ коп., отправленное 2.1/6
(число, месяц, год)
по адресу Москва Кремль Председателю
Верховного совета РСФСР
на имя Ельцину Б. Н.

Вручено 3/VII 19__ лично

ОБЩИЙ ОТДЕЛ Секретариата Председателя Верховного Совета РСФСР

Подпись руководителя предприятия связи
(цеха, участка)
[signature]
(место подписи)

(календ. шт. для получ. уведомления) СССР 3.7.90 17 Т-5 МОСКВА К-271

(календ. шт. для отправл. уведомления) СССР 3.7.90 17 Т-5 МОСКВА

Обведенное жирной чертой заполняется отправителем

ГОСПОДИНУ ДЖОРДЖУ БУШ

= ГОСПОДИН ПРЕЗИДЕНТ К ВАМ ОБРАЩАЕТСЯ БЕЖЕНЕЦ ИЗ ГОСУДАРСТВА АРМЕНИИ зпт БЫВШИЙ ЖИТЕЛЬ ГОРОДА КАФАН зпт В НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ ПРОЖИВАЮЩИЙ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ. РЕГУЛЯРНО ОБРАЮСЬ В ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫЕ ОРГАНЫ БЫВШЕЙ СОВЕТСКОГО СОЮЗА зпт ОДНАКО МОИМИ ВОПРОСАМИ зпт ЖАЛОБАМИ НЕ ЗАНИМАЮТСЯтчк

УГОЛОВНОЕ ДЕЛО НАХОДЯЩЕЕСЯ В НАРСУДЕ КАФАНСКОГО РАЙОНА АРМЯНСКОГО ГОСУДАРСТВА ПРЕКРАЩЕНО тчк

ПРОШУ ВАС ПОМОЧЬ НАМ БЕЖЕНЦАМ ИЗ АРМЕНИИ зпт ЧИСЛО КОТОРЫХ ПРЕВЫШАЕТ БОЛЕЕ 200 ТЫСЯЧ зпт НЕ СЧИТАЯ ПОГИБШИХ т

ВИНОВНИКИ ЗОРИЙ БАЛАЯН зпт СИЛЬВА КАПУТИКЯН зпт СЕРО ХОНЗЕТЯН зпт КАРЕН ДАМИРЧЯН зпт АРУТЮНЯН ПРИ ПОКОЙНИ ГДЛЯНА зпт ШАХНАЗАРОВА зпт АГАМБЕКЯНА зпт ОСИПЯНА зпт СИТАРЯНАзпт КОТОРЫЕ РАНЕЕ ЗАНИМАЛИ ВЫСОКИЕ ПОСТЫ В ПРАВИТЕЛЬСТВЕ МИХАИЛА СЕРГЕЕВИЧА ГОРБАЧЁВА тчк

ТАКИМ ОБРАЗОМ ИЗ АРМЕНИИ ИЗГНАНЫ ЗВЕРСКИМ ОБРАЗОМ 200 ТЫСЯЧ АЗЕРБАЙДЖАНЦЕВ зпт ПРОЖИВАЮЩИЕ НА ЭТОЙ ЗЕМЛЕ БОЛЕЕ ТРЕХ ТЫСЯЧ ЛЕТ ТОМУ НАЗАД зпт В ТОТ ПЕРИОД ДАЖЕ АРМЯНЕ НЕ ПРОЖИВАЛИ НА ТОЙ ЗЕМЛЕ тчк

ПОСЛЕ ГУЛИСТАНСКОГО ДОГОВОРА АРМЯНЕ БЫЛИ ПЕРЕСЕЛЕНЫ НА ГАРАБАХСКУЮ ЗЕМЛЮ (1813 г.) А СЕЙЧАС АРМЯНЕ ХОТЯТ СИЛОЙ ЗАХВАТИТЬ АЗЕРБАЙДЖАНСКУЮ ЗЕМЛЮ тчк

ГОСПОДИН ПРЕЗИДЕНТ ПРИ ПОДДЕРЖКЕ ГОРБАЧЁВА АРМЯНЕ ИЗГНАЛИ ИЗ АРМЕНИИ БОЛЕЕ 200 ТЫСЯЧ АЗЕРБАЙДЖАНЦЕВ ИЗ СВОИХ РОДНЫХ ОЧАГОВ тчк

ГОСПОДИН ПРЕЗИДЕНТ КОГДА ВЫ ПРИЕЗЖАЛИ В МОСКВУ Я ТАКЖЕ НАПРАВИЛ ТЕЛЕГРАММУ В ВАШ АДРЕС ЗА НОМЕРОМ 95/2/III30/7 НА ИМЯ ПРЕЗИДЕНТА БУША зпт КОТОРАЯ ВРУЧЕНА ПО НАЗНАЧЕНИЮ 31/7 0850 = ОН БОРИСЕНКО = НО К СОЖАЛЕНИЮ ДО СИХ ПОР ОТВЕТА НЕТ тчк ЗНАЧИТЬ ТЕЛЕГРАММА ДО ВАС НЕ ДОШЛА зпт А МЕНЯ ПРОСТО ОБМАНУЛИ И Я ВЫНУЖДЕН УТОЧНИТЬ ЭТО тчк

= МНЕ 78 ЛЕТ зпт Я ВЕТЕРАН ВОЙНЫ И ТРУДА тчк
МНОГО СЛЫШАЛ ПРО ВЕТЕРАНОВ США зпт ГДЕ ОЦЕНИВАЮТ
ВЕТЕРАНОВ зпт КОТОРЫЕ ЖИВУТ ЛУЧШЕ ЧЕМ МЫ тчк
У НАС ВЕТЕРАНОВ НЕ ТАК УВАЖАЮТ КАК У ВАС тчк
НАПРИМЕР В АРМЕНИИ МЕНЯ ОГРАБИЛИ зпт ИЗБИЛИ И
ПОДОЖГЛИ ВСЁ ИМУЩЕСТВО И МЫ ГОЛЫМИ зпт ЧУДОМ СПАСЛИСЬ
ОСТАЛИСЬ ЖИЗЫМИ зпт НО БЕЗ КРЫШИ НАД ГОЛОВОЙ И 5-ТЫЙ
ГОД ЖИВЕМ В ВАГОНАХ В ОЧЕНЬ ПЛОХОМ СОСТОЯНИИ С БОЛЬНЫМ
СЫНОМ И ЖЕНОЙ тчк ЧТОБЫ ВЫ ПОВЕРИЛИ МОИМ СЛОВАМ
Я ПИШУ ВАМ ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ ПО УГОЛОВНОМУ ДЕЛУ
НОМЕР 41104388 ПО ОБВИНЕНИЮ :
ГРИГОРЯНА МАРТУНА АЛЕКСАНДРОВИЧА 1937 ГОДА РОЖДЕНИЯ
ПО СТАТЬЕ 149 ч.2 144 ч.2 УК АРМ.ССР
САРКИСОВА МЕЛИКА САШАЕВИЧА 1963 ГОДА РОЖДЕНИЯ
по ст.149 ч.2 УК АРМ.ССР
АЙРАПЕТЯНА САМВЕЛА ХОРЕНОВИЧА 1958 ГОДА РОЖДЕНИЯ
ПО СТАТЬЕ 149 ч.2 УК АРМ.ССР
АГАДЖАНЯНА АНДРОНИКА МКРТЫЧЕВИЧА 1980 ГОДА РОЖДЕНИЯ
ПО СТАТЬЕ 149 ч.2 УК АРМ.ССР
СОГОМОНЯНА АРУТЮНА ВЕНИКОВИЧА 1964 ГОДА РОЖДЕНИЯ
ПО СТАТЬЕ 149 ч.2 УК АРМ.ССР
ОРГАНИЗАТОРАМИ ПОГРОМА ЯВЛЯЛИСЬ АРАРАТ ГЕВОРКЯН
ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ГОРСОВЕТА зпт ПОГОСЯН ЕРДЖАНИК НАЧАЛЬНИК
РОВД КАФАНСКОГО зпт ПОГОСЯН ОНИК НАЧАЛЬНИК ОХРАНЫ
КАФАНА зпт НУРДЖАНЯН КАФТ ДИРЕКТОР ЗАВОДА "ЭЛЕКТРОН "
СУД СОСТОЯЛСЯ В ГОРОДЕ КАФАНЕ зпт НО ОНО БЫЛО НАСТОЛЬКО
НЕСПРАВЕДЛИВЫМ зпт ЧТО ПРОВОЦИРОВАННЫЕ ЛЮДИ НАПАЛИ
НА НАС УГРОЖАЛИ УБИЙСТВОМ И ДАЖЕ ХОТЕЛИ УБИТЬ ОДНИМ
СЛОВОМ ВСЁ БЫЛО УМЫШЛЕННО ПОДСТРОЕНО МЕСТНЫМИ ВЛАСТЯМИ
ЧТОБЫ МЫ УБЕЖАЛИ ОТ ЭТОГО СУДА тчк НАРСУДЬЯ БАЛАЯН тчк
КРОМЕ ЭТОГО У НАС НЕ БЫЛО ДРУГОГО ВЫХОДА ТАКИМ ОБРАЗОМ
СУД НЕ ПРОДОЛЖАЛСЯ тчк МЫ ВЫНУЖДЕНЫ БЫЛИ ОБРАТИТЬСЯ СУХАРЕВ
В ПРОКУРАТУРУ зпт НО К СОЖАЛЕНИЮ ДО СИХ ПОР ОТВЕТА НЕТ тчк
ВСЁ БЕЗРЕЗУЛЬТАТНО зпт ОН ТОЖЕ НИЧЕГО НЕ СМОГ ПОМОЧЬ зпт
ПОСЛЕ ОН УШЕЛ ИЗ ЭТОЙ ДОЛЖНОСТИ зпт ДАЛЕЕ МЫ ОБРАТИЛИСЬ
ГЕНЕРАЛЬНОМУ ПРОКУРОРУ ТРУБИНУ зпт НО ОН ТОЖЕ ОКАЗАЛСЯ
БЕССИЛЬНЫМ ТАК КАК ВЫСОКОПОСТАВЛЕННЫЕ АРМЯНЕ ПОДКУПИЛИ ИХ тч
УВАЖАЕМЫЙ ГОСПОДИН ПРЕЗИДЕНТ ПРОШУ ВАС ПОМОЧЬ В ЭТОМ ДЕЛЕ тч

- 3 -

= НАПРИМЕР ЕСЛИ БЫЛО БЫ ВОЗМОЖНЫМ ПОСЛАТЬ АДВОКАТА
ИЗ США РАЗОБРАТЬСЯ В ЭТОМ СУДЕБНОМ ПРОЦЕССЕ зпт
МЫ ГОТОВЫ ЗАПЛАТИТЬ АДВОКАТУ ЗА ВСЕ УСЛУГИ И БЫЛИ
БЫ ВАМ ОЧЕНЬ БЛАГОДАРНЫ ВАМ ЕСЛИ БЫ ПОМОГЛИ РАЗОБРАТЬСЯ
В ЭТОМ ДЕЛЕ тчк
ДЛЯ СВЕДЕНИЯ СООБЩАЕМ ЧТО СУМГАИТСКУЮ ТРАГЕДИЮ ТАКЖЕ
ОРГАНИЗОВАЛИ АРМЯНСКИЕ НАЦИОНАЛИСТЫ тчк
НАПРИМЕР ЖИТЕЛЬ СУМГАИТА ЭДУАРД ГРИГОРЯН ПО НАЦИОНАЛЬНОСТИ
АРМЯНИН УБИЛ ПЯТЕРЫХ АРМЯН зпт А ТАКЖЕ НАСИЛОВАЛ
АРМЯНСКИХ ЖЕНЩИН зпт СНИМКИ КОТОРЫЕ ЧЕРЕЗ ДВА ДНЯ УЖЕ
ПОКАЗЫВАЛИ ВО ФРАНЦИИ тчк
АРМЯНСКИЕ НАЦИОНАЛИСТЫ ТАКИМ ОБРАЗОМ СЕЯЛИ ВРАЖДУ МЕЖДУ
АРМЯНАМИ И АЗЕРБАЙДЖАНЦАМИ зпт НЕСМОТРЯ НА ТО ЧТО В 1941-1945
ГОДАХ МЫ ВМЕСТЕ ПОБЕЖДАЛИ ФАШИСТОВ тчк

ПРОШУ ВАС ГОСПОДИН ПРЕЗИДЕНТ ПОСТАВИТЬ ВОПРОС О БЕЖЕНЦАХ
АЗЕРБАЙДЖАНЦАХ В СЕНАТЕ США зпт КОТОРЫЕ БОЛЕЕ 200 ТЫСЯЧ
БЕЖАЛИ ИЗ АРМЕНИИ СПАСАЯ ЖИЗНЬ И ОСТАЛИСЬ БЕЗ КРОВА И
ВСЯКОЙ ПОМОЩИ зпт В НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ ТАКЖЕ
ИДЁТ НЕОБЪЯВЛЕННАЯ ВОЙНА СО СТОРОНЫ АРМЕНИИ И НАМ НЕКОМУ
ЗАНИМАТЬСЯ зпт ЧТОБЫ ОКАЗЫВАТЬ ПОМОЩЬ зпт ПОЭТОМУ МЫ У ВАС
ПРОСИМ ПОМОЩЬ В ЛЮБОМ ВИДЕ МЫ СОГЛАСНЫ НА ВСЯКУЮ ПОМОЩЬ тчк
А ТАКИХ КАК ЗОРИЙ БАЛАЯН зпт СИЛЬВУ КАПУТИКЯН зпт
ШАХНАЗАРОВА зпт АГАНБЕГЯНА зпт ХАНЗАДЯНА зпт ГАЛОЯНА ,
ДАМИРЧЯНА зпт АРУТЮНЯНА НЕОБХОДИМО ПРИВЛЕЧЬ К МЕЖДУНАРОДНОМУ
СУДУ тчк ВЕДЬ ИЗ-ЗА НИХ ЛЬЁТСЯ КРОВЬ АЗЕРБАЙДЖАНЦЕВ И
АРМЯН зпт ПРОСТЫХ ЛЮДЕЙ тчк
ГОСПОДИН ПРЕЗИДЕНТ ПРОШУ ВАС ПРИНЯТЬ МОИ ИСКРЕННИЕ
ПОЗДРАВЛЕНИЯ СВЯЗАННЫЕ С ПРИЗНАНИЕМ США СУВЕРИНИТЕТА
АЗЕРБАЙДЖАНА тчк ЖЕЛАЮ ВАМ УДАЧИ , ЗДОРОВЬЯ КРЕПКОГО тчк
ЖДЕМ ВАШЕГО ОТВЕТА -

= ВЕТЕРАНЫ ВОЙНЫ И ТРУДА = МАМЕДОВ МАМЕД ГАСАН ОГЛЫ =
= МАМЕДОВ АВТАНДИЛЬ =
= МАМЕДОВА ЛЕЙЛА =
= МУСАЕВА ДИЛЬШАД =
= МАМЕДОВ АТАБЕК =

ОТВЕТ ПРОШУ ВЫСЛАТЬ ПО АДРЕСУ В ПИСЬМЕННОМ ВИДЕ ;
ГОСУДАРСТВО АЗЕРБАЙДЖАН, ГОРОД БАКУ-370014,
УЛИЦА МИРЗА АГА АЛИЕВА , дом 247, КВАРТИРА 10.
= МАМЕДОВ АФТАНДИЛ МАМЕД ОГЛЫ =

МОСКВА 132/28010 14 31/7 0908=

БАКУ УЛ М Б АЛИЕВА 247/10 МАМЕДОВУ=

95/2/111 30/7 ПРЕЗИДЕНТУ БУШУ ВРУЧЕНА ПО НАЗНАЧЕНИЮ
31/7 0850=ОН БОРИСЕНКО-

QƏRBİ AZƏRBAYCANIN AYRI-AYRI YAŞAYIŞ MƏNTƏQƏLƏRİNDƏ DAĞIDILMIŞ AZƏRBAYCANLI QƏBİRİSTANLIQLARI, MƏSCİDLƏR, PİRLƏR, OCAQLAR VƏ BƏZİ YAŞAYIŞ EVLƏRİNDƏN GÖRÜNTÜLƏR

Qərbi Azərbaycan ərazisində təkcə 1988-ci ildə 261 azərbaycanlı yaşayış məntəqəsi boşaldılmışdır. Bu kəndlərin böyük əksəriyyəti qədim yaşayış məskənləri olduğundan onlarda yeni qəbiristanlıqlarla yanaşı, çox vaxt iki, üç, hətta dörd-beş köhnə və qədim qəbiristanlıq vardı. Bəzi kəndlərin ərazisində mövcud olan qədim qəbiristanlıqlarda üst-üstə üç-beş məzar aşkar edilmişdi ki, bu da həmin qəbiristanlıqların min illərlə yaşı olduğunu təsdiq edir. Üst-üstə götürdükdə həmin 261 kənddə 500-ə yaxın azərbaycanlı qəbiristanlığı var idi. İndi həmin qəbiristanlıqların böyük əksəriyyəti yer üzündən silinmiş, həmişəlik məhv edilmişdir. Bəzilərinin yerində park salınmış, bəzilərinin ərazisi şumlanaraq əkin sahəsinə çevrilmişdir. Qədim Urud qəbiristanlığının izini itirmək üçün üzərinə iki metr hündürlüyündə torpaq verilmiş, həmin ərazi illər keçdikcə kol-kos sahəsinə dönmüşdür. İzini itirməyə hələ fürsət tapmadıqlarının isə daşlarını söküb aparmış, yaxud vurub sındırmış, şəkilləri oyub çıxarmış, hətta güllələbaran etmişlər. Bu qəbiristanlıqların heç birinin ərazisi müharibə meydanı olmayıb. Amma şəkillərdən gördüyümüz daşlar sanki müharibədən çıxmışlar. Bütün bunlar barədə faktları ortaya qoymaq, bircə-bircə erməninin gözünün içinə soxmaq bizim üçün problem deyil.

Naxçıvanda guya ermənilərə məxsus hansısa bir qəbiristanlığın məsələsini Avropa Şurasına qədər qaldıran ermənilər, görəsən, Ermənistandakı azərbaycanlı qəbiristanlıqlarının taleyini yadlarına salırlarmı?! Axı, həyasızlığın da bir həddi-hüdudu var.

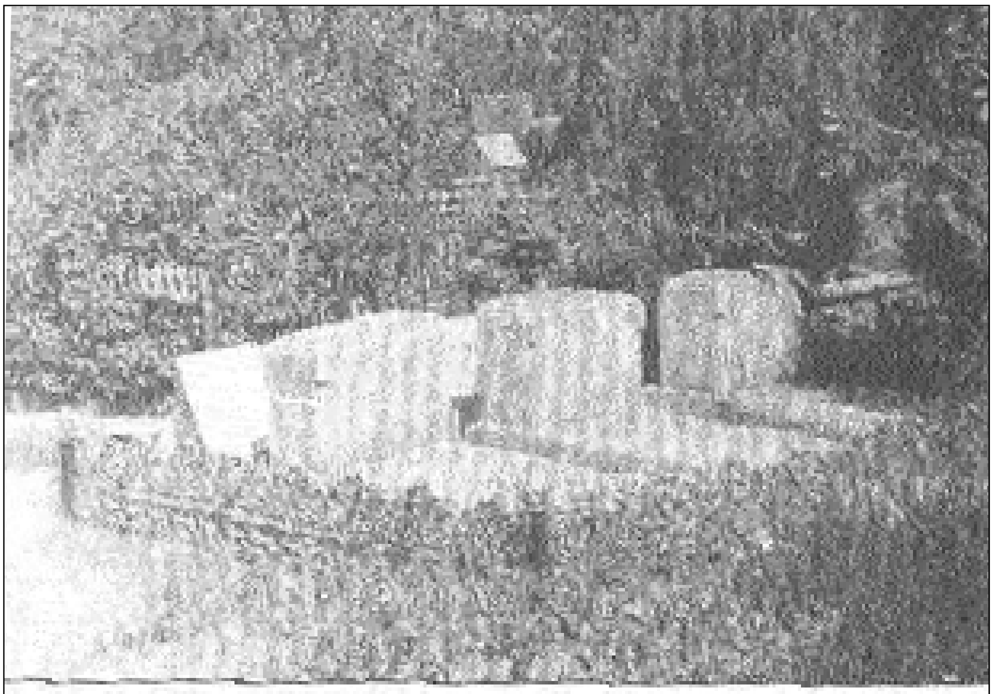

Разрушенные могилы на Тохмагском кладбищ
Иреван. Фото 1989 г.

İrəvan şəhərində azərbaycanlıların Toxmaq qəbiristanlığını erməni millətçiləri 1988-ci il soyqırımı zamanı bu vəziyyətə salmışlar

Saral kənd qəbiristanlığının uzaqdan görünüşləri

Qəbirlərin beləcə dağıdılması insanlıqla bir araya sığmır

Saral kənd qəbiristanlığındakı dağıdılmış azərbaycanlı qəbirlərini Beynəlxalq təşkilatların nümayəndələrinə göstərmək məqsədilə tələm-tələsik "bərpa" edən ermənilər, görəsən, dünya ictimaiyyətinin gözünə nə qədər kül üfürəcəklər?!

Saral kənd qəbiristanlığında erməni dəst-xətti

Ermәni әxlaqının vә әxlaqsızlığının üzü vә astarı

Saral kənd qəbiristanlığında daha bir erməni dəst-xətti

Vaxt gələr bunların cavabını verməli olarsan, erməni!
Əvvəl insanlar, sonra Tanrı qarşısında!

Erməni goreşənləri, görəsən, bu məzarda nə axtarırmışlar?!

İnsanlığa utanc gətirən mənzərələr

Erməni vəhşiliyinin qurbanı olan məzarlar

Balalarımıza ibrət, düşmənlərimizə nifrət dərsi

Bu da bir ananın paralanmış məzar daşı

Dağıdılmış Saral kənd qəbiristanlığından görüntülər

Saral kənd qəbiristanlığında daha bir erməni dəst-xətti

AĞADƏDƏ OCAĞI

1950-1980-ci illərdə Zəngibasar mahalının ən mötəbər ziyarətgahı olan bu ocaq Uluxanlı, Həbilkənd, Seyidkənd, Sarvanlar kəndlərinin əhatəsində, Qulucan kəndinin yanında, Qarasu çayının kənarında yerləşirdi. Ora müsəlmanlarla yanaşı, xristianlar da pənah gətirirdilər.

Ağadədə qəbiristanlığının erməni millətçiləri tərəfindən yarımdağılmış vəziyyəti. 1988-ci il.

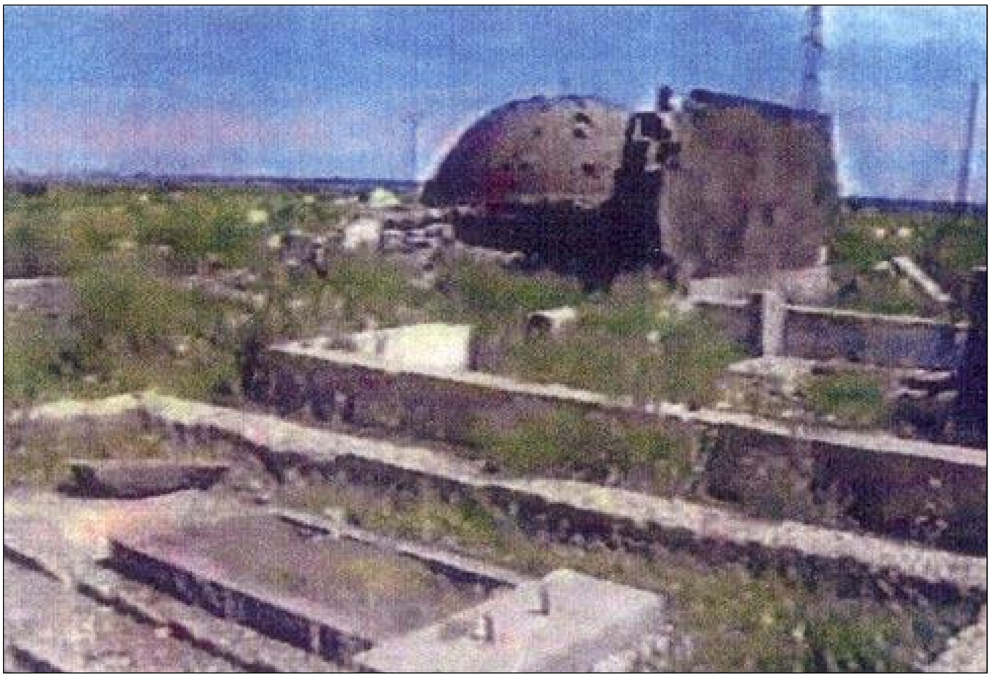

Ermənilər tərəfindən dağıdılmış Ağadədə qəbiristanlığından dəhşətli görüntülər

Ermənilər tərəfindən dağıdılmış Ağadədə qəbiristanlığından dəhşətli görüntülər

Akademik Kerop Patkanyan: “Ermənilər həmişə yaşadıqları yerin yaramaz sakinləri olublar”. Bunu onların şəkillərdə gördüyümüz əməlləri də təsdiq edir.

Bu şəkillərdə Ağadədə qəbiristanlığı müharibə meydanını xatırladır

Paralanmış daşlar, paralanmış şəkillər

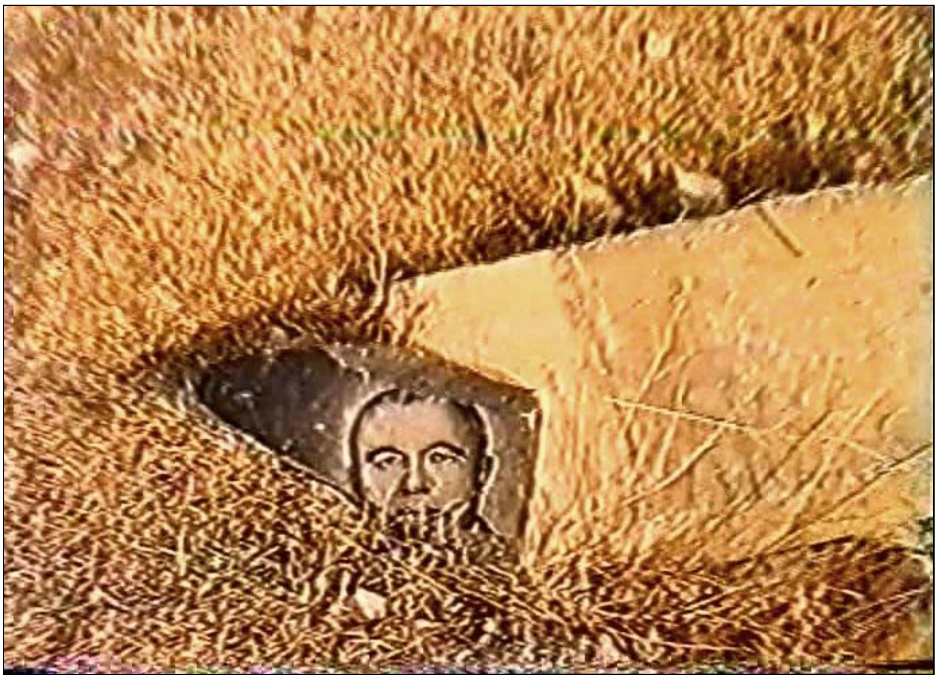

Paralanmış daşlar, paralanmış şəkillər

Erməni dəst-xətti bu dəfə Ağadədə qəbiristanlığında

Ağadədə qəbiristanlığında yandırılmış məscid və gümbəz

Ağadədə qəbiristanlığından dəhşətli görüntülər

Ağadədə qəbiristanlığından dəhşətli görüntülər

Ağadədə qəbiristanlığından dəhşətli görüntülər

Ağadədə qəbiristanlığından dəhşətli görüntülər

Güllələnmiş məzar daşı

Ağadədə qəbiristanlığından dəhşətli görüntülər

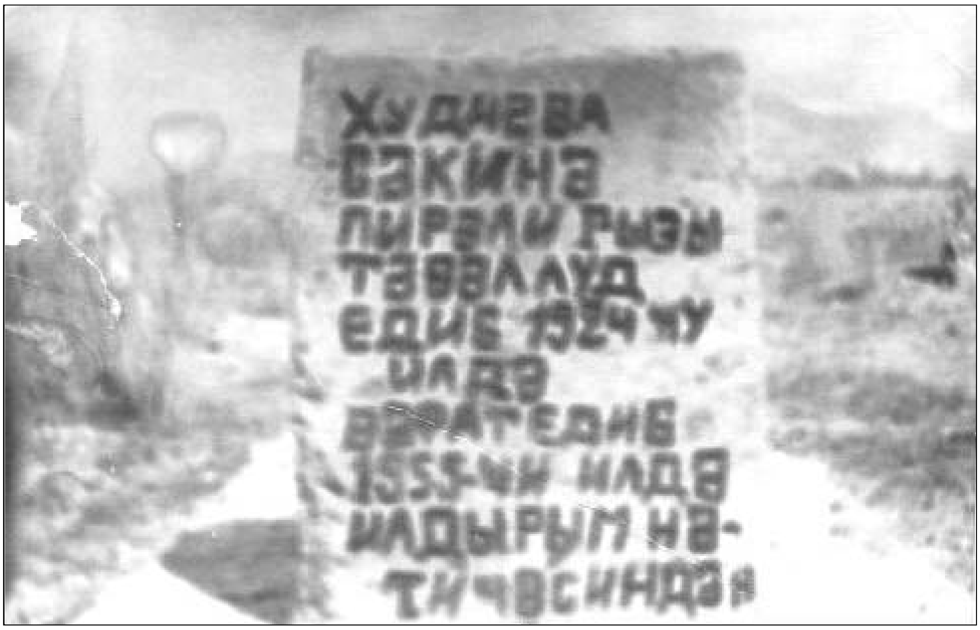

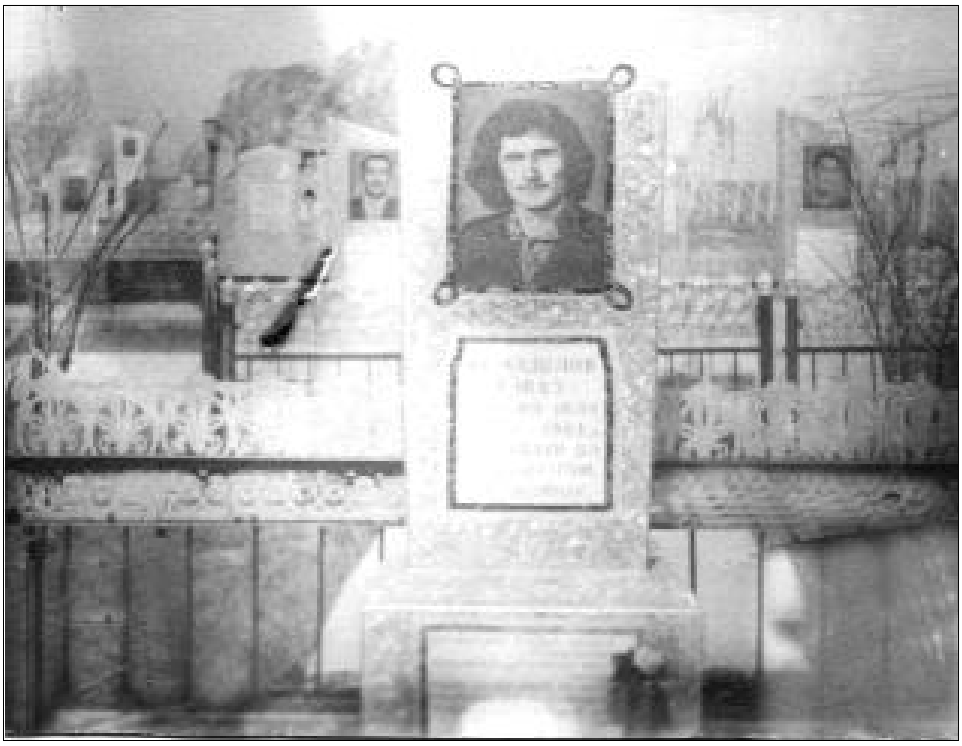

Vedi rayonunun Xalisa kənd qəbiristanlığından görüntülər. İndi bu qəbiristanlığın izi-tozu da yoxdur.

Çəmbərək rayonu Ağbulaq kənd qəbiristanlığının erməni vəhşiləri tərəfindən dağıdılmış vəziyyəti. İndi bu qəbiristanlığın izi-tozu da yoxdur.

Çəmbərək rayonunun Ağbulaq kəndinin ortasında 1988-ci ildə ermənilər tərəfindən dağıdılmış Ağbulaq məscidi.

GÖYÇƏ MAHALININ BASARKEÇƏR RAYONUNUN AĞKİLSƏ KƏNDİNDƏ AŞIQ ƏLƏSGƏRİN QƏBİRÜSTÜ ABİDƏSİ

Azərbaycan aşıq sənətinin dahisi Aşıq Ələsgər Göyçə mahalının Basarkeçər rayonunun Ağkilsə kəndindən idi. O, 1921-ci ildə 105 yaşında Ağkilsə kəndində vəfat etmiş və Ağkilsə kənd qəbiristanlığında da dəfn olunmuşdu.

1971-ci ildə aşığın anadan olmasının 150 illiyi Azərbaycan xalq tərəfindən geniş qeyd edilmiş və onun qəbri üstündə abidəsi ucaldılmışdır.

Ermənilər kəndi işğal etdikdən sonra həm kəndin qəbiristanlığını, həm də Azərbaycan aşıq sənətinin dahisi Aşıq Ələsgərin qəbrini və qəbirüstü abidəsini yerlə-yeksan etmişlər.

"Aşıq Pəri", "Dan Ulduzu" və "Göyçə" ədəbi birliyinin üzvləri Dədə Ələsgərin məzarını ziyarət edərkən. 13 iyun 1986-cı il.

Göyçə mahalının Basarkeçər rayonunun Ağkilsə kənd qəbiristanlığında Aşıq Ələsgərin qəbirüstü abidəsi. İndi həm bu abidə, həm də Aşıq Ələsgərin məzarı məhv edilmişdir.

MİRƏLİ AĞA VƏ MİRYAQUB AĞA TÜRBƏSİ

Göyçə mahalının Çəmbərək rayonunun Ağbulaq kəndinin şərqindəki qəbiristanlıqda Mirəli ağa və Miryaqub ağa türbəsi.

Bu türbə bütün Göyçə, Qazax, Tovuz, Gədəbəy, Şəmkir, Gəncə bölgələrində məşhur idi. Həmin türbənin önündə hər gün neçə-neçə qurbanlar kəsilər, nəzir-niyaz paylanardı.

1988-ci il hadisələrindən sonra ermənilər bu ziyarətgahı yerlə-yeksan etmişlər.

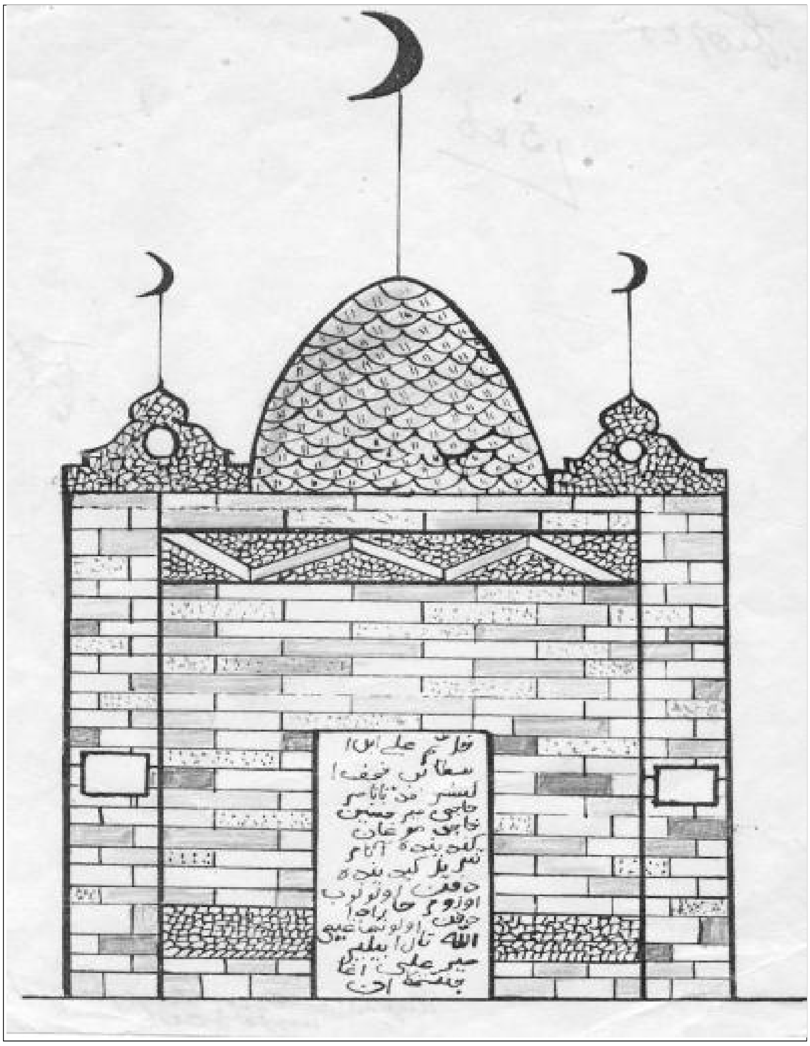

Mirəli ağa və Miryaqub ağa türbəsinin təsviri (XX yüzil).

KƏKİLLİ PİR

Zəngəzur mahalının Qafan rayonunun Yuxarı Girətağ kəndi ərazisində pir.

Pirin ərazisində hörmətli din xadimlərindən sayılan Seyid Mir Əhməd ağanın, bir neçə qohumlarının məzarları vardı. 1950-ci illərdən sonra ermənilərin Qafanın Pirdavdan kəndində dağıtdıqları sərdabədən Mir Əhməd ağanın qəbrini də bura köçürdülər və oğlu Mir Əli ağa atasının məzarı üstündə sərdabə tikdirdi...

1988-ci ildə ermənilər bu ocağı da yerlə-yeksan etmişlər.

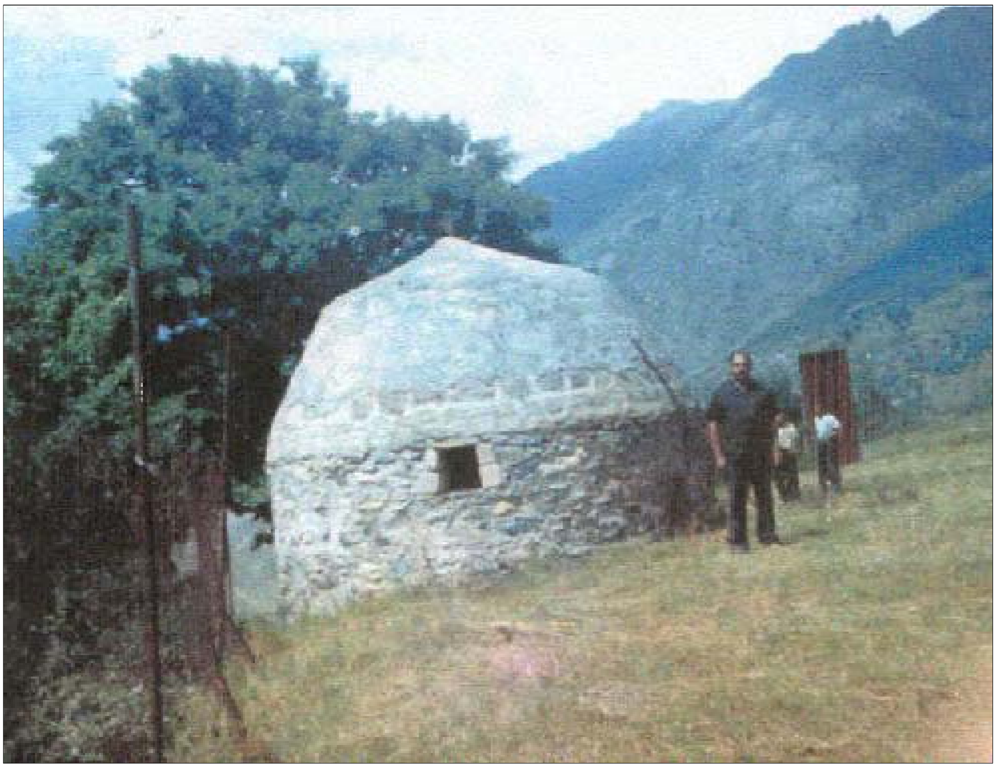

Kəkilli pirdə Seyid Əhmədin məqbərəsi
(XX yüzil)

CADIRĞAN PİRİ

Loru mahalının Barana rayonunun Ləmbəli kəndi ərazisində, böyük Cadırğan düzünün cənubunda pir.

Qədimdən insanların inanc yeri olan bu pirin tarixi haqqında dəqiq məlumat yoxdur, çünki burada heç bir tədqiqat aparılmayıb. Ehtimala görə isə bu yerdə vaxtilə hansısa bir müqəddəs insanın məzarı olmuş və bu məzar sonralar ziyarətgaha çevrilmişdir.

Cadırğan pirinin müxtəlif görünüşləri

BUĞAKAR PİRİ

Zəngəzur mahalının Meğri rayonunun Buğakar kəndi ərazisində ziyarətgah.

1930-cu illərdə Buğakar kəndi ləğv edilmiş, əhalisi qonşu azərbaycanlı kəndlərinə köçürülmüşdür. Buna baxmayaraq, Buğakar (yerli tələffüzdə Bığıkar) piri ətraf kəndlərin azərbaycanlı əhalisi üçün ziyarətgah olaraq qalmışdır.

Buğakar pirinin ümumi görünüşü.

DƏMİRBULAQ MƏSCİDİ//GÜNLÜKLÜ MƏSCİD

İrəvan şəhərinin Dəmirbulaq məhəlləsində yerləşdiyi üçün **Dəmirbulaq məscidi**, məscid binasının üstündə düzəldilmiş günlüyə görə isə **Günlüklü məscid** də adlanmışdır.

Məscid **Hacı Müzəffər ağa** adlı şəxs tərəfindən XVII-XVIII yüzillərdə tikilmişdir.

1988-ci ilin fevralına qədər fəaliyyət göstərən və şəhərin dindar müsəlmanlarına xidmət edən məscid həmin ilin fevralında erməni millətçiləri tərəfindən hücuma məruz qalmış, talanmış, sonra isə od vurulub yandırılmışdır.

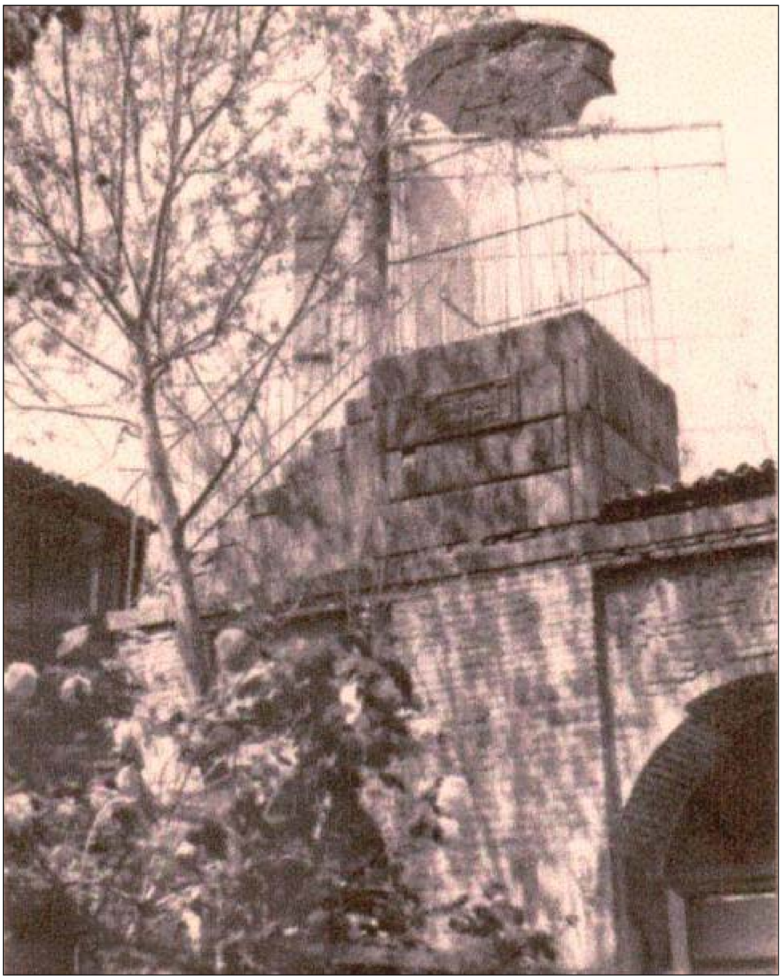

Günlüklü məscidin ümumi görünüşü

İrəvanda Dəmirbulaq məscidinin iç görünüşləri (XVII-XVIII yüzillər).

GÖY MƏSCİD // HÜSEYNƏLİ XAN MƏSCİDİ

İrəvan şəhərində məscid. Tikintisinə 1760-cı ildə başlanmış, 1764-cü ildə İrəvan sərdarı Hüseynəli xan Qacar (1762-1783) tərəfindən tamamlanmış, onun adı ilə **Hüseynəli xan məscidi** də adlanmışdır.

Eni 66 m, uzunluğu 97,2 m olan Göy məscid İrəvan məscidləri içərisində ölçüsünə görə ən böyüyü və İrəvan şəhərinin mərkəzi Came məscidi idi, digər məscidlərə din xadimləri buradan göndərilirdi.

Məscid XX yüzildə ermənilər tərəfindən iki dəfə yandırılmışdır: 1) 1918-ci ildə; 2) 1955-ci ilin martında türk din xadimi Mahmud Aruz oğlu, həyat yoldaşı və 22 nəfər türk üləması məsciddə ibadət edərkən.

Son zamanlar məscidin binası tarix muzeyinə çevrilmişdi. Hazırda ermənilər bu məscidi "Fars məscidi" adı ilə dünyaya təqdim edirlər.

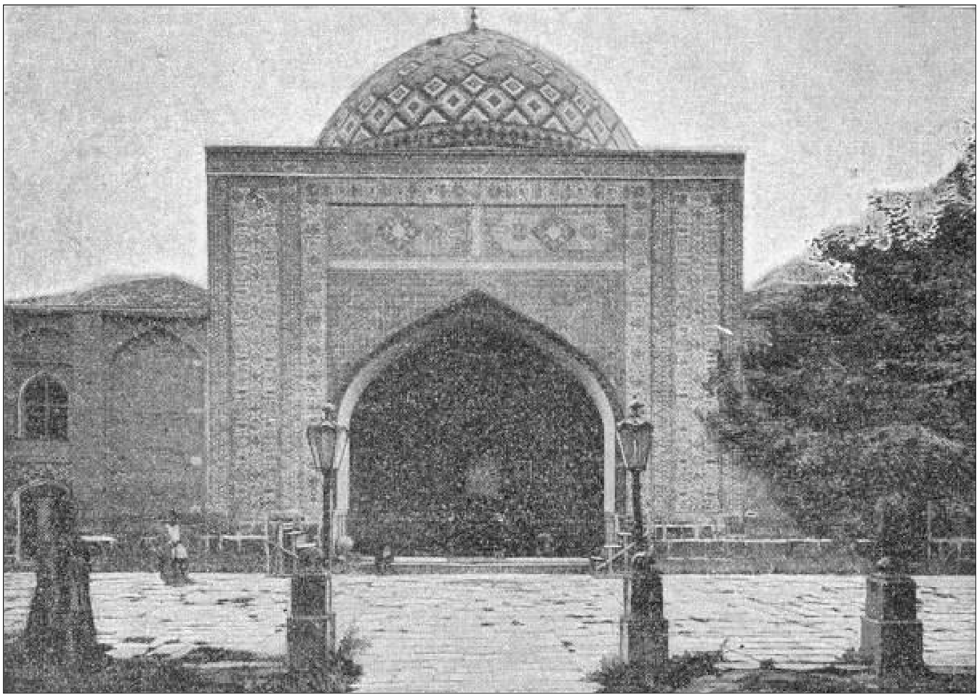

İrəvanda Göy məscid (XVIII yüzil).

İrəvanda Göy məscidin müxtəlif görünüşləri

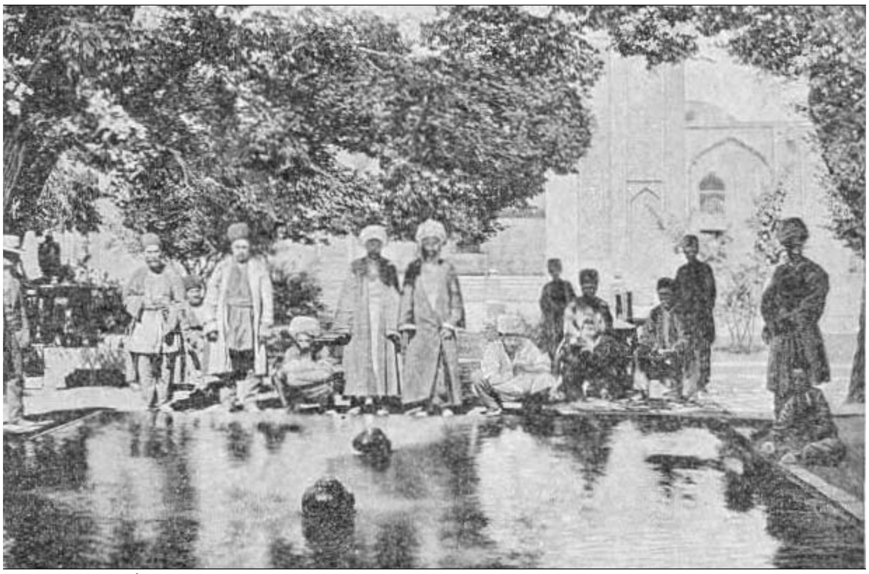

İrəvanda Göy məscidin həyətindəki hovuz.
Din xadimləri bu hovuzda dəsəmaz alırlar.

URUD QƏBİRİSTANLIĞINDA QƏBİRÜSTÜ ABİDƏLƏR

Zəngəzur mahalının Qarakilsə rayonunun Urud kəndindəki orta yüzillərə aid qəbiristanlıqda üstü yazılı çoxlu qəbirüstü sənduqələr və qoç heykəlləri qeydə alınmışdır.

1961-ci ildə Urud kəndində elmi ezamiyyətdə olan AMEA-nın müxbir üzvü, t.e.d. M.Nemətova XV-XVII yüzillərə aid 100-ə qədər belə abidəni tədqiq etmişdir. Həmin abidələrin hər birinin üstündə ərəb dilində mərhumun kimliyi, ölüm tarixi, bəzən də ölüm səbəbi qeyd olunmuşdur.

Urud qəbiristanlığının ümumi görünüşü.

Urud qəbiristanlığının bu günkü görünüşü. Ermənilər sağdakı kiçik görünən qayanın aşağısında yerləşən qəbiristanlığın üstünə 2 m hündürlüyündə torpaq verərək onu torpağın altında itirmişlər.

Urud qəbiristanlığının sənduqə və qoç heykəlli qəbirüstü abidələri

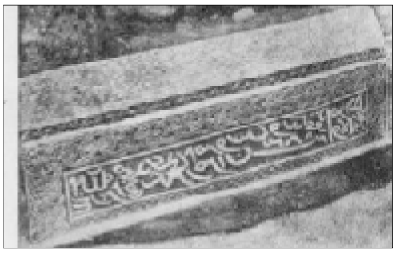 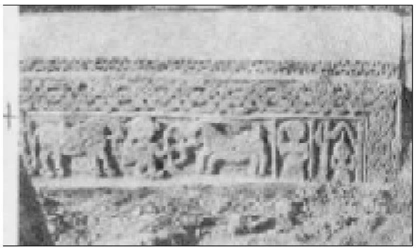

I Sənduqə. Kəndxuda Şeyx Rizanın oğlu Əmrusəl. 883-cü ilin ramazan ayı (miladi noyabr-dekabr 1478-ci il – red), avğvan nəslindən.

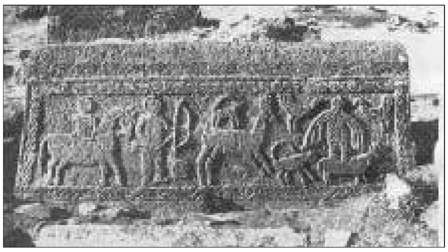

II Sənduqə. Bu məzarın sahibi mərhum Oğul ibn Muraddır. 963-cü il. (Miladi 1555/56-cı il – red).

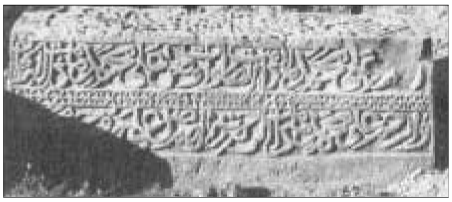

III Sənduqə. Məmmədqulunun oğlu Əmirəmin gəlini Pəri xan. Taun xəstəliyindən vəfat etmişdir. 909-cu il. (Miladi 1503/04-cü il – red).

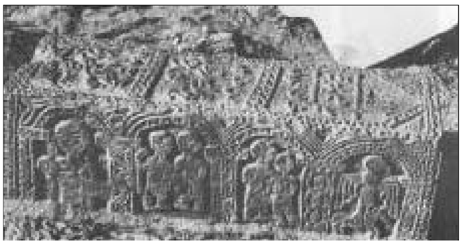

IV Sənduqə. Xan Məhəmməd ibn Mənahid. 983-cü il. (Miladi 1575/76-cı il – red).

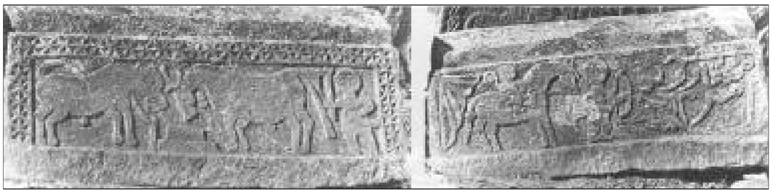

V Sənduqə. Əmirəmin oğlu Mehdigar. 986-cı il. (Miladi 1578/79-cu il – red).

VI Sənduqə. Nurunun oğlu Kədaxur.

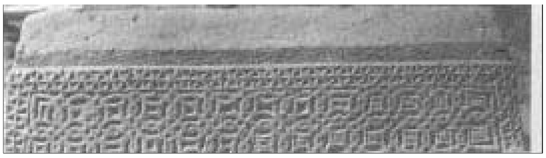

VII Sənduqə. İmamqulunun oğlu Bəhmən. 986-cı il. (Miladi 1578/79-cu il – red).

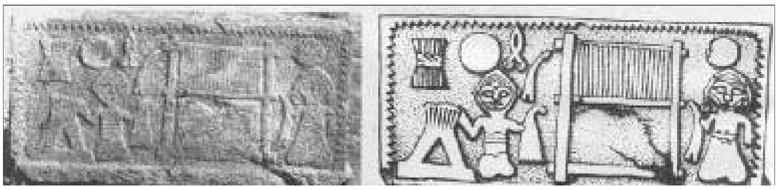

VIII Sənduqə. Aysoltan. 992-ci il. (Miladi 1584-cü il – red).

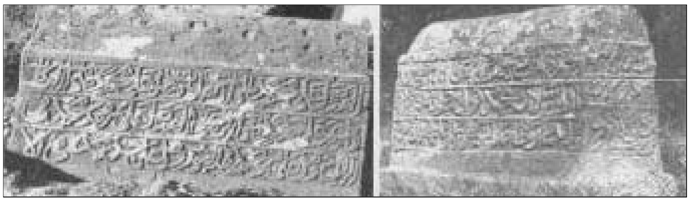

IX Sənduqə. Məhəmmədqulunun oğlu Vəli bəyin oğlu İbrahiməli. Daşı yazdı Vəli. 989-cü taun ili. (Miladi 1581-ci il – red).

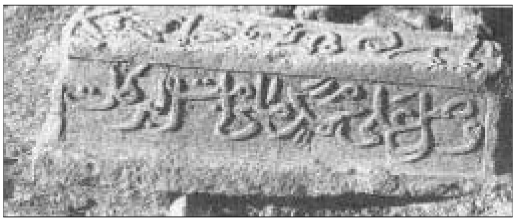

X Sənduqə. Kərəm oğlu Mahmud. 909-cu il. (Miladi 1503/04-cü il – red).

XI Sənduqə. Məhəmmədqulunun oğlu Əmirəmin oğlu Əliyar. 989-cu il. (Miladi 1581-ci il).

XII Sənduqə. Nurunun oğlu Şahnəzər. 1007-ci il (Miladi 1598/99-cu il).

1-ci qoç. Əmirəmin oğlu İftixar. 986-cı il. (Miladi 1578/79-cu il). Allah, Məhəmməd, Əli, avladi-avğvan (alban övladı).

2-ci qoç. İmamqulunun oğlu Çələbi. 986-cı il. (Miladi 1578/79-cu il).

3-cü qoç. Səfərqulu.
993-cü il. (Miladi 1585-ci il).

ÖKSÜZ OCAĞI

Ağbaba mahalının Amasiya rayonu ərazisində, Öksüz kəndinin kənarında müsəlman ocağı.

Öksüz piri 3-4 metr hündürlüyündə qranit qayadan ibarətdir. Ağbaba bölgəsində adamların ən çox inam bəslədiyi, tez-tez ziyarət etdiyi, kömək dilədiyi ocaqlardandır.

Abidənin yerləşdiyi ərazi, bütövlükdə Ağbaba mahalı tarix boyu Türk-Oğuz boylarının anayurdu olmuş, burada yaşayan azər türkləri 1988-ci il soyqırımı zamanı həmin ərazilərdən qovulub çıxarılmışlar. Ocaq isə erməni millətçiləri tərəfindən darmadağın edilmişdir.

Dərələyəz mahalında qəbirüstü qoç heykəlləri və qəbirüstü sənduqələr. Qərbi Azərbaycanın, demək olar ki, bütün bölgələrində belə abidələr saysız-hesabsız olmuşdur. Lakin onların, demək olar ki, hamısı erməni şovinistləri tərəfindən məhv edilmişdir.

Loru mahalının vorontsovka rayonunun
Cücəkənd qəbiristanlığının ümumi görünüşü.
Qəbiristanlığın bu günkü taleyi haqqında
heç kəsin məlumatı yoxdur.

Ağbabab mahalının Göllü kəndində dağıdılmış, yandırılmış azərbaycanlı evlərinin xarabalıqları. Bu kənddə müharibə olmayıb, sadəcə bunlar azərbaycanlılara erməni nifrətinin təzahürləridir

Ağbabab mahalının Amasiya rayonunun Göllü kəndində dağıdılmış, yandırılmış azərbaycanlı evlərinin xarabalıqları.

Ağbabab mahalının Amasiya rayonunun Göllü kəndində dağıdılmış, yandırılmış azərbaycanlı evlərinin xarabalıqları.

Ağbabab mahalının Amasiya rayonunun Göllü kəndində dağıdılmış, yandırılmış azərbaycanlı evlərinin xarabalıqları.

Ağbaba mahalının Amasiya rayonunun Göllü kənd qəbiristanlığında düşmən nifrətinə tuş olmuş azərbaycanlı qəbirləri

Ağbaba mahalının Amasiya rayonunun Göllü kənd qəbiristanlığında düşmən nifrətinə tuş olmuş azərbaycanlı qəbirləri

Ağbaba mahalının Amasiya rayonunun Göllü kənd qəbiristanlığında düşmən nifrətinə tuş olmuş azərbaycanlı qəbirləri

Ağbaba mahalının Amasiya rayonunun Göllü kənd qəbiristanlığında düşmən nifrətinə tuş olmuş azərbaycanlı qəbirləri

Ağbaba mahalının Amasiya rayonunun Göllü kənd qəbiristanlığında düşmən nifrətinə tuş olmuş azərbaycanlı qəbirləri

Ağbaba mahalının Amasiya rayonunun Göllü kənd qəbiristanlığında düşmən nifrətinə tuş olmuş azərbaycanlı qəbirləri

Ağbaba mahalının Amasiya rayonunun Göllü kənd qəbiristanlığında düşmən nifrətinə tuş olmuş azərbaycanlı qəbirləri

Ağbaba mahalının Amasiya rayonunun Göllü kənd qəbiristanlığında düşmən nifrətinə tuş olmuş azərbaycanlı qəbirləri

Ağbaba mahalının Amasiya rayonunun Göllü kənd qəbiristanlığında düşmən nifrətinə tuş olmuş azərbaycanlı qəbirləri

Ağbaba mahalının Amasiya rayonunun Göllü kənd qəbiristanlığında düşmən nifrətinə tuş olmuş azərbaycanlı qəbirləri

Ağbaba mahalının Amasiya rayonunun Göllü kənd qəbiristanlığında düşmən nifrətinə tuş olmuş azərbaycanlı qəbirləri

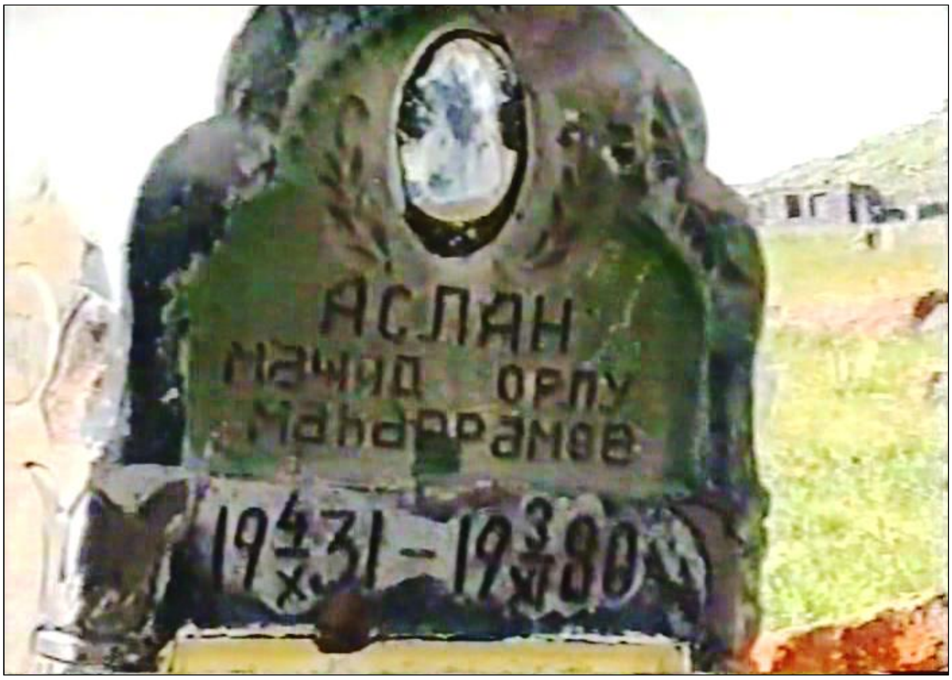

Ağbaba mahalının Amasiya rayonunun Göllü kənd qəbiristanlığında düşmən nifrətinə tuş olmuş azərbaycanlı qəbirləri

Ağbaba mahalının Amasiya rayonunun Göllü kənd qəbiristanlığında düşmən nifrətinə tuş olmuş azərbaycanlı qəbirləri

Ağbaba mahalının Amasiya rayonunun Göllü kənd qəbiristanlığında düşmən nifrətinə tuş olmuş azərbaycanlı qəbirləri

Ağbaba mahalının Amasiya rayonunun Mağaracıq kəndində dağıdılmış, yiyəsiz qalmış azərbaycanlı evləri

Ağbaba mahalının Amasiya rayonunun Mağaracıq kənd qəbiristanlığında düşmən nifrətinə tuş olmuş azərbaycanlı qəbirləri

Ağbaba mahalının Amasiya rayonunun Mağaracıq kənd qəbiristanlığında düşmən nifrətinə tuş olmuş azərbaycanlı qəbirləri

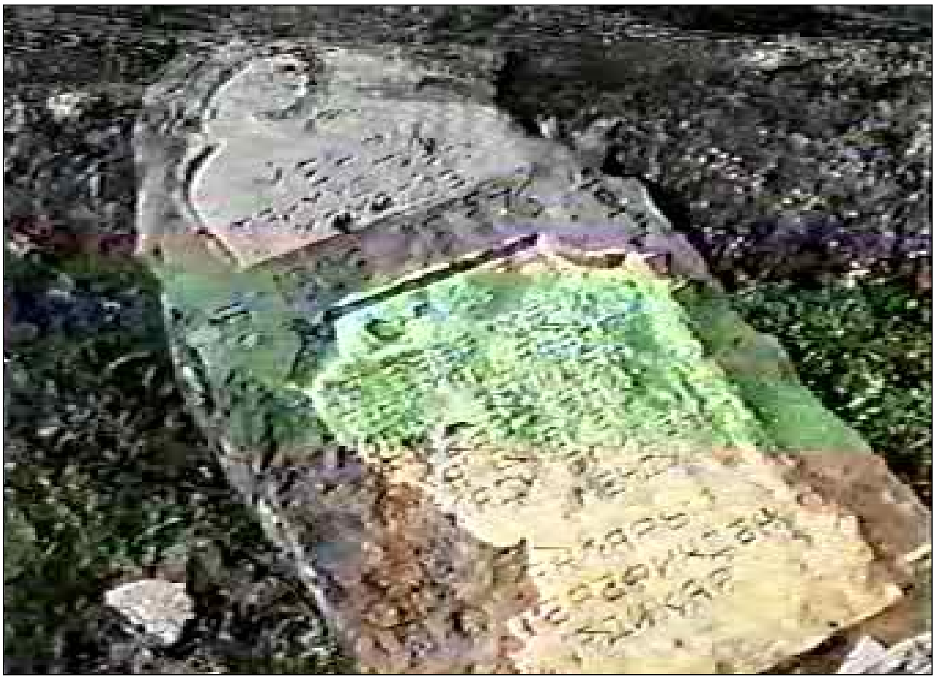

Ağbaba mahalının Amasiya rayonunun Mağaracıq kənd qəbiristanlığında düşmən nifrətinə tuş olmuş azərbaycanlı qəbirləri

Dərələyəz mahalının Ələyəz kəndində minlərlə qəbirlərimizdən biri, yəqin ki, indi heç onun da izi-tozu qalmayıb

QƏRBİ AZƏRBAYCANLILARIN
1988-Cİ İL SOYQIRIMINDAN ƏVVƏLKİ
XOŞBƏXT GÜNLƏRİNDƏN
BƏZİ GÖRÜNTÜLƏR

Ləmbəlidə 2 №-li azərbaycanlı orta məktəbi

Dərələyəz mahalının Qabaxlı kəndinin xoşbəxt günlərindən biri

Dərələyəz mahalının Qabaxlı kəndində azərbaycanlı evi

Cücəkənd kəndində toy mərasimi

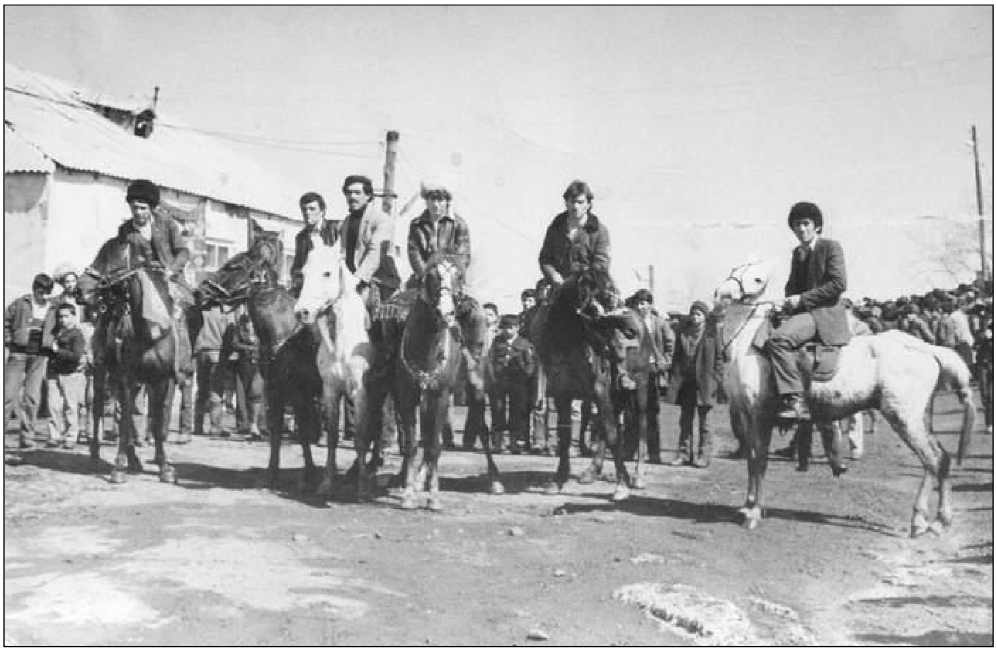

Cücəkənddə Novruz mərasimi

M Ü N D Ə R İ C A T

Müəllifdən..5

1988-ci ildə Qərbi Azərbaycanda (indiki Ermənistan Respublikası ərazisində) azərbaycanlılara qarşı törədilmiş soyqırımının onlara vurduğu maddi və mənəvi ziyan haqqında ARAYIŞ..7

İRƏVAN//EREVAN...9

AXTA (HRAZDAN) RAYONU...14

Dədəqışlaq...16
Təkəlik...17
Qorçulu..18
Misxana...19

VEDİ (ARARAT) RAYONU..20

Şidli...23
Avşar..25
Arazdəyən..26
Armaş...28
Bayburt..29
Böyük Vedi...30
Qaralar...33
Daşlı//Daşdı...35
Dəvəli kəndi..36
Dəvəli şəhəri...37
Yeni həyat..38
Yengicə..39
Kiçik Vedi...41
Taytan..43
Xalisa//Xalisə...44
Çəmbərək...46
Çimənkənd..47
Şampan..48
Şirazlı...49
Şıxlar..52

ZƏNGİBASAR (MASİS) RAYONU...54
Haçaparaq...57
Qaraqışlaq...59
Dəmirçi..61
Sarvanlar..63
Rəncbər..65
Zəngilər..67
Həbilkənd...69
Reyhanlı..71
Seyidkənd...72
Sarıcalar..73
Yuxarı Necili...74
Aşağı Necili...76
Rəhimabad..78
Mehmandar...79
Şorlu//Şöllü..81
Arbat...83
Uluxanlı..85
Qulucan...88

QƏMƏRLİ (ARTAŞAT) RAYONU...89
Qəmərli...90
Yamancalı...91
Darğalı..92

ELLƏR (ABOVYAN) RAYONU...93
Ellər..94
Göykilsə..95
Nurnus...96

BARANA (NOYEMBERYAN) RAYONU....................................97
Yuxarı Körpülü...99
Baraxlı (Debedavan)..101
Ləmbəli...102
Ayrım sovxoz qəsəbəsi (Bdğavan)...104
Aşağı Körpülü...105
Ayrım stansiya qəsəbəsi..107

ALLAHVERDİ (TUMANYAN) RAYONU................................108
Böyük Ayrım..109
Bala Ayrım..110
Yuxarı Axtala...111
Allahverdi (Manas)..112
Şamlıq...113
Aşağı Axtala..114
Cılız//Cilizə..115

VORONTSOVKA (KALİNİNO) RAYONU................................116
Qızılkilsə (Qızıldaş)...118
Sarıyal//Sarıyar..119
Evli (Molla Eyyublu)..120
Cücəkənd...121
Soyuqbulaq..122
İlməzli..123
Qaraqala...124
Dəmirçilər..125
Qaraisa...126
Vorontsovka..127
Novoseltsovo..128
Saratovka..129
Privolnoye...130
Kruqlaya Şişka..131
Medavka//Medovina..132
Mixaylovka...133
Qurdqala...134
Blaqodarnoye..135
Lorsovxoz...136

BÖYÜK QARAKİLSƏ (QUQARK) RAYONU..........................137
Hallavar..139
Yuxarı Kilsə..140
Mollaqışlaq...141
Xancığaz (Gözəldərə)...143
Arçut...144
Heydərli..147
Aşağı Kilsə...148
Vartanlı...149

Nikitino..151
Voskresenovka...152
Böyük Qarakilsə...153

HAMAMLI (SPİTAK) RAYONU...154
Qursalı..156
Saral..160
Qızılörən..162
CƏLALOĞLU (STEPANAVAN) RAYONU..............................164
Rus Gər-gəri..165
Gər-gər..166
Güləkərək..167
Çubuqlu..168

AMASİYA RAYONU...169
Oxçoğlu..171
Güllübulaq..172
Çaxmaq..174
Mağaracıq...175
Qaraçanta...176
Daşkörpü..177
İbiş..178
Qoncalı..179
Çaybasar (İlanlı)..180
Düzkənd...181
Qaranamaz...182
Göllü...183
Təpəköy...184
Sultanabad..185
Balıqlı...186
Öksüz..187
Güllücə...188
Ellər Oyuğu (Ellər)...189
Çivinli...190
Hozukənd...191
Qarabulaq...192
Amasiya..193

SƏRDARABAD (QURDUQULU, HOKTEMBERYAN) RAYONU..194
Hacı Bayramlı...195

KARVANSARA (İCEVAN) RAYONU..196
Göyərçin..198
Murteyil..189
Haqqıxlı..200
Alaçıxqaya..202
Ağkilsə...203
Polad...204
Salah...205

BASARKEÇƏR (VARDENİS) RAYONU....................................206
Hüseynquluağalı...208
Böyük Qaraqoyunlu...209
Aşağı Şoca..210
Yuxarı Şorca..211
Daşkənd...212
Sarıyaqub...213
Qayabaşı..214
Qoşabulaq...215
Zərkənd...215
Zərkənd...216
Ağkilsə...217
Zod...218
Babacan...219
Pəmbək..220
Dərə..221
Şişqaya...222
Kiçik Məzrə//Bala Məzrə...223
Oğruca (Qaraiman)...224
Kəsəmən...225
İnəkdağı..226
Qanlı...227
Kərkibaş..228
Subatan...229
Sultanəliqışlaq...230
Ağyoxuş...231
Sətənəxaç...232
Yuxarı Zağalı...233
Çaxırlı...234
Tüskülü...235

Böyük Məzrə..236
Qızılvəng..237
Tofavan..238

QARAKİLSƏ (SİSİYAN) RAYONU....................................239
Qızılcıq..241
Sofulu..242
Murxuz..244
Şıxlır..245
Ağüdü..247
Urud..249
Ərəfsə..251
Comartlı//Comərdli..252
Dəstəgird..254
Vağüdü..255
Şəki..256

MEĞRİ RAYONU..258
Nüvədi..260
Aldərə..262
Lök..264
Maralzəmi..266
Lehvaz..268
Meğri..270
Astazur..271

GORUS RAYONU..272
Şurnuxu..274
Ağbulaq..275
Qurdqalaq..276
Şamsız..277
Şahverdilər..278

ÇƏMBƏRƏK (KRASNOSELO) RAYONU...............................279
Cil..281
Ardanış..282
Şorca..284
Toxluca..285
Ağbulaq..286

Gölkənd.....287
Çaykənd.....288
Əmirxeyir.....290
Bəryabad.....291
Yanıqpəyə.....292
Cıvıxlı.....293
Qaraqaya.....294
Mixaylovka.....295
Rubenakert.....296

QAFAN RAYONU.....297
Gığı.....299
Kirs.....301
Kurud.....302
Gərd.....303
Mahmudlu (Çaykənd).....305
Pəyhan.....306
Acabac.....307
Həçəti.....308
Keypəşin.....309
Pürülü.....310
Qovşud.....311
Zeyvə.....312
Müsəlləm.....313
Davıdbəy (Qanlızəmi).....314
Yuxarı Girətağ.....315
Aşağı Girətağ.....316
Açağu.....317
Şəhərcik.....318
Dovrus.....319
Qaradığa.....320
Xələc.....321
Oxdar.....322
Cıbılı.....323
Gödəkli.....324
Bəkdaş.....325
Şabadin.....326
Siznək.....327
Qaraçimən.....328

Baharlı...330
Daşbaşı...331
Hünüt...332
Novruzlar...333
Qatar...334
Atqız...335
Çiriş...336
Qafan...337
Qacaran...338
Sünik...339

KEŞİŞKƏND (YEĞEQNADZOR) RAYONU..............................340
Qabaxlı...342
Ələyəz...344
Qovuşuq...346
Aysəsi...348
Qalaser...350
Qoduxvəng//Gədikvəng...351
Qaraqaya...352
Gülüdüzü...353
Amağu//Əməğu...355
Sallı...357
Hors...359
Ağkənd...361
Çivə...362

PAŞALI (ƏZİZBƏYOV, VAYK) RAYONU..............................364
Köçbək...366
Terp...368
Axta...370
Gomur...372
Gabut...374
Gülüstan...375
Zeytə...377
Kotanlı...379
Gindivaz...381
İstisu...382

1988-1990-ci illərdə Qərbi Azərbaycanda (indiki Ermənistanda) ermənilər tərəfindən öldürülən azərbaycanlıların tam olmayan siyahısı..383

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımını təsdiq edən sənədlərdən nümunələr...392

Qərbi Aazərbaycanın ayrı-ayrı yaşayış məntəqələrində dağıdılmış azərbaycanlı qəbiristanlıqları, məscidlər, pirlər, ocaqlar və bəzi yaşayış məntəqələrindən görüntülər.........................472

Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımından əvvəlki xoşbəxt günlərindən bəzi görüntülər...547

Əziz Yusif oğlu Ələkbərli.
Qərbi azərbaycanlıların 1988-ci il soyqırımı
(sənədlərin dili ilə),
Bakı, “Nurlan”, 2008.

Nəşriyyatın direktoru: *Nadir Məmmədli*
Nəşriyyatın redaktoru: *Tahir Orucov*
Korrektoru: *Günel Ələkbərli*
Kompüterdə yığdılar: *Ruhəngiz Əfəndiyeva*
Aygün Balayeva

Kompüter tərtibçisi və
texniki redaktorları: *Zahid Məmmədov,*
Ramin Abdullayev

Mətbəənin direktoru: *Prof. Nadir Məmmədli*
Operator-çapçı: *Elşad Hacıyev*

Kağız formatı: 70/100 1/16
Mətbəə kağızı: №1
Həcmi: 56 ç/v
Tirajı: 500

Əlaqə telefonu:
8-50-337-37-03, Əziz Ələkbərli.

Elektron poçtu:
eziz_elekberli@rambler.ru

Kitab Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun
Kompüter Mərkəzində yığılmış,
“Nurlan” NPM-də hazır diapozitivlərdən
ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.